

Sergejus Morozovas

PROKOFJEVAS

Sergejus Morozovas

PROKOFJEVAS

Iš rusų kalbos vertė
MARIJA SUBATAVIČIENĖ



„VYTURYS"
VILNIUS
1985

85.313(2)7
Mo-208

Сергей Морозов ПРОКОФЬЕВ
М., «Молодая гвардия», 1967

Vertimą recenzavo
ADEODATAS TAURAGIS

M $\frac{4702010200—018}{M856(08)—85}$ U—85

PIRMIEJI ŽINGSNIAI

SONCOVKOS BERNIUKAS

Trejų metų berniukas laimingas vartėsi tėvo lovoje, bet nukrito nuo jos ir kakta atsitrenkė į geležinę skrynią. Toks dramatiškas atsitikimas išliko būsimajam kompozitoriui iš pirmųjų vaikystės prisiminimų. Kaktoje iššokusį gumbą jis nešiojo daugiau kaip trisdešimt metų. Ir tas gumbas krisdavo į akis. Kartą Paryžiuje, sužavėtas išdykėliškos Prokofjevo naujo baleto muzikos, prie jo priėjo spektaklio scenografas. Tai buvo Michailas Larionovas, pagarsėjęs savo drobėmis dvidešimtojo amžiaus pradžioje daug triukšmo sukėlusiose parodose, kuriose savo paveikslus eksponuodavo „Būgnų valeto" ir „Asilo uodegos" grupių rusų dailininkai. Jis palietė pirštu gumbą aukštoje kompozitoriaus kaktoje ir rimtai pasakė:

— O gal kaip tik čia ir yra visas talentas!

Kompozitorius sakydavo, kad gyventi jis nubudęs prašmatniai: nuo smūgio į kaktą! Prokofjevas negalėjo pasigirti turėjęs muzikalius protėvius. Į muziką buvo linkus tik motina, iš jos jis ir paveldėjo šią meilę. Mėgęs ironiškai pajuokauti, Prokofjevas vėliau mielai aiškindavo būsimiems biografams: laukdama kūdikio, motina skambindavo fortepijonu kasdien po kokias šešias valandas, skambindavo rimtą muziką, Bethoveną ir Šopeną. „Būsimasis žmogiukas vystėsi veikiamas muzikos",— užrašė autobiografijoje kompozitorius ir kartu paaiškino savo muzikinio talento kilmę.

Prokofjevas gimė Soncovkos dvare, stepių platybėje, netoli angliakasių gyvenviečių dabartinėje Donecko srityje. Visada linkęs į tikslumą, jis taip apibūdino geografinę Soncovkos vietą: „Jeigu nuo Azovo jūros, tiksliau nuo Mariupolio, statmenai nubrėžtume šimto kilometrų liniją,

tai mums iki Soncovkos būtų tik keli kilometrai." Seniau Soncovka priklausė Jekaterinoslavo gubernijos Bachmuto apskričiai, už keturiasdešimt kilometrų nuo Juzovkos. Laikas pakeitė ir Soncovkos kraštovaizdį, ir miestų bei gyvenviečių pavadinimus. Juzovka tapo Donecku, srities centru, o buvusi Soncovka — Krasno kaimu, priklausančiu Donecko srities Selidovkos rajonui.

Dvaro valdytojo agronomo Prokofjevo sūnus Sergejus apreiškė atėjęs į pasaulį šauksmu: „Aš esmi!" — 1891 metų balandžio 11 dieną penktą valandą pagal senąjį kalendorių, balandžio 23-ąją — pagal naująjį.

Jis gimė trečias šeimoje, bet dvi mergytės buvo mirusios dar visai mažutės, abi nuo ligos, nukamuotos netaisyklingai besikalančių dantukų. Ir tėvai nuogąstavo dėl naujos nelaimės. Kūdikis irgi buvo paveldėjęs iš motinos kiek į priekį pasidavusius dantis, tačiau dygo jie be ypatingų komplikacijų. Ir pavojus praėjo. Mažasis Prokofjevas tvirtai ėmė žengti į gyvenimą.

Agronomo šeima nieko nestokojo. Dvarininkas Soncovas turėjo ir kitą dvarą netoli Kursko ir beveik neužsukdavo į savo žemes stepėje, atidavęs jas valdyti bendraamžiui ir studijų draugui, mokslus išėjusiam agronomui.

Sergejus Prokofjevas buvo gimęs 1846 metais ne itin turtingoje šeimoje, bet gyvenančioje gana pasiturimai. Jo tėvas turėjo kažkokį fabrikėlį. 1860 metais abu tėvai mirė Maskvoje tą pačią dieną — nuo choleros. Keturiolikmetis Sergejus su jaunesniuoju broliu apsigyveno sesers Smirnovos šeimoje. Jis lankė komercijos mokyklą, paskui realinę, įstojo į universitetą, bet, susižavėjęs chemija, perėjo į Petrovsko—Razumovskojės žemės ūkio akademiją ir tapo agronomu.

Smirnovos namuose studentas Prokofjevas susipažino su keturiomis seserimis Žitkovomis. Jų tėvas, G. Žitkovas, kilęs iš grafo Šeremetevo baudžiauninkų, vėliau tapo teismo bylų įgaliotiniu, nors ir neturėjo advokato diplomo. Šeima vertėsi sunkiai, tačiau dvi mergaitės vis dėlto lankė gimnaziją. Viena iš jų, Maniuša, baigė mokyklą aukso medaliu. Ji tapo agronomo Prokofjevo žmona. Susituokė

iš meilės. Jaunikiui ėjo trisdešimt pirmi metai, o nuotaka buvo devynetą metų jaunesnė.

Jaunasis agronomas įsigijo dvarelį Smolensko gubernijoje, tikėdamasis pavyzdingai ūkininkauti. Bet žemei reikėjo nemažų investicijų, o lėšų nebuvo. Be to, atliekamus pinigus lengvatikis Sergejus Aleksejevičius paskolino bičiuliui, vykstančiam ieškoti laimės Kinijoje. O tas dingo be jokios žinios. Tuomet ir pasitaikė viliojamas Soncovo pasiūlymas tapti valdytoju plačių žemių Jekaterinoslavo gubernijoje. Buvo pažadėta nemaža alga, suteiktos visos teisės, o jeigu pajamos bus didelės, valdytojas turėjo gauti pridėtinį atlyginimą.

Savo dvarelį Prokofjevai pardavė. Ir 1878 metų pavasarį „vežimu, pakinkytu ketvertu", juodu jau riedėjo Bachmuto apskrities keliukais. Dirvonuojančių žemių išlėniuose vešliai augo karklai, tuopos ir visokie krūmai. Lyg kilimai margavo laukų gėlės. Vienur kitur kyšojo senoviniai klajoklių pilkapiai. Štai ir Soncovka. Žemas namas su ūkiniais pastatais atšlaitėje. Viskas greitai bus sutvarkyta. Ir šiam baltam namui su žaliu stogu, su dviem sodais, avietynu, bitynu ir daržu lemta bus tapti mielu kampeliu, kur stepių platybėse praslinks kompozitoriaus vaikystė.

Žydintys pavasario kilimai virsdavo siūruojančiomis ašuotėmis, kaip auksas geltonuodavo kviečiai. Rudenį atsirasdavo juodų arimų rėžiai žiemkenčiams. Užėjus lietums, kamuodavo purvas. Tada keliais nei pravažiuosi, nei praeisi. Žiema su sniegu ir nestipriais šalčiais trukdavo vos porą mėnesių. Ir vėl viskas patiždavo.

Palaidymetis paprastai būdavo ilgas, nuolat pildavo lietūs, upeliai įslėniuose virsdavo šniokščiančiomis upėmis, kol pagaliau viskas liaudavosi, imdavo žydėti vešli žolė stepėje ir vyšnios soduose. Suokdavo lakštingalos, nors ir ne per darniausiai sutardamos, vakarais galukaimyje dainuodavo kaimo dainininkės.

Vaikystėje Prokofjevą užvis labiau traukė tiksliųjų mokslų pamokos. Jis mėgo skaičiuoti, tikrinti, lyginti. Tikslumo romantika žavėjosi visą gyvenimą, tai buvo ryškus jo charakterio bruožas. Jis būtų galėjęs tapti inži-

nieriumi, architektu, statybininku. Tėvai ir rengė jį tokiai patikimai veiklai. Sergejus karštai svajojo pastatyti sode iš plytų tikrą namuką. Tas namukas buvo sumūrytas ir net apstatytas baldais. Ir Prokofjevas jį taip mėgo, kad net peržengęs trisdešimtuosius amžiaus metus vis, būdavo, ima ir susapnuoja tą vaikystės namuką.

Vos tik į Soncovką atvažiavo tiesiamo geležinkelio projektuotojai, Serioža ėmė svajoti apie vaikišką geležinkelį. Ir pats bandė jį tiesti. Jį žavėjo visa, kas siejosi su traukinių eismu, su jų tvarkaraščiu. Geležinkelių vadovas tapo mėgstamiausia jo knyga. Jis kaip penkis pirštus žinojo tolimųjų traukinių maršrutus ir, jeigu kas teiraudavosi, mielai kuo tiksliausiai išpasakodavo apie visas geležinkelių šakas ir atšakas, kur teks persėsti ar laukti traukinio — visomis kryptimis nuo artimiausių Soncovkai stočių. Ir vėliau — nesvarbu, ar Prokofjevas gyveno užsienyje, ar tėvynėje — jam būdavo malonu sudarinėti kuo tiksliausius savo gastrolių ir kelionių maršrutus. Jis kaip vaikas didžiavosi šiuo savo polinkiu.

Prokofjevas būtų galėjęs tapti botaniku, gamtininku. Pasak jo paties, tėvas mokęs jį pažinti žvaigždžių ir augalų pasaulį. Botanikos vadovėlis buvęs jo parankinė knyga, kaip ir traukinių tvarkaraštis. Lotyniški ir rusiški augalų pavadinimai žavėję jį savo skambesiu. Tiek vaikystėje, tiek užaugusį. Visose savo klajonėse ar trumpai kur apsistojęs, jis jausdavosi laimingas, kai atsidurdavo arti gamtos ir laukuose bei soduose aptikdavo dar iš vaikystės pažįstamų gėlių ar augalų.

Prokofjevas būtų galėjęs tapti rašytoju. Jam ir vaikystėje lengvai sekėsi rašyti laiškus, laisvo stiliaus, su taikliais apibūdinimais. Rašė jis iš pat vaikystės, kiek tik siekė atmintis. Dar pačioje jaunatvėje įprato rašyti lakoniškai, praleisdamas balses, paprastindamas skiemenis iki konstruktyvaus aiškumo. Kai, jau įpusėjęs penktąją dešimtį, ėmėsi autobiografijos, jam išėjo užbaigta apysaka apie vaikystę ir jaunystę, parašyta profesionalaus literato plunksnos.

Prokofjevas netapo nei architektu, nei rašytoju, nes gamta apdovanojo jį muziko talentu. Linksmu, nevaržo-

mu, natūraliu kaip vaiko žavėjimasis žaidimais. Ir šį žavėjimąsi pastebėjo, jam pritarė, jį plėtojo ir skatino be galo mylintis savo vienturtį tėvas ir ypač energinga, valinga motina.

Sergejus Aleksejevičius Prokofjevas buvo septintojo dešimtmečio rusų raznočincas; praktinę veiklą — žemdirbystę laikė kilnia pareiga. „Tokias sąvokas,— rašė Prokofjevas,— kaip „švietimas", „pažanga", „mokslas", „kultūra" tėvai aukštino labiau už viską, jos buvo suvokiamos kaip Pažanga, Švietimas, Mokslas, Kultūra — iš didžiosios raidės."

Šeimoje buvo gerbiama Muzika. Tėvas, pasak sūnaus, „jai lenkėsi". „Matyt, jis mėgo muziką, bet filosofiškai, kaip kultūros apraišką, kaip žmogaus dvasios skrydį, — rašė autobiografinėje apysakoje Sergejus Sergejevičius. — Kartą, kai dar berniukas aš sėdėjau prie fortepijono, tėvas atsistojo šalia, pasiklausė ir tarė:

— Kilnūs garsai.

Tai rodo, kaip jis vertino muziką."

Prokofjevas aprašo tėvo išorę: „Tėvas buvo aukštas, didele galva, nosis visai tokia kaip Suzdalės tapybos ikonose, šviesi barzdelė, net, galima sakyti, barzda, pakirpta, keturkampė. Su akiniais atrodė labai rimtas, tačiau net senas būdamas jis kvatodavo kaip vaikas."

Sergejus Aleksejevičius, matyt, buvo orus; sūnus prisimena tėvą visada būgštavus, „kad kas nors nepaplotų jam per petį". Jis atrodė ir turbūt iš tiesų buvo žmogus užsidaręs.

Motinos Marijos Grigorjevnos išorės Prokofjevas savo užrašuose neužfiksavo. Jis tik paminėjo vienos motinos draugės žodžius. Jaunystėje Maniuša Žitkova nebuvusi gražuolė, bet, pasak draugės, turėjusi „puikią figūrą, dailias kojytes", „riestą nosikę", „putnias lūpytes", „gaivią veido spalvą", o svarbiausia — buvusi „protinga ir guvi".

Sergejus Sergejevičius „ne be pasididžiavimo" pabrėždavo savo tėvo bei motinos intelektualumą.

Marija Grigorjevna negailėdama laiko globojo Soncovkos mokyklą, namuose turėjo vaistinėlę ir teikdavo pagalbą ligoniams. Vaikystėje išmokyta skambinti forte-

pijonu, ji aistringai muzikuodavo Soncovkos užkampyje. „Vargu ar ji turėjo muzikantės talentą",— kritiškai atsiliepė Prokofjevas ir nurodė tris motinos privalumus: atkaklumą, meilę ir skonį. „Motina stengėsi kuo geriau paskambinti muzikos kūrinį, tobulino jį su meile ir domėjosi tik rimtąja muzika." Prokofjevas buvo įsitikinęs, kad šis karštas motinos polinkis į rimtąją muziką ir išugdė jam gerą skonį.

Soncovkos berniukas nuolat girdėjo muziką. Jis ir užmigdavo, iš tolimo kambario aidint Bethoveno sonatų garsams ar Šopeno, Listo, Čaikovskio, Antono Rubinšteino melodijoms. Kai dieną Marija Grigorjevna skambindavo pratimus, keturmetis Sergušečka, iš šono pasiglemžęs dvi viršutines klaviatūros oktavas, barbariškai barškindavo savo paties eksperimentus. Arba išmargindavo natų popieriaus lapą ir pareikšdavo „sukūręs Listo rapsodiją". Būdamas penkerių su puse metų, jis iš tikrųjų sukūrė pirmą pjesiukę, kurią Marija Grigorjevna šiaip taip net užrašė natomis. Prisiklausęs tėvo kabinete šnekų apie tolimąją Indiją, Serioža mikliai pavadino savo kūrinį... „Indėniškuoju galopu"! Prokofjevas savo užrašuose tiksliai įrašo: tai įvykę 1896 metų vasaros pabaigoje. Po metų svečiams jau buvo rodomos trys pjesės: Valsas, Maršas ir Rondo, užrašytos ant popieriaus, kurį buvo suliniavęs kontoros tarnautojas Vanka. Netrukus Soncovkos kompozitorius pateikė maršą keturioms rankoms. Sužavėta teta Tania, motinos sesuo, Peterburge savo sūnėno natas atidavė perrašyti ir netrukus atsiuntė į Soncovką gražiai įrištą aplanką su auksinėmis raidėmis: „Serioženkos Prokofjevo kūriniai". Marija Grigorjevna jau rimtai pradėjo mokyti septynmetį sūnų muzikos, kasdien po dvidešimt minučių. „Suklestėjus namuose muzikai", linksmai prisimindavo Sergejus Sergejevičius, tėvai nupirko naują fortepijoną. Iš geležinkelio stoties labai atsargiai jis buvo vežamas dvidešimt penkis kilometrus.

„Tuo tarpu prasidėjo naujas šimtmetis, ir 1900 metų sausyje tėvai išsiruošė kelioms savaitėms į Maskvą, nusprendę šį kartą pasiimti ir mane",— epiškai baigė rašyti

pirmųjų vaikystės metų atsiminimus kompozitorius rašytojas.

Kiek įspūdžių parsivežė šis veržlus ir visko, kas nauja, godus berniūkštis! Buvo sukviesti dvaro tarnautojų vaikai, Seriožos žaidimų ir išdykavimų draugai. Serioža pasakoja apie „Faustą" — operą, kurią matė ir kurios klausėsi Maskvoje, Solodovnikovo teatre. Apie Faustą — mokslininką su barzda, kuris linksminasi su velniu. Tas velnias, tiesa, be ragų ir be kanopų, „prašmatnus", „su raudonu kostiumu ir su špaga". Soncovkos namuose prasideda sambrūzdis, kuriamos ir vaidinamos pjesės būtinai su špagų dvikovomis — šį ginklą atstodavo lankstūs virbai, kuriais sode atitveriami gėlynai nuo vištų.

Serioža pamatė Maskvoje ir „Kunigaikštį Igorį". Bet ši opera padarė jam mažesnį įspūdį. O žiūrint Čaikovskio „Miegančiąją gražuolę" Didžiajame teatre, būsimąjį baletų kūrėją apstulbino ne tiek muzika ir šokiai, kiek ložės, pilnos vaikų, ir suaugusiųjų dosniai atidaromos saldainių dėžutės ir vaisių pintinės: imk kiek patinka!

Kompozitorius kirbėjo mažojo muzikanto kiaute kaip viščiukas kiaušinyje. Smelkėsi skverbėsi į pasaulį.

Serioža kartą priėjo prie Marijos Grigorjevnos ir pareiškė tvirtą savo apsisprendimą:

— Mama, aš noriu parašyti s a v o operą.

Prokofjevas prisimindavo:

— Kaipgi tu parašysi operą? — visai nepagarbiai atkirto motina.— Kam šneki apie tai, kas ne tavo jėgoms.

— O tu pamatysi,— atsakiau.

Šis atsitiktinis pašnekesys greitai buvo pamirštas. Užgriuvo sielvartas: mirė senelė, Marijos Grigorjevnos motina. Seriožos kompozicijos niekam nerūpėjo. Po laidotuvių iš Peterburgo atvažiavo teta Tania. Ta proga 1900 metų vasaros pradžioje Serioža įteikė motinai pirmąjį savo operos veiksmą. „Atsisėdome prie fortepijono,— rašė Prokofjevas,— ir pasirodė, kad viskas sklandu, net įdomu." Norėdamas paguosti mylimą tetą Tanią, „Milžinu" pavadintą operą dedikavo jai.

Trijų veiksmų spektaklis buvo suvaidintas namų scenoje, dalyvaujant autoriui ir jo draugams iš kaimo: Ste-

niai ir Jegorkai. Operos siužetas nesudėtingas. Po uvertiūros pakyla uždanga (tiksliau, atsiveria durys iš salės į gretimą kambarį, kuris atstoja sceną). Vienoje šalyje pasirodo Milžinas, kuris baugina damą Ustinją (Stenią!). Pro šalį eina du karžygiai — Sergejevas (Serioža!) ir Jegorovas (Jegorka!) ir ją išgelbsti. Milžinas pasišalina, o karžygiai lyg netyčiomis pameta vizitines korteles, iš kurių dėkingoji dama sužino savo išgelbėtojų vardus.

Antras paveikslas. Ustinja, aidint muzikai, geria arbatą, nori parašyti „pakvietimą išgelbėtojams" ir išeina į paštą. Milžinas, dainuodamas rūsčią ariją, neranda savo aukos ir... suvalgo jos pietus. Po to pasirodo Ustinja, Sergejevas ir Jegorovas. Įvyksta ceremoninga padėkos scena. Bet herojai pastebi Milžino pėdsakus ir nusprendžia apie įsibrovėlį pranešti Karaliui.

Panašiai plėtojami kiti du veiksmai, kuriuose dalyvauja Karalius, su milžinu kovoja būrys kareivių. Nugali Milžinas! Netikėta atomazga! Ir jai paskelbia veto tėvas, Sergejus Aleksejevičius. Atmintyje jam buvo gyvi studijų metų nemalonumai, ir jis nenorėjo, kad jo devynmetis sūnus savo operoje „nesąmoningai vaidintų revoliucionierių". Finalo tekstas taip ir liko neužrašytas natomis...

Serioža ėmėsi kurti naują, ilgiausią operą, pavadintą „Negyvenamose salose". Žaisti teatrą namuose tapo mėgstamiausia pramoga. Be to, atėjo laikas rimtai mokytis. Tėvai kibo lavinti sūnų. Tėvas mokė rusų kalbos, aritmetikos, geografijos, paskui istorijos, o motina — užsienio kalbų. Bet pasirodė, kad šito per maža. Tarpininkaujant kažkokiai Varšuvos kontorai, buvo pasamdyta jauna prancūzė, našlaitė Luiza Roblen, kurios tėvas buvo žuvęs 1871 metais, gindamas nuo prūsų Paryžių,— Marija Grigorjevna prisiviliojo ją pažadais išmokyti skambinti fortepijonu ir jodinėti: šią pramogą Soncovkos stepėse iš tikrųjų visi mėgo. Luiza pritapo prie Prokofjevų šeimos. Serioža tik jai buvo dėkingas, kad laisvai kalbėjo prancūziškai. Luiza dalyvavo vaidinimuose ir itin dailiai perrašinėjo pirmuosius Soncovkos kompozitoriaus kūrinius į natų puslapius.

„Taip sukosi gyvenimo ratas, ir ėjo metai po metų,— rašė Prokofjevas apie vaikystę.— Aš pasidariau nuplėšiamą kalendorių... Viršuje buvo nupieštas ratas su dviem sparnais, o apačioje užrašas: „Laikas lekia." Sparnuotą ratą aš, be abejo, iš kažkur nukopijavau, bet tėvai buvo sužavėti ir stebėjosi:

— Taip, taip, tikrai: laikas lekia!"

Prisimindamas vaikystę, Prokofjevas nesulaikydavo šypsenos. Bet jis suprato, kad kaip tik Soncovkoje buvo išmokytas branginti lekiantį laiką. Čia išsiugdė valią dirbti ir nepakantumą dykinėjimui. Visą gyvenimą, kad ir kur jį nublokšdavo likimas, Prokofjevas neleisdavo laiko tuščiai. Ypač dažnai prisimindavo motiną, nuolatinę savo auklėtoją. Kaip tik Marija Grigorjevna, užuot pasakiusi labanakt žiemos vakarais, sėsdavo prie fortepijono ir klausdavo mažą sūnų:

— O ką tu nuveikei per šią dieną?

SUSITIKIMAI SU KOMPOZITORIAIS

Į Soncovką atvažiuodavo svečių, mėgėjų skambinti fortepijonu. Retai, bet atvažiuodavo. Marija Grigorjevna iš sostinės užsakydavo naujų natų. Pati jas paskambindavo ir vertesnes perduodavo Seriožai. Bet su profesionaliais muzikais jis pirmąsyk susitiko Maskvoje, kur 1902 metų sausį tėvai vėl lankėsi su sūnumi.

Aprengtas jūrinike jaunasis muzikas buvo pristatytas konservatorijos absolventui, draugų giminaičiui, Jurai Pomerancevui. Šis patikrino mažojo pianisto ir kompozitoriaus klausą, išsimokslinimą ir muzikinius įgūdžius. Liko patenkintas ir prašneko apie „patį geriausią Maskvos profesorių", apie savo mokytoją — Sergejų Tanejevą. Ir net suvedė su juo. Į ramų Obuchovo skersgatvį Arbate išsiruošė trise: Pomerancevas, Marija Grigorjevna ir Serioža su dideliu natų aplanku.

Tanejevas! Ši pavardė virto legendine muzikiniame Maskvos pasaulyje. Jis buvo kompozitorius ir pedagogas, išugdė ne vieną muzikų kartą. Pats buvęs mylimas Čai-

kovskio mokinys, tapo Rachmaninovo ir Skriabino mokytoju. Dievino didžiuosius muzikos mąstytojus — Bachą ir Bethoveną ir pats pasidarė kompozitorius mąstytojas. Tanejevas suprato muzikos epochų kaitos paslaptį, mokėjo įsiklausyti į jaunus savo epochos balsus, į ateities meno apraiškas. Bet buitiniuose reikaluose jis buvo nepaprastai išsiblaškęs viengungis. Gyveno ramiame vieno aukšto namuke, globojamas rūpestingos krypuojančios auklės Pelagėjos Vasiljevnos, pažįstamos visai muzikinei to meto Maskvai. Nepatikrintas Pelagėjos Vasiljevnos, Tanejevas neišeidavo iš namų: ji, būdavo, apžiūri, ar gerai užrištas kaklaraištis, ar neužmiršo nosinės ir akinių dėklo, ar turi kišenėje smulkių monetų vežikui arba „konkei". Beraštė auklė, pasakojo pakeliui Jura Pomerancevas, visų nuostabai, nesuklysdama surasdavo reikiamas knygas, natas, net rankraščius. O netvarka Tanejevo kambariuose būdavo neregėta...

— Levas Tolstojus — Rusijos sąžinė. Apie Tanejevą galima pasakyti, kad jis — rusų muzikos sąžinė,— baigė pasakoti Pomerancevas.

Serioža buvo girdėjęs, kaip kartais tėvas, su kuo nors šnekučiuodamas, mini Tolstojų. Tačiau niekaip nesuprato, kuo čia dėta sąžinė, kai kalbama apie tokį linksmą ir patrauklų dalyką kaip skambinimas fortepijonu.

Serioža iš karto pažino auklę: ji atvėrė duris ir nukrypavo koridoriumi. Iš kabineto ant slenksčio pasirodė Tanejevas, kresnas, su barzda, akiniuotas, praplikęs, truputį pašaipus, maloniai apžvelgė mažąjį svečią. „Visai nebaisus",— vėliau prisiminė Serioža.

Viršum rojalio kabėjo paveikslas — Kristus su erškėčių vainiku. Ant sienų įrėmintos fotografijos — kaip ir Soncovkos svetainėje. Seriožai nespėjus nė apsidairyti, Tanejevas parodė jam išvyniotą šokolado plytelę; galėjo atsilaužti geroką gabalą. Pirmieji Tanejevo žodžiai, kuriuos jis išgirdo, buvo nusistebėjimas užrašu ant natų aplanko.

— Kodėl gi S e r i o ž e n k o s Prokofjevo kūriniai? — nusijuokė Tanejevas.— Sergejaus, Sergejaus, na, bent jau Seriožos.

Paskui Tanejevas klausėsi „Negyvenamų salų" uvertiūros.

Buvo nutarta, kad, kol Prokofjevai bus Maskvoje, Pomerancevas duos Seriožai keletą teorijos pamokų. Išvažiuodami Prokofjevai dar kartą apsilankė pas gerąjį globėją. Tanejevas pažadėjo ateinančiai vasarai suieškoti muzikos mokytoją.

Pavasarį, suskaičiavę savo išteklius, Prokofjevai parašė laišką Tanejevui, ir šis pažadėjo vasarą atsiųsti mokytoją, žinomą pianistą Aleksandrą Goldenveizerį. Bet pasirodė, kad šis vyksta viešėti pas patį Levą Tolstojų į Jasnaja Polianą. Ir vieną gražią dieną 1902 metų vasaros pradžioje Soncovkos karieta, pakinkyta ketvertu arklių, atvažiavo kitas Tanejevo atsiųstas mokytojas — Reingoldas Glieras.

Iš karietos išlipo jaunas ūsuotas vyriškis su nedideliu sakvojažu ir storu aplanku švaraus natų popieriaus muzikos kūriniams. Rankose nešėsi dar smuiko dėklą. Taip pasitaikė susitikti dviem muzikos kūrėjams, skirtingų kartų kompozitoriams.

Kokia kupina muzikos buvo toji vasara Soncovkoje! Mokytojas ir mokinys susidraugavo. Rytais eidavo maudytis į upę, paskui — valanda pratybų, ir Glieras užsidarydavo savo kambaryje kurti muzikos, o Seriožos kabinete laukdavo Sergejus Aleksejevičius. Pusę dvyliktos prasidėdavo prancūzų ar vokiečių kalbos pamoka su Marija Grigorjevna.

Po pietų — pusė valandos muzikos teorijos, paskui pasivaikščiodavo arba pasijodinėdavo arkliais — kartu neretai būdavo ir Marija Grigorjevna su Luiza. Žaisdavo kroketą. Kai kada vakarais surengdavo spektaklį (Reingoldas Glieras jau tada įžvelgė savo mokinio aistrą muzikiniam teatrui!).

Ir vėl muzika. Skambindavo keturiomis rankomis Haidną, Mocartą, Bethoveną. Grodavo ir Čaikovskį. Glieras dažnai improvizuodavo ir versdavo improvizuoti savo mokinį. („Tai užvis vertingiausia ir geriausia, ką aš perteikiu tyrai vaikiškai jo sielai",— rašė Reingoldas Glieras tą vasarą laiškuose iš Soncovkos.)

Namuose visi nutildavo — ir šeimininkai, ir svečiai, jei kas būdavo tuomet Soncovkoje. Sergejus Aleksejevičius įeidavo į salę pirštų galais ir atsisėsdavo ant sofos. Jis klausydavosi muzikos ir nuoširdžiai džiaugdavosi sūnumi. Ir taip pat tyliai grįždavo į savo kabinetą.

Glieras pirmasis papasakojo būsimam didžiam sonatos žanro meistrui, kokia sonatos struktūra. Sudomino berniuką liaudies dainomis. Glieras tą vasarą kūrė simfoniją ir atskleidė Seriožai šios sudėtingos formos su prieštaringomis muzikinėmis temomis sandarą. Jis imituodavo simfoninio orkestro instrumentus, skambindavo melodijas ir sakydavo, koks instrumentas galėtų sugroti tą ar kitą iš jų — smuikas, fleita arba murmeklis fagotas.

— Reingoldai Moricevičiau,— pareiškė kartą Serioža, nutraukęs skambinimą keturiomis rankomis,— aš noriu parašyti simfoniją!

„Po neilgų derybų Glieras sutiko." Iki jo išvažiavimo rugpjūčio mėnesį simfonija buvo sukurta, o dalis jos — ir suorkestruota.

1902 metų žiemos pradžioje Prokofjevai vėl lankėsi Maskvoje. Svarbiausias tų dienų įvykis, aišku, buvo apsilankymas pas Tanejevą. Jis neskubėdamas pervertė simfonijos lapus. Keturiomis rankomis ji buvo paskambinta fortepijonu, be to, Tanejevas kukliai skambino antrąją partiją. Ir už kažką pagyrė: „Puiku! Puiku!" Bet Serioža užsigavo, kai Sergejus Ivanovičius pavadino jo harmoniją prastoka ir nusijuokė: „Che che..."

Ar galėjo numatyti garbingasis Tanejevas, kokį perversmą padarys mažojo svečio gyvenime ši pašaipėlė ir priekaištas, kad harmonija esanti prastoka! Kiek kartų Sergejus Sergejevičius prisimindavo: „Tai mane įžeidė. Žinoma, žliumbti aš nepradėjau ir naktį miegojau, tačiau giliai širdin įstrigo mintis, kad harmonija prastoka. Mikrobas įsiskverbė į organizmą ir pareikalavo ilgo inkubacinio periodo."

Praslinks keletas metų, ir kaip tik harmonijoje jaunasis pianistas ir kompozitorius išryškės kaip naujovių ieškotojas. Tada jis bus peikiamas už kraštutinumus ir tariamą harmonijos „barbariškumą". Ir vėl užsuks pas mylimą

ir gerbiamą Tanejevą. Tasai taip pat maloniai ir atidžiai pasiklausys jo etiudų ir nepatenkintas sumurmės:

— Kažkodėl labai daug falšo... Nėra aiškios sąskambių sekos.

Seriožai suvirpės širdis, ir jis primins seną pokalbį. O paskui sakys: Sergejus Ivanovičius juokais susiėmė už galvos ir sušuko:

— Nejaugi tai aš pastūmėjau jus į tokį slidų kelią!

1903 metų vasarą Glieras vėl atvažiavo į Soncovką. Jam patiko mielas darbščios šeimos židinys su griežta dienotvarke. Čia jam sekėsi dirbti. Laiškuose būsimai savo žmonai dar pirmą vasarą, praleistą Soncovkoje, jis rašė apie Prokofjevų šeimos gyvenimą. Mariją Grigorjevną slėgė tas užkampis, ir ji visas savo jėgas skyrė sūnui auklėti. Studijavo muzikos dėstymo sistemas ir savo žiniomis didžiai nustebino ir apstulbino Glierą, šiam nelengva buvo suktis, kai šnekėdavosi su ja. Marija Grigorjevna skaitė žurnalus, ir pokalbiai Soncovkoje visada būdavo turiningi. Atidus stebėtojas Glieras viename savo laiške sušunka: „Laimingi vaikai, kurie turi tokius tėvus, laimingi ir tėvai, kurie turi tokius vaikus!"

Soncovkoje darydavosi kur kas linksmiau, kai čia viešėdavo iš Peterburgo atvykusi „tetulė Tania", žavi jaunesnioji Marijos Grigorjevnos sesuo.

Dvylikametis Serioža toliau instrumentavo savo simfoniją ir, mokytojo patartas, ėmė kurti operą, siužetu paėmęs Puškino „Puotą maro metu".

Vėlyvą rudenį motina su sūnumi apsilankė Maskvoje. Stotyje atsisveikinę su Luiza, atlikusia savo pareigas Soncovkoje, samdytu vežiku juodu nukako į viešbutį.

Šitai buvo 1903 metų lapkričio mėnesį. Serioža kasdien viską užrašydavo savo dienoraštyje:

„14, p e n k t a d i e n i s. Lauke daug sniego. Pirmą valandą atėjo Reingoldas Moricevičius, ir aš turėjau pamoką...

19, t r e č i a d i e n i s. Iki penktos vakaro sėdėjau namie ir skambinau pratimus.

20, k e t v i r t a d i e n i s. Atėjo Reingoldas Moricevičius. Skambinau su juo „Puotos maro metu" uvertiūrą.

Reikės pakeisti fortepijonu sunkiai paskambinamą pagrindinės partijos akompanimentą."

Nė vienos tuščios dienos. Susitikimai su Tanejevu. Pamokos su Glieru, operos teatrų ir koncertų lankymas. Vėl muzikos pratybos.

Be Gliero, Tanejevo patarimu Seriožai muzikos užduočių skirdavo ir Aleksandras Goldenveizeris. Kartą, būdamas pas jį svečiuose, Serioža išgirdo, kad šeimininkas aistringas šachmatų mėgėjas. O jis pats irgi Soncovkoje jau seniai buvo įjunkęs lošti šachmatais. Serioža uoliai atlikdavo Goldenveizerio užduotis, bet labiau žavėdavosi juo kaip šachmatininku.

Prokofjevai jau rimtai susirūpino, ką daryti su Serioža: gal tegu stoja į Bachmuto, Jakaterinoslavo, Maskvos ar Peterburgo gimnaziją, o gal, kaip pataria muzikai, į konservatoriją? Tėvai nervinosi, vyko smarkūs ginčai — juk jeigu motina su sūnumi išvyks į vieną ar kitą sostinę, šeima susiskaldys. Ypač jaudinosi Sergejus Aleksejevičius.

1904 metų sausyje Marija Grigorjevna su Serioža išvyko į paskutinę „rekognoskuotę" į Peterburgą. Čia juos užklupo žinia, jog prasidėjęs karas su Japonija. Bet nerimą nustelbė nelaimė: rimtai susirgo Marija Grigorjevna. Buvo iškviestas iš Soncovkos Sergejus Aleksejevičius. Tačiau viskas baigėsi laimingai ir, motinai pasveikus, apie Seriožos ateitį buvo pasikalbėta kur kas ramiau. Peterburge pavyko susipažinti su garsiu kompozitorium, profesorium Aleksandru Glazunovu. Šis nusistebėjo berniuko iš Soncovkos gabumais ir šeimos pasitarime rekomendavo Seriožai stoti į konservatoriją, kur buvo ir bendrojo lavinimo klasių.

Sergejus Tanejevas, kuriam Marija Grigorjevna irgi parašė laišką, parėmė šį ketinimą. Be to, jiems buvo pasakyta, jog dar viena rusų muzikos žvaigždė, N. Rimskis-Korsakovas, Peterburgo konservatorijos profesorius, palankiai atsiliepęs apie jam parodytus Seriožos kūrinius. Didesnių autoritetų nė būti negalėjo. O Glazunovas, Prokofjevams išvykstant į Soncovką, atsiuntė Seriožai dovanų Glinkos „Valso fantazijos" natas, ant jų bėgsčiomis

raidėmis užrašęs: „Mielam kolegai Seriožai Prokofjevui nuo A. Glazunovo."

Tai sužinojęs, pasidavė ir Sergejus Aleksejevičius — susitaikė su mintimi, kad rudenį teks skirtis. Ir ėmė rengti sūnų stojamiesiems egzaminams į bendrojo lavinimo klases konservatorijoje. Pamokos trukdavo kasdien po penkias valandas. Tačiau Serioža buvo kupinas kūrybinių polėkių ir tą vasarą suspėjo dar parašyti naują operą —„Undinę", dabar pagal libretą jau „tikros poetės" M. Kilštet, su kuria Prokofjevai buvo susipažinę Peterburge. O dar tėvo gimtadieniui sukūrė gyvą pjesiukę *Vivo*, kurioje jaunajam kompozitoriui pirmą kartą prasiveržė akiplėšiška pažiūra į harmoniją. Tanejevo „che che" ėmė daryti kol kas dar nepastebimą įtaką!

Ir štai atėjo rugpjūtis. Metas keliauti. Prie durų privažiavo naujai degutu sutepta, pora arklių pakinkyta karieta.

Atsiminimais apie šį atsisveikinimą su Soncovka keturiasdešimt aštuonerių metų Prokofjevas vėliau ir užbaigs mielą savo apysaką apie vaikystę: „Pirmas „Undinės" veiksmas buvo baigtas instrumentuoti, visų dalykų programa iškalta... Aš išvažiavau linksmas: egzaminų nebijojau, tikėjausi daug ko įdomaus, o tėtis žadėjo aplankyti po mėnesio."

Laikinai abu su motina apsigyveno pas tetą Tanią. Egzaminai į bendrojo lavinimo klases Seriožai buvo vieni juokai. Rugsėjo devintą buvo paskirtas „kompozicijos egzaminas".

Išliko paties Seriožos smulkus šios dienos aprašymas: laiškas tėvui į Soncovką, net penkiolikos puslapių ataskaita. Šį laišką kaip biografinį kompozitorius vėliau perdavė S. Šlifšteinui, kuris ir paskelbė jį smulkiuose komentaruose, pridėtuose prie kompozitoriaus užrašų.

Iš egzaminavusių profesorių Serioža išskyrė du — jam jau pažįstamą Glazunovą („Mes sėdėjome prie pat durų. Jis paspaudė man ranką ir tyliu žingsniu nuėjo tolyn") ir Rimskį-Korsakovą. Aukštas, pasitempęs, dar nuo tarnybos laivyne laikų išlaikęs gražaus stoto figūrą, Rimskis-Kor-

sakovas kreipė visų dėmesį plastiškais ir tvirtais judesiais. Malonios išorės, mokslininko veidu, žilstančia ilga barzda, jis skvarbiu žvilgsniu pro akinius plonais rėmeliais verte vėrė kiekvieną egzaminuojamąjį. (Seriožą buvo taip sužavėjusi jo „Snieguolė", kad teatre pašoko iš vietos ir, priėjęs prie „orkestro duobės", ėmė sekti partitūrą, kuri gulėjo ant piupitro priešais dirigentą.) Būsimo savo mokytojo Liadovo Serioža, sprendžiant iš to laiško, tada nepastebėjo. Galimas daiktas, jis su kitais profesoriais sėdėjo kabinete tolėliau prie stalo ir gėrė arbatą su riestainiais.

Tačiau suteikime žodį jaunajam kompozitoriui:

„Aš pasiėmiau savo aplankus (viename buvo visi šių metų kūriniai, antrame — visų kitų metų) ir įėjau į kabinetą.

Mane paklausė Rimskis-Korsakovas:

— Čia jūsų kūriniai?

— Taip,— atsakiau.

— O fortepijonu ar skambinate?

— Skambinu.

— Tai man patinka! — sušuko Rimskis-Korsakovas ir, parodęs į fortepijoną, pasakė:

— Sėskit ir pagrokit!"

Seriožai buvo pasiūlyta paskambinti dvi Mocarto pjeses. Paskui patikrino klausą. Liepė „padainuoti įvairiais raktais". Tuo tarpu Glazunovas pasakė Rimskiui-Korsakovui ir visiems egzaminatoriams, kad kandidatas „rašo partitūras ir kuria operas".

„Kai aš padainavau, jie paprašė, kad parodyčiau savo kūrinius,— metraštininko tonu informuoja tėvą Serioža,— aš atsiverčiau aplanką... Ant pat viršaus gulėjo mamos sudarytas sąrašas.

— Tai mano kūrinių sąrašas,— tariau.

— Sąrašas? — nusijuokė Rimskis-Korsakovas.

Po sąrašu gulėjo „Undinės" partitūra. Rimskis-Korsakovas paėmė ją ir nunešė prie stalo direktoriui. Keletas egzaminatorių priėjo pasižiūrėti. Tuo tarpu Glazunovas man tarė:

— Šito kūrinio dar nemačiau. Jį turbūt parašėte šią vasarą?

— Taip. Šitame aplanke sudėti šių metų kūriniai. Jūs jų nematėte.

Tada priėjo Rimskis-Korsakovas ir paprašė paskambinti „Undinę".

...Aš pradėjau skambinti iš juodraščio. Šalia stovėjo Rimskis-Korsakovas ir vertė man lapus...

Po „Undine" gulėjo *Vivo*... Glazunovas paėmė ir padavė Rimskiui-Korsakovui. Šis padėjo ant fortepijono priešais mane ir paprašė paskambinti. Aš paskambinau.

Tuo egzaminas pasibaigė.

...Pagaliau man leido pasišalinti. Išėjęs pamačiau, kad mama kalbasi su Glazunovu ir Rimskiu-Korsakovu. Paskui jie paspaudė mums rankas, o kai Rimskis-Korsakovas išėjo, tai Glazunovas dar pasiliko ir antrąkart atsisveikindamas padavė ranką. Mes išvažiavome iš konservatorijos 12 valandą 15 minučių, o kitą rytą turėjau ateiti į pamokas lygiai 10 valandą..."

Prie laiško net buvo pridėtas egzaminų salės planas ir jame pažymėta, kur stovėjo fortepijonas ir stalas, prie kurio profesoriai gėrė arbatą.

Tiksli informacija, aiškus ir paprastas dėstymas, gyva šnekamoji kalba, savo vertės pajautimas — kiekvienoje laiško eilutėje matai grūdą, iš kurio išaugs įnoringas menininkas.

KONSERVATORIJOS KLASĖSE

Apsivilkęs naujitelaite pilka miline su ėrenų apykakle, užsidėjęs apvalią taip pat ėrenų kepurę, pasitempęs, susikaupęs Serioža kas rytą eidavo į konservatoriją. Jis buvo raudonskruostis, putniomis lūpomis, bet atrodė rimtas, nors ir kiek pasipūtęs. Toks jis pasirodydavo klasėse, kur naudos, regis, ne kažin kiek tegaudavo. Soncovkoje su tėvu jis iš visų dėstomų dalykų buvo kur kas toliau

pažengęs. Be to, pamokos sutapdavo su pratybomis specialioje profesoriaus Liadovo klasėje. Tėvai nusprendė bendrojo lavinimo dalykų jį mokyti namie, ypač per vasaros atostogas, kad rudenį išlaikytų egzaminus už išeitą klasę. Todėl į „mokslo klases" Serioža grįžo tik 1907 metų vasarą.

Į „valandinę klasę", kur dėstė harmoniją Anatolijus Liadovas, Serioža įžengė be baimės. Visi jo gyvenimo įvykiai ligi šiolei atrodė lyg žaidimas su suaugusiais. Tas žaidimas tęsėsi ir toliau. Į jaunutį bendraklasį šnairavo penketas suaugusių mokinių. Bet Serioža nesijaudino: ne kiekvienas jų buvo parašęs savo kūrinių, kaip jis. Pačiam vyriausiam buvo jau per trisdešimt („blondinas vešliais plaukais su sklastymu per vidurį",— tarė apie jį Serioža; šis studentas jautėsi kiek įskaudintas šito paauglio: „Aš jau pradėjau ketvirtą dešimtį, turiu porą vaikų, o Prokošai vos trylika."). Buvo dar vienas nebejaunas mokinys („žmogus gana neaiškus, nervingas..."). Iš aukšto žvelgė į rausvaskruostį, lyg „iš pieno plaukusį berniuką" ir trečias studentas („tvarkingas, kiek dabitiškas"). Čia buvo dar pora pagal amžių Seriožai artimesnių studentų — juodaplaukis jaunuolis („blyškaus veido ir nuožulnios kaktos...") Anatolijus Kankorovičius, kuris vėliau tapo dirigentu, ir dvidešimtmetis („su padėvėtu švarkeliu, liguistas, visas kažkoks sulinkęs") Borisas Asafjevas, būsimasis talentingas muzikos teoretikas ir istorikas, žymus kompozitorius, kuris ilgainiui taps artimu Sergejui Sergejevičiui žmogumi, draugu.

Pratybos jauniausio iš studentų neviliojo. Beje, ne tik Prokošai būdavo nuobodu klasėje. Liadovas atrodė mokiniams sausas ir per daug griežtas, nes reikalavo rašyti tiksliai ir dailiai. Jis nepakentė, kai mokiniai darbus atlikdavo netvarkingai, paviršutiniškai. Klaidas kūriniuose surasdavo nepaprastai greitai ir tuoj pat, išsitraukęs iš liemenės kišenaitės pieštuko galą, pažymėdavo darbą „gėdos dėme". Pykdavo už teplioles, o Serioža, dar Soncovkoje išlepintas Luizos, kuri rūpestingai perrašydavo jo natas, mokyklines užduotis atlikdavo nešvariai, ir už tai jam

gerokai kliūdavo. Tik vėliau mokiniai įvertins ir su derama pagarba ims minėti Liadovą: jis mokė profesinio reiklumo ir klasikinio griežtumo, ugdė rafinuotą skonį ir kritiškumą, diena po dienos gludino komponavimo techniką, diegė stiliaus pajautimą.

Kol kas Serioža žiūrėjo į harmonijos užduotis „kaip į nuobodžią priedermę, daug mažiau įdomią, pavyzdžiui, už geografijos pamokas" (su tėvu). Užtat „Ragana", neseniai sukurta Anatolijaus Konstantinovičiaus, jo mokinius sužavėjo. Patiko ir pats Liadovas, neaukšto ūgio, malonus, šiek tiek kalmukiškų veido bruožų, praplikęs: „Ta plikė buvo didelė, švarutėlė, švytinti,— su šypsena vėliau prisimindavo Prokofjevas,— ir nuo jos dvelkė kaip nuo kortų stalo, prie kurio Soncovkoje buvo lošiamas vintas."

Taip ir slinko mėnesis po mėnesio. Namie buvo sprendžiamos harmonijos užduotys, kuriamos pjesės fortepijonui (šeimoje jos buvo vadinamos „dainelėmis", ir Serioža jų rašė „po tuziną per metus"), ant išgrafuoto popieriaus žaidžiami jūros mūšiai (karo su japonais atgarsis), muzikuojama, lošiama šachmatais...

Žinios apie bręstančius šalyje revoliucinius įvykius maloniais darbais užsiėmusiam Seriožai iš pradžių didelio įspūdžio nepadarė. Bet pamažu ir jį su visais konservatorijos mokiniais vis labiau ėmė nešti įvykių banga. Visą šalį sukrėtė Kruvinasis sekmadienis, beginklės minios sušaudymas Rūmų aikštėje 1905 metų sausio 9 dieną. Prasidėjo revoliuciniai universiteto, Politechnikos instituto studentų veiksmai. Ir konservatorijos mokiniai nusprendė paskelbti streiką ir pareikšti protestą prieš kruviną caro vyriausybės nusikaltimą. Konservatorija buvo čia uždaroma, čia vėl atidaroma, ir pamokų tvarka iširo. Visi kalbėjo apie Rimskį-Korsakovą: jis susikirto su konservatorijos administracija ir atviru laišku pareiškė „moralinį protestą" prieš jos veiksmus. Kovo 17 dieną prie konservatorijos rūmų įvyko studentų susidūrimas su policija. Po dviejų dienų Rusų muzikos draugijos Peterburgo skyrius, kuriai priklausė konservatorija, pašalino didelę studentų grupę, o profesorių Rimskį-Korsakovą netrukus atleido.

Protestuodama prieš valdžios veiksmus, opozicinė studentija suskato savo pačios jėgomis statyti Rimskio-Korsakovo neseniai parašytą operą „Nemirtingasis Kaščėjus" ir stengėsi spektaklyje išryškinti antimonarchinę kūrinio kryptį. Gautą pelną buvo nuspręsta išdalinti kaip pašalpas šeimoms darbininkų, kurie tapo Kruvinojo sekmadienio aukomis. Orkestrui dirigavo Rimskio-Korsakovo draugas A. Glazunovas. Spektaklis baigėsi kompozitoriaus pagerbimu. Solidarizuodamiesi su atleistu kompozitorium, Glazunovas ir Liadovas taip pat atsisakė dėstyti konservatorijoje.

Serioža irgi dalyvauja mitinguose, kartu su draugais pasirašo studentų protestą. Su mokinių delegacija aplanko savo mokytoją Liadovą — jam įteikiamas vainikas. Apimtas įkarščio, įsismaginęs ir Serioža prireikus kartu su visais būtų metęs konservatoriją. Marija Grigorjevna susirūpina. Skuba siųsti savo pamokymus sūnui ir Sergejus Aleksejevičius. Beje, Soncovkos berniukui pavojus negrėsė: jam vis tiek užvis svarbiausia buvo muzika. Ir to meto įvykiai savotiškai veikė jo sąmonę. Jie tarsi tikino, kad jis turi teisę ginti savą meno supratimą, ir skatino griežtus jo sprendimus. Jau vasarą Soncovkoje tai pamato tėvai. „Šopenas — tai šilkinukas",— pareiškia jis svečiams ir apstulbusiai motinai, didžiai gerbiančiai lenkų romantiko muziką. Serioža šaiposi iš tų, kurie žavisi vien Šopeno valsais, o pats labiau vertina jo mazurkas. Nepavyksta dabar Marijai Grigorjevnai sūnaus įgeidžių įsprausti į jai patinkamus rėmus. Tą vasarą Serioža skaitė daug klasikų iš tėvo bibliotekos. Ir didžiai pasitikėdamas savimi, visas perskaitytas knygas vertino penkių balų sistema. Ostrovskio pjesės, pavyzdžiui, tebuvo įvertintos vos dvejetui! Užtat kuo uoliausiai šis „klasikų teisėjas" po penketą valandų kasdien mokėsi su tėvu bendrojo lavinimo dalykų. O parašęs pažymį kokiam nors rašytojui ar kompozitoriui, Serioža su pulku berniūkščių leisdavosi į tolimas keliones ant kojokų. Ir vargšė Marija Grigorjevna skųsdavosi:

— Konservatorijos studentas, pianistas, kuriam rankos

yra viskas, trankosi po laukus! O aš sėdžiu ir laukiu, ar grįš jis nesusižeidęs, ar neparneš jo žmonės sulaužyta ranka!

Vasarą Serioža susipažino dar su vienu žmogumi, su kuriuo netrukus prasidėjo jaudinanti ne vienerius metus trukusi draugystė. Soncovkoje atsirado jaunas apylinkės veterinarijos gydytojas Vasilijus Moroliovas. Tvirto sudėjimo, kalbantis bosu, su pensne melsvais stiklais ir, pasak Prokofjevo, su „mopasaniškais" ūsais. Serioža apsidžiaugė, kad svečias pasirodė esąs aistringas muzikos mėgėjas, be to, dar entuziastingas šachmatininkas.

Skaitytojas atleis autoriui, jei jis pateiks nemažą ištrauką iš autobiografinės kompozitoriaus apysakos. Negalima praleisti progos susipažinti, kaip lengvai ir talentingai Prokofjevas kuria kupinas humoro literatūrines apybraižas.

Susipažinę būsimieji draugai pasuko į Soncovkos arklidę, kur pagal tarnybines pareigas veterinarijos gydytojas apžiūrėjo sunegalavusį grynakraujį eržilą, vardu Tormentorą.

„Aš jau visą laiką sukiojausi šalimais, nė akimirkos nesiliaudamas kalbėti apie muziką,— rašė atsiminimuose Prokofjevas.

— Nejaugi jūs nesusipažinęs su Rimskio-Korsakovo opera „Sadko"? — teiravosi Moroliovas eržilo garde.— Tai nuostabus kūrinys... Pirmame operos veiksme yra toks vienuolikos ketvirtinių choras, kad negali krėsle nusėdėti!

Aš susidomėjau:

— Vienuolikos ketvirtinių? Žinau, kad Rimskio-Korsakovo „Snieguolėje" yra vienuolikos ketvirtinių choras, ir net kažkas man pasakojo, jog vienas dirigentas niekaip neįstengęs šio choro padiriguoti ir ėmęs murmėti: „Rimskis-Korsakovas neteko galvos..." Bet kai aš pamėginau, pasirodė, kad „Snieguolės" chorui tai netinka...

— Palaukit, gal šie žodžiai tiks chorui iš „Sadko"? — sušuko labai pagyvėjęs Moroliovas ir ėmė paeiliui dainuoti čia „ei tu, Sadko, smarkuoli apveidus", čia „Rimskis-Korsakovas neteko galvos".

— Išeina, išeina! — sušukome kartu ir ėmėme dainuoti choro temą čia pagal vieną tekstą, čia pagal kitą...

Moroliovas dirstelėjo į laikrodį, pakėlė Tormentorui uodegą ir, ištraukęs termometrą, arklininkui pasakė:

— Taip, truputį yra, reikės duoti laisvinamųjų.

Paskui, atsigręžęs į mane, kalbėjo toliau:

— O tame paveiksle, kur Sadko išplaukia laivu, koks puikus choras „Aukštumos, aukštumos, šviesios dangiškos"!

...Kai parėjome pagydę Tormentorą ir baigę skiepijimą (avys gana nuolankiai leidosi įduriamos švirkštu, o kiaulės žviegė kaip skerdžiamos), Moroliovas kaip ypatingos malonės išprašė iš tėvo atleisti mane šiandien nuo pamokų ir tiesiog užkankino, privertęs paskambinti visus Bacho preliudus bei fugas, pakartoti Skriabino mazurkas ir supažindinti jį su naujausiomis mano dainelėmis."

Taip, galėjo iš Prokofjevo išeiti ir rašytojas, jei ne viską nustelbiantis muzikos talentas!

Soncovkoje jis godžiai gaudė kiekvieną iš sostinių ateinančią naujieną. Kaip tik 1905 metų vasarą, jau pašalintas iš konservatorijos, Rimskis-Korsakovas sukūrė „Dubinušką", o Glazunovas — „Ei, uchnem!" — liaudies dainas chorui ir simfoniniam orkestrui. Serioža siunčia laišką po laiško į Peterburgą ir Maskvą, laukia naujienų. Teiraujasi, ar grįš į konservatoriją Glazunovas, Liadovas, Rimskis-Korsakovas. „Girdėjau, kad Glazunovas sunkiai susirgo,— rašo jis Glierui.— Man labai neramu dėl jo sveikatos. Gal ką žinote apie jį?"

Konservatorijoje niekas nebuvo pasikeitę. Garsieji profesoriai taip ir negrįžo į ją. Bendrojo lavinimo dalykų egzaminus už praėjusius mokslo metus Serioža išlaikė lengvai. O mokytis specialiųjų jis su draugais perėjo pas profesorių A. Vinklerį. Dėstomas dalykas vadinosi „specialusis fortepijonas". O harmonija? Marija Grigorjevna prisiprašė Liadovą duoti sūnui privačias pamokas. Ir, matyt, susitikimai akis į akį neliko be naudos. Nebegalėjai pasislėpti už bendrakursių nugarų ir spoksoti į mokytojo plikę. Liadovas su jam būdinga maniera lėtai peržiūrėti kūrinius

išmokė ir Prokofjevą „gerbti natas". Jokio aplaidumo atliekant užduotis! Klasikinis tikslumas!

1906 metų pavasarį į konservatoriją grįžo Glazunovas, Liadovas, Rimskis-Korsakovas. Bet mokslo metai, gana blankūs, jau artėjo į galą. Tik nuo rudens gyvenimas konservatorijoje pasidarė turiningesnis.

Serioža su Asafjevu pradėjo mokytis instrumentuotės pas Rimskį-Korsakovą. Kompozitorius dėstė su menininko įkvėpimu. Kiekviename žodyje buvo jaučiama jo paties patirtis. Sujungęs dvi grupes, jis dirbdavo iš eilės keturias valandas. Mokiniai apstodavo fortepijoną, stengdamiesi nepraleisti nė vieno žodžio, nes kompozitorius buvo vos ne geriausias orkestruotės žinovas visoje Europoje. Nikolajus Andrejevičius gyveno nepaprastai įtempęs mintis ir jausmus. Daug ką jis patikėdavo tik artimiems bičiuliams ir dienoraščio puslapiams. Daug kas išsilydydavo į paveikslus jo operų, kurių muzika gėrėjosi labiausiai išprusę meno mėgėjai. Daug įdomaus pasitaikydavo jo replikose, pastabose, per pamokas pateikiamuose pavyzdžiuose. Kai Nikolajus Andrejevičius tikrindavo mokinių darbus, pasak Asafjevo, „tai būdavo įdomiausios ir turiningiausios valandos".

Serioža aistringai žavėjosi savo mokytojo muzika. Jis atmintinai mokėjo ištisus „Sadko", „Kaščėjaus" ir „Snieguolės" partitūrų puslapius. 1907 metų vasaryje buvo svarbus muzikos įvykis — pirmą kartą pastatyta „Sakmė apie nematomąjį Kitežo miestą ir mergelę Fevroniją". Revoliucinių metų nerimas ir mintys rado atgarsį muzikoje. Tačiau spektaklis nesusilaukė visiško publikos pritarimo. Šis kompozitoriaus kūrinys buvo palaikytas operai netinkamu ir blankiu. Ginčai truko ilgus metus. Bet Serioža ir jo bičiuliai be galo žavėjosi Korsakovo muzika („Aš buvau per generalinę repeticiją, paskui trijuose spektakliuose iš eilės ir plojau, kol įskaudo delnai, kviesdamas autorių",— rašė Prokofjevas).

Kiek kartų vėliau Sergejus Sergejevičius prisimins Korsakovą, kiek kartų aptiks savo kūriniuose jo orkestruotės įtaką!

Pagarba kompozitoriui ir žavėjimasis jo muzika ilgainiui vis stiprės, o ne silpnės. Tačiau, būdamas atviraširdis ir tiesmukas, savo gyvenimo apysakoje jis parašys: „Reikia prisipažinti, per porą metų aš jokios naudos iš tų pamokų (Rimskio-Korsakovo) neturėjau." Gal paaugliui iš tikrųjų buvo labai sunku ištverti ketvertą valandų truncančias pamokas, o per gulte apgulusius mokytoją suaugusius mokinius neįstengė „pamatyti ir išgirsti visa, ką jis rodė"? Prokofjevas, beje, nuoširdžiai prisipažins, jog į jo pamokas žiūrėjęs pro pirštus.

Rimskis-Korsakovas užgaidžiam paaugliui buvo palankus. Profesoriaus nurodymu, nustebęs bibliotekininkas pačiam jauniausiam specialiųjų klasių mokiniui išduodavo neįkainojamas, po septyniais užraktais saugomas partitūras, ir Serioža, versdamas storo aplanko lapus, sekdavo, kaip repetuoja orkestras. Nikolajus Andrejevičius vis dėlto būdavo nepatenkintas aikštingu auklėtiniu. Jį erzindavo Prokofjevo studentiški darbai, nes šis užsispyręs tyčia savaip instrumentuodavo. „Gabus, bet nesubrendęs", „Gabus. Dirba nedaug. Pažanga nežymi",— tokias pastabas rašydavo Prokofjevo egzaminų lapuose Rimskis-Korsakovas. Ir vertindavo darbą ne daugiau kaip ketvertu. „1908 metų pavasarį per instrumentuotės egzaminą aš vos nesusikirtau",— apgailestaudamas, kad praleido tokias galimybes, rašė Prokofjevas, jau būdamas žymus kompozitorius.

Liadovas dėstė vyresniesiems kursams kontrapunktą, polifonijos mokslą. Jis atkakliai kalė mokiniams į galvas savo dalyko pagrindus, iš anksto žinodamas, kad ateis toks metas, kai kiekvienas iš būsimųjų kompozitorių jo pamokas paminės geru žodžiu. Taip atsitiko ir Prokofjevui. Net kai kurios mokiniškos pjesės, rašytos Liadovui, vėliau įėjo į brandžius jo kūrinius. Bet kol kas jis savo mokytojui rašė vienaip, o sau — kitaip. Profesorius Liadovas nesipiktino ir, su kuo nors kalbėdamas apie jauniausią ir labiausiai užsispyrusį savo mokinį, numodavo ranka: „Pats paskui išmoks rašyti!"

Visam gyvenimui brangus Prokofjevui liko susitikimas kontrapunkto klasėje su nauju Liadovo mokiniu Mias-

kovskiu. Dvidešimt penkerių metų studentas, vilkintis pionierių karininko uniformą, su barzdele ir dideliu portfeliu, visada pilnu natų bei knygų, iš pradžių neatkreipė dėmesio į nenuoramą jauniklį. Bet praslinks keletas mėnesių, ir Miaskovskis, visai subrendęs, gilaus analitinio proto ir subtilaus skonio vyras, bus dažnas svečias Prokofjevų bute Sadovajos gatvėje. Jis valandų valandas skambins su Serioža keturiomis rankomis Bethoveno simfonijas, savo patronų Glazunovo ir Rimskio-Korsakovo muziką, naujausius Europos kompozitorių kūrinius. Draugystė užsimegs visam gyvenimui. Švelni ir jautri. Reikli ir ištikima. Serioža Prokofjevas laiškuose taps „dievinamuoju Seržu", Seriožerika, „mieliausiu širdžiai Sergejumi Sergejevičiumi", o Nikolajus Jakovlevičius Miaskovskis — Niamu, Niamočka, „mimoziuku Koko", „brangiausiu Kolečka". Draugų susirašinėjimas ir Miaskovskio dienoraščiai taps muzikos istorikams vertingiausias šaltinis, iš kurio jie semsis žinių apie muzikinio gyvenimo įvykius.

Tarp draugų nusistovėjo įprotis keistis kūrinių juodraščiais. Kartais jie grąžindavo juos su pagyrimo žodžiais, o kartais gerokai pakritikuodavo, beje, tą kritiką visuomet sušvelnindavo subtiliai reiškiama mintis. „Šis susirašinėjimas man davė daugiau naudos negu sausos Liadovo pamokos",— tikino Sergejus Sergejevičius po trisdešimties su viršum metų.

1907 metų rudenį Serioža vėl ėmė lankyti bendrojo lavinimo klases — tai buvo baigiamieji mokymosi jose metai. Toliau vyko ir Liadovo, Rimskio-Korsakovo, Vinklerio pamokos. Prisidėjo dar viena disciplina — partitūrų skaitymas pas dirigavimo pedagogą kompozitorių N. Čerepniną, ir į mokslo metų pabaigą Seriožai pirmą kartą buvo leista stoti prie dirigento pulto! „Šais metais tiek daug pamokų kaip niekad",— rašė jis į Maskvą R. Gliėrui.

Bendrojo lavinimo klasėse, eidamas šešioliktuosius metus, Serioža vėl pasijuto esąs mokinys. Jis susidraugavo su jauniausia bendrakurse Veročka Alpers, karšta šokėja

ir beprotiškai mylinčia muziką. Būsimoji pianistė Vera Alpers parašė atsiminimus apie šią draugystę, kuri vėliau atsinaujino jau trečiajame dešimtmetyje. Štai koks, pasak jos, atrodęs Serioža konservatorijos klasėse: aukštas judrus gyvų akių ir gražios veido spalvos blondinas, ryškiomis stambiomis lūpomis, labai tvarkingai apsirengęs ir dailiai susišukavęs. Keletas charakterio bruožų: savarankiškas, drąsus, kartais ekscentriškas; mokėsi labai gerai. „Savo nuomonę reiškė griežtai,— rašė apie draugą Alpers,— ir nebijojo ko nors įžeisti. Jo nemėgo tie bendrakursiai, kuriuos jis kartais atvirai kritikuodavo, ir laikė jį pasipūtėliu ir pernelyg pasitikinčiu savimi". „Jis buvo pastabus ir sąmojingas, linkęs į išdaigas. Visas šias ypatybes vienijo jo talento blizgesys."

Galimas daiktas, Serioža nelabai sugyveno su savo bendraamžiais mokslo draugais, nevengdavo ir susivaidyti. Specialiosiose klasėse jis bendravo su jau suaugusiais studentais, o čia daugiau linko prie mergaičių. Kaip berniukas mėgo pasišaipyti, pajuokauti. Kartais kokią bendraklasę net pravirkdydavo. Tada vėl tuoj pasidarydavo nepaprastai galantiškas.

Jausdamasis pranašesnis, jis nesivaržė pasirodyti ir vaikiškas. Jo kambaryje buvo pilna žaislų: ant fortepijono dangčio oriai sėdėjo meškinas ir negriukas, pramintas Ponaičiu, apsitrynusiu, įdubusiu veidu, užtat su žydru, tetos Tanios pasiūtu fraku. Su šiuo negriuku Serioža nesiskirdavo,— veždavosi į Soncovką ir vėl pasiimdavo į Peterburgą. Svečiai, net ir Glieras, turėdavo atlikti privalomą ritualą — pasisveikinti su Ponaičiu ir pareikšti jam pagarbą.

Kaip ir visi moksleiviai, Serioža ne tik per pamokas, bet ir per paskaitas nevengė paišdykauti... Kartą profesorius Saketis skaitė estetikos paskaitą. Puikus oratorius, linkęs pate tiškai dėstyti mintis uniformuotas profesorius kalbėjo apie meno paskirtį.

— Nerastum šventyklos ir nerastum landynės, kur neskambėtų muzika. Tai dviašmenis kalavijas, jis baisingai žeidžia, tačiau jis ir gydo...

Ir staiga stojo tyla.

— Gerbiamoji,— tuo pačiu pakiliu tonu kreipėsi profesorius į Verą Alpers, kuri galiniame suole sėdėjo su Serioža Prokofjevu.— Gerbiamoji, aš laukiu, kada jūs baigsite savo kalbas.

O abu draugai žaidė „kryžiukais"...

Pavasaris. Pasibaigė egzaminai bendrojo lavinimo klasėse. Išleistuvių vakaras. Išliko nuotrauka: Serioža vilki pilką uniforminį švarką stačia apykakle, plaukai dailiai sušukuoti, su sklastymu, ant krūtinės tvarkdario kaspinas — nufotografuotas pačiame vakaro įkarštyje šalia skulptūrinio Mocarto biusto. Jis paslaptingai šypsosi. Kiek ironiškų sąmojų sukurti paskatino draugus ši nuotrauka! O kaip į tai žiūrėjo Prokofjevas? Jam ši nuotrauka atrodė paprastų paprasčiausia, į pašaipas jis numojo ranka. Jaunuoliško smarkumo ir šaunumo bendrojo lavinimo klasių absolventas ir Rimskio-Korsakovo bei Liadovo mokinys turėjo daugiau, negu reikia.

Pagaliau vėl Soncovka. Pirma laisva vasara, nebėra pamokų su Sergejum Aleksejevičium. Dar tebežydi sode baltosios akacijos, dar svaiginamai tebesuokia vakarais lakštingalos, o joms pritaria varlės. Seriožai maga „pasinerti į kūrybą". Susitarė su Miaskovskiu parašyti šią vasarą po simfoniją.

Birželį aptemdė liūdna žinia. Vos tik parsiradęs iš Paryžiaus, Liubenske mirė Nikolajus Rimskis-Korsakovas. Pavasarį jis buvo perkėlęs Seriožą į ketvirtą kursą. Ir tikėjo, tikėjo juo, nors ir buvo nepatenkintas jo pratybomis... Serioža kaip sūnus gerbė savo mokytoją ir niekad nepamiršdavo, kad Nikolajus Andrejevičius beveik vienų metų su jo tėvu.

Atsiliepdamas į skaudžią žinią, panoro parašyti rekviem kompozitoriaus atminimui. Prokofjevas apmąstė struktūrą: dramatiška pradžia, paskui įsijungia kuri nors tema iš nuostabiųjų kompozitoriaus burtininko pasakų; finalas vėl dramatiškas... Tačiau septyniolikmetis Serioža neįstengė susikaupti ir įkūnyti šio sumanymo. Tuo metu jis su įkarščiu kūrė simfoniją *„e-moll"* — „emolką", kaip pavadino ją laiškuose Miaskovskiui.

Tą vasarą Serioža aplankė savo draugą Moroliovą Nikopolyje, kur šis buvo persikėlęs su šeima. Muziko ir šachmatininko, konservatorijos studento laukė Nikopolio inteligentų būrelis. Muzika nugalėjo šachmatus. Serioža daug skambino. Jis atsivežė „Auksinio gaidelio" — paskutinės Rimskio-Korsakovo operos — natas. Nikopolį jau buvo pasiekusi žinia, kad prieš pat kompozitoriaus mirtį Maskvos generalgubernatorius buvo uždraudęs statyti šią operą, kurioje visi įžvelgė vienvaldystės satyrą. Serioža skambino puikiai, atiduodamas duoklę mokytojo atminimui. „Mes vaikščiojome kaip užkerėti,— prisimindavo vėliau Moroliovas,— ausyse visą laiką skambėjo atgijusios rusų pasakos melodijos."

SAVO PATIES BALSAS

Kalendorius su sparnuoto rato piešiniu vis dar kabojo Seriožos kambaryje Soncovkoje. Laikas lekia! Rugpjūčio mėnesį jis jau išsiskubino į Peterburgą.

Naujaisiais mokslo metais išryškėjo jo polinkis į virtuozinį pianizmą. Prokofjevas, kaip Vinklerio klasės studentas, puikiai pasirodė per du moksleiviškus koncertus konservatorijoje, kur atliko labai sunkų Antono Rubinšteino etiudą ir jam labai patikusią dinamišką, kvapą gniaužiančią Šumano „Tokatą". Užsiplieskė aistra palenktyniauti.

Draugai nustebo, kad dabar jis baisiai jaudinasi. Veročka Alpers po to vakaro, kai Serioža skambino Rubinšteino etiudą, savo dienoraštyje įrašė: „Aš net išsigandau dėl jo ir pamaniau, kad jis arba apalps, arba jį ištiks nervų priepuolis. Jis lėkte nulėkė nuo estrados, įsibėgėjęs atsisėdo ant artistų kambario laiptelių ir ilgai negalėjo atgauti kvapo, paskui pašoko lyg paklaikęs, ranka užgavo šalia stovėjusią Aną Jesipovą, trenkė duris ir išėjo." Pasirodė tik per pertrauką, jau linksmas ir malonus.

Tačiau kaip tik tą vakarą į šį įsiaudrinusį iš susijaudi-

nimo mokinį su pilku uniforminiu švarkeliu, sujuostu diržu, ant kurio varinės sagties žvilgėjo konservatorijos monograma, ir atkreipė dėmesį Ana Jesipova, pirmojo ryškumo žvaigždė tarp profesorių, būsimoji Prokofjevo pianisto auklėtoja...

Tą žiemą Serioža išgavo paties Glazunovo sutikimą, kad orkestras atliktų jo „emolką". „Dalyvavo tik artimieji ir viršininkai",— rašė Prokofjevas į Nikopolį savo bičiuliui Moroliovui. Ir paskui prisimindavo: „Įspūdis buvo blankus." Tačiau Prokofjevas dėl to nesikrimto, nes tą žiemą jį buvo pavergus aistra skambinti pianinu, be to, jis pirmą kartą grojo viešame „Šiuolaikinės muzikos vakarų" koncerte, kuris įvyko Reformatų mokyklos salėje prie Moikos. Jis paskambino pjeses: „Pasaką", „Sniegutį", „Prisiminimus", „Polėkį", „Maldavimą", „Nusivylimą" ir „Haliucinaciją".

Marija Grigorjevna, ori ir pagyvėjusi, tiesiog švytėjo, džiaugdamasi pirmais savo motiniško triūso vaisiais. Apie jos Sergušečkos skambinimą pasirodė atsiliepimų laikraščiuose. Ji surinko visas recenzijas ir iškirpusi suklijavo į sąsiuvinį.

Laikraščiuose buvo rašoma apie talentą, kuris „nekelia abejonių, bet dar nėra nusistovėjęs". Kažkas atkreipė dėmesį, kad kūriniai padriki, kai kas gyrė už kūrybinę fantaziją. Kompozitorius — konservatorijos studentas — recenzijose pirmą kartą buvo priskiriamas prie „kraštutinės krypties modernistų". Buvo rašoma, kad jis, Prokofjevas, „savo drąsa ir originalumu toli pranoksta šių laikų prancūzus". Galimas daiktas, kad tai rašė žurnalistas, turįs ką nors bendra su „Šiuolaikinės muzikos vakarais", rašė tyčia, norėdamas pakurstyti ginčus. Tačiau, šiaip ar taip, visiems buvo paskelbta, jog Prokofjevas esąs modernistas!

Ką anais laikais šitai reiškė? Muzikinis gyvenimas buvo margas. Koncertų lankytojų skonį buvo suformavusi Šopeno ir vokiečių romantikų bei Čaikovskio muzika, programiniai Berliozo kūriniai; publiką žavėjo Antono Rubinšteino menas. Demokratinis muzikinis sluoksnis laikė-

si „Galingojo sambūrio" tradicijų, kurioms atstovavo garsusis penketukas — Balakirevas, Borodinas, Rimskis-Korsakovas, Musorgskis, Kiuji. Didelę įtaką turėjo Beliajevo būrelis, puoselėjantis pripažintus rusų muzikos principus. Šio būrelio įkūrėjas, muzikos veikėjas ir mecenatas M. Beliajevas, buvo miręs 1903 metais, tačiau „beliajevininkų" grupė dar vis darė įtaką muzikiniam gyvenimui. Jie dabar rėmėsi Rimskio-Korsakovo, Glazunovo, Liadovo autoritetu. „Beliajevininkai" atmesdavo ir net išjuokdavo kitų krypčių rusų ar užsienio kompozitorių kūrinius.

Beliajevo tradicijų šalininkams priešinosi „Šiuolaikinės muzikos vakarų" veikėjai. Šis būrelis susikūrė Peterburge 1901 metais. Po aštuonerių metų analogiška „šiuolaikininkų", arba „amžininkų", grupė, vadovaujama V. Deržanovskio, susibūrė ir Maskvoje. Maskviečiai leido žurnalą „Muzyka", kuriame propagavo būrelio idėjas.

Peterburgo „amžininkų" būrelis susiformavo aiškiai veikiamas dailininkų grupuotės, pasivadinusios „Meno pasauliu". Tokia antrašte ėjo ir žurnalas, kurį suorganizavo Sergejus Diagilevas. Puikiai išsilavinęs, talentingas naujo skonio skatintojas, trisdešimtmetis Diagilevas ir pažiūromis jam artimas dailininkas bei tapybos istorikas Aleksandras Benua su savo vienminčiais pasipriešino akademinei rutinai, palaikomai mene iš viršaus, ir tuo patraukė gyvai mąstantį jaunimą. Jie nepaisė nė „beliajevininkų" tradicijų, leido sau smarkiai kritikuoti kai kurias muzikos ypatybes tokių autoritetų kaip Glazunovas arba Rimskis-Korsakovas. „Amžininkai" daug ko atsisakė iš kūrybinių „Galingojo sambūrio" tradicijų, todėl prieš juos nusistatė nemaža dalis demokratiškai nusiteikusios meno inteligentijos. Kildavo vis naujų ir naujų ginčų. Tačiau gera muzika skynėsi kelią į skirtingų stovyklų klausytojų širdis bei protus, nesvarbu, kuriai grupuotei priklausė mėgstamų kūrinių autorius ar atlikėjas.

Tais metais, kai debiutavo Prokofjevas, Diagilevo Rusijoje jau nebuvo. Jis išvyko į Paryžių ir ten užsibrėžė tikslą supažindinti Europos publiką su rusų menu. Jo rengiami „rusų sezonai" turėjo triukšmingą pasisekimą ir

daug ką atvėrė Europos meno pasauliui. Diagilevo statomos rusų operos ir baletai daugybę metų traukė teatro ir muzikos pasaulį. Diagilevas kvietėsi bendradarbiauti garsius rusų dainininkus, muzikantus, kompozitorius, režisierius, baleto šokėjus, scenografus. Jam artimi buvo ir kitų Europos šalių kompozitoriai bei dailininkai, priklausantys naujoms meno kryptims.

Vis labiau aštrėjo ginčai dėl tolesnės muzikos raidos. Ginčai atspindėjo skirtingas pažiūras, galiausiai idėjinius ir visuomeninius vienos ar kitos menininkų grupuotės siekimus. Bet konkrečiai šie ginčai sukosi daugiausia apie muzikinės išraiškos problemas.

Devynioliktojo amžiaus pabaigoje ir dvidešimtojo pradžioje kompozitorių ieškojimus auditorija dažniausiai sutikdavo karingai, nes buvo pratusi prie kitokios sąskambių sistemos.

Tai buvo metai, kai dar Richardo Vagnerio muzika daugeliui atrodė nervinga, net isteriška. Buvo ginčijamasi dėl kito vokiečių kompozitoriaus, Richardo Štrauso, muzikos, dėl jo rizikingų ieškojimų harmonijos, ritmų ir tembrų srityje. Jau buvo nuskambėjusi įžūli savo muzika jo opera „Salomėja", ir jis rašė kitą operą — „Elektrą", kurioje žengė dar toliau, „sprogdindamas" mene nusistovėjusius harmonijos pamatus. Praeis kiek laiko, ir vokiečių kompozitorius padarys dar vieną posūkį, dabar — „nuo disonanso į konsonansą", siekdamas prakilnaus paprastumo ir saiko. Bet šimtmečio pradžioje Štrausas buvo laikomas daugelio nepajudinamų muzikinės išraiškos pagrindų griovėju.

Richardas Štrausas, Debiusi, Skriabinas ir kiti kompozitoriai — šiaip, atrodytų, antipodai — plėtė muzikinės išraiškos galimybes.

Bet prireikė keleto dešimtmečių, kol vaisingas šių kompozitorių novatoriškumas pasidarė įprastas kūrybinėje muzikos praktikoje. Šimtmečio pradžioje daugelis tvirtų tradicijų šalininkų, muziką, netelpančią į nusistovėjusių estetinių normų rėmus, vadino „modernistine". Moderniz-

mo sąvoka to meto muzikinėje aplinkoje buvo tokia neapibrėžta, jog skambėjo vien kaip madingas žodis įvairių būrelių atstovų susikirtimuose.

Tačiau pagrįstą reikalavimą išplėsti išraiškos galimybes ir ypač naujų harmonijos derinių būtinumą daugiau ar mažiau pripažino ir įžvalgūs muzikos tradicijų sergėtojai. Griežtai, kartais net pernelyg griežtai, vertino kad ir Debiusi muziką Rimskis-Korsakovas, „Galingojo sambūrio" veiklos tęsėjas. Bet ir paties rusų kompozitoriaus muzika buvo labai sudėtinga. Jo partitūrose buvo daug naujovių, kurios savo drąsa žavėjo „šiuolaikiškiausius" rusų ir užsienio muzikus.

Nusistovėjusios tonalinės harmonijos sistemos krizę pastebėjo ir jos gilėjimą numatė išmintingasis Sergejus Tanejevas.

Sudėtinga, labai sudėtinga buvo muzikinio gyvenimo situacija, kurios fone išryškėjo stiprus, skambus konservatorijos studento Prokofjevo talentas.

Straipsnių apie kompozitoriaus debiutą autoriai pažymėjo, kad jis artimas „Šiuolaikinės muzikos vakarų" grupei. Prie šio būrelio kiek anksčiau buvo prisijungęs Miaskovskis, prisidėjo prie „amžininkų" ir Asafjevas.

Kai kurie Prokofjevo biografai mano, kad „vakarų" vadovai jį kurstė griežtai nusistatyti prieš rusų muzikos tradicijas, ir šio būrelio įtaką vertina tik neigiamai, nes ji esą trukdžiusi augti jo talentui. Bet iš tikrųjų jaunasis Prokofjevas buvo abejingas įvairių būrelių lyderių susikirtimams ir daugiausia paisė artimiausių savo bičiulių — Asafjevo ir Miaskovskio — nuomonės. O iš kritikų, artimų „amžininkams", gerbė ir vertino V. Karatyginą, šviesaus ir veržlaus proto asmenybę. Jis dar pamils Deržanovskį, Maskvos „amžininkų" organizatorių. Kad ir kokie ginčytini buvo kai kurie programiniai „Šiuolaikinės muzikos vakarų" lyderių teiginiai, artumas šiai grupei skatino abu bičiulius — Prokofjevą ir Miaskovskį — gyviausiai kūrybai; daugelis ankstyvųjų Prokofjevo kūrinių, pirmą kartą atliktų „Šiuolaikinės muzikos vakaruose", gyvuoja ir mūsų laikų pianistų repertuare. Tai svarbu pažymėti, objektyviai vertinant jo ryšius su „amžininkų" grupuote.

Prokofjevas stengėsi išsivaduoti iš neišvengiamos tais laikais vėlyvojo romantizmo muzikos įtakos; paties ir jo draugų manymu, ta muzika buvo epigoniška. Muzikoje jis nemėgo išglebimo ir perdėto jausmingumo. Nepaisydamas daugelio „amžininkų" nuomonės, kritiškai žiūrėjo į prancūzų impresionistų kūrybą ir šaipėsi iš rusų, bandančių „prancūzuoti", o tokių būrelyje buvo nemaža. Jį viliojo dinamika, jėga, logika, aiškumas, tikslumas, traukė ritmai. Savo pažiūras jis reiškė vis savarankiškiau, vis despotiškiau. Reikalavo, kad jo skoniui paklustų žmonės, kurie jo nesuprato. Savo kūrinių jis, kaip, beje, ir Miaskovskis, nerodė dėstytojams — „ramios" muzikos šalininkams. Dar 1908 metais jis rašo Glierui į Berlyną apie Liadovą: „...Naują muziką su įdomia harmonija ir netikėtumais jis vainoja kaip įmanydamas. Naujausi mano kūriniai kaip tik tokie, todėl aš manau verčiau jų visai nerodyti."

Autobiografiniuose užrašuose Prokofjevas šmaikščiai apibūdina Liadovą. Jei kuris iš mokinių imdavęs „įžūlauti", mokytojas širsdavęs: „Susikišęs rankas į kišenes ir siūbuodamas minkštais priunelės pusbačiais be kulnų, jis kalbėdavo: „Nesuprantu, kodėl jūs mokotės pas mane? Važiuokite pas Richardą Štrausą, važiuokite pas Debiusi." Ir tardavo tai tokiu tonu, lyg būtų sakęs: „Nešdinkitės po velnių!"

Tik muzikos formų[1] dėstytojas, latvių kompozitorius Jazepas Vytuolis, ramiau ir pakančiau žiūrėjo į savo mokinio „pašėlusiai novatoriškas kraštutinybes".

1909 metų pavasarį per išleidžiamuosius egzaminus Prokofjevas skambino savo pjeses. Naujoviškus kūrinius grojo ir Miaskovskis. Egzaminuotojai išėjo pasitarti. Serioža prigludo ausimi prie durų. Girdėjosi sarkastiškas Liadovo balsas:

— Jie visi žūt būt nori tapti Skriabinais!

Abu bičiuliai gavo tik ketvertus. Išlaikė ir kitus egzaminus. Kompozitoriai buvo parengti. Konservatorijos ab-

---

[1] Dabar sakoma „Muzikos analizė" *(rec. past.)*.

solventams suteikti laisvųjų menininkų vardai. Tačiau Serioža neketino atsisveikinti su konservatorija. Jis įsiprašė, kad Liadovas nuo rudens priimtų jį į „laisvosios kūrybos" klasę. Jesipova („pati geriausia profesorė, jeigu ne visoje Europoje, tai Rusijoje",— kaip vadino ją Serioža laiškuose) sutiko mokyti jį savojoje fortepijono klasėje. „Laisvasis menininkas" išvyko vasarai į Soncovką.

Tą vasarą Serioža kūrė „Simfonijetę" ir naujo savo opuso lapus siuntinėjo „peržvelgti" Miaskovskiui mainais į savo bičiulio opusų juodraščius. Jį vėl pagavo aistra žaisti šachmatais. Dar Peterburge prieš egzaminus jam teko dalyvauti simultane su aplankiusiu Rusijos sostinę „Jo didenybe daktaru Laskeriu", kaip rašė Serioža Moroliovui. Daugelį valandų trukusią kovą jis baigė lygiomis ir labai tuo didžiavosi. Ir išvažiavęs į Soncovką pradėjo žaisti susirašinėdamas su keliais partneriais iš karto, kurių vienas buvo A. Goldenveizeris. Įsismaginęs Serioža net Soncovkos šunis ėmė šaukti šachmatų meistrų vardais!..

Prokofjevas tą vasarą apsilankė Kaukaze ir Nikopolyje, pas Moroliovus. Čia visi jo vėl nekantriai laukė. Viename namų koncerte pas Moroliovus jis paskambino Listo „Mefisto valsą". Ir išvydo gatvėje visą minią — prie atvirų langų susibūrė praeiviai.

Soncovkoje Serioža daug skambino Rachmaninovą ir Skriabiną, „tiesiog įsimylėjo" Skriabino „Dieviškąją poemą"[2]. Bet jau pastebimai ilgėjosi Peterburgo. Vaikystės draugai buvo išsiskirstę kas sau, kiti sukūrę šeimas, ir Soncovka jam atrodė nebe ta, kokia buvo anksčiau.

Rugsėjo mėnesį prasidėjo pamokos. Iš jo norų studijuoti pas Liadovą nieko neišėjo. Užsispyręs mokinys nesutarė su garsiuoju kompozitorium. Jesipovos klasėje sekėsi geriau. Bet konflikto irgi neišvengė. Pirmai pažinčiai su išgarsėjusia dėstytoja Serioža rūpestingai išmoko Nikolajaus Metnerio pjesę. Šis kompozitorius tuo metu buvo jau plačiai žinomas, o Prokofjevą traukė jo „kom-

---

[2] T. y. Trečiąją simfoniją *(rec. past.)*.

ponavimo technikos savarankiškumas". Jis net tarėsi laiškuose su Glieru, kaip traktuoti pasirinktą pjesę. Ir štai pamoka su Jesipova. Serioža deda ant fortepijono Metnerio natas. Kas gi čia? Gražus Anos Nikolajevnos veidas persimaino iš pykčio, ji valdingai bloškia šalin natų sąsiuvinį ir pareiškia, kad šitokios muzikos jis nedrįstų neštis į klasę!..

Paties Prokofjevo sonatą Jesipova išklausė palankiai. Ir patenkinta sakydavo: „Štai kokių mokinių turiu — sonatas rašo!" Bet paskui ėmė vengti jo kūrinių klausymo. Nepakentė šnekų apie jo debiutus „amžininkų" koncertuose. Serioža murmėjo, jam atrodė, kad didingoji mokytoja nori „visus tempti ant vieno kurpalio", bet jos tiesumas ir valia, jos pianistės ir pedagogės talentas mokiniui patiko. Reikalaudama tobulos technikos, Jesipova visiems laikams atpratino jį skambinti aplaidžiai, paviršutiniškai, kaip jis buvo įpratęs dar vaikystėje, didžiulėmis porcijomis ryte rydamas įvairiausią muziką. Pamoka po pamokos ji nuosekliai rengė talentingą pianistą artisto ateičiai.

Kur kas lengviau Serioža atsikvėpdavo Nikolajaus Čerepnino dirigavimo klasėje. Artimas „Šiuolaikinės muzikos vakarams" ir „Meno pasauliui", Čerepninas išmanė ir „naujausią", ir „seniausią" muziką. Prisimindamas jo pamokas, Prokofjevas sakydavo, jog apie novatoriškumą jis kalbėdavo taip, kad „aš jausdavausi esąs kone atsilikėlis". Tą žiemą Serioža sukūrė dvi simfonines poemas: „Sapnus" ir „Rudenėjant". Jis dar parašė du moterų chorus su orkestru pagal poeto Konstantino Balmonto žodžius. Jaunasis autorius rytiniame konservatorijos koncerte pats ir dirigavo savo kūrinį studenčių chorui ir orkestrui. Apie jo debiutą palankiai atsiliepė net Glazunovas.

Tuo tarpu Prokofjevų šeimoje buvo neramu. Vasario mėnesį kaip paprastai iš Soncovkos atvažiavo Sergejus Aleksejevičius. Ir susirgo. Reikėjo daryti operaciją. Jaudinimosi dienomis Serioža laikė egzaminus Čerepnino ir Jesipovos klasėse. Ana Nikolajevna mokiniu liko patenkinta, bet tvirto penketo neparašė. Ne jos būdui buvo taikytis prie atkaklaus, savarankiško mokinio. Dienyne

be užuolankų įrašė: „Mano metodą įvaldė per mažai. Labai talentingas, bet šiurkštokas."

Tėvo sveikata pablogėjo. Buvo padaryta operacija. Serioža tik kartkartėmis išvykdavo už miesto, pas draugus. Lankėsi pas Alpersus Pavlovske, ten klausėsi vasaros koncertų. Buvo paprastas, nuoširdus, nors ir labai sunerimęs, susijaudinęs. Liepos pradžioje Prokofjevas rašė Moroliovui: „Tėčio sveikata kol kas negerėja, ir nėra jokių permainų." Sveikata nepagerėjo ir po antros operacijos. Sergejus Aleksejevičius mirė vėžiu 1910 metų liepos 23 dieną.

Seriožai tada ėjo dvidešimtieji metai.

SAVĘS ĮTVIRTINIMAS

DEBIUTAI SOSTINĖS KONCERTUOSE

Visi reikalai, susiję su dvaro perdavimu po Sergejaus Aleksejevičiaus mirties savininkui Soncovui, ligi rudens buvo sutvarkyti. Marija Grigorjevna su sūnumi įsikūrė naujame kukliame bute, kurio vienintelis erdvus kambarys buvo paskirtas Seriožai.

Jis nebuvo iš tų jaunuolių, kurie sunkiomis aplinkybėmis netenka ryžto. Atėjo metas tapti savarankiškam. Tegu jo opusai ir erzina daugelį konservatorijos dėstytojų, reikia išsikovoti teisę vadintis kompozitoriumi.

Serioža supakuoja keletą rankraščių ir pasiunčia į Maskvą, į Rusų muzikos leidyklą, kurią buvo įsteigęs žinomas dirigentas S. Kusevickis su savo žmona A. Kusevickaja, Tretjakovo galerijos įkūrėjo dukra.

Tačiau bandymas nepasisekė. „Du mano opusai grįžo su neigiamu atsakymu",— prisimindavo paskui Prokofjevas. Daug vėliau Sergejus Kusevickis pripažins savo bendravardžio talentą, kaip dirigentas ir kaip leidėjas jis taps ištikimu kompozitoriaus muzikos gerbėju.

Serioža žengia dar vieną žingsnį. Kuo pagarbiausiame laiške savo maskviškiui globėjui Sergejui Tanejevui jis prašo užsiminti apie jį kitos, didžiausios Rusijoje natų leidyklos savininkui Jurgensonui. Tanejevas prie Seriožos prašymo pridėjo labai šiltą laišką Jurgensonui. Tačiau „talentingas kompozitorius, baigęs laisvosios kūrybos kursą", kaip laiške Seriožą pavadino Tanejevas, ir šį kartą gavo pranešimą, kad leidykla „neturi laiko gilintis į naujų kompozitorių kūrinius ir grąžina rankraščius..."

Po kiek laiko Seriožai tarpininkauja žymus Peterburgo muzikos veikėjas A. Osovskis. Ir po metų Jurgensonas išleidžia du natų sąsiuvinius: Pirmąją sonatą ir Keturias pje-

ses. Serioža tvirtu savo braižu patenkintas užrašė dovanojimo žodį ir nusiuntė natas Osovskiui ir brangiajam Tanejevui. O atsiliepimai spaudoje? Vienas žurnalas parašys apie sonatą, kad ji „galėjusi pagulėti kur nukišta", o kitas — apie Keturias pjeses atsilieps „kaip apie kūrinį iš ketvirtojo matavimo srities". Respektabili kritika pajuto: neįprasti dalykai slypi ir sonatoje, ir pjesėse, nors jos, atrodė, pavadintos tokiais paprastais, net romantiškais vardais kaip „Pasaka", „Šmėkla"...

Laiške Jurgensonui Osovskis pavadino Seriožą „geru savo pažįstamu", „kuris esąs ir kompozitorius, ir pianistas, ir dirigentas". 1910 metų rudenį, šį lemtingą savo jaunystės rudenį, Prokofjevas jau veržiasi pasireikšti visais šios trejybės pavidalais. Padaryta gera pradžia kūrinių leidybai. O lapkričio gale konservatorijoje įvyko pirmas savarankiškas Prokofjevo koncertas. Jau su bilietais. Labdaringas: jo pajamos buvo skirtos neseniai įsteigtam L. Tolstojaus stipendijų fondui.

Konservatorijos salėje kritikų nebuvo: tą patį vakarą vyko paties Skriabino koncertas, ir visi kritikai sugužėjo tenai, kaip su apmaudu rašė Serioža. Jo koncertas praėjo ramiai. Ir konservatorijoje Prokofjevas įsigijo įvairiapusiško muziko reputaciją.

1911 metų kovo 28 dieną, sezono vidury, Serioža vėl išėjo į „Šiuolaikinės muzikos vakarų" koncertinę estradą. Susirinko nusimanančių klausytojų. Kaip jie sutiks fortepijoninius jo opusus ir į programą įtrauktas austrų kompozitoriaus Arnoldo Šenbergo pjeses? Atonaliosios sistemos kūrėjas tada, 1911 metais, dar garsėjo kūriniais, kur kas tradiciškesniais už vėlesniuosius. Prokofjevui nė į galvą neatėjo, kad nuo to vakaro, kai jo muzika nuskambės drauge su Šenbergo kūriniais, bus imta gretinti jų abiejų vardus. Ir ištisus dešimtmečius bus priešinami novatorius Prokofjevas, likęs ištikimas klasikinės muzikos pagrindams, ir Šenbergas, kuris pagarsės kaip klasikinės muzikinės kalbos griovėjas.

Tą kovo mėnesio vakarą pas „amžininkus" Prokofjevas pasirodė kaip jaunas ir nepaprastai drąsus pianistas. Į pirmą kartą Rusijoje jo atliktus Šenbergo, kaip ir

į jo paties, kūrinius publika reagavo gana vieningai. Salė kvatojo. Veročka Alpers savo dienoraštyje rašė: „Buvau su tėčiu pas „amžininkus". Prokofjevas skambino savo dalykus ir Šenbergą. Skambino gerai... Tačiau beveik visą laiką girdėjosi tramdomas juokas." Ir dar pridūrė, mintyse tarsi drąsindama savo bičiulį: „...ir susilaukė didelio pasisekimo."

Tik nedaugelis, labai nedaugelis, kaip, pavyzdžiui, V. Karatyginas, įžvelgė dramatizmą, kylantį iš dviejų stichijų — griaunančios ir kuriančios — susidūrimo, kuris slypėjo rausvaskruosčio ir iš pažiūros tokio šalto jaunojo kompozitoriaus bei pianisto muzikoje.

Gana ramiai baigęs mokslo metus, Serioža pagyveno pietuose. Vasarą lankėsi Maskvoje.

Tarpininkaujant Miaskovskiui, birželio gale Sokolnikuose buvo atlikti „Sapnai". Netrukus šį simfoninį kūrinį, diriguojamą konservatorijos bendrakursio Anatolijaus Kankorovičiaus, Serioža išgirdo garsiosios Pavlovsko stoties prie Peterburgo koncertinėje estradoje.

Vos kiek aprimsta šie įspūdžiai, ir Serioža, spėjęs nuvažiuoti į Novodevičės kapines aplankyti tėvo kapo, vėl vyksta į Maskvą: Miaskovskis tokiais pagyrimo žodžiais ten parekomendavo jo simfoninę pjesę „Rudenėjant", kad ji buvo įtraukta į vasaros koncertų programą. Ir orkestrantai, ir publika sezono naujieną sutiko palankiai.

Rudenį darbo stalas ir fortepijonas Peterburgo bute vėl užversti natų sąsiuviniais. Serioža jau seniai priešokiais, bet su dideliu užsidegimu kuria operą. Jos siužetu paėmė Peterburgo poetės M. Liven melodramą „Madalena". Rugsėjo mėnesį Serioža baigė klavyrą ir parodė savo bičiuliui Miaskovskiui. Tasai šią naujieną pranešė Deržanovskiui, ir Maskvos žurnalas „Muzyka" spalio 1 dienos numeryje paskelbė, jog jaunasis muzikas ėmęsis naujo uždavinio — operos. Serioža aistringai troško ją išgirsti, atliekamą kad ir konservatorijos studentų jėgomis. Bet jo „Madalena" niekad taip ir neišvydo scenos[3]...

---

[3] Žr. S. Prokofjevo kūrinių sąrašą *(rec. pasl.)*.

Kiek gabių jaunų muzikų būtų palaikę neišsipildoma svajone per vienerius metus išgirsti atliekamus du savo simfoninius kūrinius koncertinėse sostinės estradose, pasirodyti dviejuose koncertuose kaip pianistui — savo kūrinių atlikėjui ir dar vieną kūrinį padiriguoti! Ir ši svajonė Prokofjevui tapo tikrove. O jis, tvarkingai sudėjęs į aplankus ankstesnius opusus, jau brandino naują pašėlusiai drąsų sumanymą: parašyti vienos dalies kūrinį fortepijonui ir orkestrui. Dar vasaros pradžioje Serioža keletą temų paskambino Miaskovskiui. Tasai privertė pagroti eskizus dar kartą ir sumanymui pritarė. Svariai ir įtikinamai. Ir pakišo mintį: parašyti fortepijoninį koncertą.

Kas per kūrinys „Sapnai"? Prokofjevas atsakė pats: „svajingas" opusas, šiek tiek „glebnas" simfoninis paveikslas. Parašytas iš susižavėjimo Skriabinu. Kas per kūrinys „Rudenėjant"? Prokofjevas vėliau ir šį opusą apibūdino kaip „vieną iš svajingųjų".

Šiuose simfoniniuose kūriniuose maištininkas dar buvo užsislėpęs. O dabar brendo tiesiog karingas sumanymas. Tatai suprato Miaskovskis, tatai suprato ir Čerepninas, dirigavimo klasės vadovas, kuris įžvelgė, jog Prokofjevo simfonijose slypi veržli jėga. Serioža savo mokytojui paskambino būsimojo vienadalio koncerto gabalus. Mokiniui ir mokytojui brendo įsitikinimas: šiuo koncertu kompozitorius pradeda reikštis kaip savarankiškai mąstantis menininkas. Kūrinį, kupiną „sprogstamų" muzikinių temų, Serioža dedikuoja Čerepninui.

Vieną žiemos vakarą dar juodraštinį koncertą išklausė Miaskovskis. Gruodžio 5 dieną jis rašo į Maskvą Deržanovskiui: „Išėjo labai įdomus, puikus ir skambus dalykėlis. Štai jeigu vasara bus jūsų rankose — gal reikėtų atlikti? Būtų tikra sensacija..." Ir priduria: „... nors nežinia, kokio pobūdžio, nes daug kas — siaubinga."

Prokofjevas tą žiemą gyveno, galima sakyti, savo kuriamų skambesių pasaulyje. 1912 metų kovo mėnesį prie arbatos puodelio jis papasakojo draugams apie naujus sumanymus: parašyti sonatą, panašią į klasikines, kokių dabar niekas nebekuria, ir „Tokatą", kuri tiesiausiu keliu

vestų prie garsiosios Šumano „Tokatos" ir dar toliau, prie Johano Sebastijano Bacho, bet jos muzikinė išraiška turėtų būti šiuolaikinė.

Netrukus Miaskovskis, svečiuodamasis pas Prokofjevus, išgirdo jos fragmentus. Kvaitinanti spyruokliuojančiu savo ritmu, tvinkčiojanti beveik materialiai jaučiamais svariais smūgiais, veržli tokata kiekviena savo fraze bylojo prieš epigoniškos romantinės muzikos mėgėjų palaimą. Kvapą gniaužė valdingos muzikos antplūdis, pliūpsniai garsų, veržliai sprūstančių iš stiprių ilgšio šeimininko rankų. Be galo sunki atlikėjui tokata buvo lakoniška ir spalvinga. O skambinimas? Jis beveik prilygsta XVIII amžiaus virtuozų menui. Taip manė susikaupęs ir negreitas šnekėti Miaskovskis, klausydamasis neišsenkamų Seriožos išmonių.

Nerami buvo tik motinos širdis: Marija Grigorjevna buvo pratusi prie kitokių melodijų. Ir nors netikėtumai jai nebuvo naujiena, šį kartą ne juokais išsigando to įniršio, su kuriuo Serioža, sėdęs prie fortepijono, ištisas valandas daužydavo tokatos pratimus. Daužydavo, kol pavargdavo. Ir ji apsidžiaugė, kai, baigęs mokslo metus, birželio pradžioje sūnus drauge su ja išvažiavo į Jesentukų kurortą.

Netoliese vasarojo Maksas Šmithofas, konservatorijos bendramokslis, vienintelis vienmetis draugas, nuoširdžiai artimas Seriožai. Poilsis, poilsis... Pasivaikščiojimai po kalnus. Maudymasis. Tačiau muzikai turėjo paklusti ir čia: pasitvirtino žinia, kad maskviečiai ištesėjo Miaskovskiui duotą žodį ir liepos 25 dieną paskelbė vakarą, kurio programon buvo įtrauktas Seriožos fortepijoninis koncertas. O iš Peterburgo buvo pranešta, kad rugpjūtyje jis atliks šį koncertą Pavlovske! Reikia pasiruošti.

Vasarnamyje neblogas fortepijonas. Mama apsišarvavo kantrybe. Ir Maksas juokauja, kad Serioža net per pasivaikščiojimus žirgsnojąs beprotiškų savo kūrinių ritmu. Serioža irgi šaiposi iš savęs: „... Maskvoje, sako, salė lūžta nuo publikos ir susirenka gal kokie šeši tūkstančiai klausytojų",— rašo į Nikopolį Moroliovui.

Juokai juokais, o reikia dar išmokti keletą nedidelių fortepijoninių pjesių (jeigu tektų groti bisui!) ir iki rudens kalte iškalti Jesipovos klasei fortepijoninius Bethoveno, Antono Rubinšteino ir du pirmuosius („nuostabiai žavius!",— kaip rašė draugams) Rachmaninovo koncertus.

Tiesiog nuostabu, kad šiomis savaitėmis Prokofjevas dar randa laiko pašlifuoti „Madalenai". Visą gyvenimą Sergejus Sergejevičius didžiai brangins savo kūrinius teatrui. Bet jiems likimas nebuvo palankus...

Atėjo diena, kai reikėjo vykti į Maskvą. Visi gerokai jaudinosi. Maksas buvo susirūpinęs iki graudumo. Talentas jo bičiulį neša į didžiosios muzikos jūrą. Jam, Maksui, lemta likti ant kranto. Išlydėti ir sutikti. Jis stipriai apkabino Seriožą — viskas bus gerai!

Buvo nežmoniškai karšta. Tvankiame vagone neėmė miegas. Skaudėjo galvą. Be to, dar naktį iš kartoninės rūbų dėžės pavogė vasarinį kostiumą... ir — koks siaubas! — frako kelnes. Vagiliai atsitiktinai neištraukė paties frako su banknotu kišenėje. Vos ne tiesiai iš Maskvos geležinkelio stoties teko važiuoti kokio nors siuvėjo.

Ne viskas sklandžiai ėjosi su orkestru. Koncerto išvakarėse Serioža rašo Maksui į Piatigorską, kad orkestras jį „kone iš proto išvarė begėdiškai falšuodamas. Tik į galą kiek pagerėjo. Rytoj, sako, būsią visai neblogai". Taip pasakė malonus ir jam palankus žmogus bei jautrus muzikantas Konstantinas Saradževas, su kuriuo Serioža susipažino dar pernai. Net buvo apsigyvenęs pas jį. Jam, Saradževui, teks ir vėlesniais metais demonstruoti maskviečiams Prokofjevo simfoninę muziką. Tai pirmasis dirigentas, kuris rytoj Liaudies namuose Antrojoje Bresto gatvėje pateiks publikai jo pirmąjį iš esmės savarankišką simfoninį kūrinį...

Orkestrantai nervinasi. Jiems neįprasta atliekamo kūrinio faktūra — ir dar tokio jauno ir baisiai reiklaus debiutanto. Koncertas parašytas taip, kad orkestras visą laiką turi būti pavaldus solistui. Juos erzina ir šio jaunuolio savivaliavimas — jam šovė į galvą kai kurių instrumentų partijas parašyti ne taip, kaip įprasta, bet kitu rak-

tu. Valtornistai užsispyrė: negrosime! Serioža pažadėjo ligi ryto šį „balsą" perrašyti iš naujo. O dar reikėjo užvažiuoti pas siuvėją kelnių, tebūnie jos triskart prakeiktos...

„Neišsimiegu,— skundėsi jis laiške Maksui,— čia pragariškai karšta, vaikštau pavargęs ir piktas."

Publika Liaudies namų salėje tą tvankų liepos 25-osios vakarą iš peterburgiškio studento kompozitoriaus nesitikėjo nieko ypatinga. Padorūs pernai metų debiutai, jo mieli simfoniniai paveikslėliai, visai išsiteko įprastiniuose muzikos vakarų rėmuose. Tik profesionalius muzikos žinovus buvo pasiekę gandai apie nenuoramą Jesipovos mokinį. Tie buvo suklusę.

Saradževo praleistas į priekį, greitu gimnasto žingsniu, apsivilkęs fraku (siuvėjas neapvylė!), Prokofjevas išeina į estradą. Pirmose eilėse kažkas nusijuokia: pernelyg jau griežtai, vos ne stačiu kampu jis nusilenkia salei.

Nuo pat pirmų valingų orkestro ir solisto frazių klausytojus užklupo puolamasis šuoras. Galbūt ši aistringa įtampa nusižiūrėta iš Skriabino? Gal tuoj pasigirs šalutinė tema, kuri sutramdys šią valingą griūtį? Tačiau prasidėjo pianisto solo. Kapotu ritmu atliekami kažkokie gamas primenantys pasažai. Ir veržlūs šuoliai, pabrėžtinai be jokio jausmų atspalvio. Solistas tarsi ignoruoja kerintį muzikos meną, daužo ir daužo klavišus, nuostabiai tiksliai į juos pataikydamas.

Klausytojai sumišę, vienas kitas nusijuokia. Tik nedaugelis pajuto susitikimo su kažkuo nauju džiaugsmą, su kažkuo, kas visai nepanašu į įprastinį fortepijono partijų emocionalumą. Kažkaip nedrąsiai įstoja ir vėl prityla orkestras, visą laiką šeimininkauja virtuozas. Paskui ir orkestras prabyla visa jėga; kontrastuodamas su solisto partija, jis primena jausmus — rūstybę, niūrumą, gal net liūdesį, bet orkestro skambesys nepašalina iš atminties ką tik aidėjusio kovingo fortepijono solo. Juo labiau kad pianistas vėl skambina pašėlusiai šiurkščiai. Ilgomis savo rankomis tiesiog tranko klavišus. Fortepijonas visai neskamba, pianistas demonstruoja savo jėgą,

energiją... Tiesa, kartais pasigirsta švelnesnių garsų. Išryškėja pažįstamos koncerto pradinės temos frazės. Vėliau ši tema išryškės dar kartą, nes ant jos kaip ant trijų banginių,— pasak Prokofjevo,— laikosi koncertas. Klausytojai stebisi jaunojo kompozitoriaus pianisto energija. Ir stebėdamiesi arba piktindamiesi pražiopso stulbinančią metamorfozę: po pauzės, iš pradžių orkestro gilumoje, o netrukus ir iš solisto pirštų, regis, sugebančių tik kalti valingą ritmą arba smarkauti, pasilieja lyrinė melodija, kerinti ir žavinti savo tyrumu ir nuoširdumu. Joje nėra nė užuominos į Skriabino jausmingumą ir ekstazę. Nepanašu ir į peizažinę Rachmaninovo lyriką. Skamba iki lakoniškumo santūri melodinga daina: ji stiprėja ir stiprėja, pavergia visus... Apie šiuos lyrikos želmenis įvairių pasaulio šalių muzikologai vėliau prirašys daug gražių puslapių. Šiuos lyrikos želmenis kompozitoriaus genijus perkels į operas, sonatas, simfonijas. Garsūs pasaulio pianistai šiose glaustų formų, bet kupinose įkvėpimo lyrinėse strofose atras vis naujų ir naujų niuansų. Šias strofas Pirmajame fortepijoniniame koncerte iš pat pradžių pajus bičiuliai, vienminčiai, nešališki klausytojai. Bet didžiuma kompozitoriaus parodytą lyrinį talentą praleis pro ausis. Žmonės per daug užsiėmę tuščiais plepalais...

Po ilgokos lyrinės dalies nuskambės linksmi epizodai su šiek tiek sarkastiška ar geraširdiška šypsena. Autorius jau artėja prie pabaigos. Bet tik nedaugelis deramai įvertins ir šio koncerto finalą, jo gyvybingus ir šventiškus džiaugsmo protrūkius. Kritikai prisimins įžūlios pianisto partijos šėlą, padūkusius šuolius ir ritmus, prasilenkiančius su visomis pianizmo normomis.

Vieni kraipė galvas, kiti piktinosi, treti drąsino ir plojo. Bet apskritai vakaras nusisekė. O Prokofjevas pasirodė su kūriniu — programa.

Kitą dieną iš Nikolajevsko geležinkelio stoties jis rašė savo Maksui: „... Važiuoju į Peterburgą. Koncertas praėjo gerai. Saradževas puikiai žinojo visus tempus. Muzika skambėjo mano pirštuose. Iš pažiūros pasisekė neblogai: daugsyk kvietė į sceną ir trys bisai... Aš patenkintas. Groti su orkestru buvo sunku, užtat be galo malonu."

Laiko vėl trūksta. Po savaitės, rugpjūčio 3 dieną, dirigentas Aleksandras Aslanovas, Seriožos nuomone, „nusiteikęs novatoriškai", atlieka jo koncertą Pavlovske. Publika sutiko jo muziką panašiai kaip Maskvoje. Šiek tiek triukšmavo, kartais pasigirsdavo juokas, bet ir padrąsino, plojo, bisavo. Tačiau kritikai! Atsiliepimų buvo daug. Abiejų sostinių žurnaluose ir laikraščiuose. Ligi pat metų pabaigos. Rašė ir Skriabino gerbėjai, vadinamieji skriabinistai. Rašė ir epigoniškos romantinės muzikos gynėjai. Tyčiojosi ir įžeidinėjo.

Kaip visada buvo remiamasi autoritetais. „Šis koncertas, nei daugiau, nei mažiau, kaip nežabotos fantazijos pasireiškimas, čia nieko nepaisoma, tėra tik garsinis falšas. Išvirkščias Ravelis",— rašė „Peterburgskaja gazeta". Kritikas priminė: „Jauniems kompozitoriams aš užvilkčiau tramdomuosius marškinius",— yra pasakęs Antonas Rubinšteinas. Štai kaip reikėtų pasielgti su jaunuoju Prokofjevu, nors reikia pripažinti, jog kūrybinio talento jam nestinga..."

„Autorius, matyt, ieškodamas „naujoviškumo" ir jo neturėdamas iš prigimties, visai iškrypo iš vėžių",— rašė prieš Prokofjevo kūrybą nusistatęs L. Sabanejevas laikraštyje „Golos Moskvy".

Buvo ir ramių vertinimų. „Russkije vedomosti" rašė: „... Jaunasis kompozitorius gąsdina išraiškos šiurkštumu ir visiškai nenori eiti į kompromisą su klausytojo skoniu." Tai buvo gryna tiesa: Prokofjevas ieškojo n a u j o klausytojo! Recenzentas, beje, pripažino, kad „drąsi atlikimo laisvė ir griežtas kapotas ritmas pelnė autoriui publikos palankumą".

Pašaipūs atsiliepimai apie koncertą fortepijonui ir kitus Prokofjevo kūrinius bus spausdinami ir vėlesniais metais. Bet tuo pat metu suskambės tvirti balsai, ginantys jaunąjį kompozitorių. V. Karatygino, V. Deržanovskio ir, žinoma, B. Asafjevo ir N. Miaskovskio balsai.

Tais metais koncertus lankė daugiausia, pasak Asafjevo, „padorios" muzikos mėgėjai ir muzikantai, „trokštantys dvasios ramybės". Į šią publiką nedėjo vilčių nei Seriožos bičiuliai, nei jis pats.

Daugelis meno žmonių kol kas vengė atsiliepimų apie savo balsą bandantį jaunuolį iš konservatorijos. Dar tik buvo pradėjęs rodyti savo drąsą Igoris Stravinskis. Vyko ginčai dėl mįslingo milžino Skriabino kūrybos, dėl nuoširdaus ir žavingo Rachmaninovo talento. Kirsdavosi nuomonės dėl Richardo Štrauso muzikos. Prancūzų kompozitorių Debiusi arba Ravelio muzikoje daugelis neįžvelgė gališkos jėgos, pulsuojančios pilnakrauje gyvybe, ir ieškojo paslapčių miglotuose sąskambiuose, rafinuotoje išraiškoje.

Iš muzikų stovyklos, kuriai atstovavo „Mir iskusstva", gal tik vienas Čerepninas matė tą naujumą, kurį nešė nesutramdoma jo dirigavimo klasės mokinio jėga. Jis su nuostaba sekė, kaip stiprėja Prokofjevo sugebėjimas sulieti draugėn juvelyro subtilumą su freskos meistro drąsa. Jam, kaip ir daugeliui „Šiuolaikinės muzikos vakarų" būrelio šalininkų, jaunuolis Prokofjevas atrodė savas dėl nesitaikstymo su pasenusiomis tradicijomis, bet svetimas dėl tvirto nusistatymo prieš švelnų ilgesingumą, prieš visa, kas pabrėžtinai jausminga.

Pirmuoju fortepijoniniu koncertu Prokofjevas įsipynė į muzikinių stovyklų tarpusavio vaidus, „neabejodamas,— kaip vėliau rašė Asafjevas,— savo kelio tikrumu ir savo jėgomis. Būdamas tikras pats, tikėjimą savimi įkvėpdavo ir kitiems, mokėdavo sužavėti". Nors ir ne visuomet iš pirmo karto.

Sabanejevas apšaukė Prokofjevą „futbolo generacijos" muzikantu. Sviedinio spardymas, ta anglų naujiena, dar tik buvo atkilusi į Rusijos dirvą. Pašaipi pravardė irgi dvelkė naujumu. Motoriškumas buvo būdingas ir Prokofjevo muzikai, ir jo elgsenai: pabrėžtinai tikslūs gestai, gimnasto eisena (Serioža ir toliau lankė „Sokolo" draugijos sporto salę) labai derinosi su jo ryškia skambinimo maniera.

Jurgensono išleistos „Tokatos" natos buvo kritikams geras taikinys Prokofjevui apšaudyti. O artimiau pažinojusieji Seriožą suprato: valingas ritmas, įkomponuotas į beveik asketiškai griežtą formą,— jaunojo kompozitoriaus programa. Ir visa garsinė „Tokatos" konstrukcija kažkuo

priminė pirmuosius gelžbetonio statinius architektūroje ir visai naują statybinę ornamentiką, kuri visiškai skyrėsi nuo ažūrinių, vingrių ankstesnio stiliaus raštų. Miaskovskis apie „Tokatą" rašė: „... jos mintis, sugniaužta technikos išmonių, veržiasi nesulaikoma jėga tarsi gili srovė, suspausta granito krantų."

Po koncerto Pavlovske Serioža, nelaukdamas spaudos atsiliepimų, tuoj pat susiruošė ir išvažiavo pas motiną į Kislovodską. Rugpjūčio pabaigoje jis jau spėjo užbaigti bičiuliams dar pavasarį pažadėtą keturių dalių sonatą. Miaskovskiui jis rašo: „Mielas Kolo, turiu garbės Jums pranešti, kad šiandien baigiau sonatą op. 14." Sonatą Serioža dedikavo savo bičiuliui Maksui Šmithofui, kuris kartu su juo jaudinosi prieš debiutą sostinėje.

Sonatos žanras nedažnas svečias rusų instrumentinėje muzikoje. Savo kūryba jį įtvirtino Skriabinas. Tarp jo sonatų buvo ir kupinų galingos gyvybinės energijos, ir itin grakščių tiek nuotaika, tiek forma. Kito šiam žanrui ištikimo kompozitoriaus, Nikolajaus Metnerio, sonatos buvo virtusios tai elegijomis, tai prisiminimais ar pasakomis.

Šio kūrinio sėkla Prokofjevui buvo maža pratybų sonatina. Ir sėkla „sudygo": Serioža sukūrė klasikinės formos sonatą, joje drąsiai derindamas motorinį tikslumą, tokatiškumą su tyriausia ir skaisčiausia lyrika.

Pirmoje dalyje — *Allegro* — lyrika glūdi tik šalutinėje partijoje. Antroje dalyje — *Skerco* — jaučiami nesutramdomi „Tokatos" ritmai. O trečia dalis — *Andante* — kupina lyrikos. Finalas išryškina sonatos monumentalumą. Čia ir veržli jėga, ir humoro šuorai, o efektingais šuoliais dešinei rankai pasireiškė pianistas virtuozas.

Antroji sonata bičiulius sujaudino. Praslinkus trisdešimčiai metų, Asafjevas prisimins šį susitikimą su Prokofjevu 1912-ųjų rudenį:

„...Stebėdamas Prokofjevą, aš ėmiau k a u p t i mintyse jo „lyrikos puslapius" ir mąslias, kuo žmogiškiausias intonacijas. Po truputį, pro iečių, iešmų, kilpinių ir kitų „ironijos pabūklų" arsenalą, man ėmė ryškėti „vienišas lyrikos vynuogynas" su tyrais šaltiniais, iš kurių trykšta

šaltas krištolinis vanduo, be jokio sentimentalumo ir drumzlinų „izmų" nuosėdų."

Praėjus beveik pustrečių metų, Prokofjevas pirmą kartą paskambins šią sonatą. Kritika jį tiesiog užsipuls. Sonatą apkaltins antimuzikalumu, ją apšauks „kakofonine", įstabiojoje *Andante*, kaip ir finale, kai kam pasivaidens „klaiki harmonijos nesąmonių orgija".

Bet Karatyginas, mokantis išgirsti tai, kas nauja, drąsiai parašys: „Nuostabus *Andante*... verčia manyti, jog ateityje jis gali praturtinti rusų muzikos meną ne vienu gilaus turinio, kupinu įkvėpimo opusu."

Ne, Sergejus Prokofjevas nesijautė vienišas!

Savo mokiniu buvo patenkinta ir Jesipova. Šį kartą jam priekaištauti nebuvo dėl ko. Visi vasarai užduoti klasikiniai fortepijoniniai koncertai išmokti penketui. Be jokio užsispyrimo. Gerai supratus originalus. O jo paties kūriniai? Jesipova atlaidžiai tylėjo, klausydamasi pasakojimų apie jo, kaip kompozitoriaus, debiutus.

Prokofjevas, parbėgęs iš Jesipovos pamokos namo, kūrė Baladę violončelei ir fortepijonui. Ir dar daugiau: „išsiliejęs" fortepijoniniam koncerte, Tokatoje ir Antrojoje sonatoje, pajuto polinkį į humorą. Buvo gerokai sugadinta natų popieriaus, kol švarraštyje atsirado gana lengvai sukurtas juokingas Skerco keturiems fagotams. Dar Soncovkoje, klausydamasis Gliero pasakojimo apie fagotą, Serioža bandė taikstytis prie šio nuostabaus instrumento. Medinis pučiamasis instrumentas, galįs ir išjuokti, ir atžariai arba oriai prabilti orkestro balsų chore, dar tada patraukė Seriožą. Ir pagaliau jis prisismagino ligi soties! Linksmajam Skerco jau seniai buvo numatęs ir epigrafą iš Gribojedovo: „...O tas užkimėlis, sniaukra fagotas..."

Metai pasibaigė. Nors viešai nuskambėjo tik koncertas fortepijonui, biografai šiuos metus teisėtai priskiria prie reikšmingiausiųjų Prokofjevo kūryboje. Pirmajam iš šio ciklo kūrinių bus lemta visiems laikams likti paties autoriaus ir talentingiausių pasaulio pianistų repertuare. Jį uoliai repetuos pianistų konkursams ne vienos kartos jaunieji muzikantai.

Energingą savo gyvenimą pasaulio estradose pradės ir Tokata. Šią muzikinę drąsios ornamentikos freską koncertų salėse interpretuos žymūs pianistai, tarp jų — Vladimiras Sofronickis ir Emilis Gilelsas.

Antrajai sonatai fortepijonui kupinus įkvėpimo puslapius paskirs Prokofjevo kūrybos tyrinėtojai. S. Feinbergas, V. Sofronickis, J. Flieras įtrauks ją į savo repertuarą. Emilio Gilelso interpretacija bus pripažinta viena iš geriausių.

Antrąją sonatą išaukštino ir Sviatoslavas Richteris. Per vieną koncertą, įvykusį 1961—1962 metų sezoną Maskvos konservatorijos salėje, klausytojai išvydo stulbinantį dviejų muzikinių epochų, dviejų kūrėjų suartėjimą. Sergejaus Prokofjevo Antrąją sonatą Sviatoslavas Richteris atliko po garsiosios Volfgango Amadėjaus Mocarto Sonatos F-*dur*. Menininko pianisto valia tarsi dvi saulės sušvito dangaus skliaute. Saulės, priklausiančios dviem amžiams.

„FORTEPIJONINIS FUTURISTAS"

Tas menkas sąmyšis, kurį buvo sukėlę konservatorijos studento kūriniai, Rusijos sostinėse greitai buvo pamirštas. Ir be šito ginčų pakako.

Buvo paskirtos M. Beliajevo premijos. Šį kartą jas gavo Sergejus Tanejevas ir Reingoldas Glieras. Prokofjevas su savo bičiuliais ironiškai žiūrėjo į „padoriuosius" beliajevininkus, bet apsidžiaugė dėl savo mokytojų sėkmės.

Sklido gandai, kad Rachmaninovas kuria poemą chorui ir orkestrui „Varpai" pagal Edgaro Po eiles. Nesiliovė šnekos apie Debiusi ir „debiusistus", apie Richardo Štrauso muziką. Saikingumo šalininkus palaikė neseniai iš Amerikos atvykęs dirigentas ir pianistas V. Safonovas. Keletą metų jis buvo Niujorko konservatorijos direktorius ir tenykštės filharmonijos dirigentas. Safonovas autoritetingai pareiškė, kad „prancūziškos Debiusi muzikos" jis nediriguojąs ir „atgaunąs ramybę", „atsinaujinąs dvasia", skambindamas Šumaną! Dar vieną strėlę į „skriabinistų"

stovyklą paleido Glazunovas: „Ekstazės poema", pareiškė jis, jį slegianti, beveik slopinanti. O ta madingojo Štrauso išliaupsinta „Elektra" savo „iki gyvuliškumo kurioziškais" garsais primenanti jam, Glazunovui, „paukštyną"...

Prokofjevas visoms šioms rietenoms buvo gana abejingas. Jį žavėjo išraiškos naujoviškumas, jis stengėsi pažaboti ritmus, ieškojo naujų intonacijų lyrikoje (gudruolis Asafjevas nujaučia, kur taiko Prokofjevas: lyriniuose jo radiniuose kartą jis aptiko Musorgskio intonacijų!).

Po „skandalingo" Pirmojo koncerto fortepijonui Seriožai maga parašyti dar vieną, g i l e s n i o t u r i n i o koncertą. 1913 metų sausio pradžioje maskviškė „Muzyka" kronikoje rašė: „S. Prokofjevas kuria Antrąjį koncertą fortepijonui."

Balandžio gale, kai koncertas jau ėjo į pabaigą, Seriožą užgriuvo sielvartas. Balandžio 26 dieną paštininkas atnešė laišką. Rašysena Makso Šmithofo. Antspaudas — Peterburgo. Kas gi čia? Širdis jaučia nelaimę.

„Brangusis Serioža, pranešu tau paskutinę naujieną — aš nusišoviau..."

Baisūs žodžiai. Serioža puola prie giminių, pažįstamų, praneša policijai.

Įvyko tai, kas neatitaisoma. Užsiėmęs savimi, savo koncertais ir kūriniais, jis pražiūrėjo draugą. Argi nematė, kaip žudo Maksą savianalizė?! Kaip skaudžiai jį kamuoja abejonės, nepasitenkinimas savimi! Niekad Maksas nerodė Seriožai pavydo, bet žinojo, kokios nelygios bičiulių galimybės... Negailestinga savigrauža baigėsi lemtingai.

Tik vienas Maksas mokėjo taip įsijautęs klausytis. Jis vienintelis žinojo visus Seriožos troškimus, vaizduotės polėkius, išdykavimus. Iki paskutinės valandos Maksas buvo su juo, galvojo apie jį, jam parašė paskutines eilutes. Parašė tvirta ranka.

Tik po dviejų savaičių gūdžiame miške anapus Suomijos sienos piemenukai aptiko lavoną. Antra po tėvo mirties netektis. „...Mudu buvom labai artimi, ir dabar,

jo netekęs, jaučiuosi visai vienišas..." — dalijosi Serioža sielvartu viename laiške.

Dar ilgus metus niekas kitas neužims Makso vietos Prokofjevo širdyje. Miaskovskis visam gyvenimui liks artimas draugas, suprantantis žmogus, griežčiausias ir geriausias teisėjas. Tai ištikima, kilni draugystė. Bet vienas į kitą kreipiasi mandagiai — „jūs". Ir Miaskovskis dešimčia metų vyresnis.

Kai koncertas buvo užbaigtas, tituliniame švariai perrašyto klavyro lape Prokofjevas užrašė dedikaciją — Maksimiliano Šmithofo atminimui. Koncertas buvo įtrauktas į vasaros sezono Pavlovske programą. Diriguoti turėjo tas pats Aslanovas.

Ir šiaip jau prislėgtas sielvarto, Serioža jaudinosi dėl būsimo vasaros koncerto. Sprendžiant iš trumpų tais mėnesiais rašytų laiškų, Prokofjevas liūdėjo dėl Makso. Negalėjo prisiversti rimtai imtis koncerto. Kelionė į Jesentukus arba į Kislovodską tais metais irgi atrodė neįmanoma: per daug tenykščių smulkmenų primins drauge su Maksu praleistą laiką. Motinai, Marijai Grigorjevnai, reikėjo gydytis, ir ji nusprendė vykti į Prancūziją. Apsigyveno kurortiniame Overnės miestelyje. Serioža savaitę pabuvo Paryžiuje ir su bičiulių pora — dainininkais Andrejevais — kelioms dienoms nuvažiavo į Londoną. Pagaliau jis pamatys Diagilevo spektaklių — jo trupė kaip tik gastroliavo Anglijos sostinėje. Šis drąsus antrepreneris Seriožą žavėjo tuo, kad demonstratyviai nepaisė rutinos. Igorio Stravinskio ir daugelio rusų menininkų bendradarbiavimas su Diagilevu dar labiau didino susidomėjimą spektakliais.

Londone praleistos dienos Seriožai buvo kupinos muzikos ir įspūdžių. Apie Diagilevo spektaklius jis pasakojo laiškuose. Rašė į Peterburgą Čerepninui ir, aiškiai fronduodamas, vaikėziškai erzindamas savo mokytoją, iškritikavo visa, ką buvo matęs. Net Stravinskio baletą „Petrušką". „Klausiausi „Petruškos", žavėjausi jo sąmojingumu ir atlikėjų talentu, bet piktinausi muzika arba, tiksliau, žemu lygiu, kuriuo autorius traktuoja muziką",— rašė Prokofjevas. Laiške Miaskovskiui

jis vėliau pavadins Stravinskį „muzikos bankrotu". Tačiau praeis metai kiti, ir Prokofjevas pakeis savo požiūrį į „Petrušką".

Laiškuose Čerepninui ir Miaskovskiui jis užsipuola Ravelio baletą „Dafnis ir Chlojė". Šio baleto muziką liaupsino impresionizmo šalininkai. O Prokofjevui ji — vienas „vanduo". Jis — už tikslumą, aiškumą. Tačiau vėliau Prokofjevas deramai įvertins ir Ravelį, iki gyvenimo pabaigos su pagarba minės jo kūrinius bei patį kompozitorių, su kuriuo paskui susipažins asmeniškai.

Prokofjevas grįžta į Overnę, į kurortą pas motiną. Sode skendinčiame namelyje ištisas dienas repetuoja savo koncertą ir nuoširdžiai stebisi, kad jis „baisiai sunkus ir nežmoniškai varginantis", apie tai jis rašo laiškuose draugams. Darydamas pertraukas, užbaigia koncerto partitūrą. Paskui — vėl prie fortepijono ir vėl nesiseka. Nors jo pasirodymas Pavlovske nukeltas į paskutinį sezono koncertą, Serioža skuba namo. Rugpjūčio pradžioje, jau Peterburge, vėl sėda „kalti siaubingo savo koncerto", kaip rašo laiške Miaskovskiui.

Miaskovskis pirmas susipažino su partitūra, kurią Serioža atsiuntė jam į Peterburgą iš anksto, kad duotų perrašyti „balsus" — instrumentų partijas. Miaskovskis tuoj pat rašo Prokofjevui: „... kai vakar naktį (jau gulėdamas) varčiau jūsų koncertą, visą laiką šėlau iš džiaugsmo, šokčiojau, šūkalojau, ir jeigu būtų buvę kaimynų, jie tikriausiai būtų mane palaikę puspročiu. Jūs tiesiog angelas!"

Kompozitorius solistas dabar jau skambino ne kaip debiutantas. Nuolatiniai nemokamų Pavlovsko koncertų lankytojai apie Prokofjevą jau buvo prisiklausę. Teikėsi atsilankyti tie, kurie dar nebuvo išvykę iš vasarnamių, daug publikos atvyko ir iš miesto. Jeigu tikėsime laikraščio „Peterburgskaja gazeta" bendradarbiu, kuris rašė apie rugpjūčio 23 dienos koncertą, jau traukinyje į Pavlovską buvo girdėti: „Prokofjevas, Prokofjevas, Prokofjevas... Tai nauja fortepijono žvaigždė!"

Tą vakarą prieš koncertą Serioža stengėsi dėtis šaltas ir abejingas. Bet dėl to atrodė dar labiau pasitikintis savimi. Šiek tiek išdidžiai iškėlęs galvą, elegantiškas, sklasty-

mu perskirtais, glotniai sušukuotais rusvais plaukais, su apsiaustu, užsimestu ant pečių, jis panėšėjo į sporto įžymybę, skubančią į užkulisį persirengti ir išeiti į areną. Visam gyvenimui išliks Prokofjevo įprotis slėpti jaudinimąsi prieš koncertą šaltakraujišku dalykišku elgesiu.

Pakvietė į sceną. Serioža žengė į estradą, išgirdo santūrius plojimus, greitai ir žemai nusilenkė. Atsisėdo prie fortepijono lyg prie staklių. Aslanovas pakėlė dirigento lazdelę.

Iš pradžių neatrodė, kad atsitiks kas nors ypatinga. Pagrindinę temą fortepijonas plėtoja gana deramai. Žinoma, tai ne Rachmaninovo Antrojo koncerto varpų skambesys. Ir ne atvirai širdį ir klausą glostanti jausminga melodija. Bet vis dėlto... Tačiau orkestre pasigirdo tiesiog siaubingi skambesiai. Atviras antiskriabinizmas! Karo kirvis užsimojo ir prieš romantinių svajonių tradiciją. Štai prasideda naujas pianisto solo. Šokinėjantys, šuoliuojantys garsai. Jiems iš paskos orkestre ėmė „šuoliuoti" pučiamieji. Per salę nusirito tramdomo juoko banga. Tikras futuristas tasai Prokofjevas! Visai kaip tie poetai — Majakovskis ir Burliukas. Salė truputį aprimsta: prasidėjo kadencija, pianistas lyg ir žada išsitekti tradicijų rėmuose. Ne, ir vėl smūgiai, vienas po kito.

...Eis metai, ir viso pasaulio koncertų salėse su džiaugsmu bus klausomasi šios energingos, drąsiai lyg šūkis skambančios kadencijos, kurios autorius gelbsti mus nuo įpročio suvokti muziką pagal gatavas jausmų schemas. Tą rugpjūčio vakarą daugumai sėdinčių salėje kadencija atrodė neturinti jokios prasmės („muzikinis šlamštas", „drumsto, dumblino vandens srautas",— parašys recenzentai). Niekas nepastebėjo, kad pirmosios dalies pabaigoje buvo pakartota švelni ir subtili lyrinė pradžios tema.

Ir antroje dalyje publiką išgąsdino nirtulingai smarkus tempas. Išraiškingus orkestro šūksnius kritikai pavadino kaukimu. O baigiamasis pakilumas, toks būdingas Prokofjevui, sukėlė tylų juoką. Tik tiek.

Šiurkštumą, antimelodingumą ir barbariškumą nuolatiniai Pavlovsko vakarų lankytojai išgirdo nuostabiai turi-

ningoje ir daugiaplanėje trečioje dalyje, kur tarp pradinio pučiamųjų šūksnio ir veržlios pabaigos liepsnoja aitrus lydinys; jame energingi šokių motyvai sumišę su nesutramdomais pasažais, nutviekstais gryniausios lyrikos. Finale šokiruota publika taip pat pražiūrėjo tyriausią lyrikos šaltinį, kur skambėjo net klasikiniai lopšinės motyvai. Grakštus kūrinys buvo palaikytas chaosu.

Ir laikraščių recenzijos, ir dalyvių prisiminimai, ir paties Prokofjevo žodžiai vaizdžiai atkuria koncerto paveikslą. Autobiografijoje Sergejus Sergejevičius pateikė laikraščio „Peterburgskaja gazeta" feljetonisto atsiliepimą. Šis reportažas daug kartų buvo spausdinamas, bet nepacituoti jo negalima. Štai ką apie koncertą papasakojo žurnalistas, pasivadinęs „Ne-kritiku": „Estradoje pasirodo jaunikaitis, panašus į Pėteršulės (garsios savo pavyzdingumu vokiečių mokyklos Peterburge.— *Aut.)* mokinį. Tai S. Prokofjevas. Sėda prie fortepijono ir ima lyg šluostyti klavišus, lyg bandyti, kurie iš jų skamba aukščiau, kurie žemiau. Staiga — kietas smūgis. Publika sutrikusi. Kai kas ima piktintis. Viena pora atsistoja ir bėga prie durų. „Nuo tokios muzikos gali išprotėti! Kas gi čia, iš mūsų tyčiojamasi?" Paskui pirmą porą iš visų kampų pakyla eiti dar daugiau klausytojų. Prokofjevas jau skambina antrąją koncerto dalį. Vėl ritminis garsų rinkinys. Publika, tiksliau, drąsiausia jos dalis, švilpia! Salė tuštėja. Pagaliau, klaikiai disonuojant variniams instrumentams, jaunasis artistas užbaigia savo koncertą. Publikoje tikras skandalas. Dauguma švilpia. Prokofjevas arogantiškai lenkiasi ir skambina bisui. Publika išsilaksto. Visur girdėti šūksniai: „Velniop visą tų futuristų muziką! Mes norime turėti malonumą. Tokią muziką mums namie kniaukia katės." (Deja, skaitydamas laikraštyje šias eilutes, Serioža nejučia galėjo prisiminti Aną Jesipovą: sykį peržiūrinėdama savo mokinio kompozitoriaus opusus, ji irgi paminėjo lakstančias per klavišus kates.)

„Ne-kritikas" savo reportaže pridūrė: „Kritikų progresistų grupė sužavėta!", „Genialu!", „Koks šviežumas!", „Koks temperamentas ir originalumas!"

Laikraščio feljetonas turėjo paantraštę: „Fortepijoninio kubisto ir futuristo koncerte Pavlovske".

Matyt, laikraščio žinutėje daug teisingų detalių. Ir Miaskovskis, kuris tą vakarą klausėsi savo bičiulio, ištikimas Prokofjevo skrydžių kronikininkas, rytojaus dieną pasiskubino parašyti Deržanovskiui į Maskvą apie publiką, kuri „švilpė ir, šiaip ar taip, per koncertą elgėsi nelabai gražiai".

Asafjevas, Antrąjį koncertą iš pradžių traktavęs santūriai, vėliau ne kartą prisimindavo, kokį „stulbinantį įspūdį" darydavę pirmieji Prokofjevo koncertai.

Jis įžvelgė savitą romantišką improvizaciją pradinėje Antrojo koncerto dalyje, o „gigantišką ir prašmatnią jos kadenciją (fortepijono solo)" apibūdino kaip emocinės įtampos ribą ir aukščiausią jos viršūnę. Vėliau jis rašė, kokį neišdildomą pėdsaką paliekanti antroji dalis — „gyvas trumputis skerco". Jis gyrė „labai išsišakojusį" trečiosios dalies komponavimą ir apskritai apie koncertą rašė, kad jis „pasižymi muzikinių idėjų gausumu ir sodrumu".

Tą rugpjūčio vakarą Seriožos klausėsi dvidešimt penkerių metų pianistas Genrikas Neigauzas. Vėliau jis prisimindavo: „Daug ko aš tada nesupratau, bet įspūdis buvo didžiulis. Norėjosi klausytis ir klausytis."

Labai sunkus atlikti Prokofjevo Antrasis koncertas yra geidaujamas žymių mūsų meto pianistų repertuare. Jis nedažnai atliekamas. Ir kiekvienas jo atlikimas — muzikinio gyvenimo įvykis.

Koncertas kupinas kontrastų: nuo niūrių vaizdų, lyginamų su kai kuriais Gojos paveikslais, iki švelniausios lopšinės. Šėtoniškas šokis gali būti gretinamas su „raganų puota" iš Musorgskio „Nakties ant Raganų kalno", o lopšinė — su tyra ir kuklia jo fortepijoninių pjesių ciklo „Vaikų kambarys" lyrika. Tik Prokofjevo kontrastai susipynę viename kūrinyje.

Griežtai ir objektyviai vertino triukšmingąjį kūrinį Karatyginas. Jis pateikė tris atsiliepimus. Pareiškė keletą kritinių pastabų, pavyzdžiui, apie instrumentuotę („tarsi orkestras būtų nedominęs kompozitoriaus"). Bet labai gerai įvertino puikiuosius kontrastus. Vos ne pirmasis

įžvelgė čia klasikos įtaką. Pritarė kompozitoriaus pasirinktai koncerto formai. Išgyrė „grandiozinę jėgą puikios kadencijos" (kuri kai kam atrodė... marmalynė!) ir finalo temą, „iškaltą iš skambaus granito luito". Karatyginas rašo apie „kraują stingdantį siaubą, kai variniai instrumentai groja baigiamuosius koncerto akordus".

Karštabūdis Karatyginas, visada kiek „pasišiaušęs" ir visada kuo nors aistringai susižavėjęs, koncerte išgirdo ateities muziką. Įspūdžiui dar neatvėsus, laikraštyje „Reč" jis rašė: „Publika švilpė. Kas čia tokio! Po kokių dešimties metų ji atpirks vakarykštį savo švilpimą vieningais aplodismentais naujam didžiam kompozitoriui, pagarsėjusiam visoje Europoje."

O kaip reagavo Prokofjevas? Nei pasipūtimo, nei nuostabos. Jis viską dėjosi į galvą kaip mokinys, kuriam prieš akis dar marios darbo. Atsiliepimus apie koncertą — ir plūstamus, ir giriamus — jis drauge su motina klijavo į storą sąsiuvinį. Jam vis stigo laiko. Prasidėjo mokslas konservatorijoje. Uolusis jaunuolis — „kone iš Pėteršulės" — pavyzdingai lanko Jesipovos klasę: nė žodžio apie kūrinius — vien darbas prie fortepijono! Užsidegęs lanko Čerepnino paskaitas: čia lig valiai šnekų apie kūrinius — įdomiausios kelionės po trijų šimtmečių kompozitorių partitūras!

Lapkričio pabaigoje jaunasis pianistas kviečiamas dalyvauti kameriniame vakare, kurį surengė „Apolono" žurnalo redakcija ir kuriame turėjo dalyvauti Peterburge viešintis Klodas Debiusi. Prancūzų kompozitoriui buvo papasakota apie neramaus būdo konservatorijos studentą. Jis pagyrė jo pjeses. Skambino ir Debiusi. Galbūt tik vienas Čerepninas pastebėjo, kad po susitikimo su prancūzų muzikos maestru mokinys liovėsi nihilistiškai šaipytis iš jo neva „apytikrės" muzikinės tapybos.

Bičiuliui Miaskovskiui priminus, Prokofjevu vėl susidomėjo Deržanovskis. Jo prašomas, Serioža išvardijo laiške savo pjeses, kurias galėtų paskambinti per koncertą Maskvoje. „Ko nors daugiau,— dalykiškai pareiškia jis,— nespėsiu išmokti dėl daugybės darbų konservatorijoje."

Deržanovskio pažadėtas koncertas įvyko Maskvos konservatorijos Mažojoje salėje 1914 metų sausio 23 dieną. Nikolajaus Miaskovskio ir Sergejaus Prokofjevo pavardės programoje buvo greta Klodo Debiusi ir Igorio Stravinskio pavardžių. Retas derinys. Gal tokia kaimynystė nuramino kritikus? Atsiliepimai apie Prokofjevo skambinimą atrodė palankesni. O vokiečių laikraščio „Moskauer Deutsche Zeitung" recenzentas pusiau juokais, bet su pavydėtinu įžvalgumu išpranašavo: iš šito „šviesiaplaukio ir malonaus jaunuolio", kuriame, pasirodo, slypi tiek „muzikinio šėlo", „ko gero, gali išeiti koks nors Skriabinas arba Debiusi".

Grįžęs iš Maskvos, Prokofjevas atliko visą „Šiuolaikinės muzikos vakarų" koncerto programos dalį. Ir vėl nebuvo jokių išpuolių.

Dar vienas pasirodymas: paties Sergejaus Kusevickio rytmetiniame abonementiniame koncerte. Buvo atliktas Pirmasis koncertas. Vėl aplodismentai, pritarimo šūksniai. Ir jokių kandžių kritikos priekaištų.

Publika pripranta prie jo muzikos! Kaip būtų džiaugęsis dabar su juo brangusis Maksas!

SIAUTULINGAS PAVASARIS

Serioža rašė tikrą tiesą: konservatorijos darbais buvo užsivertęs visą žiemą ir pavasarį. Jis skundėsi Moroliovui pamiršęs, kas yra laisvalaikis. „Dabar esu tikrai „plėšomas" konservatorijoje, pratybų per akis",— skundėsi Prokofjevas Makso Šmithofo seseriai. Reikėjo baigti kursą ir išlaikyti egzaminus viešai pasirodant kaip dirigentui ir pianistui.

Čerepninas buvo nekokios nuomonės apie savo mokinio sugebėjimą diriguoti. Bet jis matė, kad prieš jį — būsimasis kompozitorius. Sprendžiant iš „Madalenos", jam, matyt, bus artimas operos teatras. Kaip kantrus mokytojas, Čerepninas ugdė mokiniui dirigavimo įgūdžius. Išreikalavo, kad Prokofjevas pasirodytų kaip dirigentas konservatorijos operos klasėje drauge su studentais, kurie rengėsi būti dirigentais,— Vladimiru Dranišnikovu ir Aleksandru Gauku. Tada dar niekas negalėjo žinoti, kad šiems Serge-

jaus Prokofjevo draugams ateityje teks būti jo kūrinių atlikėjais.

Atsiliepimai apie Prokofjevo dirigento debiutus nebuvo palankūs. Bet jis dėl to nesijaudino. Serioža neturėjo iliuzijų: ištįsusi jo figūra ir kampuoti judesiai iš tikrųjų kėlė šypseną. „Baisiai nedėkinga ir sunki jo ranka",— sakydavo Čerepninas.

Egzaminui Prokofjevas gavo diriguoti Mocartą: „mocartišką skaidrumą" Čerepninas vienas pirmųjų įžvelgė savo mokinio muzikoje. 1914 metų kovo 24 dieną konservatorijos salėje nuskambėjo „Figaro vedybos": grojo studentų orkestras, dirigavo Sergejus Prokofjevas. Egzaminas buvo išlaikytas.

Liko dar Jesipovos specialybė. Kažkada Serioža atsainiai reagavo į ketvertą, gautą baigiant kompozicijos klasę. „Šį kartą mane pagavo ambicija,— rašė Prokofjevas,— ir aš nusprendžiau fortepijono egzaminą išlaikyti geriausiai."

Jesipova kuo nuoširdžiausiai gyrė šią žiemą savo mokinį. Bet įvyko nelaimė! Ana Nikolajevna susirgo ir, kaip parodė laikas, be vilties pasveikti. Puikią rusų pianizmo mokyklos atstovę gaubė visų pagarba. Sklido šnekos, kad ji nesiskiria su mokiniais, ir artimiausi ją lanko. Įveikdama skausmą ir silpnumą, kasdien vis labiau netekdama jėgų, graži savo atkaklumu, pianistė sėsdavo prie fortepijono ir, pamiršusi ligą, rodydavo jiems, kaip skambinti mėgstamus kūrinius. Išėję iš jos namų, mokiniai verkdavo.

Seriožos tarp jų nebuvo. Ir biografas nedrįsta nuslėpti to akivaizdaus fakto, kad noras įsitvirtinti mene ir pasiekti užsibrėžtą tikslą Prokofjevui dažnai nustelbdavo jausmus. Mokytojai susirgus, jo draugai sutriko, o Sergejus Prokofjevas, priešingai, tarsi sutelkė jėgas lemiamam šuoliui.

Konservatorijos tradicija reikalavo, kad per viešą konkursinį egzaminą būtų atliekamas koks nors klasikinis koncertas fortepijonui ir virtuozinė pjesė. O ką sugalvojo Prokofjevas? Jis pasirinko sunkią atlikti Vagnerio operos „Tanhoizeris" uvertiūrą — Listo transkripciją. O koncertą

nusprendė paskambinti savo, Pirmąjį. Apie tai nebūtų drįsęs nė užsiminti girdint Jesipovai...

Šis Seriožos pasiryžimas sustiprėjo po „repeticijos", parengiamojo uždaro egzamino, įvykusio kovo 12 dieną. Pats Glazunovas parašė jam penketą su pliusu. Nors jis nelabai buvo palankus Prokofjevui ir dažnai murmėdavo, užėjus kalbai apie nenuoramos studento kompozicijų laisvamanybę kažkur ten pas „amžininkus" bei Pavlovske. Tačiau prisimindavo, kaip kadaise mažasis abiturientas sugraudino ir jį, ir Rimskį-Korsakovą, pasirodęs su savo kūrinių aplanku. Geros ir dosnios širdies gilumoje liko tėviškas palankumas studentui. Ir vis dėlto Glazunovas „raukėsi" nuo Prokofjevo skambinimo „varginančios afektacijos"...

Konkursinis egzaminas buvo paskirtas balandžio pabaigoje. Štai kaip vėliau Sergejus Sergejevičius apibūdino savo taktiką:

„Konkursui pasirinkau ne klasikinį koncertą, o savąjį. Skambindamas klasikinį, nesitikėjau išlošti (ar tik ne iš sporto, ne nuo šachmatų lentos šis žodelis? — *Aut.),* o mano paties koncertas galėjo nustebinti egzaminuotojus nauja technika; jie paprasčiausiai galėjo nesusigaudyti, kaip aš su ja susidorojau." „Antra vertus,— toliau rašo Sergejus Sergejevičius,— jeigu pralaimėčiau konkursą, nebūtų tokios gėdos, nes niekas nesuprastų, dėl ko pralaimėjau, ar koncertas prastas, ar blogai skambinau." (Apsukriai, labai apsukriai!) Ir dar: „Iš dviejų koncertų pasirinkau Pirmąjį; Antrasis tarp konservatorijos sienų būtų nuskambėjęs pernelyg įžūliai, be to, incidentas Pavlovske dar nebuvo užmirštas." (Viskas apgalvota, viskas numatyta...)

Taikinys tikslus: konservatorijos vadovai suprato, kad savo kūrinio atlikimas pažeidžia taisykles, bet ir pats kandidatas toli peržengė įprastus rėmus. Ir jam buvo leista skambinti Pirmąjį koncertą.

Konkursinis egzaminas buvo vadinamas „fortepijonų mūšiu", nes laimėtojui būdavo skiriama Antono Rubinšteino premija — geriausios firmos fortepijonas. Tačiau Prokofjevą, kaip jis vėliau rašė, „jaudino ne tiek fortepijo-

nas, kiek tos beprotiškos aistros, įsiliepsnojusios konservatorijoje dėl to konkurso".

Serioža sėdo mokytis programos. Gerai, kad pavasaris pasitaikė ankstyvas, ledas čiuožyklose buvo ištirpęs, ir pačiūžos — vienintelė kliūtis pratyboms — atkrito. Tik į gimnastikos salę retkarčiais vis dar užbėgdavo. Atlikdavo keletą pratimų — ir namo! Išeidamas, jei kas paprašydavo, sėsdavo prie išklerusio pianino ir paskambindavo savo „Sportinį maršą", kurį prieš metus buvo sukūręs „Sokolo" draugijos pavedimu.

Pasirinkęs kovo mėnesį saulėtą dieną, Serioža nuvažiavo į Vyborgą aplankyti Makso. Kapinės driekėsi plačiu kalno šlaitu. Aplinkui kapą augo pušys. Serioža rankomis nužėrė nuo kapo aptirpusį sniegą ir ant velėnos padėjo gležnų rausvai violetinių hiacintų.

Atrodė, Maksas vėl pritaria jo sumanymui per būsimą konkursą skambinti Pirmąjį koncertą: juk kaip tik Maksas išlydėjo jį iš Jesentukų į Maskvą atlikti šio koncerto pirmą kartą... Greitai, kaip buvo įpratęs estradoje, jis keletą kartų žemai nusilenkia kapui. Jau eidamas apžvelgia saulėje švytintį kapinių šlaitą: viskas užlieta pavasario spindulių. Seriožą apima ryžtinga jėga. Kampelis, kur guli kape jo bičiulis, apsuptas jaunų pušų, kaip Prokofjevas grįžęs namo parašys Makso seseriai, „atrodo beveik linksmas".

Jis vėl sėdo repetuoti koncerto.

Prieš konkursinį egzaminą Prokofjevą į savo verpetą įtraukė dar vienas įvykis. „Pas mus čia prasideda grandiozinis šachmatų kongresas, suvažiuos visas šachmatų pasaulis su pačiu karaliumi Laskeriu ir visais pretendentais į jo sostą",— praneša Serioža Moroliovui į Nikopolį balandžio pradžioje.

Sunku buvo prisiversti sėdėti namie prie fortepijono. Prokofjevui nusišypsojo laimė šį kartą prie šachmatų lentos susitikti su žymiu Kubos meistru Kapablanka. Per simultaną su juo Serioža atstovavo konservatorijos šachmatininkams. Prokofjevas partiją pralaimėjo ir dar su incidentu. Garsusis šachmatų klubo svečias „šoktelėjo žirgu" taip, kad Serioža aiškiai turėjo prarasti bokštą. „Ka-

pablanka paėjo žirgu ir pasitraukė nuo lentos,— prisiminė vėliau Sergejus Sergejevičius.— Draugų patariamas (o jų iš konservatorijos prisistatė penketas! — *Aut.),* aš pakeičiau ankstesnį savo ėjimą, tikėdamasis, kad Kapablanka nepastebės... Bet Kapablanka priėjo, nusišypsojo ir... laimėjo partiją naujuoju variantu."

Grįžęs namo, Serioža turėdavo išklausyti motinos priekaištų. Ji būgštavo dėl jo sveikatos ir meldė tausoti jėgas. Būdavo taip: dieną prie fortepijono, vienas arba su Volodia Dranišnikovu, kuris sutiko groti orkestro partiją antru fortepijonu, o vakare ligi vėlumos — šachmatų mače. Grįžta vėlai, įsiaudrinęs, pavargęs. Rytą — vėl prie fortepijono. Kliūdavo ir Dranišnikovui. „Vargšas nusikamavo su netikusiu akompanimentu, bet prieš pačią muziką, ačiū dievui, nesišiaušia",— Serioža rašė tomis dienomis laiške Čerepninui.

Artėjo lemiama diena. Reikėjo įvykdyti dar vieną sąlygą: konservatorijos direktorius leido atlikti koncertą, jeigu ligi konkurso ponai egzaminatoriai turės galimybę susipažinti su kūrinio klavyru, perrašytu nors ranka. Serioža nusprendė sublizgėti — Jurgensonas buvo pažadėjęs greitai atspausti klavyrą savo natų spaustuvėje. Tačiau delsė. Perrašinėtojams Prokofjevas klavyro neužsakė ir jaudinosi, kol pagaliau vos ne konkursinio koncerto išvakarėse į konservatorijos kanceliariją nunešė šūsnį spausdintų natų.

Varžytis buvo leista penkiems mokiniams, gavusiems aukščiausią įvertinimą per uždarą egzaminą. Trys skambino Listo koncertą. Rimčiausia konkurentė buvo Nadežda Golubovskaja, vėliau garsi tarybinė pianistė, Leningrado konservatorijos profesorė, o tada dar paprasčiausia „Nadia iš Liapunovo klasės", „subtili ir protinga pianistė", anot paties Prokofjevo. Ji skambino Sen-Sanso koncertą pritariant konservatorijos orkestrui, kuriam dirigavo pats Glazunovas.

Atėjo „mūšio" diena, balandžio 22-oji. Serioža išėjo į estradą ir, pagarbiai lenkdamasis, išvydo reginį, „nepamirštamą autoriui, ką tik pradėjusiam spausdinti savo kūrinius": dvidešimt egzaminatorių rankose laikė koncerto

klavyrus! Įtempta tyla. Prie dirigento pulto — Čerepninas. Nuo pirmų valingų frazių iki baigiamųjų koncerto akordų Serioža jautėsi gerai.

Baigus skambinti visiems penkiems, žiuri nariai išėjo pasitarti. Pasitarimas truko ilgai. Serioža su Nadia net sužaidė šachmatų partiją. Dėjosi, jog nesijaudina. Serioža užsirašinėjo ėjimus. Ir rūpestingai išsaugojo šį lapelį su užrašu, brūkštelėtu jam būdinga maniera: „Istorinės reikšmės partija, sužaista 1914 m. bal. 22 d. Konsrv. (Premijos svarstymo metu)." Serioža laimėjo po 48 ėjimo.

Galbūt vaikėziškai sutirštindamas spalvas, Prokofjevas taip aprašė konkurso finalą konservatorijos bendramoksliui B. Zacharovui: „Salėje dėjosi maždaug tas pat, kas aną vasarą Pavlovske. Glazunovas kunkuliavo prakilniu pykčiu, klausydamasis klaikios Prokofjevo muzikos."

Taip, konservatorijos direktorius balsavo prieš premijos paskyrimą Prokofjevui. Ne vienas, o kartu su keliais gerbiamais dėstytojais, akademinių tradicijų saugotojais. Jis iš įsitikinimo nepritarė „žalingai krypčiai", prie kurios apgailestaudamas priskyrė ir Prokofjevo talentą. Šviežias vynas susifermentuos, manė jis...

Tarp egzaminatorių pasitaikė ir keletas buvusių Jesipovos mokinių — jie pripažino, kad varžybose jaunasis jų bendramokslis buvo pranašesnis. Į žiuri įėjo dar keletas jaunų pedagogų, juos sužavėjo koncerto autoriaus maištingumas. Susumavus rezultatus, daugiausia balsų gavo Prokofjevas. Ėjo jau septinta valanda vakaro, o koncertas buvo prasidėjęs pirmą. Apie savo pergalę Serioža valiūkiškai parašė Zacharovui: direktorius „taip susikrimto, jog nenorėjo pasirodyti miniai". Bet Glazunovas išėjo į aptilusią salę. Ir nuvargusiu balsu, abejingai, šaltai perskaitė egzaminatorių išvadą. Rubinšteino premija paskirta Sergejui Prokofjevui, baigusiam konservatorijoje fortepijono klasę, vedamą profesorės Anos Jesipovos.

Gegužės 11 dieną perpildytoje konservatorijos salėje, šį kartą dalyvaujant įvairių muzikos stovyklų lyderiams, vėl suskambo Pirmasis koncertas. Tai buvo konservatorijos baigimo aktas. Prokofjevas buvo įtrauktas į atlikėjų sąrašą ir kaip dirigentas (jis atliko „Eitynes"— pje-

sę orkestrui, sukurtą konservatorijos absolvento V. Ščerbačiovo), ir kaip pianistas. Glazunovas primygtinai reikalavo skambinti „Tanhoizerio" uvertiūrą, norėjo „užtušuoti" koncertą, kaip rašė Prokofjevas. Tačiau šį sykį laimėtoją rėmė pačios tradicijos: jam priklausė teisė pasirinkti. Per akademinį aktą, užbaigiantį sostinės koncertų sezoną, buvo atliekamas kūrinys, priklausantis naujajai muzikos krypčiai! Tai atrodė kaip pergalė. Džiūgavo ir vienminčiai — Prokofjevo draugai. „Jis skina kelią mums visiems",— kalbėjo apie jį Miaskovskis.

Seriožos motina po keleto dienų vėl įklijavo į sąsiuvinį atsiliepimų apie viešą sūnaus pasirodymą. O pats iškilmių kaltininkas nudūmė į banketą, surengtą šachmatų turnyro pabaigai! Ir labai džiaugėsi, kad buvo pakviestas. Jį sveikino draugai šachmatininkai. Supažindino su pačiu Laskeriu. Šis pasidomėjo, kokia proga sveikinamas švytintis jaunuolis.

— Jūs vakar gavote pirmąjį prizą turnyre, o aš — pirmą premiją konservatorijoje,— nė kiek nesutrikęs atsakė Serioža.

— Nežinau, kaip jūs skambinate fortepijonu,— atsakė Laskeris,— bet man malonu, kad Rubinšteino premiją gavo šachmatininkas.

Prokofjevas nusifotografavo šachmatų klube su didele grupe turnyro dalyvių ir svečių. Jis dar kartą lošė šachmatais su Kapablanka. Tomis dienomis parašė įsidėmėtiną žinutę laikraščiui „Den". Muzikanto ir šachmatininko žinutę apie turnyrą. Apie Laskerį ir Kapablanką. „Man norėtųsi palyginti šiuos du šachmatų pasaulio šulus su dviem muzikos pasaulio genijais: Mocartu ir Bachu,— rašė Prokofjevas.— Ir jeigu mįslingas ir gilus Laskeris man atrodo panašus į didingąjį Bachą, tai gyvas ir veržlus Kapablanka — į amžinai jauną Mocartą, kūrusį su tokiu pat lengvumu, o kartais ir su mielu atsainumu, kaip ir Kapablanka."

Dvikovos baigtos. Dabar derėtų atsikvėpti. Ir jaunojo kompozitoriaus biografui norėtųsi šičia brūkštelėti brūkšnį: įsitvirtinimo laikotarpis praėjo. Taip atrodė ir motinai, Marijai Grigorjevnai, kai ji pasiūlė sūnui „premiją" — kelionę.

Tačiau „jėgos, sveikatos, audringo dvasinių galių siautėjimo dainius", kaip Prokofjevą pavadino straipsnyje apie aktą geranoris Karatyginas, trykšte tryško energija. Kalbėjo, kad jis gimęs po laiminga žvaigžde. Bet kažkaip sentimentaliai skamba šie žodžiai. Atsitiktinumų žaismui jis priešpriešiais iškelia ryžtą ir valią.

Marija Grigorjevna pataria sūnui važiuoti pailsėti į Šveicariją arba Italiją. Ne, ilsėtis jam nėra kada. Jis vėl vyksta į Londoną. Pernai tik probėgšmais dirstelėjo į Diagilevo spektaklius. Dabar plačiai kalbama apie rusų baletą. Prokofjevas negali klausytis, kaip postringauja sostinės snobai. Vakar jie kėlė į padanges Debiusi, šiandien — Diagilevo „sezonus", rytoj, žiūrėk, ims garbinti Šenbergą, kurį dabar išjuokia. Prokofjevas žavėjosi, kaip ryžtingai Diagilevas griauna visus akademinius kanonus.

Draugai su nerimu pažiūrėjo į Prokofjevo kelionę. Asafjevas ką tik lankėsi Paryžiuje ir dar iš ten, neišblėsus „rusų" spektaklių įspūdžiams, rašė Deržanovskiui. Tą laišką knygoje cituoja I. Nestijevas. Jis parašytas kaip tik tą dieną, kai Serioža dalyvavo „fortepijonų mūšyje": „Kas čia bendra su menu, apie kurį tiek tuščių šnekų, kai stengiamasi tik įtikti Paryžiaus publikai vienaip, Londono — kitaip, Berlyno — trečiaip... Kam ir dėl ko čia stengiamasi, aš nežinau, bet tik ne dėl rusų meno."

Asafjevas matė, kad Diagilevas nėra vien talentingas, drąsus meno interpretatorius,— jis įžvelgė jame ir pradus ruso kosmopolito, kuris dėl mados pasirengęs kartais paaukoti ir tai, kas sava. Štai pavyzdys. Asafjevui, kaip ir demokratiškai nusiteikusiems jo draugams, buvo brangi opera „Auksinis gaidelis", ypač dėl satyros prieš vienvaldystę. O ką padarė Diagilevas? Jis Rimskio-Korsakovo operą pavertė bufonada. Su poleminiu įkarščiu Asafjevas vadino laiškuose šį spektaklį „tikru pasityčiojimu iš kompozitoriaus". Jis manė, kad ir Stravinskis jau pasidavęs Diagilevo pagundoms. Tad kuo baigsis pergalių įkvėpto Prokofjevo susitikimas su apsukriu ir valdingu Diagilevu?

Į Londoną Prokofjevas atvyko puikiai nusiteikęs. Čia kaip tik vėl buvo Andrejevas su žmona, ir Serioža turėjo

su kuo dar kartą pažiūrėti Diagilevo spektaklius — Stravinskio „Ugnies paukštę" ir „Petrušką", taip pat Ravelio „Dafnį ir Chloję". Prokofjevas dabar jau be pernykščio vaikėziško nihilizmo vertino puikią baletų muziką: spektakliuose jį žavėjo kompozitorių sumanumas išrasti visokių „įmantrybių". Jis džiūgavo kaip vaikas, pirmą kartą susidūręs su nežinomais dalykais.

Prokofjevas norėjo susitikti su pačiu Diagilevu. Ir jiedu susitiko. Garsusis antrepreneris jam pasirodė lyg scenos personažas. Vėliau Sergejus Sergejevičius atsiminimuose rašė, kad Diagilevas „su fraku ir cilindru, su monokliu ir baltomis pirštinėmis buvo iškilnus". Iš A. Nuroko, savo informatoriaus, kuris Peterburge buvo aktyvus „Šiuolaikinės muzikos vakarų" veikėjas ir į Londoną atvyko drauge su Prokofjevu, Diagilevas buvo girdėjęs apie triukšmingus jaunojo kompozitoriaus debiutus. Jis smalsiai apžvelgė ilgakojį ir didžiarankį pašnekovą, kuris garsėjo kaip fortepijoninis kubistas ir muzikos anarchistas. Ne pro šalį būtų jį prisivilioti.

— Operą? — paklausė Diagilevas Prokofjevą, kai tas pasisiūlė parašyti jam operą Dostojevskio siužetu.— Opera miršta,— kategoriškai pareiškė Diagilevas ir nebesileido daugiau į kalbas. Jis atsitiesė, susikišo rankas į kišenes ir per monoklį įsispitrėjo į Prokofjevą tarsi valdovas į valdinį. Ir pareiškė kaip nuspręstą dalyką:

— Statysiu baletą pagal jūsų koncerto muziką.

Serioža apstulbo: kalba ėjo apie neseniai Diagilevo išgirstą Antrąjį koncertą fortepijonui, patį „beprotiškiausią" iš paskambintų kūrinių. Tačiau „naujas Diagilevo triukas", kaip pavadino laiške motinai šitą sumanymą Prokofjevas, neįvyko. Po kelių susitikimų jaunajam kompozitoriui buvo užsakytas baletas „rusų pasakų" arba „priešistoriniu siužetu".

Tikslas pasiektas. Na, o kaip praėjo laikas Londone? Prie dirigento pulto Serioža matė Richardą Štrausą. Klausėsi Fiodoro Šaliapino, pasižiūrėjo bokso rungtynių („Publika staugte staugė. Ir tikrai, žiūrint tiesiog kvapą gniaužia",— pasakoja jis įspūdžius motinai). Su Andrejevais aplanko saloną, „kur susirenka kritikai ir muzikai",— rašo

jis Marijai Grigorjevnai. Ir dalykiškai priduria: „Kaip matai, laiko tuščiai neleidžiu." Net čia, Londone, Prokofjevas neįsivaizduoja nė dienos be darbo. Vykdamas į Londoną, jis pasiėmė mėgstamą ir nelabai nusisekusią „Simfonijetę", tą pačią, kurią rašė dar 1909 metų vasarą. Pasinaudojęs muzikinės parduotuvės savininko Oto Klingo svetingumu, jis užsirakinęs valandų valandas tobulina savo kūrinį.

Kupinas įspūdžių, vilčių ir jau galvodamas apie būsimą baletą Prokofjevas išvyko atgal į tėvynę.

Susitelkęs ir net užsidaręs, garlaivyje nesileido nė su kuo į kalbas.

O visi tik ir šnekėjo apie Austrijos erchercogo nužudymą Serbijoje. Šūvis Sarajeve kaip griaustinio gausmas nuaidėjo per visą Europą. Seriožos žvilgsnis nerūpestingai slydo jūrų platybėmis. „...Aš vos nepražiopsojau Europoje artėjančio karo ir visai atsitiktinai grįžau į Peterburgą kelios dienos prieš jo pradžią",— rašė atsiminimuose apie tas dienas.

„PASAKA APIE JUOKDARĮ" IR „SKITIŠKOJI SIUITA"

Prokofjevas irgi girdėjo, kaip verkia išlydėdamos kareivius žmonos; būdamas dvidešimt trejų metų jaunuolis, jis džiaugėsi, atsklidus pirmosioms žinioms, kad rusų kariuomenė puola Rytų Prūsijoje; ir jį apėmė nerimas, kai sostinę pasiekė gandas, kad karinė vadovybė nerodo iniciatyvos, kad trūksta šaudmenų, kad fronte nesiseka. Ir jam teko skirtis su draugais, ką tik buvusiais konservatorijos bendramoksliais — tarp jų buvo ir mylimas Kolia Miaskovskis, kuris ėjo į kariuomenę kaip pionierių atsargos karininkas.

Tačiau karas mažai tepakeitė Prokofjevų gyvenimo tvarką. Nuo karinės tarnybos Serioža buvo atleistas kaip šeimos maitintojas, „vienintelis našlės sūnus". Marija Grigorjevna, pasak jo, jį „valgydino ir davė butą", o honoraras už išleidžiamus kūrinius ir už koncertus leido gyventi nieko nestokojant. Dėl silpnos sveikatos Marija Gri-

gorjevna ir karo metais važinėjo gydytis į Jesentukus ir Kislovodską. Nemaža laiko Šiaurės Kaukaze vasarą gyveno ir Serioža, kaip visada dirbdamas.

Buvo ir netekčių. Grįžęs iš Londono, Prokofjevas kartu su konservatorijos draugais apverkė Anatolijų Liadovą. Mirė Makso Šmithofo motina — su ja ir su draugo seseria Prokofjevas palaikė artimus, nuoširdžius santykius. Rugpjūtyje užgeso Ana Jesipova. Serioža apie tai rašė Katiušai Šmithof iš Kislovodsko: „Vargšė mūsų Ana Nikolajevna mirė vėžiu netrukus po jūsų mamos. Aš buvau paskutinis jos mokinys, laimėjęs konkursą, iš tos kolosalios falangos laureatų, kuriuos ji gamino savo fabrike."

Dvi skaudžios mirtys ištiko muziką kitais — 1915 metais. Maskva palaidojo Sergejų Tanejevą. Visus sukrėtė ir kita netikėta, absurdiška mirtis — nuo furunkulo ant lūpos mirė Aleksandras Skriabinas, didis kompozitorius, ištisos muzikinės filosofijos kūrėjas.

Prokofjevas visam gyvenimui įsiminė tą dieną, kai prieš keletą metų jis buvo atėjęs pas Skriabiną. Su išpuoselėtais ūsais, didingas net su chalatu, Skriabinas išėjo pasitikti konservatorijos studento, atsinešusio savo natas. Lyg aiškiaregis Olimpo dievas, kompozitorius, rodės, viską apie jį žinojo, nieko nepaklausė. Ir ištiesė ranką paimti sąsiuvinio, kuriame buvo švariai perrašyta Trečiosios simfonijos —„Dieviškosios poemos"— vienos dalies transkripcija fortepijonui. Serioža nenuliūdo, kad priėmimas buvo toks trumpas. Juk jis tik atnešė kuklią dovaną. Šitoje Skriabino simfonijoje buvo tiek griaunamosios ir tiek kuriamosios dvasios, kad sėdus prie transkripcijos Seriožai atsivėrė ištisas pasaulis. Tarsi jis būtų žengęs paties dievo Sabaoto pėdomis ir stebėjęs šio pasaulio sukūrimą... Ir štai didysis kompozitorius mirė. Serioža nebuvo „skriabinistas", bet mėgstamos Penktosios sonatos ir Trečiosios simfonijos autorių be galo gerbė.

Prokofjevas nė nemanė „užsidaryti" iliuzijų pasaulyje. Neapgaudinėjo savęs, neieškojo muzikoje „nežemiškų gelmių". Nuostabu, kad, šalindamasis simbolizmo muzikoje, jis neatkreipė dėmesio į Aleksandro Bloko poeziją. Jį labiau traukė akmeistų eilės, kur buvo siekiama „daiktiš-

kumo", konkretumo. Jis mėgo Anos Achmatovos poeziją. Prokofjevą labiau tinka lyginti su naujų konstrukcijų ir naujų medžiagų ieškotojais.

Kūrė jis pašėlusiai, bet sistemingai ir — taip bus visada — iš karto rašė kelių žanrų kūrinius. 1914 metais jis baigė „Sarkazmų" ciklą — kandaus ironiško turinio fortepijoninių miniatiūrų seriją, rašė didelį, „kokių penkiolikos puslapių romansą" pagal Anderseno pasaką „Bjaurusis ančiukas" ir dar svarbiausią tų metų kūrinį — Diagilevui žadėtąjį baletą poeto Sergejaus Gorodeckio libretu.

Prokofjevas atsisakė pradinio sumanymo parašyti baletą „rusiška tema". Siužetą su Gorodeckiu sukurpė iš skitų mitologijos motyvų, papildė juos poetine vaizduote. Tai buvo tie metai, kai Nikolajus Rerichas savo drobėse vaizdavo senovės protėvius — slavus, kada visi kartojo Bloko posmus iš „Skitų" poemos, kada niūriems karingiems hunams dailininkai priešpriešino slavų protėvius, susijusius su gerosiomis žemės jėgomis. Gal čia įtakos turėjo Gorodeckio artumas poetams akmeistams, kurie laikė save „šiek tiek miško žvėrimis" ir mėgo apdainuoti priešistorinę praeitį.

Sumanytame kūrinyje, pavadintame „Ala ir Lolis" pagal deivę Alą, įkūnijančią gyvybines gamtos jėgas, ir jos gelbėtoją Lolį, viena prieš kitą kovoja dvi galingos būtybės: saulės dievas Velesas ir blogio pradas — Svetimdievis. Balete vyksta dramatiška šių dviejų jėgų kova dėl deivės Alos, kurią nori pagrobti Svetimdievis. Ją stengiasi išgelbėti didvyris Lolis, bet jis per silpnas, kad atsilaikytų prieš Svetimdievį, ir jam lemta žūti. Tačiau pateka visagalė Saulė, ir deginančiuose dievo Veleso spinduliuose Svetimdievio kerai netenka galios.

Muzika prisodrinta drąsių, beveik laukinių ir trankių ritmų, primityvių šokių ir maršų, pabrėžtinai „barbariškų" sąskambių. Lyg norėdamas paerzinti miglotų skambesių ar simbolinių „nežemiškumų" mėgėjus, Prokofjevas rašo muziką, kuriai suteikia beveik medžiaginę, „apčiuopiamą" faktūrą.

Šiek tiek jį paveikė daug kalbų sukėlęs Stravinskio „Šventasis pavasaris", nors Prokofjevas, pirmą kartą iš-

klausęs šį kūrinį, diriguojamą Kusevickio, 1914 metų pradžioje, įtikinėjo draugus tos muzikos „nesupratęs". Prokofjevo baleto muzika iš esmės skiriasi nuo „Šventojo pavasario". Stravinskis idealizavo barbarišką stichiją ir ritualų muziką. Parodė baimę, susidūrus su būties slaptybe. Pats autorius apie savo baletą, sukurtą irgi Diagilevui, rašė: „...aš norėjau išreikšti šviesų gamtos atgimimą..." arba „gamtos baimę, susidūrus su gimstančiu grožiu, šventą siaubą, saulei artėjant į zenitą, kažką panašaus į Pano šauksmą..." Prokofjevui buvo svetima tokia simbolika. Jo baletas baigėsi džiaugsminga scena, kurioje skambėjo himnas Saulei.

Seriožos darbą susidomėję sekė vyresnieji jo draugai. Ir Asafjevas, karo metais ėmęs pasirašinėti straipsnius Igorio Glebovo slapyvardžiu, ir Miaskovskis. Nors ir atitrūkusio nuo muzikos, Miaskovskio dvasinis gyvenimas net kariuomenėje buvo labai intensyvus: mintyse jis brandino ir kūrė Trečiąją simfoniją. Draugai laiškuose reiškė savo nuomones apie jauniausio kolegos talentą. 1914 metais vieną nelinksmą spalio dieną Miaskovskis Asafjevui pasiuntė laišką iš Kapitonovo kaimo netoli Petrogrado, kur stovėjo karinis jo dalinys. Jau susiformavęs, subrendęs kompozitorius vien reiškė viltį „kada nors parašyti tikrą meno kūrinį". Ir čia pat pateikė kitokio kompozitoriaus talento pavyzdį:

„Prokofjevas — kas kita: jo kūryba liejasi per kraštus, jis labai daug ką turi pasakyti ir pasakyti taip, kaip niekam kitam nė nesisapnavo. Jam nereikia iš savęs spauste spausti akordukų ir visokių fokusų, jo kūryba tikra, taip sakant, dieviškos kilmės, tą įrodo ir jo kūrinių gausumas."

1915 metų žiemai baigiantis baleto muzika buvo parašyta. Nemaža buvo skeptikų, kurie stebėjosi, kad Prokofjevas ėmėsi baleto. Serioža gynėsi. Jis galėjo ir ką nors įžūlaus pasakyti baleto žanro niekintojams. Toks pasirodė esąs Deržanovskis, žurnalo „Muzyka" redaktorius. Prokofjevas kandžiai atsakė jam laiške: „Jeigu, Jūsų supratimu, baletas yra antros rūšies rašinėjimas, tai tegu, žinoma, dievas Jums atleidžia už tai, kad Jūs nieko neišmanote."

„Skitiškuoju" baletu Prokofjevas „norėjo užsimoti kur kas plačiau", negu kurdamas tradicinį baletą.

Bet Diagilevas baletą atmetė. Išgirdęs iš savo petrogradiškių korespondentų, kad Prokofjevas sumanė parašyti kažką sava, nelaukdamas, iki darbas bus baigtas, jis išsikvietė jį į Italiją. Aplinkiniu keliu, per Rumuniją ir Graikiją — šios šalys dar nebuvo įtrauktos į karą,— Prokofjevas išvyko pas Diagilevą.

Jie susitiko Milane. Diagilevas buvo draugiškas ir dėmesingas savo globotiniui. Jis pasirūpino, kad Prokofjevas susipažintų su šalies įdomybėmis, apsilankytų Pompėjoje. Naudodamasis savo pažintimis, kovo pradžioje surengė solinį rusų muziko koncertą, kuris įvyko vienoje geriausių Romos salių — Augusteume.

Prokofjevas su jaunu dirigentu Bernardinu Molinariu atliko Pavlovske daug triukšmo sukėlusį Antrąjį koncertą. Rytojaus dieną, jau iš Neapolio, jis skuba pranešti motinai: „Po pirmos koncerto dalies publika šiek tiek triukšmavo... Visa kritika pagyrė mane — pianistą. Vieniems muzika patiko, kitiems — su išlygomis, treti — išplūdo."

Ir pareiškia viltį, kad jo baletas su „pakeitimais" vis dėlto bus priimtas. Bet Diagilevo nuosprendis pasirodė galutinis:

— Reikia rašyti naują!

Iš Šveicarijos į Romą buvo iškviestas Igoris Stravinskis, kuris tada irgi žavėjosi rusų folkloru (jis jau buvo užbaigęs chorinių-instrumentinių „Vestuvių" su liaudies apeigų tekstais pirmąją redakciją). Diagilevas — jis tatai sugebėjo! — suvedė du kompozitorius, vieną visai jauną, o kitą prityrusį, subrendusį, ir pareiškė norą turėti rusiško stiliaus baletą. Vienu mostu „Ala ir Lolis" buvo išbraukti iš svarstymų.

Stravinskis išklojo priešais jaunąjį kolegą rusų pasakų rinkinius. Ir štai tautosakos rinkėjo Afanasjevo knygoje buvo rasta linksma Permės pasaka apie gudrų valstietį, miklų visokiomis išmonėmis. „...Mes gana lengvai sulipdėme šešių paveikslų baleto siužetą",— rašo Serioža namo. Jis jau Italijoje nekantravo imtis naujojo baleto... Bet laikai tokie neramūs. Ir motina ragina grįžti, tik pra-

šo kelionėje negerti nevirinto vandens — sklindą gandai, kad Balkanuose siaučianti vidurių šiltinė... Pasirašęs sutartį su Diagilevu, gyvendamas daugiau būsima muzika negu kelionės įspūdžiais, tuo pačiu aplinkiniu keliu Prokofjevas grįžta į Petrogradą.

Jis pasidavė Diagilevo įtaigai. Taip, Diagilevas žiūrėjo į „rusiškas temas" kaip į paskutinį mados žodį užsienyje! Idėjiškai jo teatras buvo tolimas demokratinei ikirevoliucinės Rusijos inteligentijai. Bet vis dėlto daugelis jo sukurtų spektaklių turėjo išliekamąją meninę vertę.

1910 metais Paryžiuje pirmą kartą nuskambėjo Stravinskio baleto „Ugnies paukštė" muzika, o po metų ten buvo parodytas „Petruška". Stravinskio baletus, baletmeisterių Fokino, Balančino, Nižinskio, scenografų Golovino, Aleksandro Benua ir kitų Diagilevo bendradarbių meną po pusės šimtmečio ėmė studijuoti ir tarybiniai teatralai. Tie baletai šiandien pastatyti Didžiojo teatro scenoje. Ir dirigentas Genadijus Roždestvenskis apie juos rašo: „Net jeigu šiuos spektaklius traktuotume kaip muziejinius, vis tiek jie puikūs, ir mes jais žavimės (koks stiprus ir tikrai novatoriškas buvo rusų menas jau šimtmečio pradžioje!), bet kartu apgailestaujame — kaip ilgai buvome atmetę į šalį šiuos tikrus šedevrus arba juos užmiršę."

Naujo Prokofjevo baleto libretas buvo toks: gudrus valstietis Juokdarys prigalvoja begalę išdaigų, norėdamas apgauti septynetą kitų juokdarių. Jis neva bizūnu nuplaka savo žmoną Juokdarienę, o paskui ją „atgaivina". Stebuklingąjį bizūną už trigubą kainą parduoda septyniems juokdariams. Tie išbando pirkinį ant savo žmonų kailio. Užplaka jas mirtinai, ir nė viena jų neatgyja. Įniršę nori nubausti Juokdarį. Juokinga persirengimo scena: Juokdarį palaiko jaunamarte ir parsiveža į savo namus — tegu būna tarnaitė ir verda valgyti. Pas septynis juokdarius tuo metu atsilanko jaunikis — pirklys pirštis kuriai nors jų dukteriai. Ir jo akį patraukia atsivežtoji tarnaitė. Jis atsiveda ją į miegamąjį. Persirengėlis Juokdarys vėl iškrečia pokštą — vietoj savęs pakiša ožką. Žmona pavirto ožka! Atbėgę pirklio draugai taip pritašo ožką, kad toji nustimpa. Į vilkolakės žmonos laidotuves atvyksta gudru-

sis Juokdarys, o su juo ir septyni kareiviai. „Ką jūs padarėte, šunys? Kur mano sesuo?" O čia — nustipusi ožka. Sąmyšis. Pirklys nusigąsta ir moka Juokdariui tris šimtus rublių, kad tik jį paleistų. Finalas: Juokdarys linksminasi su savo Juokdariene, o kareiviai su septynių valstiečių dukterimis.

Medžiaga, rodės, Prokofjevui visai nauja. Po daugelio metų jis pats stebėjosi, kaip greitai rašė šią muziką. Gal kažkur pasąmonėje skambėjo dainos, girdėtos Soncovkoje vaikystės metais. Jam netiko „savo balsų negailinčių kaimo dainininkių vokalinė maniera", jis įtikinėjo, jog „neįsiminė nė vieno motyvo". Tačiau „Juokdarys" dar kartą patvirtino, kad nacionalinė „rusiška medžiaga" Prokofjevui artima. Šis artumas buvo jaučiamas jau Antrojoje sonatoje ir Antrojo koncerto fortepijonui pradinės temos lyrikoje bei nuostabioje lopšinės melodijoje.

„...Labai užsidegęs rašau baletą, kuris einasi lengvai, linksmai ir šmaikščiai. Perverčiau rusų liaudies dainas, ir man atsiskleidė daug įdomių galimybių",— rašo Prokofjevas birželio pradžioje Stravinskiui, su kuriuo susidraugavo Italijoje. „Po mėnesio aš būsiu švelniame Jūsų glėby",— prižada jis.

Kelionė šį kartą pasirodė neįmanoma. Visi Balkanai buvo apimti karo ugnies. Per Šiaurės jūrą vykti keblu ir „baisoka dėl minų", prisipažino Prokofjevas. Pasitaikius pirmai progai, jis pasiuntė Diagilevui rankraštį. Ir pamiršo jį. Ilgam. Diagilevas atidėjo baletą iki geresnių laikų.

Serioža vėl įsitraukė į muzikos kasdienybę.

Dar 1915 metų balandžio vidury jis atliko Antrąjį koncertą. Jokio triukšmo. „Petrogradskaja gazeta" parašė, kad autorius pianistas „gavo didelį vainiką".

Ramiai praėjo ir vasaros koncertai Sestrorecke ir Pavlovske: buvo atlikti „Sapnai" ir „Rudenėjant".

Aplinkui buvo ginčijamasi, ar galima karo dienomis šalių sąjungininkių estradose groti „teutonišką" Vagnerio muziką.

Žurnalų puslapiuose buvo pilna skambių patriotinių šūkių, konfidencialiuose bičiulių susibūrimuose buvo skaitomi laiškai iš fronto, kupini nerimo dėl tėvynės likimo.

Miaskovskis nelinksmas savo mintis patikėjo Asafjevui, Deržanovskiui. Seriožos jis nenorėjo liūdinti, rašė jam daugiausia apie muziką. Jis geriau už visus pažinojo savo bičiulį, kuris visai kitaip skynėsi taką į tiesą.

Prokofjevas brangino savo „skitiškąją" „Alos ir Lolio" muziką. Ir Diagilevo kategoriškas „ne" jo neįtikino. Dar ir dar kartą Serioža vartė baleto fragmentus. Griežtai vertino kiekvieną epizodą. Braukydamas fragmentus, kurie jam atrodė tušti, išvydo, kad iš baleto muzikos galima sukurti keturių dalių siuitą. Ir pagavo noras pamėginti, kaip jam seksis instrumentuoti, ir sukurti siuitą dideliam, ne tik dideliam, bet ir sustiprintam 140 muzikantų orkestrui!

Vaizduotėje, o netrukus ir partitūroje ėmė ryškėti orkestro balsų spalvos. Didžioj sumaišty, artėjant audringiems revoliucijos metams, jaunas rusų kompozitorius per keletą mėnesių sukūrė siuitą „Ala ir Lolis", pavadintą „Skitiškąja siuita", simfoninį opusą numeris dvidešimtas.

Rugsėjo pradžioje siuita buvo baigta, bet dar liepos mėnesį, kai Serioža ją tik buvo pradėjęs instrumentuoti, koncertų organizatorius ir dirigentas A. Zilotis, išgirdęs apie drąsų sumanymą, įtraukė kūrinį į žiemos sezono programą.

Spalio mėnesį Petrograde, diriguojama autoriaus, pagaliau buvo atlikta „Simfonijetė". Metų metais Prokofjevas dailino šį kūrinį, kuriame dar buvo ryškūs jo susižavėjimo „perregima" Rimskio-Korsakovo instrumentuote atspindžiai. Seriožos nusivylimui, „Simfonijetėlė" buvo sutikta palankiai, tačiau be susižavėjimo. Dabar jis laukė, kada bus atlikta „Skitiškoji siuita".

Rudenį jam netikėtai pasitaikė susitikti su Sergejum Rachmaninovu. Likti nuošalyje nuo beveik nuolatinių „skriabinistų" kivirčų su Rachmaninovo šalininkais buvo tiesiog neįmanoma. Visos kalbos sukosi apie būsimą Rachmaninovo koncertą, kuriame jis skelbėsi skambinsiąs savo antipodo — Skriabino — kūrinius. „Skriabinistai" piktinosi, Rachmaninovo sumanymą jie laikė šventvagyste: dievybės meną šitaip sumenkinti kasdieniška, beveik čechoviška interpretacija! Ir dar ištisą koncertą, net garsiąją Penktąją sonatą! Prokofjevas irgi jaudinos ir, ko

gero, greičiau buvo „skriabinistų" pusėje. „Kai šią sonatą skambindavo Skriabinas, muzika kildavo aukštyn į dangų",— rašė jis atsiminimuose. O štai skambina Rachmaninovas — „visos gaidos nepaprastai tiksliai ir tvirtai stovi ant žemės".

Salėje aplink nenustygsta „skriabinistai". O Prokofjevas supranta, kad ir toksai, žemiškas, Skriabinas skamba įtikinamai. Jis pritarė Rachmaninovo interpretacijai. Apimtas nuoširdaus džiaugsmo, pašoko iš vietos ir greitu žingsniu ryžtingai nuskubėjo į artistų kambarį. Būdamas beveik nepažįstamas, drąsiai priėjo prie Rachmaninovo.

Išliko aprašyti du šio įdomaus susitikimo variantai.

Įėjęs į artistų kambarį ir lyg atsakydamas į savo paties mintis, Prokofjevas tarė Rachmaninovui:

— Ir vis dėlto, Sergejau Vasiljevičiau, jūs skambinote labai gerai.

— O jūs turbūt manėte, kad aš blogai skambinsiu? — atsakė Rachmaninovas ir, kreivai šyptelėjęs, nusisuko į kitą pašnekovą.

Taip šį nevykusį susitikimą pavaizdavo pats Prokofjevas. O štai kaip rašo jį mačiusi A. Rostovceva:

„Per pertrauką į artistų kambarį įėjo jaunasis Sergejus Prokofjevas ir su dideliu aplombu pareiškė:

— Aš jumis patenkintas, jūs gerai paskambinote Skriabiną.

Rachmaninovas nusišypsojo ir kažką jam atsakė. O kai Prokofjevas išėjo, pasisuko į mane ir tarė:

— Prokofjevą reikia šiek tiek ataušinti,— ir mostelėjo ranka žemyn."

Koncertas, kuriame turėjo būti atliekama „Skitiškoji siuita", buvo paskirtas 1916 metų sausio 16 dieną. Gerokai anksčiau Serioža parašė Ziločiui, jog norįs prašyti Saradževą diriguoti; bet Zizis Lotis, kaip Serioža juokais vadino koncertų šeimininką, nesutiko. Jis atėmė iš autoriaus malonumą „pasilepinti krėsle" ir užsispyrė, kad Prokofjevas pats diriguotų savo siuitą. Tegu pats kapanojasi, tas jaunikliis, jeigu parašė kūrinį, apie kurio orkestruotę net delikatusis Miaskovskis prasitarė: pasibaisėtina!

Prokofjevas neišsigando, kad Zilotis šitaip nusprendė. Nei partitūros sunkumai, nei daugybė orkestrantų, nei siuitos faktūros naujoviškumas Seriožai abejonių nekėlė. Jis panėšėjo į jauną mokslininką, kuris laboratorijoje jau buvo iki galo patikrinęs savo eksperimentą. Pasitikėdamas savimi, dabar pademonstruos savo atradimą viešai.

...Ir po pusės šimtmečio atliekant „Skitiškąją siuitą" koncertų salėse jaučiamas orkestrantų ir klausytojų entuziazmas. Bet orkestro sąskambių srautas dabar veržiasi praskintu keliu. Kas kita buvo aną 1916 metų sausio vakarą. Brendo maištas, skandalas. Kai kurie muzikantai piktai žvelgė į atverstus „balsus". Murmėjo. Ne visiems patiko staigūs kampuoti šaltakraujo jauniklio gestai: laikosi tiesus lyg mietą prarijęs ir reikalauja tiksliai iki smulkmenų groti savo nežmonišką siuitą.

— Tik todėl, kad mano žmona ligonė ir namie trejetas vaikų, aš kenčiu šį pragarą! — skundėsi, pasak Prokofjevo, violončelininkas, kuriam, kaip juokaudamas rašė Sergejus Sergejevičius, už nugaros sėdintys trombonistai it vinis „kalė į ausis baisingus akordus".

Šiandien, atėję į koncertų salę, mes gauname programą, kur būna nurodytos keturios siuitos dalys: „Velesas", „Ala", „Svetimdievis", „Lolis". Programos komentatorius kviečia mus pasimėgauti fantastiškų orkestro spalvų orgija pirmoje dalyje. Mes jau nesistebime, kad atskiruose siuitos epizoduose dominuoja šokių ir maršo ritmai. Mes galbūt prisimename sparnuotą žodį apie Prokofjevo stilių: ritmas — jo *credo*. „Barbariški" skambesiai mūsų nešokiruoja. Ir niekas nebėga iš salės... Su šypsena klausomės įpintų į siuitą kompozitoriaus tarsi išjuokiamų, vadinamųjų rytietiškų motyvų, tyčia ilgesingų ir lėtų melodijų, kurias pakeičia pašėlę ritmai. Tačiau atliekant siuitą pirmą kartą, ir šitas išpuolis prieš įsigalėjusį estetinį skonį daugeliui pasirodė kaip įžūlus pasikėsinimas į tradicijas.

Serioža labai pagarbus buvusiems savo mokytojams: daugelį pakvietė į koncertą. Pats užvažiavo pas Glazunovą. Susidomėjimas koncertu padidėjo dar ir todėl, kad programoje drauge su jaunojo kompozitoriaus siuita buvo įrašy-

ta ir baleto „Raudonosios mirties kaukė" muzika, kurios autorius buvo jo dirigavimo mokytojas Nikolajus Čerepninas.

Zilotis neapsiriko. Vos pasigirdo pirmieji siuitos garsai — tai pajuto ir Prokofjevas, ir orkestrantai,— salėje kilo bruzdesys.

Forte ir *fortissimo* gniuždė salę. Vis skardžiau aidint muzikos garsams, matyt, didėjo ir klausytojų susierzinimas. Jis prasiveržė artėjant finalui. Kai pagal kompozitoriaus sumanymą Velesas Saulė ugniniais savo spinduliais buvo besunaikinąs Svetimdievį, kai Saulė jau patekėjo ir po kelių sekundžių viskas turėjo pasibaigti, garbingojo Glazunovo kantrybė trūko. Orkestrui grojant *fortissimo*, pačiu dramatiškiausiu momentu, apkūnusis Aleksandras Konstantinovičius neįtikimai lengvai pašoko nuo kėdės ir nieko nesakančia veido išraiška, didinga ramia eisena per visą salę nužengė durų link. Jam iš paskos buvo bepašoką dar keli klausytojai.

Bet siuita pasibaigė. Prokofjevas atsigręžė į salę, išvydo tuščią Glazunovo kėdę ir išgirdo daugiau triukšmo negu aplodismentų.

Kai kurie klausytojai neištvėrė jaunojo kompozitoriaus muzikos siautėjimo, o vieno orkestranto smūgio neatlaikė timpanų oda! Įsismaginęs ar nevilties apimtas muzikantas rėžė taip, jog ji sprogo.

O Zilotis? Pasak Prokofjevo, patenkintas skandalu, trindamasis rankas, „kuo puikiausiai nusiteikęs vaikščiojo po salę" ir džiaugėsi, kad drauge su dirigavusiu kompozitorium davė publikai „snukin, snukin"! Ir pažadėjo būtinai atsiųsti Prokofjevui pramuštą timpanų odą — prisiminimui.

Koncertą atitiko ir atsiliepimai. Glazunovo išėjimas iš salės tarsi atrišo recenzentams liežuvius. Iš kūrinio ir jaunojo kompozitoriaus buvo išsityčiota ligi valiai. Ir laikraščių puslapiuose, ir muzikos salonuose. „...Tam, kas mėgsta taurų meną, grožio ženklu pažymėtą meną, šios Prokofjevo „ristūnų lenktynės" ne prie širdies",— rašė, pavyzdžiui, „Muzykalnyj sovremennik" recenzentas.

Tačiau pasigirdo balsų, ir palaikančių naująją siuitą. Kritikas N. Malkovas[4] rašė, kad Prokofjevas jau „visiškai įvaldęs komponavimo techniką", kad ištobulėjęs „orkestruotės menas". V. Karatyginas buvo susižavėjęs kvapą gniaužiančia pirmąja siuitos dalimi ir finalu, kurio „klausantis baisus klaikas pagauna, net šiurpas krečia". Karatyginas rašė apie nepaprastą, fantastišką „siuitos su pašėlusiu nelabųjų šokiu" orkestruotę ir drąsiai pagal tuos laikus šį muzikinį paveikslą gretino su Modesto Musorgskio partitūrų puslapiais. Kai ką jis lygino ir su stipriausiomis Borodino kūrinių vietomis. Apie tai rašė ir Igoris Glebovas: „Ala ir Lolis" — kažkas negirdėta ir nepaaiškinama, šiaip ar taip, panašu į Borodiną, į jo muziką, „kupiną stepių platybės aromato ir pirmapradžio nuoširdumo". Asafjevas buvo apstulbęs, kad Glazunovui nė į galvą neatėjo toks sugretinimas, nors ir su „genialiaisiais poloviečių šokiais".

Rūsčiais žodžiais Asafjevas piešia jam pažįstamą rusų muzikinio gyvenimo atmosferą karo metais:

„...Viena vertus, mes pasidavėme isteriškoms dejonėms ir baimei, kurią mums kelia grėsminga lemtis; antra vertus, prisipratinome prie ilgesingo gležnumo ir krištolinio skaidrumo, tai yra prie mimozų meno." Asafjevas ironizuoja Prokofjevo kritikus, kurie garbsto jį „nuvalkiotu futuristo titulu".

Prokofjevas triukšmadarys? Taip. Bet jo triukšmavimas „džiugus ir užkrečiantis". Jo gyvenimo netemdo abstrakčios fantazijos ir ateities baimė. Savo straipsnyje, išspausdintameploname „Muzykos" sąsiuvinyje neramiais 1916 metais, Asafjevas daro apmąstymais patikrintą stulbinantį šuolį į ateitį. Jis rašo:

„Prokofjevo muzika, atskleidžianti mums džiugų laisvos valios veržimąsi į kūrybą, yra labai šiuolaikiška, nes visa šalis dabar trokšta veiklaus gyvenimo, trokšta tikro darbo, tiki šviesia ateitimi, kurioje nėra vietos jokiam rūsčiam fatumui.

[4] Vėliau labiau žinomas kaip dirigentas Nikolajus Malko *(rec. past.)*.

Juk nuo pačių žmonių priklauso padaryti savo likimą vienokį ar kitokį!"

Kaip pasisekė jaunajam Prokofjevui, kad šalia tada buvo tokie toliaregiai vyresnieji draugai, jo talento vertintojai!

Prokofjevą palaikė ir Zilotis. 1916 metų spalio 29 dieną jis vėl numatė atlikti „Alą ir Lolį".

Šį kartą siuita turėjo suskambėti Marijos teatro salėje. Ir dar šalia kokių kūrinių: pirmoje dalyje turėjo būti atliekamas Rachmaninovo Antrasis koncertas fortepijonui! Žinoma, ne be potekstės. Nuoširdi peizažinė, ilgesio ir nerimo kupina lyrika, kvapą gniaužiančios, išraiškingos Rachmaninovo Antrojo koncerto melodijos susilies su fantastinių ritmų siautėjimu, su spinduliuojančių spalvų sūkuriais jaunojo maištininko siuitoje... „Viršukelėje" revoliucijos išvakarėse buvo lemta susitikti ir vėl išsiskirti dviem rusų muzikos srovėms. Nuėjusios vingiuotą kelią, jos — Rachmaninovo ir Prokofjevo muzika — sutekės į gimtosios kultūros vagą. Tačiau draugėn nesusilies.

Tą vakarą pas Zilotį instrumento klavišų prisilietė burtingi Rachmaninovo pirštai, ir kaip varpų gausmas per nukamuotos Rusijos platybes nuaidėjo visame pasaulyje pamėgto koncerto pradžia. Ilgais aplodismentais salė sutiko ir palydėjo susijaudinimą slepiantį kompozitorių. O antroje dalyje aukštas, ilgarankis Sergejus Prokofjevas, diriguodamas šimtui keturiasdešimt instrumentų, piešė salei atšiaurų skitų peizažą, ironizavo rytietiškas melodijas, leido dūkti nelabiesiems ir giedojo himną tekančiai stepių saulei... „Pasigirdus pirmiems siuitos garsams, orkestro muzikantai... ėmė šypsotis, publika — kraipyti galvas,— rašė po koncerto „Russkaja muzykalnaja gazeta",— bet staiga atėjo visiškas pasisekimas." Kompozitorius buvo iškviestas net keturis kartus.

Po kelių dienų žurnale Prokofjevo pasisekimą įvertins ir Igoris Glebovas — Asafjevas. Tuoj pat po koncerto parėjęs namo, jis sės prie stalo ir aiškia rašysena, su įsitikinimu, parašys jaunajam savo draugui.

Asafjevo laiške ir jaučiamas vyresniojo amžiumi pranašumas, ir pripažįstamas jaunojo kompozitoriaus, dar beveik paauglio, nenuoramos, užsispyrėlio konservatorijos studento talentas. Štai tas šiek tiek sutrumpintas laiškas:

„Brangus Sergejau Sergejevičiau!

Po koncerto man nepavyko Jūsų pamatyti ir stipriai paspausti Jums ranką. Aš niekad neabejojau, kad Jūs tapsite t i k r u kompozitoriumi... Tuo maloniau man įsitikinti — sulig kiekvienais metais ir sulig kiekvienu nauju Jūsų kūriniu,— kaip veržliai Jūs augate ir kaip drąsiai skleidžiasi Jūsų jėgos. Siunčiu Jums nuoširdžius draugiškus sveikinimus ir iš visos širdies lenkiuosi Jūsų talentui, galingam ir, pasakysiu, net m a g i š k a m, nes per Jus neįtikėtinai smarkiai reiškiasi kaip tik ši pirmapradė meno ir ypač muzikos stichija, tas v a l i n g a s, kerintis, užburiantis „aš". Nuoširdžiai Jus mylintis

B. Asafjevas."

Laiško originale pabrėžti epitetai: t i k r a s kompozitorius, m a g i š k a s talentas, v a l i n g a s „aš". Trys žodžiai — ir juose, kaip grūde daigas, slypi galingi nuostabiai dosnaus ir niekad svetimu balsu neprabylančio menininko pradai.

SUSITIKIMAS SU DOSTOJEVSKIU

Marija Grigorjevna dar nebuvo spėjusi suklijuoti į sąsiuvinį visų atsiliepimų apie „Skitiškosios siuitos" premjerą, o jos sūnus užsidegė nauju sumanymu, atrodytų, visai neturinčiu nieko bendra su ankstesniais kompozitoriaus siekimais ir net su jo interesų pobūdžiu. Prokofjevas ėmėsi kurti operą pagal Dostojevskio romaną „Lošėjas".

Kas nutiko? Panoro nutolti nuo gyvenimo šurmulio? Ne, jaunasis Prokofjevas liko toks pat: ir šis sumanymas jį patraukė todėl, kad teikė galimybę suduoti dar vieną smūgį konservatyviam mąstymui mene. Jis ieškojo naujų

muzikinės išraiškos priemonių. Šį kartą operoje. Ir jis pats, ir jo draugai matė, kad šis įdomus sumanymas aktualus.

Ta idėja jam kilo prieš kokią porą metų, galimas daiktas, pokalbiuose su Miaskovskiu, kuris irgi labai žavėjosi Dostojevskiu. Ne veltui savo slapyvardžiu jis buvo pasirinkęs „Jaunuolio" personažo Andrejaus Versilovo, aštraus proto ir neramių jausmų žmogaus, vardą ir juo pasirašinėdavo straipsnius apie muziką. Jis ketino rašyti operą pagal Dostojevskio romaną „Idiotas". Bet neįvykdė savo sumanymo. Prokofjevas su įkarščiu buvo perskaitęs keletą Dostojevskio romanų dar Soncovkoje. Ir kai jam kilo mintis parašyti operą pagal Dostojevskio prozą, jis pasirinko romaną „Lošėjas".

Naiviai kliaudamasis Diagilevo nuovoka, jis ir pasiūlė Londone operos pagal „Lošėją" siužetą. Bet Diagilevas jo pasiūlymą kategoriškai atmetė, kone išjuokė jį kaip senieną. Prokofjevas nepasidavė. Dostojevskio dramos, sėkmingai vaidinamos Dailės teatre, buvo tų metų atradimas. Nebuvo galo ginčams apie „Dostojevskį scenoje". Prokofjevas kaip visada panoro pakurstyti ugnį: Dostojevskį, kuris atrodė toks svetimas operai, padaryti scenišką naujos muzikinės išraiškos operoje.

Rašytojas psichologas, žmogaus sielos gelmių tyrinėtojas ir — maršo ritmų, tokatinių pjesių kūrėjas?.. Melomanai, operų karalijos augūrai, traukė pečiais ir šaipėsi. Prokofjevas žiūrėjo į juos iš aukšto.

Dar 1915 metais jis buvo apmetęs libretą ir keleto scenų eskizus. Jį parėmė jaunas Marijos teatro dirigentas Albertas Koutsas. Rusijoje gimęs Anglijos pramonininko sūnus, Koutsas kaip dirigentas susiformavo veikiamas rusų muzikinės kultūros. Jis gyvai dalyvavo ginčuose dėl operos ir baleto krypčių. Pats susižavėjo rusiškomis temomis, o po keleto metų net parašė baletą „Solovejus galvažudys" rusų epo motyvais. Jam pirmam iš teatro veikėjų Prokofjevas papasakojo savo sumanymą — parašyti operą „deklamaciniu stiliumi", išlaikant Dostojevskio prozos ypatybes. Prokofjevas atmetė šabloną — rašyti rimuotu tekstu. Aiškiai pažeisdamas tradicijas, jis atsisakė įprastų arijų ir choro formų. Dostojevskio dialogų kalba jam

atrodė „ryškesnė, reljefiškesnė ir įtikinamesnė už bet kokias eiles". Deklamacinis stilius teikė operai įtemptą dinamiką, leido susikoncentruoti į dramatinę koliziją — Prokofjevui norėjosi įtvirtinti operoje prozinį dialogą, išplėtoti natūralų ir išraiškingą rečitatyvą.

Maištingo jaunojo kompozitoriaus sumanymo Koutsas nepabūgo.

— Rašykite savo „Lošėją", o mes jį pastatysime!

Prokofjevas rašė.

Operos siužetas buvo maždaug toks. Užsienio kurorte, garsėjančiame lošimo namais, dykinėdamas leidžia laiką išėjęs į atsargą Generolas. Jis susižavėjęs dailia mademuazele Blanš, kuriai maga rusų turtuolio pinigai. Tačiau Generolas jau iššvaistęs savo kapitalą, įsiskolinęs Komersantui, pramintam Markizu. Vienintelė Generolo viltis — kad Maskvoje greit mirs susirgusi turtinga Bobulytė,— jei ne šiandien, tai rytoj jis gaus liūdną žinią, o netrukus ir palikimą. Su Generolu gyvena neturtinga jo podukra Polina, be galo išdidi mergina. Jai gresia vedybos su nekenčiamu Markizu, jeigu Generolas neišsipainios iš skolų. Poliną aistringai myli Aleksejus, karštabūdis vaikinas, ir kankinasi, nes toji pasipūtusi, vis šaiposi iš jo. Tuo metu Generolui ir jo kompanijai netikėtai viešbutyje pasirodo iš Rusijos atvykusi serganti labai aikštinga Bobulytė ir jos atsidavęs senas tarnas Potapyčius. Sukrėstas Generolas mėgina meilikauti. Bet Bobulytė viską mato, išardo egoistiškus jo planus ir atsisako duoti pinigų. O pati, Generolo pasibaisėjimui, pagauta azarto, savo kapitalą pralošia rulete. Jai pablogėja sveikata, ir ji nusprendžia grįžti į Rusiją. Generolą supantys pataikūnai subruzdę. Nutrūksta ir taip netvirtos pažintys. Generolą iš nevilties apima įniršis, jis netenka mademuazelės Blanš. Markizas su apsimestu kilnumu atsisako Polinos, pasiruošęs net pamiršti skolą. Polina tuos pinigus sviestų niekingajam Markizui į veidą, bet jų nėra. Ir Aleksejus prisiekia išlošti jai pinigų rulete. Jam nusišypso fantastiška laimė, jis išlošia visą banką, du šimtus tūkstančių. Skuba su pinigais pas Poliną. Polina apstulbusi. Tačiau pluoštą banknotų palaiko įžeidžiančiu užmokesčiu už meilę. Įnir-

šusi sviedžia pinigus į veidą Aleksejui. Libreto finale — Aleksejaus išprotėjimo scena.

1916 metų sausio viduryje, „skandalingos" Skitiškosios siuitos" premjeros dieną, Serioža jau buvo užbaigęs vieną iš keturių sumanytų veiksmų. Rengimasis koncertui ir aistros, įsisiautėjusios dėl „Alos ir Lolio", neatitraukė jo nuo „Lošėjo". Kokia stulbinanti savitvarda! Vasario 2 dieną Serioža viename laiške jau rašo: „...Bobulytė laimingai atvyko į Ruletenburgą, visiems davė garo ir išnyko viešbučio apartamentuose, o šiuo metu jau baigia prasilošti rulete... Suprantate: aš baigiau antrąjį veiksmą ir kuriu trečią."

Per pusantro mėnesio jis baigė trečiąjį veiksmą ir ėmėsi ketvirto.

Balandžio pradžioje imperatoriškųjų teatrų direktoriaus V. Teliakovskio bute Prokofjevas supažindino su operos muzika. Koutsas padarė taip, kad repertuarinės komisijos posėdyje nedalyvautų operos tradicijų gynėjai. „Kaip tūzas", rašė vėliau Prokofjevas, buvo pakviestas Zilotis. Teliakovskį muzika aiškiai sutrikdė. Jis pareiškė abejonę: po „Skitiškosios siuitos" sukelto triukšmo nukrypimai nuo operos normų užtrauks priekaištų... Bet dalyvavę jauni dirigentai vieningai palaikė Koutsą. Pritardamas linkčiojo Zilotis. Sutartį su Prokofjevu direkcija pasirašė. Opera buvo įtraukta į 1916—1917 metų sezono repertuarą...

Pranešimas apie Prokofjevo ir Koutso sumanymą greitai pateko į laikraščių puslapius. Gegužės mėnesį pasirodė du interviu su Prokofjevu. Kukliais jų nepavadintumei. Serioža vėl „braukė prieš plauką", jo pasisakymų negalėjo ramiai klausytis operos tradicijų puoselėtojai. Štai kelios frazės iš interviu:

— Aš stengiausi pagal galimybes nevarginti solistų nereikalingais sąlyginumais...

— Aš drįstu pareikšti, kad scena lošimo namuose (Prokofjevo nuomone, svarbiausia visoje operoje) bus visai nauja operos literatūroje tiek savo idėja, tiek struktūra.

— Aš manau, kad Vagnerio didybė pragaištingai paveikė operos raidą, todėl net patys pažangiausi muzikai

tarė, jog operos forma nyksta. Tuo tarpu opera turi būti pats ryškiausias ir galingiausias scenos menas.

— Ar operoje nebus ekstravagantiškumų? — paklausė korespondentas.

Prokofjevas atsakė pabrėžtinai ir iškalbingai lakoniškai (o juk po viso to, ką kritikai rašė apie jo kakofoniją, apie siaubingus harmonijos gremėzdus):

— Jokių ekstravagantiškumų. Aš siekiu tik paprastumo.

Liepos mėnesį Marija Grigorjevna su sūnumi praleido Suomijos įlankos pakrantėje, Kuokaloje. Prokofjevas perrašė partijas solistams ir dabar „linko slegiamas instrumentuotės krūvio". Jis ir vaikštinėjo nedaug ir atsikvėpdavo tik žaisdamas lauko tenisą. Marija Grigorjevna rūpestingai globojo sūnų. Bet motinos širdis nebuvo rami. Ji nebegalėjo savo sūnaus nei prilaikyti, nei pakreipti. Dar kuriant „Skitiškąją siuitą", Rubinšteino premijos fortepijonas, rodės, ims ir nebeatlaikys sūnaus atakų. O dabar? Kartą įėjusi į kambarį, kur sūnus kūrė „Lošėją", motina beviltiškai sušuko:

— Ar tu pats supranti, ką čia daužai savo fortepijonu?

Opera buvo „išdaužyta". Antroje vasaros pusėje Prokofjevas išvažiavo pailsėti į Užkaukazę, o rudenį teatras gavo partitūrą. Buvo paskirstyti vaidmenys. Pasirengimai teikė vilčių.

1917 metų sausio pradžioje jau vyko orkestro repeticijos. Statyti spektaklį buvo pavesta nesutrikdomam ieškotojui, režisieriui Vsevolodui Mejerholdui. Negalėtum įsivaizduoti sėkmingesnio derinio: garsus režisierius ir triukšmingai kariaujantis dėl savo vietos muzikoje jaunas kompozitorius. Jų pažintis greitai virto draugyste, kuri truko daug metų.

Vsevolodas Emiljevičius kartą įbruko Prokofjevui į kišenę jo leidžiamo žurnaliuko numerį juokingu ir ilgu pavadinimu: „Meilė trims apelsinams. Daktaro Dapertuto žurnalas".

— Paskaitykite Gocį. Parašykite pagal jį operą,— patarė jam Mejerholdas, turėdamas omeny numeryje išspausdintą italų dramaturgo pasakos apie tris apelsinus sce-

ninį montažą. Pagal tą pasaką ir buvo pavadintas teatro žurnalas.

Dėl sumanymo pastatyti „Lošėją" prasidėjo ginčai. Mejerholdas ir Koutsas duodavo atkirtį užsipuolimams. Iškilo dar viena kliūtis: prieš kompozitoriaus savivalę pareiškė protestą F. Dostojevskio įpėdiniai — kam kompozitorius pažeidžiąs autorines šeimos teises. Reikalas buvo sutvarkytas, ir Prokofjevas susiruošė „taikos vizito" pas didžiojo romanisto našlę.

Jis pasiėmė įspūdingą atsiliepimų knygą, pradėtą netrukus po „Alos ir Lolio" premjeros. Prokofjevą taip įaudrino ginčai dėl siuitos finalo, kuriame vaizduojama tekanti saulė, kad jis įsigijo dailų albumą su medžio viršeliais ir ant jo užrašė: „Ką jūs manote apie saulę?" Jis davinėjo albumą savo draugams ir pašnekovams, prašydamas įrašyti atsakymą į savo klausimą. Prokofjevas tarsi tikrino „kelią į saulę". Pirmąjį atsiliepimą įrašė Seriožos pagalbininkas, padėjęs sudaryti „Lošėjo" operos libretą, jo šeimos draugas Borisas Demčinskis. Mažajame albume savo autografus paliks Glieras ir Miaskovskis, jaunas pianistas Aleksandras Borovskis — pirmasis Prokofjevo kūrinių atlikėjas. Knygutei su medžio viršeliais bus lemta lydėti Prokofjevą ir svetur. Bet kolei kas artimiausią sekmadienį, norėdamas sureguliuoti konfliktą, Serioža susiruošė pas Aną Grigorjevną.

L. Grosmanas savo biografinėje apysakoje apie Dostojevskį pateikė Anos Grigorjevnos žodžius apie šį susitikimą:

„... Praėjusį sekmadienį,— pasakojo Dostojevskaja,— maestro aplankė mane, norėdamas asmeniškai ištaisyti padarytą klaidą. Jis atvežė man savo operos partitūrą (matyt, klavyrą,— *Aut.)* ... Mainais paprašė, kad aš ką nors įrašyčiau į jo albumą. Veltui bandžiau atsisakyti, vis tiek turėjau nusileisti jo prašoma. Bet kai jau buvau beimanti plunksną, mano svečias pareiškė: „Turiu jus perspėti, Ana Grigorjevna, kad ši knyga skirta vien tik saulei. Joje galima rašyti tik apie saulę." Ir žinote, ką aš parašiau?.. Aš paprasčiausiai parašiau: „Mano gyvenimo saulė — Fiodoras Dostojevskis. *Ana Dostojevskaja."*

Prokofjevo vizitas tarsi užtvirtino „susitikimą su Dostojevskiu", kurio personažai — Polina, Aleksejus, Bobulytė ir Generolas — tada pirmąkart buvo įkūnyti muzikoje.

Mejerholdas didžiai vertino operą. Praeis septyneri metai, ir vėl, gindamas „Lošėją", polemikos įkarštyje jis net per daug jį išliaupsins:

— Jeigu šią operą išspausdintume, tai būtų galima dešimčiai metų uždaryti visus operos teatrus...

Ir jau ramiau pridurs:

— Rečitatyvas keičia operą ta prasme, kad čia aktorius nebėra tik dainininkas — jis turi tarti žodžius taip pat gražiai, kaip ir dainuoja.

Bet opera scenos neišvydo: sustreikavo Marijos teatro artistai. Jie nepanoro mokytis naujojo metodo. Čia šlamštas, mes šito nedainuosime, pareiškė jie,— vėliau prisimindavo Sergejus Sergejevičius.

Prie dainininkų prisijungė ir orkestrantai — pareiškė, kad Prokofjevo muzika „nesuprantama". Operą gynė tik Mejerholdas ir garsus dainininkas Ivanas Alčevskis. Vienas pirmųjų Prokofjevo ankstyvųjų romansų atlikėjų, Alčevskis pamėgo jaunąjį kompozitorių, sutiko dainuoti operoje „Lošėjas", o jis, Mejerholdo nuomone, suprato dalyko esmę ir „buvo įvaldęs belkanto meną geriau už daugelį dainininkų", kuriuos jam, Mejerholdui, buvo pasitaikę sutikti. Bet Alčevskis draugų neperkalbėjo. Netrukus jis, sulaukęs vos keturiasdešimties metų, staiga mirė. Opera tuo metu jau buvo išbraukta iš repertuaro.

1963 metais su pasisekimu nuskambėjo „Lošėjo" koncertas, diriguojamas naujos kartos tarybinio muziko — Genadijaus Roždestvenskio. Klausytojams buvo talentingai atskleisti operos puslapiai, savo paveikslais demaskuojantys išsigimusius sluoksnius, kuriuos nuodija pinigai, kur perkamas ir parduodamas žmogaus orumas. Tėvynė pirmąkart išvydo Prokofjevo operą ir Dostojevskio personažus operoje.

Glaustas dialogas. Jokių įterptinių „vaizduojamųjų" nukrypimų. Įtikinantis, jaudinantis rečitatyvas. Intonacijos taikliai, portretiškai apibūdina operos personažus. Or-

kestras kiekvieną kartą sustiprina situacijos dramatizmą arba veikiančio asmens charakteristiką. Groteskas — ir gyvas jausmas. Dainingi lyriški Bobulytės monologai, tragiški — Aleksejaus, „kankinami" — Polinos („Klausyk, juk tu mane myli", „Aš jūsų neapkenčiu"), dramatiškas jos monologas: „Man nereikia jūsų pinigų".

Galbūt išraiškingiausia operoje — scena lošimo namuose, kurioje aidi lošėjų replikos, jų choro komentarai, beprotybės ir nevilties muzika, klaikiai skamba balsai iš užkulisių. Praeis keli dešimtmečiai, ir ši scena bus gretinama su kitu Prokofjevo operinio meistriškumo šedevru — su „Pasitarimo Filiuose" ir Andrejaus mirties Mytiščiuose epizodais iš operos „Karas ir taika". Scenose pagal Tolstojaus siužetą toliau buvo plėtojama tai, kas buvo Sergejaus Prokofjevo atrasta kuriant operą pagal Dostojevskio „Lošėją".

Dar žaidžiantį Soncovkoje paauglį Prokofjevą viliojo teatro muzika. Nesėkminga dalia ištiko jaunuolišką „Madaleną". „Juokdarys, septynis juokdarius pergudravęs" padėjo kompozitoriui įsismelkti į rusų pasakų gelmes. „Lošėjas" — tegul dar ir neišvydęs scenos — sustiprino Prokofjevui tikėjimą naujos operinės muzikos ieškojimais.

Po dešimties metų Prokofjevas operą perkūrė, tačiau kompozitoriui gyvam esant „Lošėjas" teatre buvo pastatytas tik du kartus: 1929 metais Belgijoje, Briuselyje, ir 1952—1953 metų sezone Italijoje, Neapolyje.

NEIŠGIRSTA LYRIKA

Prokofjevas ir lyrika? Šitaip gretinti atrodė neįmanoma net jo talento gerbėjams. Kai kurie atvirai juokėsi: Prokofjevas ir lyrika — viena kitą paneigiančios sąvokos! Pats Sergejus Sergejevičius sakydavo: „Mano lyrikos ilgai niekas nenorėjo pripažinti." Tos lyrikos, kuri buvo madinga, Prokofjevas iš tikrųjų baidėsi. Vengė išglebimo, sentimentalumo, anemiškumo. Nepakentė nei kompo-

zitorių, nei publikos, pratusios, pasak Asafjevo, prie „lyrinio saldžiabalsiškumo".

Tradicinei muzikos lyrikai buvo svetima ir jo pianisto atlikėjo maniera. Prie fortepijono jis tapdavo darbo žmogumi, aiškiai ir tiksliai mąstančiu, teigiančiu naują melodingumą, naują harmoniją. Jis tik šiek tiek užgaudavo lyrinius jausmus, kad pats klausytojas tarsi baigtų piešti paveikslą. Jokio kvaitinimo, jokio jausmų rafinuotumo. Klausytojo protas turi tiek pat darbuotis, kiek ir širdis. Prokofjevas nesistengė, kad klausytojas pamirštų, jog egzistuoja fortepijonas, kad pianisto darbą užgožtų klausą glamonėjančios garsų bangos. Jis dažnai tarsi tyčia demonstruodavo savo darbo metodus.

Jo lyrika liko neišgirsta net Pirmajame ir Antrajame koncertuose fortepijonui. Klausytojai vos spėdavo atrasti nuostabiai tyrų melodijų saleles, ir tuoj jas vėl užgriūdavo maištingų jėgų potvynis. Ir pavėluotos romantikos mėgėjai, ir impresionistinės manieros gerbėjai, ir „skriabinistai", ir Rachmaninovo muzikos šalininkai neatkreipė dėmesio į lyrinius puslapius, sukurtus įnoringo jauno kompozitoriaus, kurį net palankus jam kritikas J. Engelis pavadino „įbingusiu mustangu". O kitas kritikas, A. Koptiajevas, pagyręs Prokofjevą pianistą, pareiškė, kad Prokofjevui kompozitoriui svetimas „švelnus lyrizmas", o kai jis „mėgina daryti užuominas" į lyrizmą, matyti „siaubinga sarkastiška šypsena".

Prokofjevo nejaudino abejingumas jo lyrikai. Kartais jis atvirai ironizuodavo: vieną savo fortepijoninių pjesių ciklą jis pagaliau taip ir pavadino — „Sarkazmai".

Dar 1915 metų pavasarį Prokofjevas rašė Miaskovskiui: „Aš pradėjau po truputį pažindinti publiką su paskutiniu savo opusu — Sarkazmais... Publika griebiasi už galvos: vieni — norėdami užsikimšti ausis, kiti — pareikšti susižavėjimą, treti — apgailėti vargšą autorių, kitados teikusį nemaža vilčių." Penkias „sarkastines pjeses" autorius skambindavo su būdinga jam maniera — pulti stačia galva. G. Neigauzas prisimena, kaip per vieną iš kviestinių vakarų, norėdamas pademonstruoti naują savo opusą, Prokofjevas priėjo prie fortepijono ir garsų pianistą Blu-

menfeldą oriai paprašė kiek pasitraukti: „Bijau, Feliksai Michailovičiau, kad jūs man kumščiu į galvą nevožtumėt..." — Ir žavingai paskambino iš rankraščio „Sarkazmus".

Pats Prokofjevas į šias miniatiūras žiūrėjo su meile, kaip į kandžias, bet kartu ir lyriškas pjeses. Šie mažyčiai „Sarkazmai" jam buvo tarsi programiniai. Juose aptiktum net šį tą bendra su „Lošėjo" temomis. Jis ir pats tai nurodė, aiškindamas penktąjį „Sarkazmą": „Kartais mes piktai juokiamės iš kokio nors asmens ar kokio dalyko, bet geriau įsižiūrėję pamatom, koks pasigailėtinas ir nelaimingas atrodo mūsų išjuoktas objektas. Tada mums darosi nejauku, juokas skamba ausyse, bet dabar jau juokiamasi iš mūsų." Argi tatai nesisieja su Dostojevskio pasakojimais apie „vargšus žmones", apie „pažemintuosius ir nuskriaustuosius"?

Prokofjevo lyrika pastebimesnė romansų cikle „Penki eilėraščiai" balsui ir fortepijonui pagal Anos Achmatovos žodžius, taip pat pasakoje solistui deklamuotojui ir fortepijonui „Bjaurusis ančiukas" pagal Anderseną. Tačiau ir šį kartą ji skamba pusbalsiu — tokie kameriniai pasirodė ir aforistiškai trumpi „penki eilėraščiai", ir „didysis romansas" danų pasakininko siužetu. Kaip ir operoje „Lošėjas", Prokofjevas čia „musorgskiškai" bando muzikoje šnekamosios intonacijos jėgą.

Gal kiek koketuodamas, Serioža vadino laiškuose vokalinius savo opusus „smulkmenėlėmis". Jas kurdamas, pailsėdavo nuo darbo prie didelių kūrinių. Tačiau artimi draugai žavėjosi, matydami, kaip nuostabiai Sergejus Prokofjevas pereidavo nuo vieno žanro prie kito, nuo didžiulių simfoninių formų prie lyrinių miniatiūrų.

Romansuose pagal Achmatovos žodžius tarsi sukoncentruoti „lyrizmo energijos pradai", kurie vėliau išsiveržė į platybes jau prityrusio kompozitoriaus kūriniuose.

Ir praslinkus pusei šimtmečio romansai pagal Achmatovos žodžius stebina lakoniškumu. Klausytojai laukia išplėtoto muzikinio lyrinio paveikslo, vos ne vos pradeda jį apčiuopti, o romansas jau pasibaigęs, prasideda kitas... „Saulė kambarį užliejo", „Tikrasis švelnumas", „Saulės

prisiminimas", „Sveika!" ir „Pilkaakis karalius". Jie žavi vieną kitą minutę — ir jau nebėr.

Nepaprastas lakonizmas liks būdingas Prokofjevui lyrikui visą gyvenimą. Jis apmeta talpų piešinį — tegu pats klausytojas papildo paveikslą pagal savo proto ir jausmų patirtį. Nuoširdžiai, kaip moka tik pirmieji klausytojai, šią Prokofjevo ypatybę atsiminimuose apie jo koncertą nupasakojo M. Moroliova, Seriožos draugo žmona: „Pasiliejo garsai... tarsi prasiskleidė raštuota aksominė užuolaida, ir ten už jos šmėkštelėjo kažkas nauja, įdomu, ryšku; stengiesi įžiūrėti, kas gi ten, o autorius jau baigęs, ir ji užsiskleidusi. Vėl skambina... Norisi įsiklausyti, įsižiūrėti, bet autorius jau vėl baigęs."

Praslinks daugiau kaip dvidešimt metų, ir panašų įspūdį patirs kitas klausytojas — dailininkas Piotras Končialovskis. Kalba eis apie vieną epizodą iš klasikinio Prokofjevo kūrinio — baleto „Romeo ir Džuljeta": „...Nuostabi muzika, deja, pernelyg trumpa: tik įtempei ausis pasiklausyti, o ji jau pasibaigusi." Į tai Sergejus Sergejevičius atsakydavo: „Nėra ko plėstis. Gero po truputį."

Didelį tikslumą ir žavumą labai poetiškai palygino Emilis Gilelsas. Jausmingas Prokofjevo fortepijoninės lyrikos interpretatorius palygino ją su kalnų gėle: „Kai ją aptinki — stebiesi jos aromatu ir grožiu."

Taip, reikia mokėti klausytis Prokofjevo lyrikos...

Kurdamas „Bjaurųjį ančiuką", Prokofjevas pasireiškė kaip lyrikas pasakotojas. Toje simfoninėje poemoje balsui ir fortepijonui melodeklamacija pereina į rečitatyvą, o šis — į dainavimą. „Bjaurusis ančiukas", kaip ir „Lošėjas", priartėja prie Musorgskio eksperimentų. Kaip tik tokio paprastumo ir nuoširdumo siekė Musorgskis. Apie tai daug mąstė Asafjevas. Po keleto metų „Simfoniniuose etiuduose" iš Musorgskio kūrybos Asafjevas išskirs „Seminaristą", „Dainą apie blusą" ir kai ką iš „Teatro galerijos". Matyt, šie kūriniai Seriožos Prokofjevo draugams dažnai „skambėjo ausyse".

„Bjaurusis ančiukas" sulaukė pasisekimo jau per pirmus koncertus. Pažymėtina, kad kompozitoriaus gerbėjai gana vieningai, nors skirtingu laiku ir skirtingomis pro-

gomis, lygino „bjauriojo ančiuko" dalią su paties kompozitoriaus dalia!

Kaip tik taip Prokofjevo „lyrinį pasakojimą" suvokė M. Gorkis per literatūros ir muzikos vakarą, kuris įvyko 1917 metų vasario pradžioje. „Bjaurųjį ančiuką", akompanuojant autoriui, padainavo O. Butomo-Nazvanova.

— O juk čia jis apie save parašė! — pasakė Gorkis apie Prokofjevą, prasidėjus pertraukai.

Įdomiai atsiliepė Asafjevas. Jam nepatiko finalinis pjesės epizodas, neišbaigtas ančiuko „pavirtimas" į gulbę. Bet sušvelnindamas jis pridūrė: „O daug kam ir pats Prokofjevas — bjaurusis ančiukas; ir ką gali žinoti, galbūt todėl jam nepavyko pasakos pabaiga, kad ir jis pats dar nepavirtęs į gulbę..."

Taip, gulbė jau mėgino sparnų galią! Ant Prokofjevo darbo stalo aplankuose gulėjo apmatai dviejų didelių sumanymų, kuriems — maždaug po dešimties metų! — bus lemta išgarsinti kompozitorių. Tai buvo Pirmojo koncerto smuikui ir Trečiojo koncerto fortepijonui puslapiai.

ĮVYKIŲ SŪKURY

Vienvaldystės nuvertimą, kaip seniai lauktą įvykį, Prokofjevo draugai sutiko didžiai susijaudinę. Serioža, grįžęs namo, įsiaudrinęs pasakodavo motinai naujienas ir patirtus įspūdžius. „Vasario revoliucija užklupo mane Petrograde, — rašė Sergejus Sergejevičius atsiminimuose. — Aš buvau Petrogrado gatvėse ir kartkartėmis, kai susišaudymas pasmarkėdavo, slėpdavausi už namų kampų."

Jaunojo kompozitoriaus kūryboje vietomis ir tiesiogiai atsispindi 1917 metų įvykiai, kurie nugriaudėjo pavasarį, vasarą, rudenį tuo istoriniu Rusijai — ir ne tik Rusijai — laikotarpiu. Bet Prokofjevas menininkas nebuvo revoliucijos šauklys ar tribūnas. Jis daug ko neišgirdo savo epochoje, kartais likdavo abejingas socialinių permainų ženklams. Jis save laikė ieškotoju muzikos meno keliuose. Čionai ir sukaupė savo valią.

Išliko labai turiningas Prokofjevo laiškas, datuotas 1916 metais. Laiškas kaip programa. Jis adresuotas Peterburgo literatui N. Engelhartui. Muzikos mylėtojas, pažinojęs Seriožą dar dvylikametį berniuką ir jam labai palankus, dabar kreipėsi į suaugusį kompozitorių laišku, kuriame priekaištavo jam, kad pažeidęs „grožio vienovės" dėsnius, nesusilaikė neužsipuolęs naujosios muzikos. Ir Prokofjevas jam atsakė. Kiekviena frazė buvo apgalvota:

„...Jūsų išpuoliai prieš naująją muziką yra aklojo įniršis. Žmogaus klausa, o gal net ir ausis, nuolatos evoliucionuoja — ir Jūsų nesiorientavimo paslaptis yra ta, kad gamta pamėtėjo mane klausos evoliucijos skalėje per keletą laipsnių į priekį, palyginti su Jumis. Juk ir Mocartas kitados kūrė „kakofoniją" (leidėjo jam rašytas laiškas); ir Bethovenas buvo „kurčias ir išprotėjęs senis", ir Vagneris nieko kita nesugebėjo, tik ligi galvos skausmo „griaudėjo orkestrais". Matyt, jie taip pat turėjo draugų diletantų su švelnia širdimi ir prakilnia dvasia, įkalbinėjusių juos grįžti į tiesos kelią, į saldžių melodijų glėbį. Ir jeigu mes šiandien gėrimės genialiais jų kūriniais, tai vien todėl, kad jų įsitikinimo jėga buvo pakankamai stipri ir jie klausė vien vidinio savo balso ir aklinai užsidarė nuo prakilnios savo gerbėjų eklektikos.

Aš seksiu jų pavyzdžiu."

Aiškios, be jokio kompromiso eilutės išreiškia kompozitoriaus *credo*. Daug kas iš to, ką jis parašė literatui Engelhartui, viena ar kita forma bus pakartota programiniuose pareiškimuose po kelerių metų ar net dešimtmečių. Laiško turinys leidžia aiškiai įsivaizduoti kompozitoriaus kūrybos kryptį. Jis ieškojo naujos muzikinės kalbos.

Visą pirmąją 1917 metų pusę Prokofjevo mintys sukosi apie kuriamo koncerto smuikui temas ir nedidelių fortepijoninių pjesių ciklą. Epigrafą miniatiūroms Prokofjevas paėmė dvi eilutes iš poeto Konstantino Balmonto, kuris garsėjo eilių muzikalumu:

Kas akimirką pasaulius aš regiu,
Kupinus vaivorykštės spalvų džiugių.

Sprendžiant iš epigrafo, šioje dvidešimtyje pjesių buvo galima tikėtis impresionistinio eskiziškumo. Tačiau jų muzikinis piešinys labai tikslus. „Akimirkos" (taip vadinasi ciklas) seka viena po kitos kontrasto principu: vienos kupinos smagių blyksnių, vaiskios lyrikos, kitų muzika glausta, daiktiška. Kontrastai atskleidžia miniatiūrų ciklo aštrumą ir dramatiškumą.

Tais metais Marija Grigorjevna dėl pablogėjusios sveikatos turėjo anksti išvykti į Kaukazą, į Jesentukus. Sergejus Sergejevičius liko Petrograde. Jis negalėjo atsitraukti nuo koncerto smuikui, reikėjo jį orkestruoti. Susidėjęs natas, išvažiavo iš miesto į vasarnamį. Pasiėmė dar Imanuelio Kanto raštus. Beje, filosofo raštų jis iki galo neperskaitė... Užtat koncerto orkestruotė sekėsi puikiai, nors ne vien tik jai buvo atsidėjęs. Žvelgdamas į pasaulio įvykius iš kūrybinių savo sumanymų pasaulio, Prokofjevas atsiliepė į juos savotiškai: jis pasuko naujų, irgi beveik programinių ieškojimų kryptim, siekdamas p a p r a s t u m o m e n e. Ir susidomėjo aštuonioliktojo amžiaus muzikos klasikais. Suskambo mėgstamas Haidnas, kurio muzikos išraiška dar konservatorijos metais jam atrodė kur kas artimesnė dabarčiai negu epigoniškos, pompastiškos, dažnai ašaringos muzikinės poemos arba romantikus mėgdžiojanti „ano pasaulio mistika".

Suviliojo sumanymas: parašyti be fortepijono (vasarnamyje instrumento nebuvo) simfoniją Vienos klasikų stiliumi. Jis gilinasi į Haidną,— tokį, koks „būtų išgyvenęs iki mūsų dienų". Susiranda viską, ką šia dvasia greitosiomis buvo apmetęs dar mokydamasis pas Liadovą. Pavyzdžiui, gavotą. Kai ką atmeta, kai ką perrašo iš naujo. Vasarnamio vienatvėje parašytos simfonijos, tyčia akiplėšiškai pavadintos „Klasikine", muzika pasirodė tokia moderni, kad jau daugiau kaip pusė šimtmečio skamba įvairių pasaulio šalių simfoninių orkestrų programose. Tiesiogiai lyg ir neatsiliepdamas į aktualias gyvenimo temas, menininkas parašo puikų kūrinį, kurį vertina nebe viena, o kelios kartos. Epochos reikalaujamu stiliaus lakoniškumu, matematiškai tiksliomis išraiškos priemonėmis — štai

kuo „Klasikinė simfonija" pavergia jautraus klausytojo širdį ir protą.

Vėliau kompozitoriaus draugas, didysis kino režisierius Sergejus Eizenšteinas pasakys, kad Prokofjevas moka laikyti muzikos išraiškos priemones „plieniniame gniaužte". Ir palygins krištolinį Prokofjevo išraiškos grynumą su Stendalio stiliaus lakoniškumu. O kaip tik Haidną be galo mėgo ir prancūzų rašytojas, laikė jį kūrėju, kuris „surevoliucino" instrumentinės muzikos" tiek detales, tiek ir visumą".

Nuostabus dviejų epochų menas susitiko netoli Petrogrado tyliame vasarvietės kampelyje, iš sienojų surręstame namuke. Be rojalio, tik tarpais barbendamas pirštais į stalą, dvidešimt šešerių metų Prokofjevas sukūrė simfoniją, truputėlį ironišką aštuonioliktojo amžiaus grožio atspindį. Ir simfonija pasirodė artima tam, kas nuoširdžiai ieškojo naujų meno kelių revoliucinėje Rusijoje.

1917 metų vasarą Prokofjevas dalyvavo dviejuose Pavlovsko koncertuose. Rugpjūčio mėnesį jis trumpam nuvažiavo į Šiaurės Kaukazą pas motiną. Kislovodske įvyko keli koncertai, kuriuose jis skambino savo pjeses. Tuoj po gastrolių grįžo į Petrogradą.

Jis vėl apsigyveno vasarnamyje. Tarp knygų, kurias buvo pasiėmęs iš miesto, aptiko Balmonto eilėraščių tomelį „Senovės šauksmas". Prokofjevas rado jame keistokas ir kampuotas kaip dantiraštis chaldėjų užkeikimo eilutes, stilizuotas pagal tekstus, kuriuos esą prieš pat karą atkasę archeologai Turkijoje. Kraupios akadų užrašo frazės pergyveno tūkstantmečius. Balmontas perkūrė jas eilėmis, o Prokofjevas nusprendė išreikšti tą užkeikimą muzikos kalba. Vėliau apie tą sumanymą jis rašė: „Rusiją išjudinę revoliucijos įvykiai prasiskverbė man į pasąmonę, reikalaudami juos išreikšti. Aš nežinojau, kaip tat padaryti, ir mano dėmesys kažkodėl nukrypo į senovės siužetus."

Prokofjevas mažai skaitė laikraščių, menkai tenusimanė apie politinių jėgų situaciją. Žinojo, jog bolševikai reikalauja, kad valdžią perimtų Darbininkų ir valstiečių deputatų tarybos, jog Laikinoji vyriausybė apšaudė de-

monstraciją Nevskio prospekte, jog Kerenskis isteriškai ragina kariauti iki pergalingos pabaigos, jog frontuose kilusi suirutė: sklido gandai apie generolus, esą einančius su kariuomene neva „gelbėti revoliucijos", neva su ja susidoroti.

Įvykiai slėgė Prokofjevą. Ir po susižavėjimo Haidno ramybe ir santūrumu jis puolė į muzikinį temų bei paveikslų chaosą.

Chaldėjų užkeikimas vadinosi „Jų septynetas". Prokofjevą traukė paveikslai be istorijos ir laiko rėmų. Rugpjūčio pabaigoje ir rugsėjo pradžioje jis apgalvojo planą, numatė „protrūkius ir atoslūgius", apmetė melodijas, vidine klausa išgirdo orkestro temas... „Aš dirbau taip užsidegęs, taip ryškiai įsivaizduodamas kai kuriuos momentus, kad užgniauždavo kvapą ir turėdavau eiti į mišką atsikvėpti",— rašė Sergejus Sergejevičius apie tas įtemptas dienas.

Per patį darbo įkarštį atėjo motinos laiškas iš Jesentukų: ji ten liekanti visam rudeniui, nerimaujanti dėl sūnaus ir primygtinai prašanti atvažiuoti. Serioža susirūpino. Jis paliko vasarnamį ir, sutvarkęs reikalus Petrograde, rugsėjo mėnesį išvyko į Kaukazą. „Rugsėjo dvidešimtą pusę dešimtos aš palieku Petrogradą ir visam mėnesiui vykstu į Kaukazo kurortus",— rašė jis į Maskvą Deržanovskiui. Zilotis jam buvo pažadėjęs lapkričio mėnesį Petrograde atlikti koncertą smuikui.

Vos atvykus į Kislovodską, Prokofjevui paaiškėjo, kad Kaukazas, kur jis atsidūrė, „pavirto maišu, iš kurio nebeištrūksi". Pablogėjo pašto ryšiai. Laikraščiai skelbė prieštaringas naujienas. Kaip vėliau rašė Prokofjevas, žinios apie Spalio revoliuciją ir pranešimai, kad sudaryta Tarybų valstybė su Vladimiru Iljičium Leninu priešakyje, pasiekdavo sutrumpinti, kai kada iškraipyti.

Per visą šalį nuvilnijo liaudies rūstybė. Lyg tarp priešingų polių susikoncentravusi dviejų stovyklų energija plūdo smūgiais, susidūrimais, maištais ir kontrmaištais. Plėtėsi ir stiprėjo tiesą ginančios liaudies jėgos. Prokofjevas nelabai orientavosi įvykiuose. Bet jis dirbo. Ir turėjo teisę prisiminti senąjį Haidną, apie kurį Stendalis kalbė-

jo: didžiausia jo laimė visada buvo darbas. 1917 metai kompozitoriui buvo nuostabiai kūrybingi.

Buvo baigta „Klasikinė simfonija" ir Pirmasis koncertas smuikui ir orkestrui. Kislovodsko viešbučio kambaryje, kaip rašė Prokofjevas, buvo lipdoma užkeikimo kantata „Jų septynetas". Buvo naujai peržiūrėta ir švariai perrašyta Trečioji sonata fortepijonui, kurią buvo sukūręs dar pavasarį. „Iš senų sąsiuvinių" Prokofjevas paėmė ir perdirbo — veikiau greitai, vienu atsikvėpimu pagal ankstesnes temas sukūrė — Ketvirtąją sonatą fortepijonui. Šalia gaivališko „užkeikimo" — lyrikos šedevrai.

Vėliau atlikta Trečioji sonata nustebino veržliu judėjimu, pasak Asafjevo, „valingais gestais": joje nebuvo tų gražių ir patvarių „garsų kolonų" iš „akordų kompleksų", prie kurių klausytojai jau buvo pripratę ir kurias fortepijono muzikoje taip vertino „skriabinistai" arba „metnerininkai". Ši sonata vyriškai veiksminga, bet čia skamba ir švelnios, dainingos temos, tarsi pritildančios tokatinį veržlumą. Gryniausias svajingumas, trykštantis iš rusų dainų.

Ketvirtoji sonata buvo melodinga, vaizduotėje žadino pasakų paveikslus; ji santūri ir išmaninga, joje liejasi lyrinė išpažintis ir skamba grėsmės motyvai. Išraiškos aforistiškumas iš karto leidžia tarti: taip, tai Prokofjevo muzika! Būdingas Prokofjevui ir finalas: žybsnis, sūkurys, bėgsmas, maždaug per vidurį „pristabdomas ramios dainingos temos". Kai pianistai, Ketvirtosios sonatos interpretatoriai, atskleidžia mums lyrinį jauno Prokofjevo pasaulį, verta prisiminti: šis kūrinys, kupinas tikėjimo gyvenimu, kompozitoriaus yra sukurtas didingosios Revoliucijos dienomis. Tiktai Prokofjevo menininko savitvarda galima paaiškinti, kad 1917 metų rudenį Kislovodsko sambrūzdyje, kupiname baisių gandų ir nerimo, atsirado šios dvi sonatos, dvi lyrinės išpažintys.

O kantata? Ji, be abejo, atspindėjo dvasinę Sergejaus Prokofjevo sumaištį. Užkeikimo muzikoje — padangės ir bedugnės, stichija ir chaosas, jėga ir baimė. Septyni mitologiniai milžinai, pasaulio valdovai: Okeano gelmių, Dangaus aukštybių, Rytų ir Vakarų kalnų... Vienos dalies mu-

zikinį „veiksmą", pagal kompozitoriaus sumanymą, atlieka padidintas orkestras, dramatinis tenoras ir choras.

Tėvynėje šios kantatos autorius neišgirdo nė karto. Net „Skitiškosios siuitos" Saulės paveiksle ne iš karto buvo įžvelgta menininko meilė gyvenimui, o kantata — užkeikimas „Jų septynetas", gramzdinantis į tamsą ir chaosą, kur viešpatauja gaivališkos stichijos, buvo suprastas kaip kūrinys be gyvybės, svetimas kuriančiajam tarybinio meno pradui.

Viską gydantis laikas galbūt dar tars lemiamą žodį ir apie šią kantatą. Prokofjevui visada buvo svetima mistika, kad ir kaip ji reikštųsi. Kantatos orkestrui, chorui ir solistui muzika buvo dar gaivališkesnė ir barbariškesnė negu „Skitiškosios siuitos". Taigi kantatoje buvo tęsiama išraiškos ieškojimų linija.

Šio kūrinio puslapiuose slypi nemaža naujų dalykų. Stebina garsiai šnabždančio tenoro įstojimas ir kraupus paskui solistą sekančio vyrų choro šnabždesys: galbūt iš čia, iš šito chaldėjų užkeikimo epizodo, sunkiu menininko keliu kompozitorius atėjo iki Andrejaus Bolkonskio ir choro šnabždesio už kulisų: „i pi ti, pi ti" — sukrečiančioje Andrejaus mirties scenoje iš „Karo ir taikos".

Memuaruose kompozitorius rašo, kad, baigęs „Jų septyneto" partitūrą, „liko be darbo ir kamavosi Kislovodske". Ar taip buvo iš tikrųjų? Kaip tik tomis kamavimosi ir nerimo dienomis, gyvendamas viešbutyje, klausydamasis prieštaringų gandų ir šnekų apie revoliucijos įvykius, Prokofjevas apmetė naują kūrinį. Laiške konservatorijos laikų bičiulei Eleonorai Damskajai 1917 metų gruodžio 30 dieną, Naujųjų metų išvakarėse, jis praneša:

„Baigiau Ketvirtąją sonatą ir „Jų septynetą"... Ėmiausi Trečiojo koncerto *C-dur*, jis bus trijų dalių."

Labai vertingas biografui liudijimas: garsusis Trečiasis fortepijoninis koncertas, kuris drauge su Ketvirtąja sonata ir Pirmuoju koncertu smuikui suteiks jaunajam kompozitoriui nacionalinio rusų menininko šlovę, buvo kuriamas tomis pergalingomis dienomis, kai liaudis į savo rankas ėmė valdžią!

Tačiau pats Sergejus Prokofjevas tada nesuvokė šių įvykių didybės. Jis taip rašė apie tą metą: „Koks Spalio revoliucijos užmojis ir kokia reikšmė, aš neturėjau aiškaus supratimo. Kad, kaip ir kiekvienas pilietis, galiu būti jai naudingas, dar nesupratau." Matyt, jis kaip reikiant neįvertino ir to, ką per tuos metus buvo pasiekęs. Jo aplankuose gulėjo šedevrai, o jų kūrėjas, nerūpestingas kaip berniūkštis, svajojantis pabėgti iš namų, dar Kislovodske nusprendė... važiuoti į Ameriką!

Pripažinęs savo pilietinį trumparegiškumą, Sergejus Sergejevičius nieko negražindamas biografijoje parašė: „Todėl ir kilo mintys apie Ameriką: kol Rusijoje muzika niekam nerūpi, Amerikoje bus galima daug pamatyti, daug išmokti ir savo kūrinius parodyti."

Ne, ne „bjaurusis ančiukas" buvo jaunasis Prokofjevas! Kalbant banaliai, jis buvo laimės kūdikis ir puikiai žinojo, kad auga kaip gulbinas. Noras patirti naujų muzikinių įspūdžių buvo stipresnis net už paprastą smalsumą: kaip susiklostys Rusijos likimas?

Su šiuo gyvenimo džiaugsmo kupinu muziku visi elgėsi atlaidžiai. Kartą naktį viešbutyje kilo triukšmas. Kažkur šaudė. Koridoriuje kaukšėjo kareivių žingsniai. Nepasibeldus atsiveria kambario durys. Įeina šautuvais ginkluotas patrulis: visų apsitrynusios milinės, prie krūtinės raudoni kaspinai. Ieško karininkų kontrrevoliucionierių. Trys raudongvardiečiai apstoja išlepintą ponaičiuką.

— Kas toks?

Prokofjevas rodo kažkokius dokumentus. Vienas juos tikrina, kitas žiūri į išmėtytas natas, į atidarytą fortepijono dangtį. Aišku, muzikantas! Trejetas susėda ant aksominės sofos ir, atsiplėšę plono popieriaus lapo, kuriuo buvo aplenktos natos, darosi suktines. Pasakė keletą frazių apie „viešbutyje įsitaisiusius kontras" ir, mandagiai atsisveikinę, išėjo.

Kai buvo sutriuškintas kontrrevoliucinis Kaledino frontas Šiaurės Kaukaze ir užmegztas ryšys su sostinėmis, Prokofjevas nuėjo į Kislovodsko darbininkų deputatų tarybą ir paprašė padėti jam išvykti į Maskvą. Prašymas buvo suprastas, ir Prokofjevas gavo apsauginį raštą.

Motina su sūnumi nevažiavo, jis išvyko vienas. Kelyje „vietomis dar šaudė", tačiau aštuonios dienos praėjo be jokių nutikimų.

Maskvoje Prokofjevą užplūdo nauji įspūdžiai. Margas kovojančių įsitikinimų paveikslas. Prokofjevą nustebino Sergejaus Kusevickio sugebėjimas prisitaikyti prie revoliucinio meto aplinkybių. Jis buvo paskirtas Valstybinio simfoninio orkestro komisaru ir liko natų leidyklos savininku. Be kita ko, nupirko iš Prokofjevo teisę išleisti „Juokdarį", „Skitiškąją siuitą" ir „Lošėją", sumokėjęs beverčiais Kerenskio pinigais.

Kalbėjo daugybė oratorių; visur girdėjosi entuziastingi ir nerimo kupini pašnekesiai. Reikėtų apsižiūrėti, susigaudyti! Prokofjevas susitikimų nevengė, bet į gilesnius įvykių svarstymus nesileido, jį labiau domino vėl ištrauktas albumėlis „Ką jūs manote apie saulę?", kurį visur nešiojosi su savimi.

Kovo 22 dieną įvyko įsidėmėtinas susibūrimas „Poetų kavinėje", vieno namo rūsyje Tverės bulvaro skersgatvyje. Ši kavinė tada buvo vos ne „kairiojo" meno centras. Scenoje reiškėsi poetai, dailininkai ir šiaip fantazuotojai, daugiausia senojo meno niekintojai. Vyravo futuristai su Vladimiru Majakovskiu priešakyje. Čia ir pateko Sergejus Prokofjevas.

Vėliau iš poeto Vasilijaus Kamenskio knygos „Entuziasto kelias" jis išsikirpo lapus, kuriuose aprašomas šis vakaras, ir išlaikė savo archyve. Štai tos be galo įdomios, nors šiek tiek egzaltuotos Kamenskio eilutės:

„Rudaplaukis ir plazdantis kaip ugnis, jis (t. y. Prokofjevas) užbėgo į estradą, karštai paspaudė mums rankas, pareiškė esąs įsitikinęs futuristas ir atsisėdo prie fortepijono.

Aš paskelbiau publikai: „Prie mūsų futuristų gvardijos prisidėjo puikus meistras, šiuolaikinės muzikos kūrėjas — Sergejus Prokofjevas."

Publika ir mes sutikome Prokofjevą ovacijomis.

Maestras pirmiausia paskambino savo naują (?) pjesę „Haliucinacija".

Puikus skambinimas, virtuozinė technika, išradinga kompozicija visus taip pakerėjo, kad naujojo futuristo ilgai nepaleidome nuo fortepijono.

Na ir temperamentas to Prokofjevo!

Atrodė, kad kavinėje gaisras, griūva ugninės, kaip ir kompozitoriaus plaukai, sijos, staktos, o mes stovėjome ir laukėme, iki gyvi sudegsime negirdėtos muzikos ugnyje.

Ir pats jaunasis maestras liepsnote liepsnojo prie pašėlusio fortepijono, pagautas stichiško įkvėpimo.

Pylė be atodairos.

Panašių dalykų pasitaiko galbūt vieną kartą gyvenime, kai matai, jauti, kaip beprotiškai siautėja maestras, apimtas superekstazės, tarsi žengia į žūtbūtinę ataką, ir žinai, kad šitai daugiau niekada nepasikartos.

Kritikai tais metais Prokofjevo, žinoma, irgi nepripažino.

Na, o mes iškilmingai pakrikštijome Prokofjevą genijumi — ir jokių kalbų!

Jis jautė šį liepsningą nuoširdumą ir leidosi siautėti it šiurpulingos jėgos ciklonas!"

Prokofjevas ramiau įvertino šį susitikimą. Vargu ar jis pasiskelbė futuristu. Veikiausiai literatūrinio etiudo autorius geidžiamą dalyką pateikė kaip tikrovę. Prokofjevas dar prieš metus Petrograde buvo susipažinęs su Majakovskiu. Jų elgesio maniera scenoje buvo šiek tiek panaši.

Artimai pažinoję Sergejų Sergejevičių Asafjevas ir Neigauzas pažymėjo panašius jų bruožus. Bet Prokofjevas visą laiką stebėjosi, kad futuristai ir Majakovskis jo muzikoje daugiausia vertina tik maršo ritmus ir skerco tipo pjeses. Šito jam buvo per maža.

Prisimindamas vakarą „Poetų kavinėje", Prokofjevas rašo, kad jis „gana daug skambinęs" Majakovskiui, o tas skaitęs eiles ir pieštuku nuškicavęs bloknote Sergejaus Sergejevičiaus portretą, apačioje parašęs — tai prisiminė Kamenskis: „Sergejus Sergejevičius gadina pačius švelniausius Vladimiro Vladimirovičiaus nervus." Poetas pa-

dovanojo Prokofjevui ką tik išėjusią savo knygą, atspausdintą ant pilkšvo popieriaus su prastu viršeliu: „Karas ir taika".

Išsiliejusiu ant prasto popieriaus rašalu Majakovskis užrašė dedikaciją:

„Žemės rutulio muzikos sekcijos pirmininkui — žemės rutulio poezijos sekcijos pirmininkas. Prokofjevui — Majakovskis."

Žinoma — kaipgi čia susilaikysi! — Prokofjevas išsitraukė savo „saulės knygą". Vladimiras Vladimirovičius įrašė eilutes iš „Debesio su kelnėmis". Galbūt jas pasirinko dėl to, kad pirma jau buvo pasišnekėję apie atgyvenusią tradicinę miesčionišką lyriką. Poetas ir kompozitorius kiekvienas savaip susirado kelius į naująją lyriką, jau be parfumerinio saldžiabalsiškumo.

Greitosiomis plačia rašysena Majakovskis brūkštelėjo:

Nuo jūsų,
kurie kaip meilei duoklę
Mėgot seilėtis, ašaroti ir verkti,
Aš nusigręšiu.
Saulę kaip monoklį
Įgrūsiu į akį, plačiai atmerktą.

Poetas ir kompozitorius tą vakarą atsisveikino vienas kitu patenkinti. Bet vargu ar Prokofjevas papasakojo „žemės rutulio poezijos sekcijos pirmininkui", jog ketinąs išvykti į Ameriką...

Po keleto dienų jis buvo jau Petrograde. Kiek permainų aplinkui! Dar nebuvo praėję nė pora mėnesių nuo tų dienų, kai netoli sostinės vyko mūšiai su vokiečių kaizerio kariuomene. Jos puolimą atmušė revoliucinės armijos daliniai prie Narvos ir Pskovo. Pažvelgęs į patrulius Petrogrado gatvėse, matei, kad tai naujos tarybinės armijos kareiviai. Pasižiūrėjo Prokofjevas į Smolnį. Liaudies Komisarų Taryba buvo persikėlusi į Maskvą, į Kremlių. Prie rūmų — pagyvėjimas. Prie vartų sustoja dviračiai ir automašinos. Ginkluoti sargybiniai su odinėm striukėm bei milinėm tikrino dokumentus.

Pasikeitė Žiemos rūmai. Dalis jų apipinta pastoliais: restauruojamas Spalio dienomis apgadintas pastatas. Neseniai dar tylūs ir neprieinami, rūmai atvėrė savo salių duris. Ten rengiami koncertai, skaitomos paskaitos, rodomos skaidrės.

Petrograde teatrai tebebuvo privačiose rankose. Bet ir čia visi jau laukė naujo meno apraiškų. Tad Prokofjevas buvo džiugiai sutiktas. Pirmosiomis savaitėmis atvykęs jis surengė iš eilės du koncertus. Niekas neribojo, kokią programą pasirinkti. Jis pirmą kartą paskambino Trečiąją ir Ketvirtąją sonatas, atliko visas dvidešimt „Akimirkų". Ir jaunystės metų „Haliucinacija", taip išgirta „Poetų kavinėje", nauja ir gaivi, dar sykį nuskambėjo iš estrados.

Jaunystės miestas buvo dosnus ir svetingas! Tuoj po fortepijoninių vakarų, praslinkus keturioms dienoms, įvyko naujas koncertas: buvęs caro rūmų, o dabar Valstybinis simfoninis orkestras, kuris repetavo programą Gegužės šventėms, autoriaus diriguojamas atliko „Klasikinę simfoniją".

Jau per repeticiją koncerto išvakarėse Serioža išvydo salėje daug draugų. Perregimai skaidri, gyvybinga simfonija atskleidė jiems naują kompozitoriaus talento bruožą — paprastumą.

Po repeticijos artistų kambaryje Prokofjevą visi glėbesčiavo, spaudė jam ranką, sveikino. Saulės albumėlyje atsirado dirigento Gž. Fitelbergo įrašas: „Jūs, mielas Serioža, ir jūsų muzika — kaip saulė!"

Saulėta šią simfoniją albume pavadino ir susijaudinęs Čerepninas. Po savaitės jame atsiras tvirta rašysena pabrėžtos naujos eilutės:

Pats plačiausias takas saulės pusėje ir į Saulę.

Piteris, 1918.IV.29. *F. Šaliapinas*

Ko gero, pirmą kartą per visą savo kompozitoriaus gyvenimą koncertuose po Spalio revoliucijos jaunasis Prokofjevas patyrė taip vieningai reiškiamą meilę jam pačiam ir jo muzikai. Palankiai atsiliepė ir laikraščiai. Karatyginas „Akimirkose" įžvelgė ne tik lyriką, bet, savo

nuostabai, net švelnumą: „Prokofjevas ir švelnumas... netikite? Įsitikinkit patys." „Jis nemėgsta pramintų takų,— rašo Karatyginas apie Prokofjevą.— Mieliau braunasi pro neįžengiamas tankynes, tvirta ranka šalindamas iš kelio kliūtis, skaldydamas kietas uolas, raudamas medžius, įsibėgėjęs peršokdamas plačias ir vandeningas upes. Ak, kiek triukšmo ir griaudėjimo sklinda per tas klajones į naujus krantus! Purslai, skeveldros, atplaišos tik lekia į visas puses. Bet tai ne išdykavimas, ne padaužiškumas. Drąsūs jo užmojai pasižymi tvirta ir įtikinama logika. Pasirinktoji kryptis — konkreti, aiški, tiesi. Prokofjevas veržiasi į saulę, į gyvenimo pilnatvę, į šventišką būties džiaugsmą."

„Į naujus krantus" — Musorgskio devizas. Karatyginas laikė Prokofjevą naujosios rusų muzikos viltimi. Ne visada jis pats įveikdavo norą ginti subjektyvų, „grynąjį" meną, neva tolimą nuo politinio, visuomeninio gyvenimo. Karatyginas blaškėsi tarp dviejų ideologinių stovyklų. Bet jis sugebėjo orientuotis muzikoje. Ir Prokofjevas jį žavėjo, nes kaip Musorgskis trоško „garsais išreikšti tiesą".

Net kritikas A. Koptiajevas, ne kartą išjuokęs Prokofjevo muziką, dabar pakeitė toną. Įžvelgė daug ką nauja Prokofjevo pianisto vakaruose. Jis rašė: „Publikoje buvo gana daug mokslininkų, dailininkų ir rašytojų, kurie reagavo beveik entuziastingai." Salės būdavo ne visai pilnos, bet klausytojai atrodė jau nebe ta respektabili publika kaip anksčiau.

Neįžvelgė, nematė daugelio permainų ir pats Prokofjevas. Gal iš inercijos jis atkakliai pats sau kartojo: „Rusijoje dabar ne menas rūpi, reikia vykti svetur!"

Galbūt ir atsirado žmonių, kurie palaikė šį jo ketinimą. Nemaža buržuazinės liberaliosios inteligentijos dalis, palankiai sutikusi Vasario revoliuciją, po Spalio prarado orientaciją. Išklibo įprastos kasdienybės pamatai. Ekonominė krizė atrodė kaip šalies krachas. Vėl pasigirdo balsų, ginančių „grynąjį meną". Buvo šnekama, kad menui kenkia ryšys su politika, kad šalyje ateina „galas menui".

Tačiau dominavo naujos kultūros kūrėjų balsai. „Klasikinės simfonijos" premjeroje kompozitoriaus dirigento klausėsi A. Lunačiarskis, švietimo liaudies komisaras. Plačių revoliucinių pažiūrų žmogus pritariamai žiūrėjo į muziką. Apie Prokofjevą buvo kalbama kaip apie futuristą, o simfonija parašyta klasikine dvasia. Kokia aiški ir tiksli forma! Tai ne tik griovėjas — tai ir kūrėjas. Jis diegia į meną sveikus pradus.

O Prokofjevas? Su Lunačiarskiu jį supažindino Gorkis ir Aleksandras Benua, dar neseniai buvęs žurnalo „Mir iskusstva" ideologas, Prokofjevui pažįstamas iš bendravimo su Diagilevo trupe. Dabar Benua vadovavo Žiemos rūmų restauravimui ir išrūpino Prokofjevui audienciją pas liaudies komisarą: Lunačiarskio darbo kabinetas buvo Žiemos rūmuose.

Po pirmų bendrų frazių Prokofjevas tiesiai pareiškė noręs išvykti į užsienį. Lunačiarskis nustebo. Jis tikrai nesitikėjo, kad šis smarkuolis, savotiškai revoliucingai nusiteikęs jaunuolis kompozitorius, veržlus ir talentingas muzikas galėtų to prašyti!

Ilga pauzė.

— Aš daug dirbau ir dabar norėčiau kvėptelėti gaivaus oro,— pasiskubino naiviai paremti savo žodžius Prokofjevas.

— Argi jums neatrodo, kad pas mus dabar pakanka gaivaus oro? — paklausė jį (kaip vėliau rašė Sergejus Sergejevičius) liaudies komisaras ir šyptelėjo.

— Taip, bet man norisi fizinio jūrų ir okeanų oro,— nevykusiai pridūrė Prokofjevas ir atsitiesė, sėdėdamas giliame fotelyje iš caro apartamentų.

Vėl pauzė. Ką galvojo Lunačiarskis? Jo stalčiuose gulėjo apmesti planai, kaip plėtoti menininkų švietimą. Brendo sumanymas nacionalizuoti konservatorijas. Liepos mėnesį V. Leninas pasirašys dekretą, kad konservatorijos, ligi šiol priklausančios visokioms draugijoms ir organizacijoms, pereina į valstybės rankas. Muzikai atsiveria beribės platumos. Liaudies komisaras įdėmiai pasižiūrėjo į savo pašnekovą, raudonskruostį, pailgaveidį jaunuolį su

vaikiškai putniomis lūpomis ir giedriu, atviru žvilgsniu. Vadinasi, jis ieško kažkokių erdvių jūrose ir okeanuose?

Lunačiarskis patikėjo jo žodžiais. Atsakė, kaip pasirodė Prokofjevui, linksmai:

— Jūs esate revoliucionierius muzikoje, o mes — gyvenime, mums reikėtų dirbti išvien. Bet jeigu norite važiuoti į Ameriką,— nuvargusiame liaudies komisaro veide, akyse už pensne stiklų vėl pasirodė pašaipėlė,— aš nedarysiu jums kliūčių.

Šis atsakymas nulėmė Prokofjevo likimą daugeliui metų.

Ruošdamasis išvykti, jis daug ko nematė, kas dėjosi aplink. Petrogradas šventė Gegužės Pirmąją. Į aikštes išėjo manifestantų kolonos. Plazdėjo raudonos vėliavos ir transparantai su įmantriai išrašytais revoliuciniais šūkiais. Buvęs rūmų orkestras, su kuriuo jis neseniai atliko „Klasikinę simfoniją", grojo muziką liaudžiai.

Įvyko mielas susitikimas su grįžusiu iš armijos Miaskovskiu. Jį veikiausiai aptemdė Seriožos apsisprendimas išvykti. Miaskovskis galėjo pasirodyti Prokofjevui „įsigilinęs tik į save", susikaupęs, bet jis norėjo dirbti tik čia, Tėvynėje. O Prokofjevas galėjo pasirodyti vyresniajam savo bičiuliui lengvabūdiškai žiūrįs į tikrovę. Sergejus Sergejevičius apie tas dienas rašė: „Veltui vienas išmintingas žmogus man sakė: „Jūs bėgate nuo laiko, ir laikas jums to neatleis. Kai grįšite, nebūsite suprastas." Aš nepaklausiau jo žodžių."

Prokofjevas galėjo apvilti ir Asafjevą. Juk kaip tik Asafjevas, tas Igoris Glebovas, dėjo tiek vilčių į Prokofjevo muziką! Gorkio žurnale „Novaja žizn" dar pernai metais, kai Serioža, užsidaręs vasarnamyje, be atvangos dirbo, Igoris Glebovas, Majakovskio patartas, išspausdino apie jį straipsnį. Asafjevas rašė, kad „Skitiškosios siuitos" finale „pirmąkart rusų muzikoje pranašaujamas kelias į saulę, į laisvą linksmybę ir nevaržomą džiaugsmą..."

Saulė, kaip laisvės simbolis, figūravo pirmuosiuose revoliuciniuose plakatuose ir eilėraščiuose, ji liepsnojo šven-

tinėse Gegužės Pirmosios vėliavose. O „saulėtasis kompozitorius" su knygele „Ką jūs manote apie saulę?" važiavo į užsienį. Ir Asafjevas buvo saviškai atlaidus. Jis ir Miaskovskis žinojo, kaip tvirtai talentingasis jų bičiulis suaugęs su Rusijos žeme. Asafjevas vėliau rašė apie kompozitoriaus išvykimą: „Prokofjevas išvyko 1918 metų pavasarį, išvyko veržlus ir gyvybingas, g a v ę s pakankamai turiningų, ryškių, sodrių įspūdžių, kad jais galėtų misti."

Lunačiarskis tesėjo duotą žodį. Sergejus Prokofjevas netrukus gavo dokumentą. Kompozitorius vyko į užsienį „meno reikalais ir pataisyti sveikatos". Buvo nurodytas kelionės terminas. Jam duotas laikas buvo trumpas, ir Prokofjevas tikėjosi, jog „parodysiąs save" ir grįšiąs į Petrogradą, į Tėvynę, pas draugus, motiną, kurią kol kas paliko Kaukaze. Jis tvirtai tikėjo, kad palenks užjūrio klausytojus. Ketino per Japoniją vykti į Pietų Ameriką, kad spėtų į tenykštį žiemos sezoną. Tik keletui mėnesių, manė jis.

Į portfelį susikrovė partitūras — „Skitiškąją siuitą", „Klasikinę simfoniją", Pirmąjį koncertą fortepijonui, fortepijoninių pjesių natas. Savo kambaryje ant fortepijono pasodino vaikystės meškiuką.

Laimės kūdikis! Laimė jį lydėjo ir kelyje. Traukinys, kuriuo Prokofjevas pervažiavo Sibirą, pasirodė esąs paskutinis: prasidėjo čekoslovakų akcija. Siunčiami į Europą jų daliniai užplūdo visas Sibiro geležinkelio stotis. Tolimuosiuose Rytuose Raudonoji Armija jau kovėsi su kontrrevoliucinėmis atamano Semionovo gaujomis. Traukinys vos pranėrė į Vladivostoką, o ten keleiviai išgirdo, kad judėjimą Sibiro magistrale nutraukė sukilimas.

Peterburgo muzikantas kupe kaimynams atrodė keistas bendrakeleivis. Aplink visi šneka apie neramius įvykius, o jis kažką sau rašo natų knygelėje, ištisas valandas mokosi ispanų kalbos (pravers Pietų Amerikoje!) arba skaito kažkokį storą tomą apie Babilono epą. Ilgai stoviniuoja prie lango. Sibiro peizažai, ypač Baikalas, Prokofjevui širdyje paliks maudulį, jis visada ilgėsis brangios tėvynės platybių.

1918 metų gegužės 28 dieną iš Vladivostoko Prokofjevas pasiųs draugams į Petrogradą paskutinį pašto atviruką: „Sudie, Rusija! Rytoj „Chosan-Mara" išveža mane į Japoniją."

Jis iškeliavo iš Tėvynės ne kaip atskalūnas, ne kaip emigrantas. Bet kažin ar nujautė ateitį. Kadaise Listas knygoje apie savo draugą Šopeną, pasakodamas, kaip dvidešimtmetis kompozitorius išvyko iš Varšuvos 1830 metų sukilimo išvakarėse, rašė: „Ar išgyveno jis tą dvilypę būseną, kurią patiria kai kurie didžiadvasiai patriotai lemtingų įvykių išvakarėse,— tą prieštaravimą tarp širdies, nujaučiančios ateities slėpinius, ir proto, nedrįstančio jos įžvelgti?"

Apie dvidešimt septynerių metų Sergejų Prokofjevą biografas, nenorėdamas eiti į kompromisą su tiesa, turi pasakyti: ne, prieštaravimas tarp širdies ir proto rusų kompozitoriaus sielos neslėgė.

KLAJOJANTIS SKITAS

ANAPUS OKEANO

„Laimės kūdikiui" Japonijoje pasisekė. Prieš pat atvažiavimą čia buvo išėjusi knyga apie rusų muziką, joje buvo parašyta ir apie jį. Todėl Prokofjevo vardas pasidarė žinomas muzikiniuose sluoksniuose, ir jam buvo pasiūlyta surengti du koncertus, Tokijo ir Jokohamos miestuose. „Publikos buvo mažoka, ir jenų ne kažkiek teuždirbau",— rašė jis. Bet užtat iš karto įsitraukė į darbo ritmą.

Į Pietų Ameriką jis nepateko — pernelyg ilgai reikėjo laukti garlaivio. Beliko keliauti į Šiaurės Ameriką, į Jungtines Valstijas, ten jis rugpjūčio mėnesį po koncerto ir išplaukė.

Garlaivis plukdė Prokofjevą į San Franciską.

Darbo ritmas pagavo Sergejų Sergejevičių ir laive. Ir kajutėje, ir denyje jis nesiskyrė su užrašų knygute ar natų popierium. Atidėtas į šalį ispanų kalbos vadovėlis. Susikaupta prie koncerto fortepijonui apmatų. Vienas po kito puslapiai užpildomi poetiška rusų lyrika, į kurią tarpais įsiveržia energingi, spalvingi, nors kartais ir kiek šiurkštoki balsai. Prokofjevas eksperimentavo. Pavyzdžiui, jis ieškojo vietos seniai sugalvotam pasažui — paraleliniams trigarsiams per visą klaviatūrą. Ir puiki koncerto pradžia, ir daininga antros dalies variacijų tema natų popieriuje sumirgėjo galbūt dar laivo kajutėje.

Ilgarankis rusas kartkartėmis rimtu žingsniu įeidavo į saloną, atsivoždavo prasto pianino dangtį ir, paskambinęs kelis absurdiškus akordus, vėl taip pat oriai grįždavo į kajutę.

Fortepijoninio koncerto temas kartais užgoždavo kitas sumanymas. Prokofjevas buvo pasiėmęs su savimi Vsevolodo Mejerholdo padovanotą žurnaliuką ir įdėmiai skaitė

sceninį montažą pagal puikią Gocio pasaką „Meilė trims apelsinams". Vsevolodas Emiljevičius neapsiriko spėdamas, kad italas Prokofjevui patiks. Puikus atsipalaidavimas! Linksmybė, pokštai, žaižaruojantis juokas, geraširdės sentencijos ir beribė laisvė vaizduotei. Užrašų knygutėje atsirado libreto apmatai, o natų popieriuje — pirmosios komiškų herojų temos.

Okeanas perplauktas. Artėja svetimos šalies krantas. O štai ir kelionės pabaiga, Prokofjevo aprašyta ironišku tonu:

„...Mane iš karto išleido į krantą, nes čia buvo žinoma, kad Rusiją valdo „maksimalistai" (taip tuo metu amerikiečiai vadino bolševikus), žmonės, nelabai suprantami ir, matyt, pavojingi. Išlaikę tris dienas saloje ir smulkiai iškvotę („Jūs sėdėjote kalėjime?" — „Sėdėjau." — „Blogai. O kur?" — „Pas jus, saloje." — „Ak, jūs teikiatės juokauti!"), mane įsileido į Jungtines Valstijas."

Toks buvo pirmas dialogas JAV žemėje. Netrukus, jau Niujorke, Sergejus Sergejevičius pasakė ir pirmą monologą. Spaudoje pasirodė interviu su atvykusiu iš Rusijos kompozitorium. Prokofjevas manė Amerikoje toliau kovoti su konservatoriais ir išdėstė savo programą. Paminėjęs mokytojus, velionius Rimskį-Korsakovą ir Liadovą, jis prabilo apie save:

— Aš visą laiką stengiausi mąstyti savarankiškai, kūriau pagal savo planus,— su pasitikėjimu pareiškė Prokofjevas. Savo žodžius jis parėmė „nuolatiniais susidūrimais" su konservatorijos profesoriais ir baigdamas pridūrė:

— Aš nesivaržau pareikšti, kad iš esmės esu savo paties idėjų mokinys. Visuose kūriniuose laikausi dviejų pagrindinių principų — idėjų aiškumo ir jų išraiškos lakoniškumo.

Demonstratyvus iššūkis. Tačiau Prokofjevas nepažinojo Amerikos. Jungtinėse Valstijose niekas nesidomėjo naujus kelius skinančiais kompozitoriais. Čia atvykdavo kompozitoriai ir muzikai, jau išgarsėję ir išpopuliarėję Europoje. Kaip vėliau juokavo Prokofjevas, Amerikoje nebuvo „kompozitorių, atrandančių amerikas". Rusų kompozitorius Prokofjevas? Tai mažai ką domino. Jis pianis-

tas atlikėjas? Čia jau įdomiau. Be to, jis ką tik iš tos keistos Rusijos! Rugsėjo 19 dieną „New York Times" rašo, kad muzikantas važiavęs iš Rusijos traukiniu, kuris „ėjęs tiesiog per mūšio lauką". Tai jau buvo reklama. Spalio 29 dieną įvyko pirmas koncertas, Prokofjevas skambino savo kūrinius. Programoje dalyvavo baleto šokėjas Adolfas Bolma: jis interpretavo Prokofjevo „Akimirkas".

Publika sutiko muziką mandagiai. Kažkoks kritikas apgailestavo, kad klausytojai laukė liūto riaumojimo, o liūtas pasirodė besąs švelnus kaip balandis.

Užtat po vėlesnių koncertų recenzentai užsipuolė kompozitorių tarsi lenktyniaudami sąmojingumu.

Pirmenybę, ko gero, reikia pripažinti kritikui, rašiusiam apie Antrąją sonatą fortepijonui. Anot jo, sonatos finalas primenąs „mamutų ataką Azijos plynaukštėje". Efekto dėlei kritikas pridūrė: „Kai dinozauro duktė lankė konservatoriją, jos repertuare irgi buvo Prokofjevas." Kokių tik „įtakų" neatrasdavo recenzentai rusų kompozitoriaus muzikoje! Ne tik Skriabino, Metnerio ar Stravinskio, bet ir Šopeno, Šumano... Prasimanymų, palyginimų lavina, ir vis dėl sensacijos. Ta pati pseudomuzikinė miesčionija, kaip ir senojoje Rusijoje, tik rėksmingesnė.

Buvo ir entuziastingų atsiliepimų. Juose buvo rašoma, kad rusas nepaisąs muzikos dėsnių ir esąs vos ne labiausiai „audrinantis" kompozitorius. Bet ir tokiose recenzijose daugiausia norėta paveikti skaitytojų vaizduotę.

Pirmas solinis kompozitoriaus pianisto koncertas, įvykęs Niujorke lapkričio 20 dieną, be abejo, išpopuliarino Prokofjevą. Tuo metu jis jau buvo spėjęs kiek apsiprasti nepažįstamam mieste. Užmezgė pažinčių ir net ėmė vaikščioti su atsivežta iš Petrogrado „saulės" knyga mediniais viršeliais. Savaitė prieš koncertą joje brūkštelėjo įrašą kubietis Kapablanka, kuriam Sergejus Sergejevičius priminė nevykusią savo gudrybę per simultaną Peterburgo šachmatų klube. „Saulė — tai gyvenimas, mes laimingi, kai ją matome, o kai ji pasislepia debesyse, mano širdį apima liūdesys",— parašė Kapablanka.

Prokofjevas su įkvėpimu pagrojo koncertą, be savo pjesių, paskambino dar Skriabiną ir Rachmaninovą. Sve-

timoje šalyje jis mielai atliko jų kūrinius. Po keleto metų Prokofjevas rašė, kad koncertą „palankiai sutiko ir publika, ir spauda, ji paskyrė man ilgus straipsnius — beje, ne per daug tesupratusi mano muzikos esmę".

Tačiau kokia forma rodomas tas amerikiečių spaudos palankumas! „Pianistas titanas", „Rusų chaosas muzikoje", „Ugnikalnio išsiveržimas klaviatūroje", „Kakofonijos karnavalas". Ir čia pat recenzijos antraštė: „Bedieviška Rusija". Viskas vienoje krūvoje.

Apskritai Niujorko kritikams Prokofjevas nelabai užimponavo. Tačiau daug muzikantų ir klausytojų jį palaikė.

Kiek daugiau padrąsino nuoširdus jo muzikos sutikimas Čikagoje. Čia jis susiieškojo pramonininką Mak-Kormiką, su kuriuo jam buvo tekę susipažinti dar Petrograde. Mak-Kormikui tada patiko Prokofjevo muzika, ir jis atsisveikindamas žadėjo padėti, jeigu rusų kompozitorius kada nors atsidurs jo šalyje. Dabar Mak-Kormikas supažindino Prokofjevą su čionykščiais dirigentais — Frederiku Stoku ir italu Kleofonte Kampaniniu. Stoką apstulbino „Skitiškosios siuitos" partitūra. Ir jis ryžosi — tai bus sensacija Čikagai! — atlikti laukinį keliaujančio slavo kūrinį.

Siuita buvo sutikta triukšmingai. Dabar, po įvykių Rusijoje, kompozitoriaus drąsą Čikagos kritikai siejo su revoliucionieriaus maištavimu. Dalis publikos ir spaudos liaupsino siuitą kaip „revoliucionieriaus menininko" žodį, kiti „bolševikinę muziką" sutiko priešiškai. Čikagoje Prokofjevas su pasisekimu atliko ir savo Pirmąjį koncertą fortepijonui.

Bet ką veikti toliau? Sergejus Sergejevičius buvo besiimąs nedidelių darbų firmoje, kuri įrašinėjo muziką į plokšteles. Bet visa tai — „smulkmė". Būtų jam pasiūlę koncertų turne, tačiau reikalavo visur skambinti vieną ar dvi vienodas programas, duodančias pelno. Ir, aišku, repertuarines garsių kompozitorių pjeses. Galima šiek tiek ir savo kūrinių. Koncertų organizatoriams Prokofjevas kaip kompozitorius visai nerūpėjo. Tačiau kaip atlikėjas jis įdomus, daužo klavišus lyg boksininkas. (Sklido beveik anekdotas, esą viename viešbutyje negras liftininkas, iš-

girdęs apie rusą „su plieno raumenimis", paprašė Prokofjevą leisti pačiupinėti jo bicepsus — norėjo įsitikinti, ar tiesą rašo laikraščiai...)

Koncertinės kelionės Prokofjevo neviliojo.

Jį traukė muzikinis teatras. Reikia siekti šio savo tikslo. Čikagoje Sergejus Sergejevičius paliko Kampaniniui „Lošėjo" natas. Dirigentui muzika patiko. Bet Prokofjevas turėjo tik klavyro juodraštį. Švarraštis ir partitūra liko Marijos teatre. Greitas išmonių, jis sumetė, kad italas Amerikoje tikriausiai ilgisi tėvynės ir pasiūlė Kampaniniui dar kelionėje subrendusį sumanymą: operą pagal Karlo Gocio pasaką.

— Gocis! Mielasis mūsų Gocis! Puiku! — sušuko Kampaninis.

1919 metų sausio mėnesį buvo pasirašyta sutartis. Tai buvo retenybė: oficialus operos užsakymas svetimšaliui kompozitoriui. Honoraras leido Sergejui Sergejevičiui atsisakyti gastrolių.

Rudens koncertų protarpiais, pasinaudojęs vienos muzikos leidyklos užsakymu, Sergejus Sergejevičius parašė keturis šokius.

Labai įsijautęs jis parašė dar vieną kūrinį — be galo nuoširdžias lyrines miniatiūras, kurias pavadino vaikiškai paprastai: „Senelės pasakos". Prokofjevas sukūrė keturių fortepijoninių pjesių ciklą ir, išleisdamas „Senelės pasakas" į pasaulį, užrašė: „Kai kurie atsiminimai jos atminty išbluko, kiti neišnyks niekada."

Šiais lyriniais kūriniais kompozitorius pasirodė esąs giminingas su tėvynės muzikos tradicijomis, pasirodė kaip buvęs mokinys Liadovo ir Rimskio-Korsakovo, nuo kurių ką tik pamėgino atsiplėšti savo monologe — interviu, nors šis, deja, Amerikos žemėje nuskambėjo lyg šūvis pro šalį. Prokofjevas nelabai mėgo aforizmus, tokius kaip „muzika — sielos kalba", bet „Pasakose" kaip tik įrodė šių žodžių teisingumą.

„Pasakos" turi daug bendra su nusisekusia melodinga Bobulytės partija operoje „Lošėjas". Tik naujosiose fortepijoninėse pjesėse rusiškos intonacijos suskambo dar išraiškingiau. Čia išryškėjo ir kitas būdingas Prokofjevui

bruožas — jis nukrypo į vaikystę, į memuarinius paveikslus. Per visą savo kūrybinį gyvenimą jis bus linkęs prisiminti vaikystę ir tuos prisiminimus paversti akvareliškai tyra, vaiskia lyrika.

Prokofjevui užsakytos „Pasakos" ir „Keturi šokiai" leidėjams nepatiko. Jis akis į akį susidūrė su „komercine Amerika", kur visagalis buvo pinigas. Iš ruso kompozitoriaus buvo laukiama sensacijos, kuri taptų reklama firmai. Reikėjo grobstomos prekės. „Lyrika" kompozitoriaus kūryboje leidėjų nedomino. Prokofjevui už pjeses buvo pasiūlytas toks menkas honoraras, kad neapsimokėjo nė leisti. Bet Prokofjevas galėjo jas paskambinti koncerte, ir šitai jam buvo svarbu. 1919 metų sausio 7 dieną Niujorke jis pirmą kartą paskambino lyrines „Senelės pasakas".

Plėtėsi Prokofjevo pažinčių ratas. Į vieną iš jo rudeninių solinių koncertų atsilankė neseniai iš Rusijos į Ameriką atvykęs Rachmaninovas. Susitikimas su Prokofjevu Niujorke iš pažiūros atrodė labai nuoširdus. Garsusis kompozitorius buvo didžiai prislėgtas, bet kalbėjosi maloniai, nepabrėždamas savo pranašumo. Iš karto buvo justi, kokie skirtingi jų ketinimai. Prokofjevas neslėpė noro grįžti į Tėvynę. Pasaulinis karas baigėsi, ir jis pasisakė viliąsis, kad netrukus, pasibaigus pilietiniam karui, jau galėsiąs keliauti namo. O Rachmaninovas liūdnai tylėjo. Jo laukė nelengvas pianisto atlikėjo gyvenimas. Jis jau buvo sutikęs su amerikiečių menedžerių reikalavimais ir suprato, kad „repertuarines" pjeses, kurios duoda pelno, teks skambinti labai dažnai.

Šis vakaras Niujorke ir susitikimas su Rachmaninovu įėjo į Prokofjevo biografiją dar ir todėl, kad per koncertą artistų kambaryje jis buvo supažindintas su jaunute Rachmaninovų bičiule — Lina Kodina. Paaiškėjo, kad ji mokiusis dainavimo, laisvai kalbanti rusiškai — jos senelis iš motinos pusės ilgą laiką gyvenęs Rusijoje, ir rusų kalba šeimoje skambanti lygiomis su anglų ir prancūzų. Jos tėvas ispanas, o motina — pusiau lenkė, pusiau prancūzė. Visi šeimoje didžiai domisi rusų menu. O ji mėgstanti, kai rusai ją vadina Lina Ivanovna. Tikrai, ji jau girdėjusi Ser-

gejų Sergejevičių skambinant — Pirmąjį fortepijoninį koncertą. Muzika jai labai patikusi.

Prokofjevas netrukus tapo dažnas ir laukiamas svečias Linos Ivanovnos šeimoje. Susitikdavo jie ir pas Rachmaninovus. Lina Ivanovna savo atsiminimuose rašė: „Muzikiniuose sluoksniuose apie jį (t. y. apie Prokofjevą) vieni kalbėjo kaip apie futuristą, dekadentą, atvykusį iš mįslingos ir nesuprantamos Rusijos, kiti — kaip apie įdomų novatorių muziką, treti — kaip apie fenomenalų virtuozą ir t. t." Ir užbaigė: „... aš visada gyniau jo kūrinius ir už tai man gerokai kliūdavo nuo artimųjų, kurių skonis buvo daug konservatyvesnis."

Ji smalsiai žvalgėsi į savotiškos išvaizdos atvykėlį iš Rusijos. Iš pažiūros jis atrodė labai neįprastai, rašė Lina Ivanovna. Buvo nežmoniškai ištįsęs ir liesas; rodės, lenkdamasis publikai perlūš per pusę. Judesiai buvo kampuoti, beveik automatiški.

Petrograde įpratęs bendrauti su bičiuliais, Prokofjevas ir Niujorke ieškojo, kas pritartų muzikiniams jo ieškojimams. Su Lina Ivanovna jis galėjo dalintis savo sumanymais, pasakojo jai apie rusų muziką, apie Tėvynėje likusią motiną ir bičiulius.

1919 metų pavasarį Sergejus Sergejevičius jau buvo „iki ausų" pasinėręs į naująją operą.

Tačiau Prokofjevo gyvenimą svetimame krašte netikėtai apsunkino bėda: Sergejus Sergejevičius pateko į ligoninę. Susirgo skarlatina ir beveik tuo pat metu — difteritu. Kilo pavojus dėl skaudulio gerklėje. Sergejų Sergejevičių nuoširdžiai lankė Linos Ivanovnos šeima ir ji pati. Ligoniui buvo labai blogai. Pagaliau būklė pagerėjo. Ligonis ėmė taisytis.

Mėgęs pajuokauti, Sergejus Sergejevičius atsiminimuose rašė, kaip jis apstulbęs, kai šalia gėlių, kurias buvo atnešę draugai, staiga atsirado puokštė puikių rožių. Pasirodo, jas atsiuntė kažkokia amerikietė. Paskui jis buvo susitikęs su ja ir geraširdiškai prisimindavo, kaip ji, beveik apgailestaudama, pasakė: „Aš maniau, kad jūs mirsite, todėl ir pasiunčiau tokių rožių..."

Ne, netiko šmaikštuoliui pianistui kompozitoriui damų dievaičio vaidmuo!..

Jis vos sulaukė, kol gydytojas leis jam vėl imtis darbo. Vidine klausa jau girdėjo ir vidine rega jau regėjo savo operą. Jam atrodė, tarsi jis tęsia darbą, pradėtą Petrograde. Kurdamas „Lošėją" ir „Juokdarį", jis šturmavo teatro rutiną. Gocio pasaka leido pasistūmėti dar toliau. Jokių lėtų ritmų — greitis, energija. Išjuokti ir auksinį brokatą, ir atlasą, ir kardus, ir eisenas, ir pamėgtų operos herojų ritualus! Pripildyti operą įdomių pasivertimų ir keistenybių! Sustiprinti, net dar labiau negu „Lošėjuje", deklamacinę rečitatyvinę liniją!

Operos siužetas toks. Herojų — Kryžių karaliaus ir jo sūnaus, karūnos Princo,— likimas priklauso nuo geraširdžio burtininko, mago Čelijaus ir su juo besivaržančios raganos Fatos Morganos. Čelijus kortomis pralošia raganai „savo globojamus" pasakos herojus.

Princas suserga. Jo mirties geidžia rūmininkai, kuriuos globoja Fata Morgana. Komiškas personažas Trufaldinas iš Čelijaus sužino, kad liūdesiu sergantis Princas pasveiks, jeigu nusijuoks. Reikia jį prajuokinti! Rengiama linksma šventė. Bet pasirodo Fata Morgana, jos kerai sukausto Princą — jis lieka liūdnas. Čia įvyksta juokingas triukas: Trufaldinas, neva nepažinęs, stumtelia raganą, ši pargriūva, o jai parvirtus kerai netenka galios. Princas nusijuokia ir pasveiksta. Fata Morgana įtūžta ir vėl jį užkeri: jis įsimyli tris apelsinus, kuriuos turi susiieškoti. Prasideda Princo ir jį lydinčio atsidavusio, tačiau bailaus Trufaldino nuotykiai. Kelionėje reikia nugalėti dar vieną burtininkę — Kreontą, kurios sode auga trys apelsinai. Keliauninkai patiria daugybę nuotykių, kol pagaliau pasiekia tikslą. Pavargęs Princas užmiega, o Trufaldinas, kamuojamas troškulio, neatsispiria pagundai ir perskelia vieną apelsiną. Iš jo išeina žavi Princesė, bet ją irgi kankina troškulys. Trufaldinas perskelia antrą apelsiną. Išeina dar viena Princesė, taip pat trokštanti vandens! Nežinodamas, ką daryti, Trufaldinas pabėga, ir žaviosios princesės, troškulio kamuojamos, miršta. Nubunda Princas. Jis perskelia trečiąjį apelsiną. Pasirodo trečia Princesė, jos troškulį Prin-

cui numalšinti pasiseka. Jis beprotiškai įsimyli Princesę. Vaidinama meilės scena. Princas skuba į jungtuves su Princese. Čia nutinka dar viena istorija...

Priešų pasiųsta Negriukė paverčia Princesę žiurke. Grįžęs su karalium, Princas vietoj gražuolės pamato bjaurią Negriukę.

— Ne. Čia pikta apgaulė! — sušunka Princas.

Bet karaliaus žodis nesulaužomas. Tėvas reikalauja, kad Princas susituoktų. Įvyksta toks dialogas:

— Nė nemanau.

— Įsakau.

— Koks siaubas!

— Įsakau. Paduok jai ranką! Eisena, žengte marš!

Ir gaudžiant skambiam maršui, prasideda eisena... Tik lemiamu šventės momentu soste pasirodo žiurkė — tai Princesė atsisėdo į teisėtą savo vietą. Paaiškėja piktų kerų klasta, ir Princesė išsivaduoja. Fata Morgana su pakalikais nugrimzta į pragarą. Laimi meilė ir dorybė.

Atrodė, nė nesugalvotum kito libreto, kuris duotų tiek peno kompozitoriaus vaizduotei. Operos muzikoje beveik nėra statiškų būsenų, dominuoja dinamika, viskas pajungta žodžiui ir gestui.

Karalius, ministrai, burtininkai ir pragaro jėgos parodomos groteskiškai. Išjuokiamas pasipūtimas, mistika, magija, rūmų intrigos. Juokas — veikiantysis operos asmuo. Sąmojingai į operą įtraukti Keistuoliai, paaiškinantys dramos situacijas. Jie trokšta, kad triumfuotų gėris, juos liūdina herojų nesėkmės. Kartu su žiūrovais jie nori padėti herojams, kišasi į veiksmą. Scenoje kyla ginčai, peštynės.

Komiškai graudžios Princo kančios, juokingas Trufaldinas. Sąmojingai skamba muzikinės visokių pasivertimų temos. Didingos eisenos, ypač parodijinė — maršas, kuris tapo klasikiniu Prokofjevo kūryboje.

Visą 1919 metų vasarą ir rudens pradžią Prokofjevas rašė operos orkestruotę. Pravertė Rimskio-Korsakovo ir Čerepnino pamokos. Viskas atlikta profesionaliai ir tiksliai. Spalio 1 dieną, kaip ir buvo sutarta, Prokofjevas įteikia partitūrą Čikagos teatrui.

Operą jau rengiasi statyti. Tačiau nuostabu, kad beveik nė vienam muzikiniam veikalui, kurį buvo parašęs dabar toks garsus baletų ir operų kūrėjas, nebuvo lemta be kliūčių išvysti scenos. Taip atsitiko ir „Trims apelsinams".

Kleofontė Kampaninis, geraširdis, supratingasis Kampaninis gruodžio mėnesį netikėtai mirė. Čikagos operos direkcija, kaip rašė Sergejus Sergejevičius, sutriko, nesusidorojo su repertuaru, ir „Trys apelsinai" buvo atidėti. Operai paaukota dešimt mėnesių. Viltis žlugo.

Zimro žydų ansamblio, kurį sudarė buvę Prokofjevo bendramoksliai Peterburgo konservatorijoje, prašomas, Sergejus Sergejevičius greitai, per dvi savaites, parašė „Uvertiūrą žydų temomis" sekstetui. Uvertiūra išėjo gana vykusi ir buvo įtraukta į repertuarą. Bet ko griebtis toliau? Štai koks tas „gaivus užjūrio oras"!

Prokofjevui įstrigo į atmintį tomis savaitėmis patirtas tuštumos jausmas:

„Kartais aš klajodavau po didžiulį parką Niujorko centre ir, žvelgdamas į dangoraižius, su beaistriu įniršiu galvodavau apie puikius amerikiečių orkestrus, kuriems dėl mano muzikos nei šilta, nei šalta; apie kritikus, teigiančius jau šimtąsyk girdėtus dalykus, pavyzdžiui, „Bethovenas — genialus kompozitorius", ir šiurkščiai vainojančius novatoriškumą; apie menedžerius, rengiančius ilgas gastroles muzikantams, tik tegu jie po penkiasdešimt kartų groja tą pačią pažįstamų kūrinių programą. Aš per anksti čia patekau: kūdikis (Amerika) dar nepriaugęs iki naujos muzikos!"

Vėl mintys apie Tėvynę. Bet „pro kokius vartus" grįžti namo? Pilietinis karas dar nesibaigė. Tarybų Rusiją žiedu veržia priešų frontai.

Ieškodamas temų kūrybai, Prokofjevas aptiko Valerijaus Briusovo knygą. Iki revoliucijos buvo išėjusios dvi jos laidos. Literatūriniuose Rusijos sostinių sluoksniuose knyga pagarsėjo puikia Vokietijos viduramžių stilizacija. Apysaka vadinosi „Ugninis angelas". Joje riterio Ruprechto lūpomis buvo pasakojama, kaip mistifikuodamas skelbė Briusovas, „apie velnią, kuris vienai mergelei pasirodydavo, pasivertęs šviesiąja dvasia", apie magiją, apie inkvizi-

cijos teismą, kuris pražudė ir apysakos heroję Renatą. Rašytojo sukurta po pirmosios revoliucijos pralaimėjimo 1905—1907 metais, ši apysaka buvo duoklė dekadentizmui, viduramžių epochos restauracija.

Kuo apysaka patraukė Prokofjevą? Sugretinus operos libretą ir apysakos siužetą, paaiškėja, kad seksualinė potekstė kompozitoriaus nedomino. Nedomino jo ir mistika. Galima spėti, kad egzaltuota apysakos herojės Renatos meilė tarsi papildė Polinos iš Dostojevskio „Lošėjo" paveikslą. Riterį Ruprechtą, kurio vardu Briusovas pasakoja įvykius, Prokofjevas pavertė kilniu Renatos palydovu, veltui mėginančiu išgelbėti ją ir iš prietarų nelaisvės, ir nuo inkvizicijos.

Ar žinojo Sergejus Sergejevičius, kad tada, kai jis susidomėjo Valerijaus Briusovo apysaka, jos autorius tolimoje Maskvoje jau buvo gretose inteligentijos, kuri ėmė tarnauti naujai revoliucinei kultūrai? Briusovas jau buvo labai nutolęs nuo viduramžių stilizavimo... Ir būtų labai nustebęs, jei būtų sužinojęs, kad kažkur Niujorke rusų kompozitorius, pagarsėjęs kaip maištininkas, susidomėjo Renata. O Prokofjevas tikrai susidomėjo. Po linksmų, lengvučių „Apelsinų" jis grįžo prie aistringai besiblaškančios moters paveikslo. Išmargino pastabomis knygos paraštes. Apmetė dviejų veiksmų muziką. Ir... liovėsi kūręs. Suprato, jog tokia greita pradžia apgaulinga. Opera sunki. Sumanymas aiškiai kilo ne laiku, tema nežadėjo jokių perspektyvų. Su skaudama širdimi jis atsisakė pamėgtosios Renatos, tikėdamasis, kad neilgam.

Amerikoje nebuvo kas veikti, todėl kompozitorius pianistas sutiko vykti gastrolių į Kanadą. Koncertai pagerino materialinę Sergejaus Sergejevičiaus padėtį, bet kūrybiškai jo nepraturtino.

Prokofjevas panoro vykti į Europą. Ten, pasibaigus karui, atnaujino savo veiklą Diagilevas. Lyg piemuo, pasak. Igorio Stravinskio, jis subūrė apie save „paklydusias avis" — svetur išsiblaškiusius rusų aktorius, muzikantus, kompozitorius, dailininkus. Stravinskis jau dirbo su juo. Diagilevas tebeturėjo Prokofjevo „Juokdario" klavyrą. Tatai teikė vilčių Sergejui Sergejevičiui. Prisimindamas savo

debiutą 1914 metais Romoje, jis vylėsi koncertų Europoje. Dar viena žinia paskubino apsispręsti: sunkiais keliais, per Krymą ir Juodąją jūrą, iš Kislovodsko keliavo pas sūnų serganti motina Marija Grigorjevna.

Sergejus Sergejevičius išvyko į Europą.

TARP RUSŲ — BE RUSIJOS

Sergejus Diagilevas laukė Prokofjevo Londone. Sutiko jį taip, lyg būtų išsiskyrę tik vakar. Kaip ir anuomet įspūdingas, aristokratiškų manierų, šaunus, tik truputį pastorėjęs, Diagilevas nuo pat pirmo pašnekesio įtraukė Prokofjevą į neišsenkančių savo sumanymų srautą. Kai buvo perklausomas „Juokdario" klavyras, čia prisikišdamas prie akies monoklį, čia jį atmesdamas, kaip visuomet kategoriškai, „šmaikščiai ir protingai", kaip vėliau rašė Sergejus Sergejevičius, Diagilevas patarė perkurti kai kurias vietas ir parašyti penkis muzikinius intarpus tarp paveikslų, kad visas baletas tilptų į vieną veiksmą, be pertraukų. Dabar tatai esą madinga, patinką publikai. Didelės patirties teatro veikėjas ir išgarsėjusių „rusų sezonų" organizatorius savo žavesiu nuginkluodavo pašnekovus. Prokofjevas pasiūlymą priėmė.

Tuo laikotarpiu Diagilevo veikla suklestėjo iš naujo. Domėjimasis Rusijos įvykiais traukė publiką ir prie rusų meno. Diagilevo spektakliai turėjo triukšmingą pasisekimą.

Baigęs derybas Londone, Prokofjevas vyksta į Prancūziją. Ten sutinka sergančią, beveik apakusią motiną. Paryžiaus gydytojai siūlo operuoti Marijai Grigorjevnai akis, ir ji paguldoma į kliniką. Sergejų Sergejevičių apima nerimas, jis susirūpinęs ir dėl motinos sveikatos, ir dėl „Juokdario" muzikos, kurią būtinai turi greit baigti. Tuo metu į Paryžių atvyksta Lina Ivanovna, ji ir padeda Sergejui Sergejevičiui įveikti užgulusias negandas. Antrą kartą išvykdamas į Londoną, jis paprašo Liną Ivanovną lankyti Mariją Grigorjevną.

Operacija regėjimo nesugrąžino, tik pašalino visiško apakimo grėsmę.

Vasarą Sergejus Sergejevičius nusprendė praleisti su motina netoli Paryžiaus, Senos pakrantėje, prie Mant la Žoli miestelio. Pirmą kartą po dvejų metų jis pasijuto esąs gamtoje. Užmiestyje tyku, gražu, jauku. Juodu su motina ten šnekėdavosi ir šnekėdavosi apie Soncovką, Petrogradą...

Čia juos aplankė dailininkas Michailas Larionovas. Dar anuomet, kai pirmą kartą rengėsi statyti „Juokdarį", Diagilevas jam buvo pavedęs spektaklį apipavidalinti. Pasirodė, kad Larionovas išsaugojo dekoracijų bei kostiumų eskizus ir dabar atvežė juos parodyti, tuo didžiai nudžiugindamas Sergejų Sergejevičių.

Tą vasarą Prokofjevų namelyje skambėjo daug muzikos. Aplankyti Marijos Grigorjevnos dažnai atvažiuodavo Lina Ivanovna. Ji viešėdavo pas Prokofjevus, dainuodavo, išmoko Sergejaus Sergejevičiaus romansus. O jis pats atkakliai ruošėsi koncertams. Skambino savo kūrinius ir nusprendė įtraukti į programą keletą pjesių iš Miaskovskio „Užgaidų" ciklo. Jis labai ilgėjosi savo bičiulio, bet negaudavo nei iš jo, nei iš kitų draugų jokių žinių. Ryšio su Tėvyne nebuvo.

Prokofjevas iš naujo peržiūrėjo pilną ekscentriškų išmonių „Juokdario" muziką. Ji patiko, tačiau per pastaruosius metus pamėgęs kurti lyriką, jis nusprendė Diagilevui pažadėtus intarpus parašyti melodingoms „Senelės pasakoms" artima dvasia. Tai buvo vykusi mintis. Baletas įgijo santūrios Prokofjevo lyrikos, kuri dabar įrėmino komiškus juokdarių paveikslus.

Kaip visada Prokofjevas laikėsi termino, nors jis buvo labai trumpas: rudenį įteikė Diagilevui baleto partitūrą. Pasirūpinęs, kur įkurdinti žiemai motiną, pats greitai susiruošė ir vėl išvyko į Ameriką. Čikagos teatras panoro iš naujo imtis operos „Meilė trims apelsinams". Tačiau derybos užsitęsė dėl grynai finansinių nesutarimų. Ir tik 1921 metų pradžioje naujoji operos direktorė, garsi dainininkė Merė Garden, sudarė su Prokofjevu sutartį ir pažadėjo pastatyti spektaklį ateinantį sezoną. Ir vėl teko laukti!

Visą žiemą jis koncertavo Kalifornijoje. Rusų kompozitoriaus „amerikietiškoji kreivė" tarsi ėmė kilti. Bet Pro-

kofjevui Amerikoje pasidarė nejauku, nors jis ir turėjo ten įdomių susitikimų, pavyzdžiui, su išleistais į užsienį rusų muzikais. Atvažiavo Sergejus Kusevickis. Komerciniai interesai paėmė viršų: Paryžiuje plėtė veiklą jam priklausanti natų leidykla, pasivadinusi „Gutheilio" firma, ir jis išvyko iš Rusijos. Amerikoje Kusevickis gastroliavo kaip dirigentas. Sutiko Prokofjevas čia ir Zilotį, kuris dirbo pedagogu vienoje muzikos mokykloje.

Sergejaus Sergejevičiaus koncertai turėjo pasisekimą.

O kūryba? Kam ir ką kurti? Tėvynėje pripratęs prie kūrybinės aplinkos, kur buvo reikliai žiūrima į „naujų krantų" ieškojimą mene, Prokofjevas ilgėjosi Amerikoje draugiškų ginčų. Kaip savotiškas vienatvės atgarsis tą žiemą kompozitoriaus kūrinių sąraše atsirado penkios dainos be žodžių — vokalizės, kurių muzika gimininga Petrograde parašytiems romansų ciklams. Tačiau vokalizė kaip muzikinė forma, neturinti žodinio turinio, vis dėlto pasirodė svetima Prokofjevo kūrybai. Jis mėgo žodį kaip gestą, muziką kaip veiksmą. Ir ilgėjosi rusų kalbos. Bent jau susitikimų Prancūzijoje: ten buvo daugiau rusiškumo, nors irgi be Rusijos.

Baigęs gastroles, pavasariop Sergejus Sergejevičius jau buvo Europoje. Monte Karle vyko „Pasakos apie Juokdarį" repeticijos. Dirigavo autorius. Premjera Paryžiuje buvo paskirta 1921 metų gegužės viduryje. Prie Prokofjevo pavardės Diagilevas paryžiečius pripratino reklaminiais savo skelbimais, o jo portretą afišoms užsakė garsiajam Anri Matisui. Šis pavaizdavo kompozitorių siaurapetį ir labai ištįsusiu veidu. Kai dailininką paklausė:

— Kodėl?

Jis atsakė:

— Aš norėjau perteikti jo ūgio įspūdį.

Tačiau Diagilevą Paryžiuje aplenkė Sergejus Kusevickis. Jis paskelbė, kad balandžio 29 dieną bus atliekama „Skitiškoji siuita". Ir padirigavo šį ginčininką kūrinį. Kompozitoriaus pavardė, kurią ligi šiol sunkiai ištardavo net muzikantai, kaip meteoras perlėkė per spaudos puslapius. „Skitiškąja siuita" Prokofjevas laimėjo daugelio simpatijas.

Po trijų savaičių, gegužės 17 dieną, Diagilevas pateikė Paryžiaus muzikos pasauliui „Pasaką apie Juokdarį, septynis juokdarius pergudravusį". Arba — trumpiau — baletą „Juokdarys".

Prokofjevas pasiekė savo tikslą: pagaliau jis diriguoja savo paties kūrinį teatrui!

Nuo pat pirmųjų orkestro įžangos taktų, rašė Prokofjevas, „po švilpesio ir krebždesių, lyg nuo orkestro kas būtų šluostęs dulkes prieš spektaklio pradžią", ėmė ryškėti valiūkiškas muzikos pobūdis. Ir iki pat finalo, iki smagios gudruolio Juokdario ir jo bendrų šventės, spektaklis laikė sukaustęs salę, kurioje sėdėjo visas muzikinis Paryžius. „Ir publika, ir spauda sutiko „Juokdarį" labai palankiai",— reziumavo Prokofjevas. Tame pačiame sezone, be „Juokdario" premjeros, Diagilevas atnaujino Stravinskio baletą „Šventasis pavasaris" ir pagaliau pastatė apeigines „Vestuvių" scenas. Tris savitus „rusų sezono" spektaklius.

Paryžiuje „Juokdarys" sulaukė pasisekimo; užtat Londone, kur Prokofjevas apsilankė su Diagilevo trupe, patyrė nesėkmę: kritika buvo labai griežta. Sergejus Sergejevičius grįžo į Prancūziją, pas motiną, ir iki vėlyvo rudens su ja išgyveno Bretanėje, Atlanto vandenyno pakrantėje. Čia pas Prokofjevus viešėjo ir Lina Ivanovna. Marija Grigorjevna paprašė perskaityti jai visas „Skitiškosios siuitos" ir „Juokdario" recenzijas. Jos akys buvo silpnos, ir pati nebegalėjo suklijuoti atsiliepimų į sąsiuvinį, kaip buvo pratusi.

Po Paryžiaus ir Londono Diagilevas Prokofjevo baletą parodė daugelio šalių miestuose. Atsiliepimai buvo prieštaringi, labai daug „peikiamų". Vėliau apie tai Prokofjevas rašė: „Anglijos kritikai nemandagiausi pasaulyje, ir jiems, ko gero, prilygsta tik amerikiečiai." Jie laikė „Juokdarį" beprasmišku, o kompozitorių — išprotėjusiu visų meno dėsnių niekintoju. Beveik visi atsiliepimų autoriai neįžvelgė nacionalinės potekstės, kurią turėjo groteskiška muzika rusų pasakos siužetu. Panašūs vertinimai dar kartą priminė Prokofjevui, kokia tolima jo kūrybiniams polinkiams muzikinė užsienio atmosfera.

„Juokdario" repeticijos ir premjera leido Sergejui Sergejevičiui pagyventi Rusijos dvasia. Tačiau baletas nenumaldė jo troškulio. Gyvendamas Atlanto vandenyno pakrantėje, jis pagaliau ėmėsi jau seniai subrendusio ir apmąstyto Trečiojo koncerto fortepijonui.

Surinko ir išsidėstė ant stalo visus natų užrašus, visas jų nuotrupas ir ištraukas, nuo pat tryliktųjų metų. Kiekvienas užrašas vis ką nors primena — konservatoriją, bičiuliškus pašnekesius su Miaskovskiu ir Asafjevu, kelionę Ramiuoju vandenynu...

Bretanėje, kaimynystėje, buvo dar vienas prisiminimų šaltinis. Čia gyveno Konstantinas Balmontas. Sergejaus Sergejevičiaus jausmas tam ūmiam ir skardžiabalsiui, kartais iki šleikštumo saldžiam kaimynui su žilstančia tamsiai ruda praretėjusia ševeliūra buvo dvejopas. Jo eiles jis mėgo. Galbūt dėl jų skambumo, dėl daugybės aliteracijų, dėl virtuoziško eiliavimo. Pagal Balmonto ir Anos Achmatovos eiles jis buvo parašęs savo brandžius romansus (malonu prisiminti, kaip jie buvo atliekami Petrograde). Pagal „Senovės šauksmus" sukūrė „Jų septynetą" (ir žavėjosi, kaip Balmontas moka įsigyventi į senovės epą). Tuo pat metu iš lėto augo antipatija šiam nesantūriam pasenusiam burbekliui poetui, kuris ir kalbėdavo, ir deklamuodavo su dirbtiniu patosu.

O Balmontas neslėpė savo žavėjimosi kompozitorium ir jo muzika. Prašydavo ir prašydavo paskambinti jam „Užkeikimo" temas, pasiūlė Sergejui Sergejevičiui sukurti naujų romansų pagal jo eiles. Penkių romansų ciklas buvo greit parašytas. Ir dedikuotas Linai Ivanovnai. Čia, Bretanėje, visi bendrai sugalvojo jai pseudonimą, kuriuo pasivadinusi jaunoji solistė ėmė dainuoti koncertuose: Lina Liubera. Balmontas buvo pirmas klausytojas, kuriam Sergejus Sergejevičius paskambino dar ne visai baigtą naują fortepijoninį koncertą. Ir jam atlyginta buvo sonetu, beveik ekspromtu sukurtu jo garbei. Balmontas perrašė sonetą ant žydro popieriaus su dailiais tamsiais pakraščiais. Jis sugebėjo sonete sujungti, rodos, nesuderinamus įvaizdžius: „džiūgaujantį raudonos gėlės gaisrą", „išlydytą rūdą", vaikų iš „kriauklelių" sudėliotą pilį, „opalo

balkoną", valsą šokančias akimirkas... Sonetas baigėsi entuziastinga strofa, tarsi atmetami pernelyg gausūs įvaizdžiai:

Bet siūbteli banga, nušluodama krantus.
Prokofjevai! Tau mūza muzikos šypsosis,
Tavy orkestras ilgis vasaros skambiosios
Ir saulės būgną muša skitas atkaklus.

Nors ir jausdamas simpatiją Balmontui kaip poetui, Sergejus Sergejevičius neliūdėjo, kai teko su juo išsiskirti. Iš Čikagos atėjo gerų žinių: prasidėjo „Apelsinų" repeticijos — Merė Garden tesėjo žodį. Iš Niujorko atėjo laiškas — buvo siūloma gastrolės. Prokofjevas baigia orkestruoti fortepijoninį koncertą ir vyksta į Ameriką.

Vėliau, analizuodamas savo opusus, jis rašė: „Priekaištai, kad vaikausi išorinio blizgesio ir tam tikro „futboliškumo" Pirmajame koncerte, privertė mane ieškoti gilesnio turinio Antrajame." Trečiajame jis pagaliau pasiekė seniai trokštamą pusiausvyrą tarp solinės ir orkestro partijos.

Dešimt metų buvo kaupiama teminė medžiaga. Per šiuos metus buvo parašyta keletas koncertų, sonata, baletas, dvi operos, romansų, pradėta nauja didelė opera... Daug buvo patirta, pergyventa. Ir štai Bretanės pajūryje kūrinys pagaliau užbaigtas.

Apie šį koncertą ne kartą rašė Asafjevas: „Stiprus ne stulbinančiu ryškumu, o gilumu ir turiningumu šis kūrinys atskleidė teigiamas Prokofjevo lyrikos ypatybes, kompozitorius tvirtai įaugo į Tėvynės dirvą." Gyvenimo pabaigoje įžvalgusis kritikas dar kartą pažymės, kad Trečiajame koncerte nėra nieko demonstratyvaus nei jokio blaškymosi ir kad be šio „luisto" vargu ar būtų buvę įmanomi dramatiški „Tėvynės ir svetimos žemės sugretinimai „Aleksandre Nevskyje" — kantatoje, parašytoje po dvidešimt penkerių metų. Štai kur vedė Trečiasis koncertas!

Jau trumpa klarneto įžanga pirmoje dalyje nuteikia lyriškai. Klausytoją pavergia rusiškas melodingumas. Šalutinė partija artima Musorgskio „Parodos paveikslėliams"

(o Sergejus Sergejevičius kaip tik šį kūrinį mėgo ir skambindavo savo koncertuose).

Antra koncerto dalis — tema su penkiomis variacijomis. Daininga, laisva tema — jos norėtum klausytis ir klausytis, bet kompozitorius santūrus. Ir tema, ir kai kurios variacijos — retas muziko radinys. Šmėkštelia variacijose pokštas, kyla sąmyšis, suskamba už širdies griebianti melodija, artima „Senelės pasakų" motyvams... Ir vėl didingai nužingsniuoja pažįstama tema. Prokofjevo muzikos mėgėjai koncerto melodingumą prisimins po ketvirčio amžiaus, išgirdę garsiosios jo Penktosios simfonijos *Adagio*. Tai buvo susitikimas su visada tuo pačiu, visada jaunu Prokofjevu.

Koncerto finalo muzika — spari, veržli, energinga. Vidury — daininingas intarpas. Ne droviai užslėptas, kaip darydavo Prokofjevas jaunystės metais, o atviras lyrinis epizodas. Lyrikos deimančiukas! Pabaigoje vėl skamba muzika, kupina energijos ir spalvų siautėjimo, suteikiančio visam kūriniui šventinę nuotaiką.

Šio kūrinio premjerai buvo lemta įvykti toli nuo Tėvynės, Jungtinėse Valstijose.

Rudenį Sergejus Sergejevičius buvo jau Čikagoje. Operos teatro vadovai nusprendė, kad spektaklį „Meilė trims apelsinams" diriguos pats autorius.

Sergejui Sergejevičiui teko įsikišti į repeticijas, jo nuomone, statytojas Žanas Koini repetavo gana nuobodžiai, nors dainininkai ir orkestrantai buvo geri, o Boriso Anisfeldo dekoracijos, pasak Prokofjevo, net labai geros.

Įsiskaičius į paties kompozitoriaus atsiminimus apie pirmos jo operos pirmą pastatymą, krinta į akis santūrumas, sausumas, net pašaipa. Kad opera nelyginant programa, nukreipta prieš rutiną, šabloną, romantinius štampus, pasenusias operos meno formas — visą tą įkarštį, kuris kaupėsi daugelį metų, kritika jeigu ir pastebėjo, tai komentavo feljetoniškai.

Kaip tik šitaip operos generalinės repeticijos paveikslą nupiešė rašytojas Benas Hektas savo knygoje „Tūkstantis ir viena diena Čikagoje" (šiuos puslapius iš rusiško knygos vertimo Prokofjevas išsaugojo savo archyve):

„Nuolatiniai teatrų lankytojai... murma prieblandoje, kad panašios opėros niekas neregėjęs nei žemėje, nei danguje. Misterio Anisfeldo dekoracijos plieskia kaip viduramžių fejerverkai. Garsų, spalvų ir judesių fantasmagorija užplūsta apstulbusią avansceną. Nes nėra nė mažiausios abejonės, kad avanscena, kur iškaltos Verdžio, Bacho, Haidno ir Bethoveno pavardės, gerokai apstulbusi.

Opera vis audringesnė. Muzika vis audringesnė. Dainininkai apsirengę taip, kaip dar niekad niekas scenoje nevilkėjo. Jie šliaužioja po sceną, šokinėja, vartosi per galvą..."

Operos premjera įvyko gruodžio 30 dieną.

Prokofjevui gruodis buvo sunkus. Vyko „Apelsinų" repeticijos, o mėnesio viduryje du vakarus iš eilės jis skambino savo Trečiąjį koncertą. Publika sutiko palankiai, bet dvelkė ir šaltis. Matyt, amerikiečiai klausytojai „nelabai suprato" muziką, trumpai pažymėjo savo užrašuose Sergejus Sergejevičius.

O kas Rusijoje? Frontų žiedą seniai sutriuškino Raudonoji Armija. Sergejus Sergejevičius pasiuntė į Tėvynę pirmuosius laiškus. Ir laukia atsakymo. Amerikoje įkurta Tarybų Rusijos bičiulių draugija. Sergejus Sergejevičius nudžiugo gavęs pakvietimą ir mielai dalyvavo koncerte, kurį surengė šios draugijos Čikagos skyrius. Sklido šnekos, kad tuo pasipiktinę baltieji emigrantai. Bet šie jam nerūpi.

— Bolševikai globoja meną ir daro visa, kad jis suklestėtų... Mano įsitikinimu, muzikos kultūros Rusijoje laukia didi ateitis,— pareiškė Prokofjevas per interviu žurnalui „Pacific Coast Musician".

Sergejus Sergejevičius koncerte paskambino fortepijoninių savo kūrinių ir Musorgskio „Parodos paveikslėlius", paruoštus gastrolėms dar Bretanėje. Jis itin mėgo smagų „Neišsiritusių paukščiukų baletą" ir ritmingąjį „Bydlo" — pavyzdį, kaip iš pažiūrėti visai nemuzikalios medžiagos konstruojamas mažas šedevras — tikras stebuklas!

Prokofjevas buvo laukiamas Niujorke. Jo laukė Koutsas. Tas pats „Rusijos anglas" Albertas Koutsas, buvęs Marijos teatro dirigentas, kuris kadaise buvo ėmęsis „Lošėjo". Dirigentui, susipažinusiam su rusų muzika, Prokof-

jevas įteikė Trečiojo koncerto partitūrą. Deja, nei Niujorko publika, nei kritikai nesuprato geriausio rusų kompozitoriaus kūrinio. Negelbėjo nei virtuoziškas autoriaus skambinimas, nei puikus dirigento menas. Du koncertus, du vakarus iš eilės — abejingumas, kone žlugimas.

Po dviejų savaičių čikagiečiai parodė Niujorke „Apelsinus". Sergejus Sergejevičius buvo patenkintas orkestru, dirigavo su užsidegimu. Salė operą sutiko gerai, kaip ir Čikagoje. „...Bet, o viešpatie, kokia kritika pasirodė rytojaus dieną! — rašė vėliau Prokofjevas.— Galėjai pagalvoti, kad iš pavartės iššoko ruja šunų ir sudraskė man kelnes."

Ir toliau, tarsi susumuodamas savo dvejų metų klajones, Prokofjevas atsiminimuose rašo: „Teko pažvelgti tiesai į akis: taip puikiai prasidėjęs Amerikos sezonas pasibaigė be jokių rezultatų."

Apie koncertines gastroles nebuvo ko nė galvoti: kai Niujorko kritikai taip nemokšiškai ir šiurkščiai sukritikavo operos spektaklį, kompozitorių šaltai sutiks ir kiti miestai. Rusą pianistą, iškoneveiktos operos autorių, kritikai priešiškai sutiks visur, kur tik jis išdrįs pasirodyti. Koncertai bus sužlugdyti. Negailestingi papročiai biznio šaly anapus Atlanto. Čia dažnai viešpatauja reklama. Gyva meno esmė komersantus mažai tedomina. Tačiau pinigų Čikagos ir Niujorko koncertai šį tą davė. Vilčių suteikė Čikagos teatras: Merė Garden pažadėjo pastatyti „Ugninį angelą". Bet likti Amerikoje Prokofjevas nebenorėjo. Nei vežtis ten motinos.

„Galva plyšta nuo lakstymo, ima noras išvažiuoti ir dirbti kur nors ramioje vietoje",— štai kokios būsenos slegiamas Sergejus Sergejevičius sutiko naujuosius 1922 metus.

Jis nusprendžia vėl grįžti į Europą. Tuo labiau kad Milane tobulinasi Lina Ivanovna. O Vokietijoje atsirado petrogradiškis jaunystės bičiulis Baškirovas, azartiškas šachmatininkas ir poetas, rašęs Boriso Verino slapyvardžiu. Jis gyrė Bavarijos Alpes ir kvietė ten apsigyventi.

1922 metų kovo mėnesį su motina ir Borisu Verinu Prokofjevas įsikūrė Vokietijos pietuose, Etalio miestelyje.



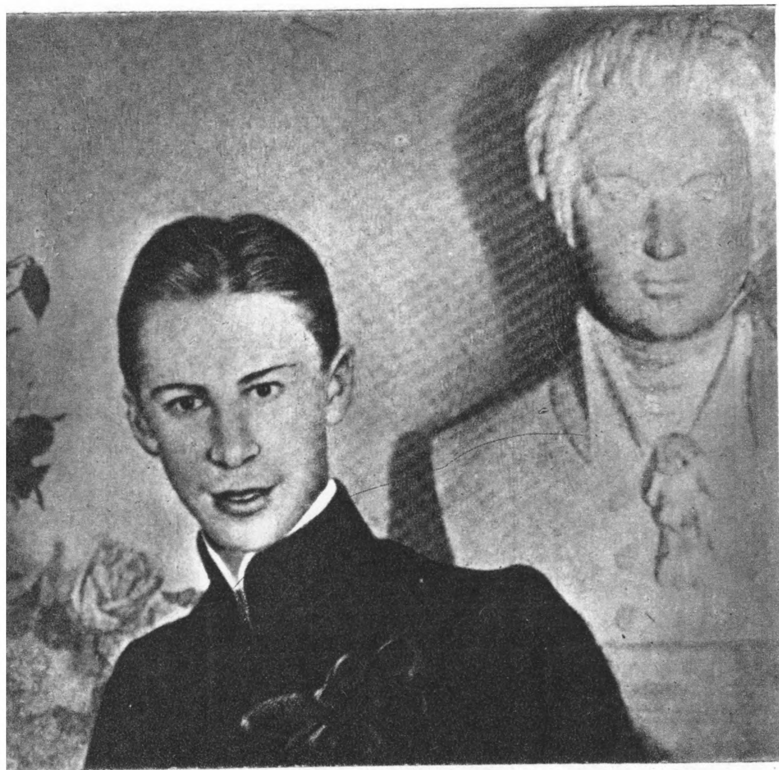
M. Prokofjeva — kompozitoriaus motina



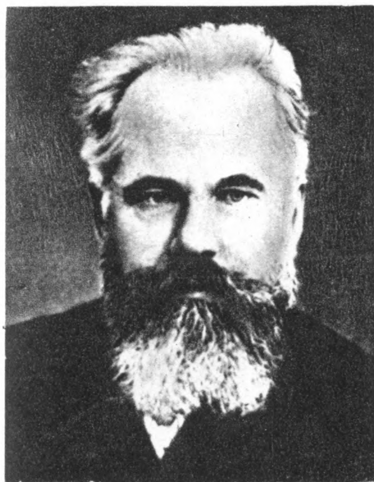
S. Prokofjevas — kompozitoriaus tėvas



Devynmetis Serioža su savo opera „Milžinas"



S. Prokofjevas Peterburgo konservatorijoje (1908)









S. Tanejevas

A. Jesipova

A. Liadovas

R. Glieras



S. Prokofjevas baigęs konservatoriją (1914)



S. Prokofjevas ir N. Miaskovskis



Nikopolyje (1910)



S. Diagilevas



S. Prokofjevas su žmona L. Liubera-Prokofjeva



S. Prokofjevas su sūnumis Sviatoslavu ir Olegu





D. Kabalevskis, R. Glieras ir S. Prokofjevas

S. Prokofjevas, D. Šostakovičius ir A. Chačaturianas



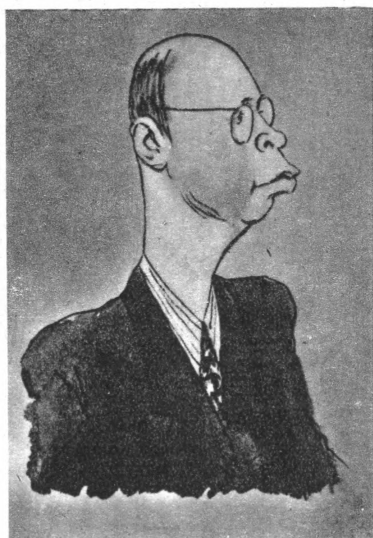


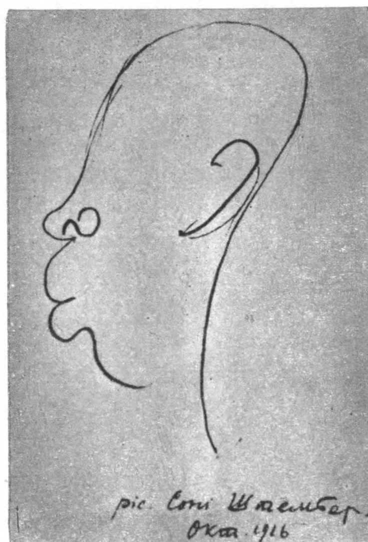


S. Prokofjevas ir S. Eizenšteinas kino studijoje

E. Gilelsas

I. Stravinskis




Окт. 1916





N. Rimskis-Korsakovas (V. Serovo portretas)

Dailininkų Kukryniksų draugiškas šaržas

Dailininko S. Štemberio draugiškas šaržas

Prie dirigento pulto

S. Samosudas, M. Mendelson ir S. Prokofjevas



Paskutinis S. Prokofjevo portretas (1952)

ETALIO PRIEGLOBSTYJE

Klajojantis skitas įsirengė stovyklą žavioje miškingų Bavarijos Alpių vietoje.

Prokofjevų namelyje jauku. Motiną slaugo rūpestinga tarnaitė. Borisas Verinas skaito eiles, kurias dar taip neseniai deklamavo Petrogrado salonuose.

Iš Milano trumpam atvažiavo Lina Ivanovna. Ten netrukus turėjo įvykti Prokofjevo koncertas, dabar jau dalyvaujant dainininkei Linai Liuberai. Sergejus Sergejevičius išvyko į Milaną. Lina Ivanovna, jam akompanuojant, sudainavo Bretanėje sukurtus romansus pagal Balmonto eiles. Abu grįžo į Etalį. Ir kalnų kaimelyje įsižiebė dar vienas šeimos židinys.

Sergejus Sergejevičius pasisakė žmonai ketinąs Etalyje užbaigti „Ugninį angelą". Ant stalo gulėjo pastabomis išmarginta apysaka su viduramžių graviūromis. Pirmame jos lape tvirta Prokofjevo ranka užrašyta: „Į knygą prašoma nečiaudėti". Tai smalsuoliams!

Sergejus Sergejevičius susižavėjęs operos paveikslais. Ne juokais jis net įtikino artimuosius, kad kaip tik tose vietose, kur stovi Etalio vienuolynas, kitados lankęsi Briusovo herojai. Ir tuo galėjai patikėti. Viskas čia priminė senovę. Daugelis valstiečių dažnai išsitraukę iš skrynių apsivilkdavo senoviškus drabužius, vyrai nesiskuto barzdų ir vaikščiojo su ilgais plaukais. Mat vietos valstiečiai dalyvaudavo kartą per dešimt metų vaidinamoje viduramžių misterijoje Oberamergau miestelyje, kuris garsėjo savo teatru. Kaip tik pavasarį turėjo būti tas vaidinimas, tad Etalio gyventojai jau auginosi plaukus ir barzdas. Prokofjevai nuvyko pasižiūrėti vaidinimo, kuris truko nuo ryto ligi vakaro. Kokį išraiškingą foną „Ugniniam angelui" sudarė visa aplinka!

Etalyje Prokofjevas tarsi prisilytėjo žemės. Nubudo vaikystės trauka — o gal ir aistra — botanikai. Jis rinko herbariumą. Ir džiaugdavosi radęs augalą, pažįstamą dar iš Soncovkos. Žiūrėdavo į žvaigždėtą dangų ir didžiuodavosi, kad dar vaikystėje buvo išmokęs žvaigždynų vardus. Nusipirko inkubatorių perėti viščiukams — ši naujovė ką

tik buvo pasirodžiusi prekyboje. („Vaikščiojome po apylinkės kaimus ir rinkome geros veislės vištų kiaušinius, žinoma, jeigu kieme būdavo elegantiškas ir energingas gaidys",— juokauja Prokofjevas laiške vienam bičiuliui.) Valandų valandas išsėdėdavo prie šachmatų su Borisu Verinu. Atidžiai sekė šachmatų mačus visame pasaulyje. („Aliochinas... mano žaisti su Kapablanka pasaulio pirmenybėse; pats Kapablanka Havanoje supa naujagimį.") Prokofjevas rašo eiles, lenktyniaudamas su Verinu verčia Eredijos sonetus (žiuri — Konstantinas Balmontas ir Igoris Severianinas).

Ko tik Prokofjevas imdavosi — šachmatų, botanikos knygų ar klombos priešais namą,— viską darydavo su didžiausiu užsidegimu, karščiuodavosi ir gindavo ką sumanęs, lyg tai būtų buvęs programinis jo kūrinys.

Ir Etalio prieglobstyje Prokofjevas neatsilieka nuo pokario Europos muzikinio gyvenimo. Jį susiranda Sergejus Kusevickis. Paryžiaus „Gutheilio" natų leidykla ir jos skyrius Vokietijoje ėmė leisti rusų kompozitorių kūrinius. Kusevickis paskelbė išleidžiąs Prokofjevo kūrinius. Tarp jų ir naujai parašytą „Juokdario" klavyrą, „Skitiškosios siuitos" partitūrą ir „Meilės trims apelsinams" klavyrą.

Marija Grigorjevna, dabar jau beveik akla, susirūpinusi dėl sūnaus, stambiomis raidėmis rašo seseriai: „Sergejus visą dieną dirba, rengia spaudai kūrinius ir kiekvieną po du kartus koreguoja. Jo darbštumas nepaprastas... Baigęs vieną darbą, tuoj griebiasi kito."

Sergejus Sergejevičius gana dažnai išvyksta koncertuoti į Europos sostines. Jau 1922 metų balandžio mėnesį apsilankė Paryžiuje ir Londone. Atliko Trečiąjį koncertą. Koncerto premjera Paryžiuje įvyko diriguojant Kusevickiui, o Londone — Albertui Koutsui. Po „Skitiškosios siuitos" ir „Juokdario" Paryžiaus koncertų lankytojai nustebo, išgirdę ramią Prokofjevo muziką. Londone ir autorius, ir Koutsas, ir koncertas buvo sutikti, kaip rašė Sergejus Sergejevičius, mandagiai. Kritika, pasak Prokofjevo, „dabar atsiprašinėjo, kad prieš metus taip priešiškai reagavo į „Juokdarį".

Prokofjevas lankėsi Belgijoje, Italijoje, Ispanijoje. Vėl siautėjo jo „Skitiškoji siuita"... 1922 metų pradžioje ji pirmąsyk buvo atlikta Briuselyje, anot Sergejaus Sergejevičiaus, „maištingai": „Publika įsisiautėjo, vos nekilo peštynės." Jam tai buvo nebe naujiena!

Per tų metų gastroles Prokofjevas nesivėlė į „mūšius"; gyvendamas Etalio tyloje ir ramybėje, jis stebėjo muzikinį Europos žemėlapį.

Žurnalų puslapiuose be perstojo mirgėjo Stravinskio pavardė. Su malonumu Prokofjevas išklausė jo baletus ir siuitą fortepijonui iš „Petruškos". Per vieną susitikimą susikirto su Stravinskiu: tas griežtai atsiliepė apie „Apelsinų" muziką, Prokofjevas kažką neigiama pasakė apie sonatą fortepijonui ir dar apie kažkokį pripažinto maestro kūrinį. Tačiau šie menki kivirčai baigdavosi susitaikymu, ir draugiški santykiai atsinaujindavo.

Londone Sergejus Sergejevičius klausėsi Artūro Bliso simfonijos, pretenzingai pavadintos spalvotąja. Kiek buvo dar Rusijoje šnekų apie Rimskio-Korsakovo ir — ypač! — Skriabino mėginimus kurti šviesos ir spalvų muziką! Bliso simfonijos dalys vadinosi: „purpurinė", „raudona", „mėlyna", „žalia". Kodėl? Sergejus Sergejevičius taip ir nesuprato. Naujieji Anglijos kompozitoriai jam pasirodė „pernelyg modernūs" ir „per daug gudrūs". Vokietijos mene ir literatūroje buvo siekiama didžiausio psichologinio išraiškingumo, būdingo po karo ten dominuojančiam ekspresionizmui.

Po „ekskursijų" į Europos sostines Prokofjevas vėl grįždavo į Alpių pašlaites ir vėl kurdavo operą. Daugiau beveik nieko nekūrė. Tiktai parašė opusą 21 bis, dvylikos dalių simfoninę siuitą pagal „Juokdario" muziką. Šia siuita Prokofjevas pradėjo naują savo kūrybos būdą: iš baletų ir operų muzikos daryti siuitas orkestrams. Po trejų metų nuo „Juokdario" pasirodys siuita iš operos „Meilė trims apelsinams".

Kompozitorių kamavo nerimas dėl ateities. Iš Amerikos atėjo žinia: Merė Garden pasitraukė iš Čikagos operos direktorės posto, tad „Ugninis angelas" teatre nebe-

bus statomas. Darbas pasidarė grynai laboratorinis, nebeliko jokios vilties greit išvysti operą scenoje. Tačiau kaupėsi „žaliava" kitiems kūriniams. Kaupėsi net atsargai. Kaip liudija artimieji, kad ir ką veikdavo Sergejus Sergejevičius, gerdavo arbatą, vaikštinėdavo su bičiuliais, staiga nutildavo, siekteldavo ranka į kišenę užrašų bloknoto ir ką nors pasižymėdavo — paprastai kokią temą. Be atvangos pamažu darbavosi kūrėjo mintis.

Etalio nuošalyje Sergejus Sergejevičius gavo žiną iš Tėvynės apie draugus. Pirmoji dar 1920 metais į jo laiškus atsiliepė konservatorijos laikų bičiulė Eleonora Damskaja. Jai Prokofjevas parašė apie savo gyvenimą, apie gastroles, apie premjerų sėkmes ir nesėkmes. Siuntė linkėjimus petrogradiškiams ir maskviškiams bičiuliams, ypač Mejerholdui, kuriam pasiskubino pasiųsti ką tik išleistą „Apelsinų" klavyrą. „Praneškite man Miaskovskio adresą ir visa, ką apie jį žinote",— prašė Prokofjevas 1921 metų rudenį, o kitą vasarą, jau iš Etalio, vėl nekantriai priminė: „Keturiasdešimt penkis tūkstančius kartų meldžiu pranešti man Miaskovskio adresą..." Pagaliau Etalyje buvo gautas laiškas iš Maskvos: atsiliepė Vladimiras Deržanovskis. Pagaliau atėjo patikimų žinių apie Nikolajų Miaskovskį, kuris, pasirodo, jau buvo sukūręs šešias simfonijas! Draugas liko ištikimas šiam žanrui. „Džiugu girdėti, kad Miaskunas pluša,— atsako Sergejus Sergejevičius Deržanovskiui 1922 metų rugsėjo 21 dieną.— Mielai užmesčiau akį į naujas jo simfonijas." Prokofjevas sužino ir apie Borisą Asafjevą: Igoris Glebovas — Asafjevas vadovauja Valstybinio meno istorijos instituto Muzikos istorijos skyriui. Etalį pasiekė puiki, karštai parašyta jo knyga „Simfoniniai etiudai". Popierius prastas, viršelis bespalvis, o kiek ugnies!..

Bičiuliai gina Modesto Musorgskio kūrybos principus, apie tai rašo Deržanovskis. Jis pamini P. Lamą, kurį Prokofjevas pažinojo Maskvoje kaip pianistą ir kaip Kusevickio natų leidyklos bendradarbį. Labar Lamas su Miaskovskiu dėsto Maskvos konservatorijoje. Ir rūpinasi Musorgskio originalų atkūrimu.

Pagaliau Sergejus Sergejevičius sulaukė laiškų nuo paties Asafjevo ir Miaskovskio — išsiskyrimo metai baigėsi.

Trokštamas žinianešys iš Tėvynės Prokofjevui pasirodė Vladimiras Majakovskis. Jie susitiko Berlyne, kur Sergejus Sergejevičius buvo nuvykęs savo kūrinių leidimo reikalais. Majakovskis pasikeitė. Jis buvo jau nebe futuristas, svajojantis apie „žemės rutulio poezijos sekciją", o revoliucijos poetas, gyvenantis jos idėjomis ir šūkiais. Majakovskis pliekė miesčionis, kurie vėl iššliaužė iš savo irštvų prasidėjus Nepui.

Vladimiras Majakovskis galėjo daug papasakoti apie Tarybų šalies poeziją ir meną. Apie mitingus didžiulėse auditorijose ir aikštėse. Galėjo padeklamuoti Sergejui Sergejevičiui savo agitacines eiles, net prekių atidaromose valstybinėse parduotuvėse reklamą.

Neišliko smulkmenų apie šiuos susitikimus Berlyne. Tačiau poetas ir kompozitorius, matyt, vėl išsiskyrė patenkinti vienas kitu. „...Aš žinau, jis man labai nuoširdus",— 1923 metų rugsėjo mėnesį Prokofjevas rašė apie Majakovskį Eleonorai Damskajai.

Sergejų Sergejevičių prie Tėvynės priartino ir pirmasis numeris žurnalo, pradėto leisti Maskvoje, kuriame bendradarbiavo jo draugai. Žurnalas buvo pavadintas pagal Musorgskio devizą: „Į naujus krantus".

S. Feinbergo pasirašytas straipsnis buvo apie Prokofjevo pianizmą. Sergejus Sergejevičius žinojo, kad po Aleksandro Borovskio ir Vladimiro Horovico Feinbergas liko vos ne vienintelis, skambinantis Rusijoje jo kūrinius, tarp jų ir Pirmąjį koncertą fortepijonui. Kiek vėliau Prokofjevo pjeses atliks K.Igumnovas. Jis paskambins ir „Senelės pasakas". Nuskambės Maskvoje ir Trečiojo koncerto transkripcija dviem fortepijonams.

Etalio gyventojas galėjo tik spėti, kad Maskvoje jo pavardę visai neseniai išgirdo jaunimas. Tai buvo tiesa. Po daugelio metų tarybinis muzikos veikėjas V. Vlasovas prisimins, kaip 1923 metais konservatorijos direktoriaus Ipolitovo-Ivanovo kabinete susirinko jauni kompozitoriai.

Vienas paminėjo Prokofjevo pavardę, ir kažkas nustebęs paklausė:

— Koks Prokofjevas?

Niekas apie jį nieko nežinojo. Praeis keletas metų, rašė Vlasovas, ir konservatorijos jaunimas „įsimylės jo muziką". Pavyzdžiui, konservatorijos studentas, būsimasis garsus kompozitorius Dmitrijus Kabalevskis tiek susižavės tolimojo Prokofjevo muzika, kad pedagogas Katuaras, tikrindamas kažkurį jo opusą, lyg tarp kitko įgels mokiniui:

— Žinote, Prokofjevo čia visai kitokia harmonija!..

Apie tai Sergejus Sergejevičius dar nieko nežinojo. Bet tarybinio žurnalo numeris jam buvo dovana. Žurnalo redakcijos prašomas, Sergejus Sergejevičius pasiuntė į Maskvą laišką — pirmą ataskaitą apie užtrukusią savo išvyką „meno reikalais". Šis laiškas — trumpas „klajonių" aprašymas — pasirodė antrame žurnalo numeryje. Laiško gale buvo rašoma, kad jis, Prokofjevas, „apsigyveno Bavarijoje ir kuria penkių veiksmų operą, pradėtą dar Amerikoje". Žurnalas nutylėjo operos turinį: viduramžių siužetas labai jau nesiderino su Tarybų Rusijos gyvenimo interesais ir tarybinio meno patosu.

...Ant darbo stalo Etalio namelyje, prie lango, pro kurį matyti žavūs miškais apaugusių kalnų toliai, guli atversti Renatos partijos lapai.

Štai koks operos turinys. Veiksmas vyksta XVI amžiaus Vokietijoje. Grįžęs iš tolimų klajonių, Ruprechtas kaimo užeigoje išgirsta dejuojant moterį. Jis riteriškai pasiūlo jai pagalbą, ir toji atveria jam širdį. Renata susijaudinusi pasakoja, kaip vaikystėje ji pamilusi „žavingą saulės spindulį" — Ugninį angelą, kuris, deja, dingęs, vos tik ji, sulaukusi septyniolikos metų, palinkusi į jį „siela ir kūnu". Jis „pavirtęs ugnimi ir pelenais" ir baisiai ją apdeginęs, o ji nuo to laiko beviltiškai jo ieškanti. Renatą kamuoja pranašingi sapnai: ji įsitikinusi, kad Ugninis angelas pasivertęs grafu Henrichu. Ruprechtas ją išgelbėsiąs, padėsiąs jai surasti grafą. Aistringą Renatos monologą pertraukia žanrinė scena: savanaudė užeigos šeimininkė atveda būrėją. Prasideda komiškas vaidas.

Ruprechtas iš pradžių lengvabūdiškai žiūri į naująją pažįstamą. Jam ne pro šalį būtų prasiblaškyti po klajonių, bet, sugraudintas Renatos kančių, ją pamilsta ir tampa ištikimu jos draugu. Renata atstumia jo meilę, reikalauja surasti Henrichą. Čia įsikiša piktoji dvasia. Ruprechtas stengiasi susitikti su magu ir išminčiumi Agripa, sužinoti, kas čia per paslaptis ir kaip surasti Ugninį angelą. Agripos kabinete vėl įvyksta komiškas epizodas su piktąja dvasia... Tuo tarpu Renata mieste atpažįsta grafą Henrichą; tasai atstumia ją, įžeidžia, ir ji ima jo neapkęsti. Reikalauja, kad ištikimasis Ruprechtas iššauktų grafą į dvikovą ir jį nukautų. Ruprechtas paklauso ir eina ieškoti nepažįstamojo. Dvikova neišvengiama, bet nepastovioji Renata, pamačiusi balkone tarsi šviesos apgaubtą Henrichą, vėl pasiduoda savo jausmui. Ji maldauja Ruprechtą grafo nenukauti ir žada už tai jį mylėti visą gyvenimą „ir po mirties". Ruprechtas per dvikovą Reino pakrantėje sužeidžiamas. Renata puola prie jo: „O mano Ruprechtai, aš myliu tave!" Ji prisiekia ištikimybę. Ir sulig kiekvienu priesaikos žodžiu moterų choras užkulisyje ironiškai ir kraupiai kartoja:" Meilė, meilė, meilė, cha cha cha!"

Ruprechtas pasveiksta. Renata netikėtai įdūkusi tavernoje jam pareiškia, jog dabar turinti pasirūpinti savo sielos išganymu. Ji išeina į vienuolyną ir palieka nusiminusį, kenčiantį Ruprechtą. Jį guodžia tavernoje sutikti keliautojai Mefistofelis ir Faustas (priešingai operos tradicijoms Prokofjevas Mefistofelį padarė tenorą, o Faustą — bosą!). Seka patraukli scena su pokštais ir persimainymais.

Paskutinis veiksmas — vienuolynas. Kai ten apsigyvena Renata, vienuolės visai pakrinka. Inkvizitorius su palyda pradeda kvotą. Renata neprisipažįsta turinti burtų galios. Veiksmo (ir muzikos) įtampa didėja. Dėl Renatos kyla ginčų — vieni ją laiko šventąja, kiti — burtininke. Vėl ima pokšėti ir šūkčioti piktoji dvasia. Vienuolyne sąmyšis. Kažkur antresolėje pasirodo Ruprechtas su Mefistofeliu ir Faustu. Jis nori gelbėti Renatą, bet Mefistofelis šaltai jį sulaiko: tegu pasigėri įdomiu reginiu! Scenoje klyksmas, dejonės, į būrelius pasiskirsčiusios vienuolės kone maištauja. Siautėja balsai ir orkestras. Inkvizitorius paskelbia

ištarmę — sumišusiai Renatai jis pareiškia, kad ji turinti ryšių su velniu ir būsianti sudeginta ant laužo.

Septynetą metu su pertraukomis Prokofjevas kūrė pamiltą operą. Ir tik vienas Kusevickis kartą per koncertą Paryžiuje atliko šios operos ištraukas, o šiaip jai nebuvo lemta rampos šviesos išvysti keletą dešimtmečių. Tik po pusantrų metų nuo Sergejaus Sergejevičiaus mirties, 1954-ųjų lapkrityje, „Ugninis angelas" buvo atliktas koncertiniu būdu Prancūzijoje. Po metų opera pirmą kartą buvo pastatyta scenoje Venecijos festivalio dienomis. Praeis dar dešimt metų, ir 1963-aisiais „Prahos pavasario" svečiai išvys beveik visas Prokofjevo operas ir baletus. Tarp jų ir „Ugninį angelą". Dar po dvejų metų opera bus parodyta Vokietijos Demokratinėje Respublikoje, Berlyne.

„Ugninis angelas" įrašytas į plokšteles, skamba per radiją. Operos herojus klausytojai dabar tik sąlygiškai sieja su viduramžių personažais. Renata tarsi papildo „Lošėjo" Polinos paveikslą. Ruprechtas suvokiamas kaip humanistas. Renatos partija, kupina rečitatyvų, dramatiškų šūksnių ir ilgų arijų — monologų su įtemptu vidiniu veiksmu, yra labai didelė. Polina svaido trumpas replikas ir atlieka du tris kiek labiau išplėtotus „veiksmo" monologus — tai buvo pirmas Prokofjevo bandymas sukurti lyriškai dramatišką moters partiją. „Ugninio angelo" jau pirmajame veiksme yra plati Renatos partija. Itin įtemptai per haliucinacijas skamba šešių natų frazės, kai herojė šaukia: *„Grâce, grâce!"* („Pasigailėk, pasigailėk!"). Kartu su Renatos monologais klausytoją žavi plačios, melodingos orkestro temos. Visa opera remiasi vokaline deklamacija, lydima sudėtingos orkestro muzikos.

Kritikai pagrįstai yra pareiškę, kad ir Ugninio angelo paveikslas, ir pats operos siužetas, o — iš dalies — ir jos muzika dvelkia mistika: tie viduramžių užkeikimai, prietarai ir magija! Po juokų, pokštų, išdaigų, grotesko, karikatūros ir paradinių eisenų „Apelsinuose" ir „Juokdaryje" „Ugninis angelas" tikrai stebino: rusų kompozitorius geba parašyti ir šitokius kūrinius — ankstesniųjų antipodus.

Beje, ir kurdamas „Bjaurųjį ančiuką", „Juokdarį" ir „Tris apelsinus", Prokofjevas mėgo persimainymų scenas.

„Ugninio angelo" Mefistofelis irgi kartais panašus į „Trijų apelsinų" Magą, kuris pastoja kelią Princui su Trufaldinu. Ketvirtajame veiksme po dramatiškos scenos, po Ruprechto ir Renatos pasiaiškinimo, eina linksmas epizodas: pakelės smuklėje pasirodęs Fausto lydimas Mefistofelis pramogos dėlei grasina šeimininkui už blogą aptarnavimą praryti jo berniuką tarną. Ir praryja, užgerdamas jį vynu. Apstulbęs šeimininkas prašo lankytoją burtininką grąžinti jam berniūkštį. Tarnas iš tikrųjų... išlenda iš šiukšlių dėžės.

Mefistofelis — mitrus fokusininkas, prilygstantis tam fechtuotojui šėtonui, kuris Seriožai Prokofjevui padarė tokį stiprų įspūdį vaikystėje, kai žiūrėjo Guno „Faustą".

Ir pats mistinis Ugninis angelas, kaip operos personažas, buvo kompozitoriui lyg koks vilkolakis — davė dingstį pagilinti ekspresyvią Renatos partiją, iki tragizmo išaukštinti meilės temą.

Kaip dramatiškoje „Lošėjo" situacijoje Generolo, tarno Potapyčiaus ir kitų personažų rėksmingos replikos sukelia šypseną ir išsklaido ekspresijos įtampą, taip ir „Ugniniame angele" lyrinis dramatinis operos patosas, žiūrėk, ir sušvelninamas pokštu, parodančiu, kad mistinis siužetas tėra sąlyginis. Ir baigiamasis veiksmas — inkvizitoriaus teismas, kaip ir visa opera, dar laukia naujos režisieriaus interpretacijos.

...Ėjo paskutinės Prokofjevo gyvenimo Etalyje dienos. Idiliški pasivaikščiojimai, vakarai šeimoje, rankraščių korektūros, kurias siuntinėjo „Gutheilio" firma, laiškai iš Tėvynės — visa tai užpildė gyvenimą ir skatino apie daug ką pagalvoti. Tačiau prigimtis kompozitorių šaukė į kovos areną. Be to, reikėjo pagalvoti apie lėšas pragyvenimui: Prokofjevai laukė padidėsiant šeimos.

Buvo nuspręsta keltis į Paryžių. Dešimčiai metų, nuo 1923-ųjų rudens, šis miestas Sergejui Sergejevičiui buvo pasidaręs savas. Dabar jis vyko į muzikinę Europos sostinę kaip žinomas kompozitorius, pianistas ir net dirigentas. Jo pavardę jau lengvai ištardavo prancūzai muzikos mylėtojai ir žurnalistai: Prokofiéff.

Jis vežėsi dar neatliktų kūrinių. Atstatė Antrojo koncerto fortepijonui partitūrą, nes pirmą jos redakciją ištiko nelaimė — ji liko Rusijoje ir suirutėje per Švietimo Liaudies Komisariato muzikos skyriaus vedėjo neapsižiūrėjimą pateko į geležinę krosnelę. Etalyje Sergejus Sergejevičius perdirbo audringąjį savo koncertą ir naujai jį instrumentavo. Dabar žadėjo jį atlikti Paryžiuje.

Etalyje Sergejus Sergejevičius parašė dar ir sonatą fortepijonui. Penktąją. Pagaliau surado atlikėją dar Petrograde sukurtas Koncertas smuikui. Jis patiko smuikininkui, orkestro koncertmeisteriui Marseliui Darje. Kusevickis įtraukė jį į sezono programą.

Taigi reikėjo atsisveikinti su Etaliu. Ir išsiskirti su opera. Laikinai, tikėjosi Sergejus Sergejevičius. Ir norėdamas ją susieti su gyvenimu kalnų prieglobstyje, kūrinį, nors ir nebaigtą, įtraukė į užbaigtųjų sąrašą: op. 37 „Ugninis angelas", 5 veiksmų opera. Renatos ir Ruprechto personažai jam taip ir liko neatskiriami nuo gyvenimo miškingoje Bavarijos Alpių pašlaitėje.

MUZIKINIAME PARYŽIAUS OLIMPE

Į Paryžių Prokofjevai atvyko kaip tik tą dieną, kai pirmą kartą buvo atliekamas Koncertas smuikui — 1923 metų spalio 18-ąją. „Grand Opéra" teatro salė buvo pilnutėlė. Į koncerto premjerą atėjo daug meno žmonių. Prokofjevas sutiko salėje kompozitorių Karolį Šimanovskį, pianistą Artūrą Rubinšteiną, dailininką Aleksandrą Benua. Koncerto klausėsi ir garsioji balerina Ana Pavlova.

Marselis Darje pagrojo koncertą puikiai. Kusevickis pasistengė kuo gryniausiai pateikti lyrines koncerto temas — ir melodingą, dvasinės šilumos kupiną pagrindinę temą, ir pasakiškus antros dalies — *skerco* paveikslus. Paryžiečiai palankiai sutiko ir koncertą, ir atlikėjus, ir autorių. Tačiau Prokofjevas vis dėlto pajuto, kad nuo publikos dvelkia vėsa ir santūrumas: jau pirmieji kritikos atsiliepimai patvirtino, kad jo lyrika daugeliui pasirodė „senamadiška", iš „ruso maištinininko" visi tikėjosi rafinuotumo, madingo

modernizmo. Liko nepastebėtas ir nutolimas nuo tradicinės koncerto formos kaip solisto ir orkestro partijų „varžybų": per visą kūrinį solistas dirbo beveik be atvangos — Prokofjevas iki pat gyvenimo pabaigos nenusižengė šiam principui, kurdamas muziką styginiams instrumentams.

Kas žino, kaip būtų pakrypęs koncerto likimas, jei ne Jožefas Sigetis. Vos trisdešimtuosius metus peržengęs vengras smuikininkas, apsigyvenęs Prancūzijoje, koncertavo kaip virtuozas ir atliko plačiausią repertuarą — nuo Bacho ligi naujausių kompozitorių. Jam patiko „rusiškas koncertas". Iš pradžių Sigetis jį pagrojo su autorium mažame Prokofjevų bute (kambaryje, „kur natomis buvo užversta viskas: stalas, sofa ir net lova",— rašė vėliau smuikininkas). Ir sutiko koncertuoti viešai.

Rusijoje Koncertas smuikui buvo įvertintas iš karto. Premjera Paryžiuje pralenkė maskviškę vos penkiomis dienomis: spalio 23 dieną muzikos vakare, kurį Maskvoje organizavo akcinė bendrovė „Meždunarodnaja kniga", koncertą atliko Natanas Milšteinas, fortepijonu akompanavo Vladimiras Horovicas. Po metų šį koncertą į Maskvą ir Leningradą atsivežė Sigetis; jis grodavo šį koncertą per kiekvienas gastroles Tarybų Sąjungoje.

Kaip tik po šio koncerto Tėvynėje buvo susidomėta Prokofjevu.

Bet ne visur Europos miestų salėse ir ne visada, net atliekamas Jožefo Sigečio, koncertas susilaukdavo pripažinimo. Net ir Prancūzijoje Sigečiui teko įveikti orkestrantų pasipriešinimą, tie stebėjosi, kad smuikininkas nori groti „šį šlamštų šlamštą". Keista, kaip niekas nesuprato rusiškos lyrikos Prokofjevo muzikoje! Londone po šio koncerto premjeros,— o griežė Sigetis,— laikraštyje pasirodė straipsnelis antrašte: „Galvijų laidaro triukšmas Kvins-hole". Sigetis nekreipė dėmesio į išpuolius ir su Prokofjevo koncertu pergalingai apkeliavo kone visą pasaulį.

Grįžkime į 1923 metų spalį. Prokofjevai įsikūrė Paryžiuje. Po keturių mėnesių, vasaryje, jiems gimė pirmas sūnus Sviatoslavas. Iš anapus Atlanto atvyko Linos Ivanovnos motina. Šeimos jau buvo penki žmonės.

Vilčių parašyti naujų kūrinių jis nepuoselėjo. Tam reikėjo ne tik laiko, bet ir lėšų. Negi kreipsies pagalbos į mecenatus?! Dar gyvendamas Petrograde, jis niekino muzikus, kurie prašinėjo išmaldos iš turčių ir aristokratų. Nenurimo ir „kovos" aistra: užkariauti sėkmę savo muzikai pačiam, nes Europos ir Amerikos pianistai dar labai nenoromis įtraukdavo į savo repertuarą jo kūrinius.

Pirmiausia — Antrasis fortepijoninis koncertas. Jį išmokti buvo sunku. Ir lyg tyčia — vėl Prancūzijoje, kaip ir pirmą kartą 1913 metais. Lina Ivanovna prisimena:

„Sergejus Sergejevičius... ėmė atkakliai jį „kalti", daug sykių kartodamas sunkias vietas. Ypač dažnai jis kartojo kadenciją, skųsdamasis, jog parašęs ją pernelyg sudėtingą. Dviejų mėnesių Sviatoslavą nunešdavom į atokiausią buto kampą..."

Šeimos tėvas baigė „kalti" savo koncertą ir kaip atpildo susilaukė didelio pasisekimo per premjerą gegužės mėnesį. Bet nebuvo išvengta lyginimų su Koncertu smuikui, kurį kritikai modernistai, formaliosios muzikos gerbėjai, priminė kaip kompozitoriaus nutolimo nuo „avangardo pozicijų" pavyzdį. Bet ar taip buvo iš tikrųjų? Galbūt Paryžiuje niekas neišgirdo jo lyrikos ir nepripažino jos esant? „Gyventi Paryžiuje dar nereiškia būti paryžiečiu",— rašė Prokofjevas.

Kompozitoriaus portfelyje dar du kūriniai, neatlikti Paryžiaus salėse,— Penktoji sonata ir Antroji simfonija.

Sonata, sukurta tyliame Etalyje, turėjo suėmusi tos kunkuliuojančios energijos, kurios jam atliko nuo „Ugninio angelo", o jos turinys buvo labai subjektyvus, gal net intymus. Ji parašyta sudėtinga muzikine kalba, lygiuojantis į Paryžių. Sergejus Sergejevičius suprato, kad sonata tęsė „Sarkazmų" liniją per „Skitiškąją siuitą" ir „Jų septynetą". (Beje, užkeikimo oratoriją irgi atliko Paryžiuje Kusevickis 1923 metų pavasarį.)

Paryžiuje, skambinama paties autoriaus, Penktoji sonata iš tiesų buvo sutikta ramiai kaip „sava". Tačiau Tėvynėje kritikų atsiliepimai buvo rezervuoti. Joje buvo įžiūrimas „išraiškos sausumas", įžvelgiamas „siaubas", nenatūrali harmonija, falšas, Prokofjevo pianizmo nuopuo-

lio žymės. Tik nedaugelis, ir tai gerokai vėliau, išgirs sonatoje ir melodingumą, ir pasakų paveikslų lyriką, o finale — trykšte trykštančią žvalios eisenos energiją. Pats kompozitorius Penktąją sonatą mėgo ir visada buvo itin reiklus jos atlikėjams. Prokofjevas grįžo prie sonatos paskutiniaisiais gyvenimo metais — iš naujo ją suredagavo.

Prokofjevo šeima vasarą praleido Vandėjoje, Atlanto vandenyno pakrantėje. Sergejus Sergejevičius ruošėsi būsimiems koncertams. Rudenį apsigyveno Paryžiaus priemiestyje. Jo namai buvo visada atviri svečiams. Ypač daug bičiulių suvažiuodavo sekmadieniais. Lankėsi pas Prokofjevą dirigavimo klasės mokytojas Čerepninas su žmona ir Jesipovos klasės bendramokslis Aleksandras Borovskis, vienas iš pirmųjų Prokofjevo kūrinius ėmęs skambinti užsienyje. Ginčais ir muzika svetingus Prokofjevo namus skardeno aikštingi ir velniškai talentingi prancūzų kompozitoriai. Tai buvo Sergejaus Sergejevičiaus bendraamžiai — Darijus Mijo, Artūras Honegeras, ir jaunesni — jiems buvo po dvidešimt šešerius metus — Žoržas Orikas ir Fransis Pulenkas. Jie įėjo į kompozitorių grupę, kuriai buvo prigijęs „Šešeto" vardas. Grupė taip buvo pavadinta veikiausiai pagal analogiją su rusų „Galingojo sambūrio" penketu. „Šešetas" atmetė romantizmo epigonus, jo nepatenkino ir netvari muzikinė impresionistų stichija. Taigi egzistavo kūrybos principai, kurie „Šešeto" narius artino su rusų „antiromantiku" Prokofjevu. O šį su prancūzais jungė ir „konstruktyvių" ritmų pomėgis, tikslus muzikinės minties perteikimas. Kiekvieną savaip — ir šeimininką, ir svečius — viliojo urbanistinė muzika, XX amžiaus miesto muzika. Anuo metu tai buvo kone būtina duoklė daugelio meno sričių kūrybiniams ieškojimams. Bet Prokofjevas nesusiliejo su „Šešetu", liko ištikimas sau. Jis buvo visas įsitraukęs į savo muziką. Fransis Pulenkas kartą atkreipė dėmesį į būdingą Prokofjevo bruožą: jis pažinojo visokią muziką, bet veikiau iš smalsumo...

Talento visapusiškumu išsiskyrė Mijo, aštraus proto menininkas. Artūras Honegeras truputį daugiau nei prieš metus buvo sukėlęs nemaža triukšmo mašininiu urbanistiniu savo opusu „Pacific 231". Jis su stulbinančiu išradingu-

mu mėgdžiojo lekiantį garvežį, vis didinantį ir didinantį pasiutusį tempą. Nebeliko muzikoje miglotų svajonių, šydu pridengtų sąskambių. Pirmenybė teikiama mašinos ritmui, jos stichijai. Honegero garvežys „Pacific 231" perlėkė per viso pasaulio koncertų sales ir apsuko galvas daugeliui jaunų kompozitorių.

Tame kompozitorių ratelyje daug buvo kalbama ir apie grįžimo į klasicizmą galimybes.

Prokofjevas savo „Klasikinėje simfonijoje" dar 1917 metais, kaip jis pats rašė, „probėgšmais" buvo prisilytėjęs klasikos, konkrečiai Haidno, klasicizmui buvo artima ir jo mėgstamoji „Simfonijetė". Bet jis buvo nusistatęs prieš demonstratyvų posūkį į klasikinę muziką. Vadinamasis neoklasicizmas jo neviliojo. Prokofjevas sakydavo draugams, jog jam nepatinka, kai į dabartinę muziką perkeliama XVIII amžiaus muzikos kalba. Jis piktinosi, kad „savinamasi svetima išraiška". Tos pačios nuomonės buvo ir jo pašnekovai. Bet praslinks keletas metų, ir ne visi jie atsispirs šiai pagundai, kurią kurstė muzikinės mados diktatoriai. Atsilaikys tik Honegeras ir, atsakydamas į jo žodžius, kad per daug dažnai dabar grįžtama į klasicizmą, Prokofjevas jam tars:

— Netrukus liksime tik du — jūs ir aš, kurie nė nemano niekur grįžti.

Draugai kalbėdavo apie Ravelio muziką. Kadaise, dar Petrograde, apimtas jaunuoliško įkarščio, Sergejus Prokofjevas kritikavo Morisą Ravelį už sekimą „debiusizmu". Dabar jis daug ką vertino Debiusi kūryboje, o Ravelio simfoninė muzika, jos elegantiška ir nuostabi orkestruotė jį be galo žavėjo. Mėgo Prokofjevas Ravelį ir už jo ištikimybę Musorgskio idealams. Juk Ravelis iš naujo instrumentavo „Chovanščiną" ir puikiai pritaikė orkestrui „Parodos paveikslėlius".

Sergejų Sergejevičių nustebino Moriso Ravelio kuklumas. Nustebino per pirmą jų susitikimą 1920 metais vienuose namuose, kur buvo surengta „muzikinė arbatėlė". Prokofjevas vėliau apie šį susitikimą rašė: „Įėjo labai žemo ūgio vyriškis, aštriais, savotiškais veido bruožais ir gana aukšta ševeliūra, jau tada kiek žilstelėjusia." Jie buvo su-

pažindinti... „Kai aš pareiškiau džiaugsmą, kad galiu paspausti ranką tokiam didžiam kompozitoriui, ir pavadinau jį maestru... Ravelis greit atitraukė ranką, lyg būčiau norėjęs ją pabučiuoti, ir sušuko: „Ak, ką jūs, nevadinkit taip manęs!" Prokofjevas nepritarė savo paryžiečiams bičiuliams iš „Šešeto", kurie, kaip jis sakė (prisimindamas ir savo jaunystę!), „jaunatviškai įsikarščiavę" vadino Ravelio muziką „kone atgyvenusia savo amžių".

Taip, atėjo nauji žmonės, jie ieško naujos muzikinės išraiškos. Ir jis, Prokofjevas, taip pat ieško „naujo ir tikro" meno. Bet Ravelio muzika jam neatrodo pasenusi. Prokofjevui jis visada bus vienas iš žymiausių d a b a r t i e s kompozitorių.

Prokofjevo svetainėje gyvai buvo svarstomi nauji vokiečių ir austrų kompozitorių kūriniai. Šnekama apie austro Albano Bergo operą „Vocekas". Šis pokarinio ekspresionistinio meno kūrinys buvo parašytas iki kraštutinumo įtempta muzikine kalba ir nestokojo be galo įaudrintų liguistų emocijų.

Albano Bergo muzika visai nesilaikė įprastų operos kūrimo normų. Ją santūriai vertino ir kai kurie kompozitoriai, ieškantys naujų kelių operos muzikoje.

Europoje suskambo ir atonalioji Arnoldo Šenbergo muzika. Formalistinė muzika, „nužmoginta", netekusi saitų su liaudies gyvenimu[5]. Dar 1911 metais jis skelbė, kad „melodija — tai pirmykštė išraiškos priemonė", kad „su klausytoju elgiamasi taip, kaip suaugęs žmogus elgiasi su kūdikiu arba protingas su idiotu". Dabar šis austrų kompozitorius ir jo pasekėjai visai atsiribojo nuo tonaliosios sistemos ir klausai įprastų ritmų. O Prokofjevas nenustojo ieškojęs naujų melodijų, naujų intonacijų; pašnekesiuose jis pabrėždavo, jog rašąs „nenuginčijamai tonalią" muziką. Jį traukė melodijos. „Niekas jo taip neišmušdavo iš pusiausvyros, kaip klausimas: „Kur čia jūsų melodija?", arba kai kritikai rašydavo: „Jo kūrinyje nėra melodijos." Į tai jis atsakydavo: „Reikia sugebėti klausytis — prasikrapštykit ausis!" — prisimena Lina Ivanovna.— Jau trečiojo dešimtmečio pradžioje jis sakydavo, kad melodi-

[5] Dabar toks vertinimas atrodo pasenęs (*rec. past.*).

ja — tai pagrindinis muzikos elementas, užvis svarbiausias, ir kad reikia mokyti tuos, kurie to nesupranta."

Prokofjevas ir jo bičiuliai daug klausėsi muzikos. Šmaikščiai svarstydavo naujus kūrinius. Ginčydavosi. Rūkydavo. Gerdavo prancūzišką vyną ir rusišką arbatą.

Belvju prie Paryžiaus per žiemą Prokofjevas užbaigė visų penkių „Ugninio angelo" veiksmų klavyrą. Sukūrė sudėtingą orkestruotę. Jį žavėjo išraiškingos vokalinių partijų rečitatyvinės intonacijos. Praeis kiek laiko, ir panašių vokalinių partijų, nepriklausomai nuo Prokofjevo atradimų, pasirodys ir vengro Bartoko, ir anglo Briteno, ir prancūzo Pulenko kūryboje. Pastarasis buvo vienas iš dažnų Prokofjevo svečių ir, be abejo, tada klausėsi „Ugninio angelo" muzikos.

1924—1925 metų sezone Sergejus Sergejevičius keletą kartų koncertavo. Lankėsi Berlyne ir Varšuvoje. Paryžiuje vieną vakarą paskambino keturias savo sonatas, tarp jų ir Penktąją. Žiemą baigė naują, Antrąją simfoniją. Dirbti buvo neįprastai sunku. Jam kėlė nerimą vidutinis Penktosios sonatos, vėliau — ir Antrosios simfonijos pasisekimas... Piršosi mintis: „Ar kartais jam nėra lemta pasitraukti į antraeilininkus?"

Sergejaus Sergejevičiaus susirūpinimą dar padidino sielvartas. Žiemą paaštrėjo motinos liga, ir netrukus ji mirė. Marijos Grigorjevnos mirtis buvo atsisveikinimas su praeitimi, su brangiais vaikystės ir triukšmingais konservatorijos laikų atsiminimais. Juk kaip tik motina taip atkakliai ir nepalenkiamai vedė jį į tikslą — nuo pirmo prisilietimo prie fortepijono klavišų Soncovkoje. Kaip ji būgštaudavo prieš jo debiutus! Motina anais laikais, ko gero, net atidžiau už jį patį skaitydavo atsiliepimus apie jo muziką ir skambinimą. Paskutiniaisiais metais, jau beveik apakusi, ji ilgai žiūrėdavo į rūpestingai albumuose suklijuotas pažįstamas recenzijų iškarpas, prisimindavo Sergusiaus koncertus. Ji uoliai prižiūrėjo, kad marti toliau klijuotų atsiliepimus. Marija Grigorjevna numirė ant Linos Ivanovnos rankų. Sergejus Sergejevičius labai skaudžiai išgyveno jos mirtį.

Pavasaris pradžiugino žinia iš Kelno. Kovo mėnesį ten sėkmingai praėjo „Meilės trims apelsinams" premjera. Be galo buvo kviečiami į sceną pats autorius, išradingas režisierius Štrobachas ir puikiai spektakliui dirigavęs Eugenas Senkaras. Sergejaus Sergejevičiaus dvasinę būklę šiek tiek palengvino džiugi naujiena iš Leningrado: buvęs Marijos teatras prašė sutikimo statyti operą „Meilė trims apelsinams". Na žinoma, jis sutinka! Taip, taip! Telegrama su atsakymu buvo pasiųsta nedelsiant.

Kolei kas toliau vyko koncertų sezonas. „Šią žiemą man teko trankytis po visą pasaulį",— rašė jis į Maskvą. Sezono pabaigai Paryžiuje buvo numatyta atlikti Antrąją simfoniją. „Devyni mėnesiai pašėlusio darbo", pasak Sergejaus Sergejevičiaus, buvo į ją įdėta. Matyt, jausdamasis ne visai tvirtas, jis dairėsi į tarybinius savo bičiulius. „Drebu, kad su savo simfonija nepasieksiu tos aukštumos, kurios man linkėjai",— rašė Sergejus Sergejevičius į Detskoje Selo prie Leningrado Asafjevui. Kaip niekad jaudindamasis, jis laukė premjeros, kurią turėjo diriguoti Kusevickis. Prokofjevas norėjo parašyti kūrinį „iš geležies ir plieno", bet, klausydamasis simfonijos, jautė, kad „kieta" jos kompozicija pernelyg sudėtinga. Jau po mėnesio nuo premjeros savo abejones išsakė Miaskovskiui: „... Nieko kita simfonija nesukėlė, tik suglumimą; tiek priimantravau, kad ir pats klausydamasis nebesusigaudžiau, tad ką jau kalbėti apie kitus."

Antroji simfonija ir vėliau buvo atliekama labai retai. Koncertų salėse ją lydėdavo šaltis. Pasiteisino liūdna Sergejaus Sergejevičiaus nuojauta, kai jis iš anksto rašė Miaskovskiui į Maskvą, kad „senatvėje" su nauju savo kūriniu „imsiąs ir nusirisiąs iš pačių technikos aukštybių". Beje, tame pačiame laiške reiškė ir viltį, jog „po keleto metų gal paaiškės, kad simfonija visai nieko sau ir net darnus dalykėlis..."

Nuostabus kai kurių muzikos kūrinių likimas! Praslinkus beveik keturiems dešimtmečiams, Antrąją simfoniją Tarybų Sąjungos koncertų salėse keliskart dirigavo naujos kartos dirigentas — Genadijus Roždestvenskis. „Antroji simfonija — tai kontrastų simfonija, neatsitiktinai ji susi-

deda tik iš dviejų dalių",— rašo apie ją Roždestvenskis. Jis mato simfonijoje „du poliarinius pradus — tamsą ir šviesą; ugnį ir ledą; vidurio nėra". Dalydamasis savo įspūdžiais, jis sako, kad publika, „kurios nieku būdu neapkaltintum snobizmu, labai šiltai sutiko šią simfoniją". Galbūt apie tokią tolimą viltį ir rašė kadaise Prokofjevas Miaskovskiui?

Sergejus Sergejevičius jautė, kad jį kaip menininką vis labiau ima slėgti prieštaravimai. Jis buvo bejėgis objektyviai įvertinti savo padėtį buržuazinėje visuomenėje. Pasąmonėje kaupėsi gimtosios žemės ilgesys. Jo pavardė tuo tarpu vis dažniau ir dažniau prisimenama Tarybų Rusijoje. Paryžių pasiekė žinia, kad Maskvoje sumanytas filmas 1905 metų revoliucijos dvidešimtmečiui pažymėti. Filmuoti pavesta jaunam režisieriui Sergejui Eizenšteinui. Komisija, kuriai vadovavo TSRS Centrinio Vykdomojo Komiteto pirmininkas M. Kalininas, svarstė būsimo filmo planą ir nutarė, kad muziką jam parašysiąs užsienyje gyvenantis Sergejus Prokofjevas. Iš šio sumanymo išaugo garsusis „Šarvuotis „Potiomkinas". Režisieriui dalykiškai sueiti į kontaktą su Sergejumi Sergejevičiumi tada nepavyko, bet Eizenšteinas vėliau teigė, jog būtent 1925 metais jis pradėjęs bendradarbiauti su Prokofjevu.

Gyvendamas Paryžiuje, kompozitorius jautėsi esąs lyg kryžkelėje. Jo nerimą savo jautriu ir valdingu protu suvokė Sergejus Diagilevas. Talentingasis „rusų sezonų" organizatorius nuostabiai greit ir tiksliai mokėjo įvertinti situaciją. Jis tuoj atsižvelgė į tai, kad Europoje padidėjo susidomėjimas Tarybų Rusija. Bolševikai įveikė kontrrevoliuciją ir interventus. Kas gi per stebuklas toji Rusija? Diagilevas sekė Tarybų Sąjungos meno gyvenimą, susitikdavo su atvykstančiais iš ten žmonėmis, stengėsi gauti informaciją iš pirmų lūpų ir buvo gerai susipažinęs su audringa tarybinio teatro kūryba. Diagilevas susirado Prokofjevą ir pasikvietė pas save. Pašnekesys ne iškart pasidarė sklandus. Prokofjevas šiaušėsi ir priekaištavo Diagilevui, kad tas parenkąs netikusį repertuarą. Ir į pasiūlymą parašyti baletą Prokofjevas atsakė:

— Aš juk negaliu rašyti tuo stiliumi, kuris jums patinka.

Šiuo atsakymu, rašė Sergejus Sergejevičius, „patraukiau per dantį gana banalią muziką", kurią Diagilevui rašė Orikas ir Mijo.

— Jūs turite parašyti savo paties stiliumi,— pareiškė Diagilevas.

Ir pasiūlė sukurti baletą „tarybiniu siužetu".

„Aš netikėjau savo ausimis",— atvirai prisipažino Sergejus Sergejevičius. Bet tai buvo tiesa. Toliau viskas ėjo žaibo greitumu. Lyg pažįstama miela banga sumanymas pagavo ir ėmė nešti Prokofjevą. Diagilevas supažindino Sergejų Sergejevičių su dailininku Georgijum Jakulovu, neseniai atvykusiu į Paryžių iš Tarybų Sąjungos. Kadaise dalyvavęs rafinuotose „Meno pasaulio" parodose, Jakulovas bendradarbiavo Maskvoje su režisierium Aleksandru Tairovu, prisidėjo prie lenininio monumentaliojo meno plėtojimo plano įgyvendinimo — projektavo stadioną Lenino — tada dar Vorobjovo — kalnuose. Jakulovo projektas Dvidešimt šešių komisarų paminklui gavo premiją Baku konkurse. Ką tik Paryžiuje įvykusioje Tarptautinėje dekoratyvinio meno parodoje jis buvo apdovanotas kartu su dailininku konstruktyvistu Aleksandru Rodčenka, Majakovskio bičiuliu. Kiek kvapą užimančių įdomybių papasakojo Jakulovas apie naujosios Rusijos gyvenimą! Jakulovą Diagilevas paskyrė būsimojo baleto dailininku.

Vienoje kavinėje netoli Paryžiaus įvyko lemiamas susitikimas. Jakulovas be galo tiksliai, vaizdžiai ir įtikinamai nupasakojo tipažų charakterius. Čia pat kavinukėje prie stalo kompozitorius ir dailininkas sukūrė baleto scenarijų. Prokofjevui beliko tik „sukurti muziką". Keletą savaičių jis dirbo taip entuziastingai, kad net pats stebėjosi. Jam tai buvo naujas posūkis „į rusų muziką, šį kartą ne į Afanasjevo pasakas, o į tokią muziką, kuri galėjo prabilti apie dabartį".

Jau rudenį Sergejus Sergejevičius supažindino Diagilevą su klavyru. Šis sugalvojo baletui pavadinimą. Nelabai aiškų, bet šmaikštų: „Plieninis šuolis". Kodėl šuolis, kodėl plieninis? Prieštaravimų nepakentė. Kas žino, baleto

likimas ir reputacija gal būtų buvę kitokie, jeigu jis būtų buvęs kitaip pavadintas. Pavadinimas neišvengiamai kėlė mechanizuoto judesio įvaizdį: šuolis!.. Taikydamasis prie pavadinimo, Jakulovas prigriozdė sceną pakylų, kurios padėjo „šuoliams", bet trukdė choreografijai.

Nuo 1925 metų gruodžio vidurio iki kitų metų gegužės Prokofjevai gastroliavo. Iš pradžių Švedijoje, o gruodžio pabaigoje išvažiavo į JAV. Turne po Ameriką įvyko keturiolika koncertų. Du kartus jie perkirto žemyną: nuo Atlanto iki Ramiojo vandenyno ir atgal. Penkiuose miestuose Prokofjevas koncertavo su Bostono simfoniniu orkestru, kuriam dirigavo senas pažįstamas Kusevickis, apsigyvenęs Amerikoje. Koncertuose dalyvavo Lina Ivanovna: jos repertuarą, be Sergejaus Sergejevičiaus kūrinių, sudarė Čaikovskio, Musorgskio, Tanejevo, Miaskovskio romansai. Prokofjevas daugiausia skambino savo kūrinius. Ir dar Miaskovskio, dažniausiai jo „Užgaidas". „Čionai ir apylinkėse skambinu savo kūrinius ir dar Miaskovskį, kuriuo čia imama smarkiai domėtis",— rašo Sergejus Sergejevičius sausio viduryje iš San Francisko į Maskvą Deržanovskiui. Kelionė buvo įdomi, bet labai išvargino. Viešbučiuose ir traukiniuose Sergejus Sergejevičius dar įsigudrindavo orkestruoti savo baletą Diagilevui arba iš kimšte prikimšto portfelio išsitraukdavo korektūrą ir imdavo ją taisyti. Jis net išrado ekonomišką būdą, kaip kelionėje tiksliai žymėtis būsimą partitūrą (rašyti švarų egzempliorių negalėjo dėl kratymo). Šis būdas pasirodė esąs toks patogus, kad Sergejus Sergejevičius visam gyvenimui pamėgo kelionėse instrumentuoti.

„Po ketverių metų antrakto", kaip sakydavo Prokofjevas, amerikiečiai dabar priėmė jį ne tik kaip pianistą su „plieniniais raumenimis", bet ir kaip kompozitorių. Padėjo Europoje išsikovotas pripažinimas. Dabar ir Amerika klausėsi jo muzikos. Pamatė vieningą kompozitoriaus ir pianisto stilių: lakonišką aiškumą, logiką, valią. Ir lyriką, be jokio sentimentalumo ir jausmingumo. Tai buvo nauja. Epitetais „skitiška", „barbariška" muzika kritika jau neatsipirkdavo. Be to, ir į naują rusų meną, sklindantį iš Tarybų Sąjungos, negalėjo numoti ranka. Maskva — teatrinė

Meka. Kad šis sparnuotas posakis teisingas, patvirtino ir neseniai Amerikoje įvykusios Maskvos Dailės teatro gastrolės su Konstantinu Stanislavskiu priešakyje.

Artėjo gastrolių Amerikoje pabaiga. Niujorke Prokofjevą pasivijo ir pradžiugino žinia: vasario 18 dieną Leningrado operos ir baleto teatre įvyko „Apelsinų" premjera. Ratas užsidarė: pagaliau opera pradėjo gyvuoti jaunystės miesto scenoje.

Kompozitorių užplūdo džiugūs prisiminimai: dirigavo Dranišnikovas, mielasis kantrusis Volodia Dranišnikovas, kuris drauge jaudinosi prieš baigiamąjį egzaminą — „fortepijonų mūšį". Spektaklį pastatė Radlovas — Serioža Radlovas, aistringas šachmatininkas, amžinai lindėdavęs šachmatų klube. Pastatymo konsultantas buvo Borisas Asafjevas.

Netrukus Prokofjevas grįžo į Europą. Bet ne iš karto į Paryžių: jo laukė kelionė po Italijos miestus. Neapolyje Lina Ivanovna artistų papročiu dirstelėjo pro uždangos plyšelį ir salėje išvydo „aukštą liesoką žmogų su dideliais ūsais". Tai buvo Maksimas Gorkis. Nuo anų 1917 metų Petrograde jie nebuvo matęsi. Rašytojas įkalbino Prokofjevus ir tiesiai iš koncerto parsivežė į savo namus Sorente papietauti. „Gorkis buvo gerai nusiteikęs, ir vakaras praėjo nepaprastai maloniai",— rašė Sergejus Sergejevičius. Ir Aleksejus Maksimovičius viename laiške yra užsiminęs apie šį nuoširdų susitikimą su Prokofjevu; jis rašė, kad puikus koncertas Neapolyje turėjęs didelį pasisekimą.

Paryžiuje Sergejaus Sergejevičiaus laukė pasakojimai apie Rusiją. Iš ten buvo grįžę Darijus Mijo ir dirigentas Pjeras Monte. Jie klausėsi Leningrade Prokofjevo operos. Smulkiai nupasakojo spektaklį ir labai gyrė. Pasakojo apie publiką: daugelis žmonių kasdieniškai apsirengę, tarsi salė būtų jų namai. Visai nepanašu į išsipusčiusias damas ir ponus Paryžiaus „Grand Opéra".

Bičiuliai atsiuntė šūsnį atsiliepimų apie pastatymą Leningrade, knygelę su libretu ir su Dranišnikovo bei Radlovo straipsniais. Perskaičius recenzijas, buvo kuo stebėtis. Prokofjevas jau priprato manyti, kad „paprasčiausiai sukūrė linksmą spektaklį". O Tėvynėje opera vertinama kaip

programinė, parašyta kaip iššūkis. Ir recenzentai, pasak jo, stengėsi nustatyti, iš ko jis juokiasi: iš publikos, Gocio, operos formų ar iš nesugebančių juoktis? Buvo pareikšta ir abejonių: ar reikalinga tokia opera darbininkams? Tai buvo naujas požiūris. Sergejus Sergejevičius kiek sutriko. O argi Haidnas, argi Mocartas nesijuokė? Argi iš tikrųjų juokas negali būti veikėjas naujų žiūrovų teatre? Pasipylė klausimai laiškuose Asafjevui, Deržanovskiui, Miaskovskiui.

Sergejus Sergejevičius apsidžiaugė, kai į Paryžių atvyko V. Mejerholdas. Mielas svečias papasakojo apie teatrinį gyvenimą Maskvoje ir Leningrade, apie savus Ostrovskio pastatymus ir naująjį — Gogolio „Revizorių". Išsakė savo įspūdžius apie „Tris apelsinus" Leningrado teatre, juk, šiaip ar taip, dvasiniu šios operos tėvu Prokofjevas laikė jį. Sergejus Sergejevičius godžiai siurbė kiekvieną smulkmeną apie Tėvynės gyvenimą. Nudžiugino galimybė apsilankyti Maskvoje, Leningrade: Mejerholdas pranešė, kad jau nuspręsta jį pakviesti į Tarybų Sąjungą. Nuramino dar vienas linksmas svečio patikinimas, kad tarybiniuose teatruose labai daug juokiamasi, ir jis, Mejerholdas, svajojąs, kad jam komedijas imtų rašyti Majakovskis.

Vasarą Prokofjevai vėl praleido užmiestyje. „Džiaugiuos, kad pagaliau vėl galiu ramiai įsikurti ir imtis natų popieriaus",— rašė Sergejus Sergejevičius į Maskvą. Jis visą gyvenimą mėgo vasaros mėnesius, kai, būdamas laisvas nuo koncertų, galėdavo atsidėti kūrybai. Vasarą jis visada stengdavosi laikytis griežto dienos režimo.

Prokofjevas nuolat susimąstydavo dėl savo, kaip kompozitoriaus, kelio. Bičiulių laiškai iš Maskvos ir Leningrado dvelkė šiluma. Sergejus Sergejevičius tais metais sužinojo, kad tuoj po Sigečio, kuris ten atliko Koncertą smuikui, pianistas S. Feinbergas pagrojo Trečiąjį fortepijoninį koncertą su K. Saradževo diriguojamu orkestru ir Maskvos orkestru be dirigento, vadinamuoju Persimfansu[6]. Iš užmaršties grąžinta ir, kaip rašė draugai, labai iškilmingai, „Skitiškoji siuita". Visi šie palankumo ženklai Prokofje-

[6] Persimfansas — žodžių „Pervyj simfoničeskij ansambl" santrumpa. Orkestras veikė 1922—1932 m.

vui žadino viltį. Jis buvo įsitikinęs, kad ir Diagilevo „sensacijų fabriko" statomas baletas jį suartins su tarybiniu menu.

Paryžiuje įvyko dar vienas susitikimas, atgaivinęs prisiminimus apie Tėvynę. Viename koncerte Sergejų Sergejevičių susirado kažkokia dama. Ji droviai priėjo prie jo.

— Luiza. Mademuazel Roblen! — nustebęs sušuko Prokofjevas.

Taip, tai buvo ta pati prancūzė, keletą metų gyvenusi Soncovkoje. Pirmoji vaikiškų jo opusų perrašinėtoja. Jis taip gerai įsiminė dailią, rūpestingą jos rašyseną!

Rudenį Sergejus Sergejevičius gavo laišką su kvietimu aplankyti Maskvą. Mažąjį Sviatoslavą paliko pas senelę, Linos Ivanovnos motiną. Važiavo per Rygą, kur pakeliui surengė koncertą.

Artėjo Rusija. Sniego laukai. Pušynai. Paskutinė naktis kelionėje.

SVEČIUOSE AR NAMIE?

Nė vienos valstybės sienos Sergejus Sergejevičius nepervažiavo taip jaudindamasis, kaip tą 1927 metų sausį, kai išvydo eglišakėmis apipintus ir raudonu audeklu papuoštus vartus. Persėdimas į kitą traukinį. Pasitempęs jaunas kariškis su kvadratukais trikampiuose apykaklės antsiuvuose, ilga, kone iki kulnų rusiška miline ir gelumbės kepure su didele prisiūta žvaigžde paprašė dokumentų. Be mažiausios nuostabos, nuoširdžiai valstietiškai šypsodamasis, jis grąžino juos.

Retai pasitaikydavo, kad traukinio kupe Sergejus Sergejevičius nelaikytų priešais save kokio kūrinio ar korektūros lapų. Šį kartą jis neprisilietė prie portfelio. Buvo šnekus, jį domino kiekviena Tėvynės žymė. Paskutinę kelionės naktį jis beveik nemiegojo.

Traukinys iš lėto važiavo prie perono. Sergejus Sergejevičius pažino bičiulius. Nušokęs nuo laiptelio, iš karto atsidūrė „kvarteto" glėbyje: Miaskovskio, Deržanovskio, Saradževo, Asafjevo, kuris, pasirodo,— kaip nuostabu! —

specialiai atvyko iš Leningrado jo sutikti. Šalia stovėjo svečią pakvietusios Filharmonijos atstovai. Sergejus Sergejevičius buvo supažindintas su L. Ceitlinu — orkestro be dirigento pirmuoju smuikininku. „Tai Persimfanso siela",— pasakė kažkas.

Nešikai su baltomis prijuostėmis, vežikai prie rogių, šaukiantys keleivius, kioskininkai su papirosais ir pyragėliais, pusnys. Susėdo į automobilį su apšarmojusiais stiklais, pro kuriuos vos matėsi gatvės.

Pro „Metropolio" viešbučio langą iš savo kambario Sergejus Sergejevičius išvydo visą apsnigtą, nelabai tvarkingą Teatro aikštę su tramvajais, su retai pravažiuojančiomis rogėmis ir dar rečiau — automobiliais. Pailsėti po kelionės nepavyko. Atvažiavo draugai; pasirodė fotografas, visi fotografavosi. Pakėlė taures už susitikimą. Svečiai buvo pakviesti tiesiai „į puotą" — į Persimfanso repeticiją konservatorijos Didžiojoje salėje.

Sergejus Sergejevičius nustebo ant paradinių konservatorijos laiptų ir foje pamatęs daugybę jaunų veidų. Prisiminė, kaip Mijo pasakojo, jog Maskvoje visur pilna striukių ir marškinių be kaklaraiščių. Pasirodo, taip ir yra. Net kažkuris iš bičiulių atėjo su palaidine.

Salėje suskardėjo maršas iš „Apelsinų" siuitos. Vadinasi, repeticija jau prasidėjo?

— Tempas kiek lėtokas,— neiškentęs sušnabždėjo Prokofjevas Linai Ivanovnai; jis nė nemanė, kad jo šnabždesį daug kas išgirdo ir kad kiekvienas jo žingsnis matomas.

Išliko daug užrašų apie pirmąsias Prokofjevo dienas Maskvoje.

V. Vlasovas — tada smuiko klasės studentas, Ceitlino mokinys — apie Prokofjevo sutikimą pasakoja:

„...Mes nekantraudami jo laukėme. Persimfanso paskelbti koncertai, kuriuose turėjo dalyvauti Prokofjevas, tapo muzikine sensacija.

Ir štai Prokofjevas atvažiavo! Aš prasispraudžiau į konservatorijos Didžiąją salę, kur vyko pirmoji Persimfanso repeticija... Mačiau, kaip jaudinosi L. Ceitlinas ir jo bičiuliai, laukdami salėje pasirodant kompozitoriaus. Pagal signalą Persimfanso trimitininkai, vadovaujami garsiojo

M. Tabakovo (trimitininko virtuozo, kurį didžiai vertino dar Skriabinas.— *Aut.)*, sugriaudėjo fanfaras iš „Trijų apelsinų" maršo; greitu sportininko žingsniu ėjo Prokofjevas."

Maždaug tokį pat įspūdį padarė susitikimas kitoje muzikos salėje konservatorijos studentui Dmitrijui Kabalevskiui. „Aš niekad Prokofjevo nebuvau matęs,— rašė jis,— nebuvau matęs nė jo portreto ir net, prisipažinsiu, labai miglotai įsivaizdavau, kokio jis amžiaus... Ir kaip nustebau, išvydęs nepaprastai jauną ir žvalų rausvaskruostį vyriškį...

...Jis buvo linksmas, šypsena visą laiką švietė jo veide, buvo akivaizdu, kad jį jaudina maskviškių šiluma ir nuoširdumas... Jo išorė mane apstulbino. Kažkaip ypatingai pasitempusi sportiška figūra, elegantiškas kostiumas, beveik jaunuoliška linksma ir geraširdiška veido išraiška — visa tai nelabai derinosi su „skitiškumu", „smarkiu charakteriu", „muzikos pagrindų griovėjo barbarizmu", tai yra su viskuo, kas tuomet buvo siejama su Prokofjevo vardu..."

Apie Sergejaus Prokofjevo asmenybę ir kūrybą maskviečiai turėjo miglotą supratimą. Jo pavardė paprastai buvo minima greta Stravinskio. Tačiau tasai demonstravo savo abejingumą Tarybų Rusijai. O Prokofjevas siejo savo kūrybą su Tėvynės muzikine kultūra. Jo laikysena žavėjo jaunimą, kuris matė, kad tai nuoseklus kompozitorius, nedarantis nuolaidų epigoniškumui, nekoketuojantis su publika ir nelaukiantis iš jos sentimentalių pagyrų. Tačiau trikdė, jaunimo žodžiais tariant, kažkokia užsieniava, lyg ir buržuaziškumo apnašos. Daugelį stulbino kompozitoriaus „nesudrumsčiama ori išvaizda", net scenoje.

Daliai jaunimo Prokofjevas atrodė atvykėlis iš svetimo pasaulio. Maniera kalbėti šiek tiek iš aukšto nesiderino su tarybinio kompozitoriaus asmenybe. O patys „radikaliausieji", skelbiantys neva visai atskirus „proletarinės muzikos" kelius, ginčų įkarštyje buvo linkę pagal svečio išorę vertinti ir jo kūrybos stilių. Kaip tik per šį apsilankymą dar negarsiai, neaiškiai ėmė reikšti Prokofjevui priešiškumą ir neteisingai vertinti jo muziką tada jau egzista-

vusio RAPM'o — Rusijos proletarinių muzikų asociacijos — veikėjai.

Kompozitorius draugavo su kito sparno tarybinės muzikos veikėjais, kurie grupavosi apie Šiuolaikinės muzikos asociaciją. Vienas šios organizacijos vadovų buvo Deržanovskis. Prie jo glaudėsi Asafjevas ir Miaskovskis. Keletą metų ši asociacija turėjo įtakos koncertinei veiklai ir muzikos veikalų leidybai abiejose sostinėse. Daugelis jos veikėjų orientavosi į Skriabino palikimą, į lyrinę filosofinę jo muziką; kiti labau į konstruktyvizmą ir ekspresionizmą. Prieštaringose kai kurių asociacijos veikėjų pažiūrose ryškėjo ir tokia mintis: formalus, techninis novatoriškumas muzikoje buvo tapatinamas su revoliuciniu naujoviškumu materialinėje techninėje srityje, ir muzika buvo paverčiama grynai gamybine „garsų organizavimo" forma. Ši mintis, neišvengiamai pateisinanti formalizmą, sukėlė teisingą pasipriešinimą. Tarp muzikų vyko ginčai, kokiomis kryptimis turi vystytis muzikos menas.

Sergejaus Prokofjevo atvykimas ir koncertai tik pakurstė ugnį. Jo menas visus labai sujudino, bet — kas nuostabu! — nesukėlė tada polemikos. Koncertai susilaukė tokio pasisekimo, kokio jam nepasitaikė užsienyje. Ir prisimindamas ankstyvuosius, tiek protestų sukėlusius debiutus, jis dabar stebėjosi, kaip vieningai visi pripažįsta jo kūrybą. Jo pavardė visą laiką figūravo laikraščių ir žurnalų puslapiuose.

Persimfanso simfoniniai koncertai įvyko Maskvos konservatorijos Didžiojoje salėje. Buvo atliekama „Skitiškoji siuita", „Klasikinė simfonija", baleto „Juokdarys" ir operos „Meilė trims apelsinams" siuitos. Antrąjį ir Trečiąjį fortepijoninius koncertus skambino pats autorius. Taip pat buvo atlikti jaunystėje sukurti „Sapnai" ir „Uvertiūra". Soliniuose koncertuose Sergejus Sergejevičius paskambino visus reikšmingesnius savo fortepijoninius opusus. Ansambliai pagrojo keletą kamerinių instrumentinių kūrinių.

„Maskva mane sutiko nepaprastai šiltai",— rašė Sergejus Sergejevičius apie pirmąjį savo koncertą 1927 metų sausio 24 dieną. Vieningai atsiliepė spauda. „Koncerto vi-

si klausėsi nepaprastai susidomėję... ir pabaigoje jis (t. y. Prokofjevas) patyrė tikrą triumfą",— rašė žurnalas „Muzyka i revoliucija". „Dingo tik tam tikras nutrūktgalviškumas, smarkavimas, tokie būdingi jaunam Prokofjevui,— buvo teigiama kitame atsiliepime.— Prokofjevas pasidarė griežtesnis, labiau susitelkęs, gilesnis, savotiškai akademiškesnis... „Jaunasis skitas" virto subrendusiu, susiformavusiu menininku."

B. Asafjevas laikraštyje „Večernij Leningrad" rašė: „Neįprasta pakili ir šventiška nuotaika, nekantrus laukimas vyravo dar neprasidėjus muzikai. Pirmasis programos numeris buvo siuita iš baleto „Juokdarys"... Buvo jaučiama, kad orkestras stengiasi atskleisti visas gerąsias savo ypatybes — juk dalyvauja pats kompozitorius. Prokofjevas buvo sutiktas tušu ir ilgai netilstančiais aplodismentais. Jam puikiai paskambinus Trečiąjį koncertą, džiugi nuotaika dar labiau suintensyvėjo ir virto vieningu entuziazmu."

Kažkas iš recenzentų prisiminė, kaip jauno Prokofjevo muziką gynė V. Karatyginas. Deja, ūmusis Karatyginas jau daugiau nei prieš metus buvo miręs. Juk kaip tiktai jis kitados rašė, kad publika „po dešimties metų išpirks savo kaltę, kad nušvilpė garsų kompozitorių". Karatyginas apsiriko tik dėl laiko: praėjo keturiolika metų, užtat Prokofjevo muzika dabar buvo ir Rusijos, ir Vakarų publikos dėmesio centre.

Ne visi Prokofjevo kūriniai buvo sutikti vienodai palankiai. Tik mandagumą, ne daugiau, plojimuose pajuto Sergejus Sergejevičius, atlikęs Penktąją sonatą. Veikiau priekaišto, ne pritarimo susilaukė „Uvertiūra".

Sergejus Sergejevičius didžiai nustebo, kad maskviečiai be išlygų žavisi jo pianizmu. Juk jis tikėjosi triukšmo, kikenimo. O salėse — visiška tyla. Tyla, nes klausytojai suvokia intonacinę muzikos esmę. Jautė, kad čia jo klausosi tėvynainiai.

Harmonijos disonansai, kai kurių sąskambių plakatiškumas dabar buvo gretinami su ieškojimais kitose tarybinio meno srityse. Analogiškais metodais naudojosi poezijoje Majakovskis, spektakliuose — Mejerholdas, filmuo-

se — Eizenšteinas (sklido šnekos, kad bijodamas pavėluoti į Prokofjevo koncertą, S. Eizenšteinas iš kažkur atvažiavo su veltiniais...).

Muzikų daug buvo kalbama apie Prokofjevo techniką, apie skambinimą „iš peties", apie neįtikėtinus rankų mostus, tarsi jos viena su kita būtų varžęsi, katra geriau pataikys į klavišus, apie geležinį „tokatiškumą", apie šuolius per visą klaviatūrą. O kartais galinga ir lanksti pianisto ranka klavišų vos prisiliesdavo, bet pasigirsdavo nepaprastos jėgos skambesys. Ir nuostabu, kad tokia „proziška" muzika, kada jis to panori, ima skambėti švelniai. „Skriabinistai" (o jų buvo daug), žinoma, niekino tokią manierą. („Reikia glamonėti klavišus",— kadaise buvo sakęs Skriabinas, ir jo gerbėjai šventai laikėsi šio priesako.) Tačiau — po velnių! — „naujasis Prokofjevas" dabar skambina visai ne kaip įžūlus „futbolininkas"; jis juk savotiškas lyrikas!

Atsiliepimuose apie Prokofjevo pianizmą nebuvo vartojama žodžių: „sentimentalumas", „tylus liūdesys", „žaismingumas", „sielvartas", „ilgesys", „praskaidrėjimas", „rafinuotumas", „tobulybė"... Asafjevas rašė apie nepaprastą ritmo įtampą, nepalenkiamą energiją, virtuozišką techniką, akcentų ryškumą, valdingumą kiekviename vingyje, apie įtikinamą frazuotę.

Neigauzas, profesionalas, jautrus subtiliausiems pianizmo niuansams, taip apibūdina Prokofjevo skambinimą: drąsa, pasitikėjimas, nepalaužiama valia, geležinis ritmas, savotiškas „episkumas", vengiantis visko, kas pernelyg dailu ir intymu, ir nuostabus sugebėjimas iki galo perteikti lyriką, poetiškumą, kontempliaciją, žmogišką šilumą ir gamtos pajautimą. Nors tas pats Neigauzas vėliau tars, kad „namų aplinkoje jis (Prokofjevas) skambindavęs visai kitaip negu koncertų salėje; eidamas į sceną, jis apsivilkdavęs fraku ne tik savo kūną, bet ir emocionalumą". Atidusis Neigauzas labai anksti pastebėjo, kad kai kuriais charakterio bruožais Prokofjevas panašus į Vladimirą Majakovskį! Poetas irgi vilkėjo palaidinę arba vatinuką ir tais pačiais 1927 metais, primynęs „gerklę savo giesmei", išėjo protestuoti prieš liūdnai pagarsėjusį „Kerzono ultimatumą"; poetas prie Laisvės obelisko ties Maskvos Taryba

deklamavo savo „Kairįjį maršą", o kompozitorius tuo tarpu koncertų salėse teigė naują lyriką; Neigauzas susumavo savo įspūdžius ir užrašė: „Buvo daug kas bendra, nepaisant visų skirtumų."

Vasario mėnesį Sergejus Sergejevičius apsilankė Leningrade. „Meilė trims apelsinams", jo nuomone, Leningrade buvo pastatyta geriau negu Čikagoje ar Berlyne ir labiau „atitiko autoriaus pageidavimus". Net komiškas publikos reagavimas buvęs tikrai rusiškas. Jis su pasitenkinimu užsirašė kažkieno paleistą linksmą častušką:

Aš „galiorkoje" tupiu
Ir smarkiausiai ploju.
Tris apelsinus stebiu,
Ketvirtą žiaumoju.

Prokofjevas tomis dienomis ilgai svečiuodavosi pas Asafjevą, kuris su šeima gyveno Detskoje Selo. Čia atvažiuodavo iš Maskvos Miaskovskis, iš Leningrado — Radlovas ir Dranišnikovas. Užsimegzdavo pašnekesiai, kartais užtrukdavę ligi vėlyvos nakties.

Kalbėdavo apie kūrybinius ieškojimus muzikoje ir apie muzikinės kultūros plėtojimą šalyje. Prokofjevas sužinonojo, kad Maskvos konservatorijos šešiasdešimtmečio proga Miaskovskui, Goldenveizeriui, Igumnovui ir vargonininkui profesoriui Gedikei suteikti Respublikos nusipelniusių meno veikėjų vardai. Asafjevas su delegacija netrukus turėjo vykti į iškilmes Vienoje, kur bus minima Liudviko van Bethoveno mirties šimto metų sukaktis.

Leningrade svečias kompozitorius buvo sutiktas „net šilčiau negu Maskvoje",— rašė vėliau Sergejus Sergejevičius. Nuoširdžiai jį priėmė konservatorijoje. Glazunovas kaip ir anksčiau didingas, tik pastorėjęs ir net kiek apdribęs, buvo labai malonus savo „mielam kolegai", kaip kitados buvo pavadinęs mažąjį Seriožą. Sveikindamas svečią, senu savo įpročiu atgalia dešiniąja ranka jis plekšnojo į kairiosios delną ir kalbėjo malonius žodžius. Tačiau šis pasimatymas nesutvirtino abiejų kompozitorių santykių. Ir kai po keleto metų garbingasis Glazunovas dėl ligos at-

sidurs Prancūzijoje, kur liks gyventi ligi mirties, Sergejus Prokofjevas nebus dažnas jo svečias, netaps jo vienminčiu. Visa savo muzikos struktūra, emocijomis ir atlikimo stiliumi Prokofjevas atstovavo kitai, naujai epochai.

Konservatorijoje Sergejus Sergejevičius surengė koncertą. Salė buvo sausakimša jaunimo, dalyvavo kone visi dėstytojai. Prokofjevas buvo ypač geros formos.

Tuometinė konservatorijos studentė Aleksandra Nikolajeva, vėliau — chormeisterė A. Šinkar, dienoraštyje aprašė tą „Prokofjevo dieną" konservatorijoje. Štai tos nuoširdžios eilutės:

„Pirmadienis, 1927 metų vasario 21 diena. Šiandien trečią valandą koncertavo Prokofjevas. Nuostabiai, tiesiog šauniai skambino savo kūrinius! Technika neįtikėtina. Sunkiausius pasažus skambina taip lengvai, kad negali atsistebėti. Profesoriai ir pedagogai labai patenkinti. Skambinimas ir patys kūriniai turėjo didžiulį pasisekimą. Tačiau kai technika tokia nuostabi, emocijų muzikoje lyg ir visai nelieka. Kas gi čia? „Jausmų požiūriu" muzikos jis neatskleidžia."

Toliau:

„Šeštą valandą vakaro turėjau fortepijono pamoką. Devintą suspėjau į Prokofjevo garbei surengto konservatorijos absolventų koncerto antrąją dalį."

A. Šinkar pasakoja, kad koncerte dalyvavo pianistai, studentų ansambliai. Salėje viešpatavo pakili nuotaika. Prokofjevas buvo žvalus, net susijaudinęs, svaidė replikas, atrodė visai jaunas. Glazunovas daug juokėsi, kai buvo atliekamas „Humoristinis skerco keturiems fagotams". Negalėjai susilaikyti nesijuokęs. Šis kūrinys turėjo didelį pasisekimą. Iš pianistų suspindėjo Pavelas Serebriakovas (vėliau garsus muzikas, Leningrado konservatorijos direktorius). Jis skambino „Gavotą" ir „Skerco", ypač jam pavyko „Skerco".

Netrukus keletas jaunų kompozitorių parodė Sergejui Sergejevičiui savo kūrinius, tarp jų Dmitrijus Šostakovičius ir Gavrijilas Popovas. Dar iš Mijo Paryžiuje Prokofjevas buvo girdėjęs apie Šostakovičių, kuris tada Leningrade svečiui iš Prancūzijos parodė savo simfoniją. Dabar šis

neaukštas, lieknas smulkių veido bruožų ir mąslių akių jaunuolis buvo sukūręs Pirmąją sonatą. Popovas nudžiugino parašęs įdomų septetą. Prokofjevui buvo mieli kūrybiniai jaunimo ieškojimai. Jį, pasak Šostakovičiaus, jaunimas gerbė kaip kompozitorių, kuris, nepasuko pramintais epigoniškumo takais, o pasirinko sunkų drąsaus novatoriaus kelią".

Vasario pabaigoje Prokofjevai grįžo į Maskvą. Saradževas pirmą kartą Maskvoje atliko „Klasikinę simfoniją". Įvyko kamerinis koncertas Sąjungų rūmų Kolonų salėje. Visas vieno solinio koncerto pajamas Prokofjevas paskyrė benamių vaikų globos fondui; jis matė tuos elgetaujančius paauglius ir klausėsi tramvajuose jų dainelių, pritariant vienas į kitą daužomais mediniais šaukštais. Pagautas nepaprasto tempo, kompozitorius tik probėgšmais pastebėdavo gyvenimo kontrastus ir prieštaravimus Tėvynėje Nepo metais.

Jis vos ištaikė laiko apsilankyti pas Moroliovą, savo mielą muzikavimo ir šachmatų partnerį Soncovkoje ir Nikopolyje. Moroliovai jau seniai buvo persikėlę į Maskvą, jie uoliai sekė, kaip didėja jų Seriožos šlovė. Prokofjevai pas juos važiavo rogėmis per visą Maskvą, kažkur už Krestjanskajos vartų; Moroliovai gyveno tvirtai suręstame mediniame namelyje. Iki pusiaunakčio sėdėjo prie arbatos virdulio, šnekoms nebuvo galo.

Per visą šį triukšmą Prokofjevas nuolat susirūpinęs galvojo apie ateitį. Optimistiniais sumanymais dalijosi Mejerholdas. Jis tvirtai pažadėjo pastatyti „Lošėją". Papasakojo Sergejui Sergejevičiui, jog daugiau nei prieš metus padaręs pranešimą savo teatro kolektyvui ir išgyręs „Lošėją" kaip Musorgskio operų tęsinį. Prokofjevas, jo nuomone, atmetęs nesibaigiančių melodijų „saldybę", surevoliucinęs operą. Prozą pakėlęs ligi poezijos. Ir dainininko vaidmenį savo operoje prakilniai sulyginęs su dramos teatro aktoriaus! „Lošėjas" išvysiąs buvusio Marijos teatro sceną.

Po keleto dienų Leningrado laikraštyje pasirodė viltį teikianti žinutė: „Iš principo susitarta su V. Mejerholdu pastatyti „Lošėją" akademinėje scenoje; Mejerholdui per-

siųstos natos. Šiuo metu jis su Prokofjevu tar iasi dėl operos pastatymo ypatybių."

Gal per džiugiai nuskambėjo ta žinutė laikraštyje. Operos likimas susiklostė kur kas liūdniau. Bet kalbant su Mejerholdu, Sergejui Sergejevičiui vaidenosi, kad jau mato ir girdi Marijos teatre savo Poliną, Aleksejų, Bobulytę, Generolą...

Teko jam susitikti ir su A. Lunačiarskiu. Leningrade kartu klausėsi „Apelsinų". Anatolijus Vasiljevičius, matyt, norėdamas pasakyti autoriui komplimentą, lengvą ir linksmą operos spektaklį palygino su taure šampano, o „Skitiškąją siuitą" — su stichija. „Visai kaip aukštuomenėje, kaip Paryžiaus teatro ložėje",— pagalvojo Prokofjevas.

Maskvoje jis apsilankė liaudies komisaro namuose, Arbato skersgatvyje. Dabar, be malonių žodžių, buvo pasakyta ir skaudžių, kandžių replikų, smulkiai pasakojama apie menininkų likimą.

Lunačiarskis suprato: Prokofjevas Tarybų Sąjungoje dar tik svečias. Bet, matyt, jau iki valios prisialsavęs „platybių oru" ir jaučia nerimą, kurį stengiasi nuslėpti iš pažiūros nepriklausoma ir laisva laikysena. Dar prieš metus vienoje savo kalboje Lunačiarskis buvo pasakęs ir mielai dabar pakartojo:

— Jūs esat svetimas buržuazinei Vakarų kultūrai, jūs turite grįžti pas mus. Kaip Antėjas prisiglausti prie žemės.

Prokofjevo kūryba esąs originalus rusų kultūros reiškinys, jo muzika — maištingos rusų inteligentijos reakcija. Apie Prokofjevą rašoma kaip apie virtuozą, bet gastrolės po Ameriką ir kitas šalis pražudys jį kaip kompozitorių. Tai realus pavojus, kalbėjo Lunačiarskis savo svečiui. Kiek skaudžių klaidų jau padarė talentingi žmonės, palikdami revoliucinę Rusiją! Kaip liaudies komisaras ir kaip draugas, Lunačiarskis Sergejui Sergejevičiui kartojo:

— Reikia grįžti.

Maždaug taip galėjo klostytis Prokofjevo pokalbis su Lunačiarskiu. Ir ne tik su juo, bet ir su Asafjevu, Miaskovskiu. Išlydėjęs savo draugą, Asafjevas parašė apie jį straipsnį žurnalui „Sovremennaja muzyka". Ir padarė iš-

vadą, tokią pat, kaip ir Lunačiarskis: „Svarbu, kad Prokofjevas dar neatitrūkęs nuo savo šalies, jo kūryboje pulsuoja jos jėga ir švyti rusiškas meno reikšmės ir vertės supratimas."

Buvo dėl ko susimąstyti. Bet kol kas tam stigo laiko: užimta kiekviena diena, kiekviena valanda. Iš Maskvos Prokofjevai išvažiavo į Ukrainą.

Penkiuose miestuose — Maskvoje, Leningrade, Charkove, Kijeve ir Odesoje — įvyko tikras Prokofjevo muzikos festivalis, buvo atlikti simfoniniai, instrumentiniai, vokaliniai jo kūriniai, kai kurie — ne po vieną kartą. Iš viso per dvidešimt kūrinių. Pirmas jo gyvenime festivalis, ir dar Tėvynėje!

Odesoje jį išgirdo aštuoniolikmetis Davidas Oistrachas, paaugliai mokinukai Emilis Gilelsas ir Sviatoslavas Richteris. Kas galėjo pamanyti, kad konservatorijos salėje su kompozitorium susitiko trejetas būsimųjų puikių jo kūrybos atlikėjų? Gilelsas visam gyvenimui įsiminė „aukštą figūrą prie fortepijono", tik vienam Prokofjevui būdingą skambinimo manierą; jis išgirdo, kaip pats autorius skambina sonatas, kurios ilgainiui atsidurs jo repertuare. Richteris labiau juokėsi iš išstypusios garsaus svečio figūros ir iš jo nusilenkimų publikai. Prokofjevo muzika jis susidomės maždaug po dešimties metų.

O Oistrachas? Kaip geriausias studentas smuikininkas, jis buvo pakviestas į baigiamąjį susitikimą su kompozitorium. Buvo sakomos kalbos. Skambėjo Odesos muzikų atliekami kūriniai. Jaunasis smuikininkas išėjo į sceną pagroti svečiui kūrinio. Štai kaip šį dramatišką vakarą prisimena pats Oistrachas:

„Mokslininkų namuose... susirinko visas Odesos visuomenės žiedas. Garbingoje vietoje, prie pat scenos, sėdėjo pats Sergejus Sergejevičius. Man grojant, jo veidas vis niaukėsi ir niaukėsi. Kai pabaigoj pasigirdo aplodismentai, jis neplojo. Žengė į sceną ir čia pat, nekreipdamas dėmesio į triukšmą ir publikos susijaudinimą, paprašė pianistą užleisti jam vietą, kreipėsi į mane: „Jaunuoli, jūs grojate visai ne taip, kaip reikia",— ir ėmė rodyti ir aiškinti man savo muzikos ypatybes. Didesnio skandalo negalėjo būti!.."

Toks buvo Prokofjevas! Net jeigu koks aiškiaregys būtų jam šnipštelėjęs, kad šis susijaudinęs jaunuolis išgarsins jo kūrinius smuikui po visą pasaulį ir Prokofjevas jam dedikuos geriausią savo sonatą, jis vis tiek būtų šitaip padaręs. Nepaisydamas iškilmingos aplinkos, jis tartum savo namuose jaunajam smuikininkui davė naudingų nurodymų ir lyg niekur nieko vėl atsisėdo į savo vietą, laukdamas, ką jam dar bus paruošę rūpestingi Odesos šeimininkai.

Kovo 18 dieną Prokofjevai grįžo į Maskvą. Sergejus Sergejevičius skubėjo: Diagilevas repetavo jo baletą ir reikalavo grįžti. Kovo 20 dieną, sekmadienį, buvo paskirtas baigiamasis dieninis Persimfanso koncertas Sąjungų rūmų Kolonų salėje. Programa itin gausi: „Klasikinė simfonija", Antrasis koncertas (solistas — autorius) ir „Skitiškoji siuita". Taip baigėsi „Prokofjevo festivalis".

Penktą valandą po pietų turėjo išvykti traukinys. Perone susirinko ir seni, ir nauji draugai. Atsisveikindami kartojo: „Iki greito pasimatymo!"

Vos tik už lango dingo peronas su išlydinčiaisiais, Sergejus Sergejevičius nuėjo į kupe ir, atsilošęs ant sofos, ilgai ilgai sėdėjo užmerkęs akis, tylėdamas. Ir šį kartą ligi pat Paryžiaus jis nepaėmė į rankas natų popieriaus.

„SKITAS" DAROSI ŽMONIŠKESNIS

Vos spėjo Sergejus Sergejevičius apkabinti mažąjį Sviatoslavą, atėjo skubi žinia: Diagilevas ragino vykti į Monte Karlą, kur tuo metu jo trupė repetavo „Plieninį šuolį".

Netrukus Sergejus Sergejevičius išgirdo, kad „Meilės trims apelsinams" premjera įvykusi Maskvoje. Buvo pranešama, kad spektaklis sukėlęs triukšmingas diskusijas, pastatymas esąs prabangus, dainavę geriausi solistai: A. Neždanova, V. Petrovas, N. Obuchova. Dirigavęs N. Golovanovas.

Berlyne buvo pastatytas baletas pagal „Alos ir Lolio" muziką. Įdomu! Prokofjevas, ištaikęs laisvesnio laiko tarp „Šuolio" repeticijų, atskubėjo į premjerą Berlyne. „... Ta-

čiau baletas buvo toks prastas, kad aš išvykau kaip ir atvykęs — incognito",— rašė jis. Susikrimtęs, rytą po nesėkmingos premjeros jis rašė į Maskvą Deržanovskiui: „Sukurpė be manęs. Aš nebūčiau leidęs skitiškos muzikos derinti prie Dantės siužeto." Bet ruduo kiek sušvelnina jo graužatį: ateina žinia, kad Amerikoje, Buenos Airėse, pastatytas baletas pagal „Skitiškąją siuitą", ir sėkmingai.

„Plieninio šuolio" repeticijos tęsėsi.

Dar gerokai prieš spektaklį muzikiniuose, ir ne tik muzikiniuose, Paryžiaus sluoksniuose sklido šnekos apie šį baletą. Piktinosi baltieji emigrantai. Baleto pastatymą jie siejo su neseniai buvusiu autoriaus triumfu Tarybų Rusijoje.

Diagilevas buvo patenkintas: reklama yra! Šis dviveidis Janusas mokėjo pasisukti į vartotojus reikiamu veidu. Per veiklos užsienyje metus jis visaip traktavo rusiškuosius savo teatro pradus. Dabar, po tvirtos Tarybų pergalės, kai ir kapitalistinio pasaulio diplomatai bei komersantai Tarybų Rusiją ėmė laikyti realybe, Diagilevas griebėsi rusiškos tematikos kitu požiūriu. Tarybinės dailės dalyvavimas tarptautinėse parodose, pirmosios tarybinių teatrų gastrolės nuvertino senąją stilizaciją. Atsirado mada patogiai preparuoti naująją egzotiką, paspalvinant ją politiškai. Taip buržuaziniam menui buvo skiepijama rusų „vakcina", tačiau nepavojinga, neužkrečianti komunistinėmis idėjomis. Šios rūšies smalsumui patenkinti Diagilevas ir sumanė Prokofjevo baletą.

Sergejus Sergejevičius įsivaizdavo baletą kitokį. Būdamas Maskvoje ir duodamas interviu žurnalui „Muzyka i revoliucija", jis pavadino spektaklį baletu „iš Tarybų Rusijos gyvenimo dvidešimtaisiais metais", pasakė, kad baletą „sudaro keletas etnografinių scenų". Sergejus Sergejevičius Maskvoje girdėjo daug pasakojimų apie herojiškus pilietinio karo metus. Jis skubėjo pas Diagilevą, bijodamas, kad „baletas gali būti pastatytas ne taip". Bet pasidavė. Diagilevas ir režisierius Leonidas Miasinas nukrypo į ekscentriką. Pagal savo įprotį, neatsiklausęs kompozitoriaus, Diagilevas savavališkai pavadino muzikos dalis. Pavyzdžiui, ironišką trečiąją dalį pavadino „Komisarais", prie pavadi-

nimo „Jūreivis" pridūrė „su auskaru". Oratorių, kurį Prokofjevas buvo sukūręs kaip antitarybinį personažą, Diagilevas pateikė ta pačia choreografine „tonacija", kaip ir „Komisarus". „Diagilevo pastatyme daug kas neatitiko mano norų",— su nuoskauda rašė Sergejus Sergejevičius Deržanovskiui dar gerokai prieš premjerą. Be to, spektaklio dailininkas Jakulovas taip padalijo sceną į aikšteles, kad jos trukdė šokėjams. Choreografija ne visada derinosi su muzika. Bet Diagilevas mokėjo žavėti! Ir Miasinas įsismagino! Prokofjevas pasijuto esąs kaip Princas iš savo „Apelsinų"; jis vaikščiojo niūrus, papūtęs lūpas, svaidė kandžias replikas. Bet štai vienas, kitas, trečias režisūros bei šokėjų atradimas. Sąmojinga, šmaikštu. Sergejus Sergejevičius kvatoja, ir... susierzinimo kaip nebūta! Jis nusileido.

Baletas buvo dviejų paveikslų. Jis truko kiek ilgiau nei pusvalandį. Pirmąją dalį Diagilevas pateikė kaip ekstravagantišką divertismentą, kaip choreografinį reginį — ūkinės suirutės Rusijoje po pilietinio karo epizodus. Ir ko tik čia nebuvo! Šoko egzotiškas išsitatuiravęs jūreivis su auskaru ir kažkodėl su vienu veltiniu; aidint *skerco* muzikai, cirko figūras išdarinėjo „papirosininkai ir irisininkai", zujo „maišininkai", marširavo „komisarai", vaipėsi „oratorius"; sendaikčių turguje keistą partiją šoko buvusi aristokratė — pardavinėjo juokingas šeimos turto liekanas.

Antrame paveiksle pabrėžtinai ritminga muzika buvo pajungta „mašininei" choreografijai. Jūreivis, pagrindinis baleto personažas, čia virsta Darbininku. Šio paveikslo personažai, apsivilkę darbiniais kostiumais, šoka mašinų ritmu, vaizduoja fabriką su pašėlusiai pokšinčiais garo kūjais.

Muzikoje buvo ir rusiškų melodijų, bet niekas jų nepastebėjo.

Premjera 1927 metų birželio 7 dieną Paryžiuje, pasak Prokofjevo, „kaip visada Diagilevo buvo kuo puikiausiai „apipavidalinta". Dalyvavo žymiausi kompozitoriai; tarp jų — Morisas Ravelis, jo pasekėjas italas Otorinas Respigis, brazilas Eitoras Vila-Lobas, amerikietis Aronas Kop-

lendas. Čia buvo Pikasas ir Sergejaus Sergejevičiaus pakviestas tarybinis dailininkas Igoris Grabaris. Baletas susilaukė labai didelio pasisekimo. Buvo tikimasi baltųjų emigrantų išpuolių, bet viskas praėjo ramiai, nors po premjeros, pasak Prokofjevo, „baltagvardiečių laikraštininkai trypė kojomis: „Spygliuota Proletkulto tarnų gėlė!"

Birželio pradžioje Diagilevas nuvežė baletą į Londoną. Paryžiečių šnekos sužadino ir anglų aristokratijos smalsumą. Į spektaklį atsilankė ir Velso princas su savo artimaisiais („Visi lordai ložėse, nuo briliantų raibsta akys",— juokavo Prokofjevas).

Atsiliepimų begalės.

Vis dėlto kai kurie baleto epizodai buvo traktuojami kaip realistiniai, neva iš tikrųjų atspindintys Rusijos tikrovės momentus. Pavyzdžiui, Paryžiaus laikraštis „La Parole" rašė, kad Prokofjevas neatsitiktinai pavaizdavo „rusų liaudį (!), dirbančią fabrike 1920 metais", nes „tai buvo laikas, kada nugalėjęs bolševizmas dar susidurdavo su daugybe sunkumų". Kuo ne publicistinė baleto analizė?

„Daily Telegraph" rašė: „Tai darbininkų baletas, ne be pagrindo jį galima pavadinti bolševikiniu."

„Tą, kas susipažinęs su rusų baletu... bolševikinis Prokofjevo spektaklis beveik šokiravo",— rašė Plimuto laikraščio „Western England Herald" korespondentas. Ir pridūrė, kad jeigu „raudonasis kompozitorius rašo geresnę muziką už Stravinskio, tai, aišku, leiskite mums jos pasiklausyti!"

Buvo diskutuojama ir dėl Prokofjevo, kaip kompozitoriaus, vietos prakilniajame Vakarų Olimpe. Anglijos laikraštis „Daily Mail" tvirtino, kad šis kompozitorius, „padaręs revoliuciją rusų muzikoje", dabar tapo kosmopolitu, tačiau... „jis keliauja po civilizuotą (atseit, kapitalistinį.— *Aut.)* pasaulį, bet atsisako priklausyti jam savo mąstysena, nors ir priklauso pagal išorę ir kostiumą".

Prokofjevą visi dabar laikė tarybiniu kompozitorium.

Dar statant „Plieninį šuolį", Sergejus Sergejevičius, vos baigęs „Ugninio angelo" partitūrą, tiesiog tą pačią dieną sėdo kurti Marijos teatrui. Iš teatro archyvo jam atsiuntė „Lošėjo" partitūrą. Jis godžiai ją peržiūrėjo ir po dešimties metų pertraukos nusprendė operą instrumentuoti iš

naujo. Ir netrukus galėjo pranešti draugams: „...naujasis „Lošėjo" variantas visai kitoks." Partitūrą jis pasiuntė į Leningradą.

Sergejų Sergejevičių vėl traukė aplankyti Tarybų Sąjungą. Tačiau metų gale numatytos gastrolės po Tarybų Sąjungos miestus neįvyko, kaip jis rašė, „dėl techninių kliūčių".

1928 metų sausis atnešė malonią žinią iš Kijevo: ten pagal kadaise parašytą siuitą „Juokdarys" pastatytas baletas. Ukrainietiškai jis vadinasi „Paikšas". Pavasarį Maskvoje pirmą kartą buvo atlikta „Plieninio šuolio" siuita. Kompozitorių pasiekė tik atsiliepimų nuotrupos. Jam kėlė nerimą draugų tylėjimas.

Ir tik vasarą, į Prancūziją atvykus Mejerholdui, kai kas paaiškėjo.

Tai buvo meno sferos darbuotojų susitikimas. Svečias papasakojo, kad po Sergejaus Sergejevičiaus apsilankymo Maskvoje ir Leningrade RAPM'ui priklausanti jaunų kritikų grupė, polemizuodama su Šiuolaikinės muzikos asociacijos atstovais, užsipuolė ir jo, Prokofjevo, muziką. Pasklido visokie plepalai apie jo ryšius su Diagilevu ir apie „Plieninį šuolį". O jeigu baletą pastačius tarybinėje scenoje! Muzika leidžia kitaip, „ne diagileviškai" traktuoti choreografiją. Apie tai reikėtų pagalvoti, pakalbėti su teatrais. Tačiau dabar laikas imtis „Lošėjo".

Sergejus Sergejevičius parodė Mejerholdui naują operos muzikos redakciją. Aptarė pastatymo kryptį. Galvodamas apie būsimą spektaklį, Mejerholdas apsilankė Monte Karle, ten prisižiūrėjo, kokie lošimo namų papročiai ir aplinka.

Būdamas aistringas menininkas, tikėdamas revoliuciniu socializmo menu, Mejerholdas vėl sužadino Prokofjevo domėjimąsi Tėvyne.

Vasarą Prokofjevai vėl praleido Atlanto vandenyno pakrantėje, šį kartą netoli Rojano miesto. Išsipildė sena Sergejaus Sergejevičiaus svajonė: jis nusipirko automobilį ir išmoko juo važinėti. Jis vėl pasijuto kaip „Soncovkos berniukas". Automobilis jam buvo nelyginant naujas žaisliukas. Prisipirko žemėlapių ir davė valią vaikystės

fantazijai: sudarinėjo tikslius maršrutus ir kelionių grafikus — ir labai didžiuodavosi, kai sumanymą pavykdavo įgyvendinti kuo tiksliausiai.

Pradžiugino Asafjevo ir Lamo atsiųsta žinia, kad jie vykstą į komandiruotę užsienin ir mielai pasimatysią su savo bičiuliu. Lina Ivanovna laukėsi antro kūdikio, šeimos pasitarime visi nusprendė pasiimti sūnų ir jo auklę ir paatostogauti Šveicarijos pasienyje. Vetrazo kaime netoli Anemaso miestelio vasaros pabaigai išsinuomojo vasarnamį su parku; šičia pas juos ir atvažiavo Asafjevas su Lamu. Iš Vetrazo automobiliu ekskursavo po Šveicariją, nuvažiavo prie Ženevos ežero. Sergejus Sergejevičius išgirdo daug naujienų, pavyzdžiui, smulkiau sužinojo apie Kijeve pastatytą baletą „Paikšas", apie pirmą kartą Maskvoje atliktą „Plieninio šuolio" siuitą. Daug esą visokių ginčų. Taip, kai kurie RAPM'o veikėjai esą priešiški Prokofjevo muzikai. Nuo jų kliūvą ir Asafjevui, net Miaskovskiui neva už „smulkiaburžuazinius" ieškojimus simfonijos žanre. Tačiau tegu Sergejus Sergejevičius dėl to nesijaudinąs. Jo muzika įgyjanti vis daugiau gerbėjų. Rudenį jie su džiaugsmu sutiksią jį namie, Maskvoje, Leningrade...

Išvykus svečiams, Sergejus Sergejevičius ėmė intensyviai dirbti. Jį sudomino pastaraisiais metais jau beveik apleista fortepijoninė kūryba. Parašė keletą miniatiūrų filosofiškai skambančiu pavadinimu „Daiktai savyje". Šių miniatiūrų muzikinė kalba buvo tokia kaip Penktosios sonatos. Jo laukė nusivylimas. Kad ir kaip vėliau gynė šį filosofinį savo kūrinį, kad ir kaip kaltino muzikus už „tingėjimą" suvokti per „sudėtingą išraišką", kastis iki „pačios muzikos", šios miniatiūros atlikėjų nerado. Muzika atrodė pernelyg spekuliatyvi — pjesių stilius pernelyg konstruktyvus.

Tuo metu jis parašė ir simfoninį kūrinį, susijusį su „Ugniniu angelu". Viltis, kad ši opera bus pastatyta, sužlugo. Tik Sergejus Kusevickis pavasarį viename koncerte atliko keletą jos fragmentų. Jeigu operos niekas nestato, tai jis perdirbs šią muziką koncertiniam atlikimui. Sumanymas plėtėsi. Muzikos dramatinė įtampa buvo tokia stipri, kad

iš kompozitoriaus plunksnos išėjo vientisa keturių dalių simfonija.

Prokofjevui nepatiko, jei kas Trečiąją simfoniją siedavo su opera „Ugninis angelas", jis tikino, kad kūrinio muzikinės temos atsiradusios dar prieš sukuriant operą. Tačiau, kad ir kaip aiškino autorius, kiekvienas, kas buvo klausęsis operos muzikos, siejo su ja simfonijos paveikslus, psichologiškas, kupinas dramatizmo maniakės Renatos ir humanisto Ruprechto arba siaubingas inkvizicijos temas.

Simfonija buvo dedikuota Miaskovskiui. Yra liudijimų, kad jis ir paskatinęs ją parašyti. Prokofjevas gerbė savo bičiulį kaip simfoninės mąstysenos kompozitorių. Miaskovskis ne tik mielai priėmė dedikaciją, bet pamėgtą kūrinį net pritaikė fortepijonui keturiom rankom.

Ne iš karto į tarybinės muzikos dirvą įleis šaknis ši simfonija. Bet šaknys sutvirtės: Trečioji simfonija po kiekvieno koncerto sulauks vis daugiau ir daugiau Prokofjevo muzikos gerbėjų. Ketvirtojo dešimtmečio viduryje sukrės kitokius klausytojus. Šį kūrinį išgirs studentas Sviatoslavas Richteris ir vėliau parašys: „Šioje simfonijoje Prokofjevas vartoja nepaprastai intensyvias išraiškos priemones." Apie paskutinę jos dalį Richteris atsiliepė taip: „Aš sėdėjau ir nežinojau, kas man bus. Norėjosi pasislėpti. Pažvelgiau į kaimyną — jis buvo išpiltas prakaito ir įraudęs... Per pertrauką šiurpuliai dar ėjo man per visą kūną." Praslinks daugiau nei dvidešimt metų, ir dirigentas Genadijus Roždestvenskis su Trečiąja simfonija pakerės naują klausytojų kartą.

Paryžiuje Trečioji simfonija pirmą kartą buvo atlikta 1929 metais. Pasak Sergejaus Sergejevičiaus, apie ją būta įvairių nuomonių, bet apskritai ji buvusi „sutikta pagarbiai". Buvo akcentuojama, kad tarp begalės Paryžiaus įtakų jos autorius „mąsto, paprastai tariant, savitai, o tai mūsų dienomis retas privalumas". Pažymėta, jog buvusio „skito" muzikoje jau daugiau žmoniškumo.

1928 metų ruduo atnešė kai kurių nesklandumų. Kelionė į Tarybų Sąjungą vėl buvo atidėta. Nebuvo tikrų

naujienų apie „Lošėjo" pastatymą, nesisekė užmegzti ryšių su koncertinėmis Maskvos organizacijomis.

Ir šiuo dvejonių metu vėl prisistatė Sergejus Diagilevas. Po širdingo susitikimo ir būtinų mandagybių šį kartą jis atvertė kompozitoriui Luko Evangelijos penkioliktąjį skyrių:

„Jis kalbėjo toliau: „Vienas žmogus turėjo du sūnus. Kartą jaunesnysis tarė tėvui: „Tėve, atiduok man priklausančią dalį." Tėvas padalijo sūnums turtą. Netrukus jaunėlis, susiėmęs savo dalį, iškeliavo į tolimą šalį. Ten, palaidai gyvendamas, išeikvojo savo lobį."

Tai buvo eilutės iš prilyginimo apie sūnų palaidūną.

Diagilevas pribloškė netikėtu pasiūlymu — pradėjo šneką apie baletą šiuo siužetu. Posūkis nuo „Plieninio šuolio" šimto aštuoniasdešimt laipsnių kampu! Bet jis žodžiais tuščiai nesisvaido.

Ką gi sugalvojo Diagilevas? Susižavėjo senienomis, religinį prilyginimą nori aptaisyti neoklasicizmo rėmais? Ne, Diagilevas sumanė ką kita. Jis žinojo, kad septynerius metus Prokofjevas rašė operą „Ugninis angelas", kupiną meilės ir kančios melodijų. Evangelijos prilyginimas — tik pradinė medžiaga muzikai. Reikia pakeisti fabulą ir parašyti baletą.

Kaip visada kone ekspromtu abu sukūrė libretą. Sūnus, pasiėmęs pinigus už savo turto dalį, tarno lydimas, palieka tėvų namus; šaltai ir atsainiai atsisveikina su tėvu, graudžiai — su dviem seserimis (figūruojančiomis librete) — toks pirmas paveikslas. Klajonėse sūnų palaidūną apstoja klastingi draugai, lėbauja su juo ir nusigėrusį apiplėšia; siužete atsiranda Gražuolė, susitikimo su ja epizodai tampa veiksmo kulminacija. Paskui, nežmoniškai sumuštas, apgautas, pažemintas, sūnus palaidūnas susigėdęs grįžta į tėvų namus, kur jį sutinka seserys ir gailiaširdis tėvas. Melsdamas dovanoti, jis puola senam tėvui po kojų, ir šis jam viską atleidžia — toks baigiamasis libreto paveikslas.

Diagilevas neapsiriko: pasinaudodamas šiuo vaidybiniu siužetu, kompozitorius galėjo laisvai plėtoti lyrinę li-

niją ir suderinti dinamiką su jausmais — nuo liūdesio ir džiaugsmo iki aistros ir dejonių.

Prokofjevui niekad nestigo melodijų. Kurti baletui muziką sekėsi kaip reta lengvai. Ir kai neiškentęs nė poros mėnesių Diagilevas paskambino Sergejui Sergejevičiui telefonu,— net jis, visko matęs, nustebo: Prokofjevas atsakė, jog klavyro juodraštis esąs baigtas!

Klavyras iš tikrųjų buvo parašytas. Ažūrinę lyrinę muziką Prokofjevui pavyko suderinti su stambiais muzikinės tapybos „potėpiais". Pavyko išlaikyti ir lakonizmą, nesileidžiant į ištęstą jausmų narpliojimą.

Sergejus Sergejevičius pasinaudojo atokvėpiu ir sutiko išvykti į koncertines gastroles po Ispaniją. 1928 metų pabaigoje Prokofjevams gimė antras sūnus — Olegas.

Žiemą Sergejus Sergejevičius orkestravo baleto muziką. Dailininku Diagilevas pakvietė Matisui artimą prancūzų tapytoją ir grafiką Žoržą Ruo. Spektaklio dekoracijos buvo sukurtos rytietiškais motyvais ir neturėjo nieko bendro su neoklasicizmu. Pasak Fransio Pulenko, Prokofjevas „negalėjo pakęsti" Ruo dekoracijų, tačiau šioms savotiškai puikioms dekoracijoms buvo lemta gyvuoti scenoje ištisus dešimtmečius. Sąlygiškai plėtojasi choreografinė novelė, kupina prieštaringų jausmų ir skaudžių — kartais akimirką tetrunkančių! — dramatinių situacijų.

Prokofjevas vėl liko ištikimas sau: jo muzikoje nebuvo tradicinių šokio formų, užtat šokėjai turėjo laisvę pantomimai ir ekscentriškai choreografijai. Tačiau šiurkštoka muzika tarpais buvo kupina kerinčios lyrikos.

1929 metų pavasarį Paryžiuje įvyko baleto premjera.

„Orkestrui diriguoju aš,— rašė Prokofjevas apie tą dieną.— Prieš mane Stravinskis diriguoja savo „Pasaką apie lapę". Pirmoje eilėje — Rachmaninovas, atlaidžiai giriantis kai kuriuos „Sūnaus palaidūno" numerius. Publika ir spauda susižavėjusi. Aš ne visai patenkintas choreografija, kuri vietomis nesiderina su muzika."

Publiką nustebino neįprastos Prokofjevo baletuose dramatinės kolizijos. Buvęs „skitas" tapo menininku psichologu, ir dar baleto muzikoje!

Prokofjevui ypač patiko viena trečiojo paveikslo scena. Prožektoriaus apšviestas, Sūnus palaidūnas — Sergejus Lifaris, „tragikas mimas", kaip jis buvo pavadintas po premjeros,— muzikos lydimas, iš lėto šliaužia keliais, skarmaluotas, krisdamas ir vėl remdamasis lazda, maldauja tiesdamas rankas, šliaužia prie sąlygiškai nubrėžtos ribos — tėvų namų. Pašėlusi savimeilės ir sąžinės kova...

Baletui buvo lemta ilgai gyventi. Diagilevo teatro baletmeisteris, buvęs Petrogrado choreografijos mokyklos auklėtinis Džordžas Balančinas po daugelio metų „Sūnaus palaidūno" pastatymą atnaujins Jungtinėse Valstijose, su tomis pačiomis Žoržo Ruo dekoracijomis. „New York City Ballet" trupė Prokofjevo kūrinio pastatymą parodys per gastroles Tarybų Sąjungoje 1962 metais. Taip pat, kaip prieš trisdešimt trejus metus Lifaris, „Sugrįžimo" scenoje pantomimą meistriškai atliks — keliais šliauš į tėvų namus — naujasis Sūnaus palaidūno atlikėjas Eduardas Vilela. Finalas sukrečiantis — sūnus atgailaudamas puola tėvui ant kaklo ir meldžia atleidimo.

Salė plos audringai. „Sūnaus palaidūno" muzikoje kompozitoriaus kūrybos tyrinėtojai ras lyrikos ir dramatizmo daigų, kurie suklestės vėlesniuose jo kūriniuose. Gražuolės arba Sūnaus palaidūno ir Gražuolės meilės scenos ir dar kai kurie epizodai „atrodo lyg savotiški žavingų „Romeo ir Džuljetos" melodijų eskizai..." — parašys I. Nestjevas. Muzikiniame Gražuolės paveiksle tyrinėtojas rado būsimos Džuljetos, Pelenės, Natašos Rostovos bruožų...

Prokofjevo baleto pastatymu baigėsi Sergejaus Diagilevo gyvenimo kelias. Po dviejų mėnesių Prokofjevą pribloškė žinia apie netikėtą jo mirtį Venecijoje. Kiek sykių Prokofjevas susikirsdavo ir ginčydavosi su šiuo įnoringu režisieriumi, kuris diktatoriškai elgėsi su bendradarbiais! Visa tai nugrimzdo į praeitį. Pasakojama, kad mirus šiam kietam rusui, subtiliam meno žinovui ir, kaip visiems atrodė, turtingam komersantui, jo turto liko tik krūva knygų ir kolekcija eskizų, kuriuos piešė su juo bendradarbiavę dailininkai.

Iki pat gyvenimo pabaigos Sergejus Sergejevičius buvo įsitikinęs, kad nepaisant visų Diagilevo kraštutinumų, jo nuopelnai rusų menui užsienyje milžiniški.

Mirus Diagilevui, Sergejus Sergejevičius neteko visų „ryšių su rusais" užsienyje. Ką gi veikti toliau?

MASKVA, 1929 METAI

„Sūnus palaidūnas" buvo trečioji Prokofjevo premjera 1929 metais. Kiek anksčiau Paryžiuje buvo atlikta Trečioji simfonija, o prieš tai Briuselyje pastatytas „Lošėjas". Belgijos teatro galimybės buvo kuklios, bet Sergejus Sergejevičius pagaliau galėjo patikrinti operos muziką scenoje. Jis apsidžiaugė, kad pasisekė sunkus epizodas prie lošimo stalo ir finalinis Polinos dialogas su Aleksejum.

Ar statys „Lošėją" Marijos teatras? Iki šiol nieko negirdėti. Sumanymas, matyt, įstrigo. Vėl sužlugo Sergejaus Sergejevičiaus gastrolės. „...Deja, pavasario kelionė į TSRS nuėjo vėjais",— susikrimtęs rašo Sergejus Sergejevičius draugams į Tėvynę.

Kartą iš pažįstamų Prokofjevas išgirdo, kad į Paryžių atvykęs Vladimiras Majakovskis. Jis, žinoma, papasakos, kodėl užkliuvo „Lošėjas". Bet Majakovskis arba iš tikrųjų nieko nežinojo, arba nenorėjo skaudinti Sergejaus Sergejevičiaus ir nieko konkretaus apie operą nepasakė. Per šį susitikimą jis buvo nekalbus. Padeklamavo senų savo eilių ir ištraukų iš poemos „Gerai!" Turbūt pirmą kartą taip aiškiai ir įtikinamai iškilo Prokofjevui prieš akis Lenino paveikslas. Jis išgirdo ir ką tik parašytas eiles apie Paryžių.

Sergejus Sergejevičius paskambino Majakovskiui savo pjeses fortepijonui. Kompozitorius, aišku, užsigavo, kad poetas labiau gyrė senus fragmentus iš „Apelsinų", nors to ir neparodė.

— Na, o Maskvoje vis dar į mane žiūrima kaip į „rusą paryžietį"? — paklausė Sergejus Sergejevičius.

Svečias atsakė nenoromis. Lakoniškai. Jis atrodė „kiek liūdnas ir susirūpinęs",— pasakoja apie šį susitikimą Lina

Ivanovna. Majakovskis įžengė į paskutinius, nelengvus gyvenimo metus...

Vasarą Sergejus Sergejevičius su šeima vėl praleido toli nuo Paryžiaus. Daug dirbo. Važinėjo automobiliu. Priiminėjo svečius. Pavyzdžiui, Stravinskį, kuris nė manyti nemanė grįžti į Tėvynę. O Prokofjevui maga patekti į Rusiją „ne koncertuoti, o šiaip pasivažinėti". Jis svajoja apsilankyti Altajaus kalnuose, Sibire, pasiekti Baikalą. O kol kas, apsigyvenęs su šeima senoje, apleistoje pilyje ant kalvos, kompozitorius grįžta prie savo jaunystės draugės — nelaimingos, bet mėgstamos „Simfonijetės". „Aš ją visą išnaršiau ir vėl sunarsčiau, kai kur prikūriau..." — rašė autobiografijoje apie savo darbą.

Atsirado vilčių sukurti naują baletą Paryžiaus „Grand Opéra" teatrui, irgi „rusišku stiliumi". Bet šį kartą užsakymas nesužadino Prokofjevui įkvėpimo. Jam, matyt, stigo tų gaivių, sodrių įspūdžių, kurių galėjo suteikti tik nuolatinis sąlytis su gimtąja šalimi.

Sergejus Sergejevičius vėl sėdo prie fortepijono: jis sutiko vykti gastrolių į Ameriką. Bet rudenį, spalio mėnesį, šeimai grįžtant iš vasarvietės į Paryžių, įvyko nelaimė. Po daugelio metų autobiografijoje Sergejus Sergejevičius labai glaustai, kaip jam būdinga, užrašė: „Aš su visa šeima apsiverčiau automobiliu."

Sergejus Sergejevičius atsitrenkė delnais į asfaltą ir susižalojo ranką. Koncertai buvo atidėti. Bet kaip tik netrukus po avarijos staiga atsirado proga nuvykti į Maskvą.

Išvažiavo vienas. Kaip ir praėjusį kartą, buvo sutiktas draugiškai — vėl aplink bičiuliai, vėl labai domimasi jo muzika. Maskvą rado pasikeitusią. Pastebimai pagreitėjęs gyvenimo tempas. Mažiau krinta į akis Nepo žymės, daugiau kryptingumo ir net asketizmo bruožų. Laikraščiuose mirga šūkiai. Skamba Prokofjevui negirdėti žodžiai — „penkmetis", industrializacija", „kolektyvizacija", „kova su buožėmis". Visur matyti, jog vyksta dideli darbai. Socialistinio šalies pertvarkymo patosas buvo apėmęs visas veiklos sritis.

Revoliucijos uždaviniai reikalavo priartinti meną prie liaudies. Vyko ginčai ir tarp muzikų. Tačiau dažnai toną duodavo kritikai, artimi Sąjunginei proletarinių muzikų asociacijai, ir Sergejus Sergejevičius pajuto bičiulių nerimą. „Amžininkai", kaip čia buvo vadinami Šiuolaikinės muzikos asociacijos nariai (vienas iš jos vadovų buvo V. Deržanovskis), jau buvo nutraukę savo draugijos veiklą.

Demagogai kritikai daugelį kompozitorių buvo linkę visai išstumti iš visuomeninio gyvenimo kaip nesugebančius kurti „proletarinę muziką". RAPM'o veikėjai kritikai koneveikė juos tais pačiais metodais, kuriais operavo Rusijos proletarinių rašytojų asociacija, RAPP'as. Padėtį komplikavo tai, kad Nepo metais svetimos socializmui ideologijos įtaka iš tikrųjų buvo matyti.

Komunistų partija ragino visus tarnauti socializmo kūrybos tikslams. RAPP'o ir RAPM'o vadovai žodžiais rėmėsi partijos nutarimais, o darbais, vadovaudami literatūrai ir menui, dažnai juos iškraipydavo.

Šioje sudėtingoje situacijoje Prokofjevui daug ką sunku buvo suprasti. Susitikęs su bičiuliais, retai begalėdavo nuoširdžiai pasišnekėti. Asafjevas buvo susijaudinęs. Eruditas, muzikinės kultūros žinovas, būsimasis akademikas, RAPP'o narių straipsniuose tada buvo apšauktas kaip svetimų, vos ne priešiškų socializmui pažiūrų skleidėjas.

RAPP'o atstovai piktai puolė ir daugelį teatro veikėjų. Savo pozicijas gynė ir į kompromisus nesileido Mejerholdas. Jis smerkė ir rutinos užtarėjus, kurie tarybiniame mene mėgino įtvirtinti pasenusias praeities tradicijas, ir kėlė aikštėn RAPP'o teoretikų demagogiją. Jis drįso kartais net piktuoju ginti savo teatrą. Tuo laiku jį jau siejo kūrybinė draugystė su Majakovskiu: poetas iš tikrųjų ėmė rašyti komedijas jo teatrui! Mejerholdas dar 1928 metais norėjo prisišnekinti Prokofjevą, kad sukurtų muziką spektakliui „Blakė". Kompozitorius apsidžiaugė šiuo pasiūlymu, bet tada kūrė baletą „Sūnus palaidūnas", tad jo atsisakė. Muziką „Blakei" parašė Dmitrijus Šostakovičius. Dabar teatras repetavo naują Majakovskio komediją — „Pirtį". Lapkričio pradžioje Sergejus Sergejevičius Pavyzdinės spaustuvės darbininkų klube klausėsi, kaip šią ko-

mediją skaitė pats autorius. Į darbininkus kreipėsi ir Mejerholdas. Po kokių poros dienų Prokofjevas dalyvavo šventiniame Spalio revoliucijos vakare Mejerholdo teatre ir skambino savo pjeses.

Su Mejerholdu kaip visada buvo šnekama apie visokiausius sumanymus. Režisierius nesileido į smulkmenas dėl „Lošėjo" pastatymo. Tepasakė, kad apginti operos Marijos teatre jam nepavyko. Dabar jis siūlė Didžiajam teatrui pastatyti baletą „Plieninis šuolis". Ir iš karto ėmėsi darbo. Lapkričio 14 dieną teatro Bethoveno salėje buvo paskelbta baleto muzikos perklausa.

Šios dienos smulkmenas savo užrašuose užfiksavo žurnalistas A. Fevralskis. Mejerholdas susirinkusiems paskelbė, jog „Plieninį šuolį" traktuosiąs pagal mūsų dienų reikalavimus", jog muzika visiškai leidžianti tokią traktuotę.

Keletą dienų prieš šį svarstymą per susirinkimą Didžiajame teatre Mejerholdas kalbėjo, kad neteisinga laikyti Prokofjevą svetimu tarybinei kultūrai kompozitorium, kad tokia nuomonė esanti klaidinga. O po kelių dienų, prieš Prokofjevo kūrinių koncertą Radijo teatre, Mejerholdas įžanginiame žodyje vėl gynė savo bičiulį:

— Jo muzikos tonas ryškus, emocionalus, teigiantis gyvenimą. Joje nėra ašaringo sentimentalumo, nesveiko jausmingumo, nėra miesčioniško maivymosi. Jo lyrika tvirta, vyriška. Pagrindinis jo kūrybos tonas visai atitinka mūsų epochą.

Mejerholdas baigė savo kalbą panegirika:

— Prokofjevas Vakaruose veikia mūsų naudai: tai mūsų muzikos forpostas... Prokofjevas kupinas kūrybinių jėgų. Taigi džiaukimės gyvybinga ir drąsia jo muzika, teikiančia žvalumo mums, kurie kovojame statybos frontuose, kurie grumiamės su klasiniais priešais.

Greitosiomis užrašyta Mejerholdo kalba parodo, kaip aštriai jis kirsdavosi su RAPP'o ir RAPM'o šalininkais. Prokofjevas stebėjosi: jis dar 1915 metais kariavo su „miesčionijos frontu", tai tiesa, bet savo muzika „teikti žvalumo" kovojantiems su „klasiniais priešais"?.. Matyt, politikos ir mene neišvengsi.

Sergejus Sergejevičius jau tą pačią dieną, kai Didžiajame teatre buvo aptariamas jo baletas, klausydamasis RAPM'o šalininkų kalbų, suprato, kokia sudėtinga situacija. Jie iš esmės atakavo Mejerholdą ir Didžiojo teatro „liniją". Prokofjevo muzika ir jis pats buvo vien dingstis išpuoliams. Sergejus Sergejevičius buvo beprašnekąs apie rusų muzikos ypatybes, bet išgirdo repliką: „Kas čia dar per rusų muzika? Muzika turi būti proletarinė!" Kalba sukosi ne apie baleto muziką, o apie jo pastatymą Paryžiuje. Viską, ką spektaklyje buvo prikūręs Diagilevas, RAPM'o šalininkai ir bendraminčiai primetė kompozitoriui. Prokofjevas su pabrėžtinu abejingumu atsakinėjo į klausimus:

— Koks buvo jūreivis jūsų spektaklyje?

— O, jūreivis buvo žavus! Su auskaru, visas tatuiruotas, viena koja su veltiniu... (Salėje triukšmas.)

— Ar balete pavaizduotas fabrikas kapitalistinis ar tarybinis? Jeigu tarybinis, kada ir kur kompozitorius jį matė?

(Kuo čia dėta muzika? Su Mejerholdu jau tiek prikalbėta apie baleto traktuotę...) Prokofjevas atsako piktai.

...Per viso repertuaro svarstymą RAPM'o šalininkai pareikalavo balsuoti. „Už" balsavo tik keletas, ir Prokofjevo baletas buvo išbrauktas iš pastatymų plano.

Audringi, kupini prieštaravimų buvo pirmojo penkmečio metai. Dramaturgai ir režisieriai pjesėse ir spektakliuose stengėsi atspindėti svarbiausias socialistinio šalies pertvarkymo temas. Prokofjevo baletas net ir kai kuriems jo muzikos gerbėjams atrodė netinkąs tarybiniam žiūrovui. Pripažinkim, kad mėginimas pastatyti „Plieninį šuolį" galėjo atrodyti ginčytinas. Tačiau ginčytini atrodė daugelio teatrų pastatymai. Ir argi šie ginčytini dalykai dažnai nevirsdavo puikiais atradimais?

Partiniuose ir vyriausybiniuose dokumentuose bei nutarimuose buvo nurodoma apdairiai ir atidžiai elgtis su kūrybine inteligentija. Tas pats N. Miaskovskis daug įdomaus papasakojo Sergejui Sergejevičiui apie naują muzikų kartą, apie savo mokinius konservatorijoje, apie kūrybinius jų ieškojimus. Prokofjevui šį kartą neteko susitikti su klausytojais. Jis lankė teatrus. „Meilė trims apelsinams" Didžiajame teatre jam nelabai patiko. Jo nuomone, pasta-

tymas buvo silpnesnis už leningradiškį. Gal šiai nuomonei įtakos turėjo ir kompozitoriaus sielos nerimas. Be to, „Apelsinai"— jau praeitas etapas, o Prokofjevas visą laiką gyveno ieškojimais...

Šį kartą Sergejus Sergejevičius išvyko iš Maskvos veikiau susikrimtęs, o ne padrąsintas, nors jo draugai, teatrų vadovai, su kuriais jam teko kalbėtis, tikino, kad „perlenkiantys lazdą" RAPP'o ir RAPM'o šalininkai būsią sudrausti ir sutramdyti.

VĖL ATŠALIMAS

Paryžiuje vos pavyko ištaikyti laiko pasiruošti gastrolėms po Ameriką.

Į JAV plaukė puikiu laineriu.

Tuo pačiu garlaiviu iš Europos grįžo Sergejus Rachmaninovas. Tarp dviejų kompozitorių seniai buvo nusistovėjęs įprotis susitikus nesileisti į kalbas apie savo muziką: jų kūrybos keliai nelabai tesikirsdavo. Prokofjevas daug ką vertino Rachmaninovo kūryboje, mėgo skambinti Antrąjį ir Trečiąjį koncertą fortepijonui. Rachmaninovas jau senokai ramiai žiūrėjo į Prokofjevo muziką — svetimą jam savo struktūra, bet stulbinančią savitumu. Kelionė per vandenyną suartino abu rusų muzikus. Kai tik jie susitikdavo denyje, salonuose ar kajutėse, Rachmaninovas daugiausia klausinėdavo apie Rusiją. Apie viską: kokie ten dabar žmonės, kas nauja buityje, kaip gyveną kompozitoriai ir kokios jų darbo sąlygos, kaip atrodą miestai. Ir jo klausimai, pateikiami lyg tarp kitko, ir didžiulis susidomėjimas, kai jis klausėsi atsakymų kartu nugrimzdęs į savas mintis, bylojo, kaip jį kamuoja Tėvynės ilgesys.

Niūriu žvilgsniu Rachmaninovas žiūrėjo į pašnekovą. Prokofjevo atsakymuose jis tarsi ieškojo pateisinimo, kad pats apsisprendė likti užsienyje. Sergejus Sergejevičius nutylėjo, kad RAPM'o šalininkai buvo užsipuolę ir iškoneveikę jo muziką — juk tai iš esmės smulkmena! Jis, Prokofjevas, turi neįkainojamą pranašumą prieš garsųjį pianistą ir kompozitorių — ryšius su Tėvyne.

1930 metų pradžioje Prokofjevas Amerikoje turėjo daugiau kaip dvidešimt koncertų. Kameriniuose koncertuose dalyvavo Lina Liubera, papildžiusi savo programą tarybinių kompozitorių romansais. Dainavo Miaskovskio ir jaunų kompozitorių, Šebalino ir Chačaturiano, kūrinius. Sergejus Sergejevičius norėjo suteikti koncertams daugianacionalinės tarybinės muzikos koloritą: jis harmonizavo kazachų liaudies dainas, surinktas Aleksandro Zatajevičiaus ir išleistas Tarybų Sąjungoje. Lina Ivanovna atliko keletą šių dainų.

Po gastrolių Kuboje Prokofjevas grįžo į Europą. Koncertavo Monte Karle, Briuselyje, Romoje, Turine, Milane... Buvo laukiamas svečias Tarybų Sąjungos pasiuntinybėse. Dar prieš kelionę į Ameriką jis skambino per priėmimą pas tarybinį pasiuntinį Paryžiuje. Italijoje Prokofjevai buvo pakviesti apsistoti pasiuntinybėje; abu dalyvavo pasiuntinio surengtame koncerte.

Vasarą pas Prokofjevus į vasarnamį, į La Nazo miestelį prie Paryžiaus, atvyko Mejerholdas su žmona Zinaida Raich. Jis kaip visada buvo kupinas energijos: kartais atrodydavo susikaupęs ir griežtas, o kartais pokštaudavo kaip berniukas.

Prokofjevas neseniai buvo įsigijęs naują daiktą — mėgėjišką kino aparatą. Ir susižavėjo juo kaip žaislu. Mejerholdas tuoj pat pareikalavo filmuotis. „Jis vaidino piktadarį,— rašė savo atsiminimuose Lina Ivanovna,— pagrobė iš manęs kūdikį ir paslėpė jį oloje... Sergejus Sergejevičius, filmuodamas šią sceną, vos laikėsi nesijuokęs. Mejerholdas vaidino nežmoniškai apsirengęs, su baisia veido išraiška. Po to aparatas buvo perduotas man, ir Sergejus Sergejevičius gaudė „piktadarį". „Pagrindinis aktorius" buvo mažasis Olegas."

Praėjusi ir ši vasara buvo kupina įdomių susitikimų, pašnekesių, svarstymų ir nerūpestingų pokštų. Prokofjevai automobiliu važinėjo po Prancūziją. Pirėnų kalnuose pagyveno kaimynystėje su Šaliapinu, Čarliu Čaplinu, smuikininkais Žaku Tibo ir Miša Elmanu. Kartais visi susirinkdavo vakarais. Šaliapinas ir Čaplinas labai juokingai vaidindavo mimikos scenas, o Elmanas, Tibo ir Sergejus Ser-

gejevičius muzikuodavo. Neužmirštamos, šviesios didžiųjų menininkų bendravimo valandos — reta likimo dovana!

Rudenį Prokofjevas su šeima vėl apsigyveno Paryžiuje.

Iš pažiūros niekas nepasikeitė. Sergejus Sergejevičius rašo naujus kūrinius. Kaip ir pirma, šnekučiuojantis su paryžiečiais draugais kyla įdomių sumanymų. Beje, slegia širdies gilumoj slepiamas jausmas, kad jis jau atitrūkęs nuo Tėvynės — nuo savo kūrybos versmės. Aplinkybėms nelemtai susiklosčius, „naujieji krantai" vėlei nutolo, tarytum miražas.

Pagal „Sūnaus palaidūno" muziką Sergejus Sergejevičius sukuria Ketvirtąją simfoniją. Bostono simfoninio orkestro penkiasdešimtmečiui parašo pirmąjį styginių kvartetą; jį užsakė Vašingtono Kongreso biblioteka, sumaniusi papildyti originalių rankraščių fondą keleto kompozitorių kūriniais. Paryžiaus „Grand Opéra" teatrui Sergejus Sergejevičius sukūrė baletą „Borisfenas" — taip senovės graikai vadino Dneprą. Buvo laukiama „slaviško" kolorito muzikos — šitoks garsas sklido apie Prokofjevą! Spektaklį statė Sergejus Lifaris. Muzikoje buvo apstu lyrinių melodijų, primenančių Rimskio-Korsakovo „Gegužės nakties" temas. Tačiau ši muzika, parašyta be ankstesnio įkarščio, kurį kompozitoriui gebėdavo sužadinti Diagilevas, Sergejaus Lifàrio buvo pritaikyta labai sąlygiškai choreografijai, nors rusiškai baletas vadinosi „Prie Dnepro". „Grand Opéra" pastatyme neliko nei rusiškos, nei bent slaviškos dvasios.

Baletas buvo pažymėtas kaip op. 51: tuo pradėta šešta dešimtis kūrinių, parašytų nelengvu Prokofjevo kūrybai metu. Brandūs, kartais virtuoziški, kupini retų atradimų kūriniai ne visada pasižymi dvasinio žavesio bruožais. Pamažu didėjo grėsmė, kad kompozitorius gali netekti ryšio su rusų kultūra, teikiančia dvasinį peną. Prokofjevas neįstengė į kai kuriuos šiuo laikotarpiu parašytus kūrinius pažvelgti objektyviai. Jis nė pats sau neprisipažino, jog išgyvena krizę, nors ją matė net jo draugai iš Tėvynės.

Tiek Ketvirtasis fortepijoninis koncertas, parašytas kairei rankai ir sukurtas vienarankio austrų pianisto Pauliaus Vitgenšteino užsakymu, tiek Penktasis koncertas skirti at-

likėjams virtuozams. Ketvirtajame koncerte atvirai dominavo konstruktyvumas, šiurkščios motorinės išraiškos priemonės, atkeliavusios iš dar jaunuoliškos Tokatos. O lyrinės temos buvo beveik paslėptos. Šio kūrinio užsakovas Vitgenšteinas, pagarbiai padėkojęs kompozitoriui už triūsą, labai trumpai laišku pranešė: „Aš jame nesupratau nė vienos natos ir jo neskambinsiu."

Penktajame koncerte daug kas priminė veržlaus, akiplėšiško, jaunatviško Pirmojo koncerto ir išmintingo, nuosaikaus Trečiojo koncerto atradimus. Bet ten į patvarias sąskambių konstrukcijas atviriau įsipindavo lyrinės temos. Čia, atrodė, dominuoja gremėzdiškos konstrukcijos. Pats autorius, ruošdamasis skambinti Penktąjį koncertą Paryžiuje, rašė į Maskvą: „Turiu išmokti fortepijoninę partiją, kuri, didžiausiam mano apmaudui, išėjo labai sunki."

Prokofjevas bijojo „senojo paprastumo", kuris, jo nuomone, „nelabai reikalingas kompozitoriui novatoriui". Bet nesuprato, kad jo ieškomas „naujasis paprastumas", su naujais metodais ir, svarbiausia, „naujomis intonacijomis", nebuvo suvokiamas kaip paprastumas. Jis vylėsi, kad ilgainiui „ausis apsipras su naujomis intonacijomis" ir jos pasidarys kasdieniškos. Tačiau kol kas pastariesiems jo kūriniams atlikėjų neatsirado. Ir vėlesniais metais retas kuris pianistas imdavosi šių dviejų Prokofjevo koncertų. Tačiau imdavosi. Ir įtikinamai atskleisdavo šių kūrinių muzikos turinį. 1941 metais šitai pavyko padaryti jaunajam Sviatoslavui Richteriui — pirmajam Penktojo koncerto atlikėjui Tarybų Sąjungoje, o 1959 metais muzikoje slypinčius lyrikos atšvaitus įžvelgė Aleksandras Vedernikovas — herojiškas Ketvirtojo koncerto atlikėjas. Prokofjevo talento tyrinėtojai Vedernikovo skambinime net išgirdo lyrines temas, artimas „Karo ir taikos" melodijoms!..

Sergejus Sergejevičius pradėjo penktąją dešimtį. Jis — šeimos galva, dviejų sūnų tėvas. Vyras pačiame jėgų žydėjime. Įgijęs didelę kūrybinę patirtį. Bet darosi grasus tas buvimas be vietos, tas bastymasis su koncertais po viso pasaulio miestus.

Palaikė draugiški santykiai su prancūzų muzikais. Ir pirmiausia su „Šešetu".

Kai kuriuose šio laikotarpio Prokofjevo kūriniuose tyrinėtojai mato A. Bergo ir E. Kšeneko ekspresionizmo įtaką. Tačiau Prokofjevas atsilaikė prieš madingiausias ketvirtojo dešimtmečio sroves — Šenbergo ir Veberno atonalizmą, dodekafoniją. Jis neišsižadėjo tonaliosios muzikos.

Ir nepasidavė nusiminimui. Būdamas tikras dėl savo požiūrio į rusų kultūrą, Prokofjevas neširdo, skaitydamas Maskvoje leidžiamo RAPM'o žurnalo straipsnius, kuriuose buvo iškraipoma muzikos klasikų bei dabarties kompozitorių kūrybos esmė ir reikšmė. RAPM'o veikėjai užsipuldavo tuos kompozitorius ir muzikantus, kurie kuo nors nesutiko su siaura jų programa, grubiai traktuojančia marksistines-leninines pažiūras į meno raidą socialistinėje visuomenėje.

Jie prisiekinėjo esą ištikimi Bethoveno arba kompozitoriaus demokrato Musorgskio priesakams, tačiau gigantiškus muzikos reformatorių užmojus suvedė į du tris patogius deklaruoti teiginius. RAPM'o žurnale buvo išjuokiamas Čaikovskis kaip „sentimentalus niurzga". Rimskį-Korsakovą jie laikė „dvarininkų ideologijos pakaliku". Skriabino muziką išvadino „dirglia", erotiška. Puikusis Glazunovo Koncertinis valsas jiems atrodė galįs grąžinti į „dvarininkų Rusijos pokylių sales". Brangų Prokofjevo širdžiai Miaskovskį, tą reiklų sau ir kitiems mąstytoją, apšaukė „senosios rusų inteligentijos paskutiniuoju mohikanu".

RAPM'o kritikai nesiliovė „demaskavę" ir Prokofjevo.

Tačiau kompozitoriaus garbei reikia pasakyti, jog į RAPM'o išpuolius jis žiūrėjo kaip į pražūtingą nesusipratimą, kaip į nesąmonę. Jam teikė stiprybės žinios apie grandiozines socializmo statybas Tėvynėje, vis daugiau naujienų ateidavo apie kūrybinius jo gerbiamų ir vertinamų tarybinių muzikų ir kompozitorių ieškojimus. Jį stebino Asafjevo ištvermė. Tais pačiais 1929 metais RAPM'o žurnalas „sutriuškino" Asafjevo kūrybą. Bet jis sugebėjo nepastebėti tų išpuolių ir toliau rašė teorinius veikalus, kūrė baletą „Paryžiaus liepsnos", kur buvo vaizduojamas liaudies sukilimas ir Tiuilri rūmų paėmimas 1792 metais. Asaf-

jevo prašomas, Sergejus Sergejevičius siuntinėjo jam literatūros ir leidinių apie senąją prancūzų liaudies muziką.

Sergejų Sergejevičių džiugino žinios apie jo kūrinių atlikimą tarybinėse koncertų salėse. 1931 metų spalio 9 dieną pirmą kartą Maskvoje gastroliuojantis ansamblis, vadovaujamas Vengrijos smuikininko Ferenco Roto, atliko penkiasdešimtąjį jo opusą — Styginių kvartetą. Šį kvartetą gyrė draugai maskviečiai. Tų pačių metų pavasarį Sergejus Sergejevičius laiške domisi labai sunkaus savo Kvinteto atlikimu Maskvos konservatorijos studentų koncerte: „Pirmiausia, šaunu, kad studentai įveikė kūrinį, kuris ir prityrusiems muzikantams yra kietas riešutas; antra, pastaruoju metu man susidarė įspūdis, kad RAPM'ui inspiruojant, iš konservatorijos mano muziką norėta išguiti, todėl juo įdomiau, kad programoje pasirodė Kvintetas." Sergejus Sergejevičius buvo įsitikinęs, kad darbuosis tarybinės muzikos labui.

Prokofjevas džiaugėsi, kai ir užsienyje jo kūrinius atlikdavo kaip revoliucinės Rusijos kompozitoriaus muziką. 1931 metais Niujorko „Metropoliteno" operos teatre tada jau garsus dirigentas Leopoldas Stokovskis labai originaliai ir drąsiai pastatė baletą „Plieninis šuolis". „Įdomu buvo regėti,— rašė vėliau Prokofjevas,— kaip šio buržuaziškiausio iš visų buržuazinių teatrų scenoje suplevėsavo didžiulė raudona vėliava."

Prokofjevas vengė pagiežingos rusų emigrantų aplinkos. Gyveno su šeima Valenten Ajui gatvės name Nr. 5, šeštame aukšte, ir labai atsargiai rinkdavosi draugus.

Sergejaus Sergejevičiaus negalėjai pavadinti perdėtai jautriu tėvu. Jis visai nebuvo panašus į tuos sentimentalius tėvelius, „kurie kas žingsnis traukia iš kišenės savo kūdikio nuotrauką ir springdami iš džiaugsmo mėgdžioja jo čiauškėjimą",— pasakoja Lina Ivanovna. „Bet kai vaikai paaugo, Sergejus Sergejevičius mielai su jais žaisdavo ir juokaudavo. Jis daug vaikštinėdavo su jais, padėdavo rinkti pašto ženklų kolekcijas (iš pradžių tik vyresniajam, paskui abiem.— *Aut.)*... Siuntinėjo jiems atvirukus su garvežių, garlaivių, lėktuvų vaizdais." Mėgęs judėti, keisti įspūdžius, nenumalšinamą proto smalsumą Prokofjevas

perteikė ir sūnums. Ir jis pats — tai patvirtina artimai jį pažinojusieji — per visą gyvenimą dažnai neatsisakydavo vaikiškų pomėgių. Prancūzų kompozitorius Seržas More vienas iš dažnų Sergejaus Sergejevičiaus svečių, parašė puikius atsiminimų puslapius apie Prokofjevo gyvenimą Paryžiuje; jis pabrėžia kaip tik šį savo ruso bičiulio bruožą, ypač „giedrą akių žvilgsnį", „kuriuo į mus žiūri vaikai ir kuris suaugusio vyriškio veide atrodo toks keistas ir graudulingas". More rašo: „Kasdieniame gyvenime jis buvo kūdikis, galėjo be paliovos žaisti su abiem savo berniukais... Dėl šio savotiško vaikiškumo ir įnirtingo darbštumo jis nelabai prisitaikydavo prie kasdieninių buities reikalų."

Prokofjevas liko ištikimas savo pažiūroms į rusų muzikos raidą ir toliau ieškojo „naujo paprastumo". Laiškuose draugams, žiūrėk, ir praslysta priekaištas, kad kai kurie tarybiniai kompozitoriai be saiko žavisi tradicine Čaikovskio arba Rachmaninovo muzikos išraiška — ne šiuo keliu, jo nuomone, reikia eiti. Pabrėždamas nepriklausomybę, mielai pagirdavo modernistinius kai kurių užsienio kolegų kūrinius. Ir tuo pat metu jam, tokiam santūriam ir mėgstančiam, kad „visos sagos būtų užsagstytos", laiškuose prasiverždavo trumpi ir liūdni prisipažinimai: nebeturįs idėjų, nežinąs, kur eina ir kas jo laukia.

Pasitaikydavo dienų, kada dvejonės, rodės, jį sugniuždys. Tada išeidavo pasitikti taip laiku atvykusio svečio. Ūmai liūdesys praeidavo ir pagaudavo linksmumas.

Pažvelgus į Prokofjevo gyvenimą Paryžiuje, matyti, kaip gyvai jį tada rėmė ištikimi bičiuliai iš Tėvynės. Visi jie, vieni atlikdami jo kūrinius, kiti rašydami šiltus laiškus, treti pasakodami apie tikrąsias socialistinės kultūros reikmes, švelnino priverstinio atitolimo kartėlį.

Atėjo 1932 metų pavasaris. Balandžio pabaigoje šeima atšventė Sergejaus Sergejevičiaus gimimo dieną. O netrukus jis perskaitė žinią iš Maskvos: Komunistų partijos CK balandžio 23 dienos nutarimu likviduojama Proletarinių rašytojų asociacija ir analogiški susivienijimai kitose meno srityse. Rašytojus (taip pat dailininkus ir kompozitorius), „remiančius Tarybų valdžios platformą ir norinčius

dalyvauti socializmo statyboje", buvo nutarta suburti į sąjungas. Prokofjevas keliskart perskaitė griežtas oficialias eilutes. Ne viskas jam buvo ligi galo aišku. Bet viena nekėlė abejonių: jo muzika Tėvynėje bus išgirsta.

Baigiantis 1932 metų vasarai, Sergejus Sergejevičius gavo kvietimą atvykti į Tarybų Sąjungą.

IŠMĖGINIMAI ATLAIKYTI

Kas jis buvo dabar Tėvynei? Biografai linkę vadinti jį sūnumi palaidūnu ir jo grįžimą į tėvų namus komentuoti evangelijos prilyginimo žodžiais: „Reikėjo gi pokyliauti ir džiaugtis, nes šitas tavo brolis buvo miręs ir vėl atgijo, buvo prapuolęs ir vėl atsirado."

Patrauklus, tačiau visiškai netikslus tas prilyginimas! Rusų kompozitorius neiššvaistė dvasinių savo turtų, nepamiršo svetimoj šaly tėvų namų, mintimis liko su Tėvyne.

Partijos Centro Komiteto nutarimas panaikino grupuotes literatūroje ir mene. Atsigavo kūrybinės jėgos, šis pakilimas uždegė ir jau benutolstantį nuo tarybinės kultūros kompozitorių.

Tos savaitės Maskvoje buvo kupinos visai naujų įspūdžių. Iš karto krito į akis: juda kruta visa šalis. Gatvės ir namai apšiurę, žmonės apsirengę dar paprasčiau — beveik nerūpestingai. Buvo matyti, kad daug ko stinga — maisto produktų, būtiniausių prekių. Tačiau kaip visi domisi kūrybiniu darbu! Menas siejamas su kvapą gniaužiančiais socializmo statybos užmojais. Draugai pasakoja savo sumanymus ir tuoj pat šneka vėl nukrypsta į Dnepro hidroelektrinės arba kokios gigantiškos gamyklos statybą. Apie politiką, apie laimėjimus, apie sunkumus, apie „augimo prieštaravimus" buvo kalbama tiek šeimoje, tiek su draugais, tiek per oficialius vakarus.

Sergejus Sergejevičius kviečiamas su šeima keltis gyventi į Tarybų Sąjungą. Švietimo liaudies komisariatas, tvarkęs ir meno reikalus, siūlo nuo rudens dėstyti jauniems kompozitoriams Maskvos konservatorijoje. Baltarusijos

kino atstovas prašo parašyti muziką komedijai pagal Jurijaus Tynianovo apysaką „Poručikas Kiže". Prokofjevas atsako: „Taip, taip." Jis sutinka, jis pasirengęs dėstyti, jis parašys muziką.

Įdomiai darbuojasi bičiuliai. N. Miaskovskis supažindino su naujausia, Dvyliktąja simfonija. Kurdamas ją, stengėsi priartinti prie liaudies masių d i d ž i ą j ą muziką. Asafjevo baletas „Paryžiaus liepsnos" jau eina Leningrade; vienas veiksmas buvo parodytas per Spalio revoliucijos minėjimą. Prokofjevui muzikoje daug kas nepatinka, ir jis to nė neslepia. Net susikerta su kompozitoriumi.

Sergejus Sergejevičius jaučia: ne viskas, toli gražu ne viskas iš naujų jo kūrinių priimama koncertinėse Maskvos ir Leningrado salėse. Kritika delikati. Bet, matyt, liko nesuprasta nei Penktojo koncerto, kurį paskambino autorius, nei Sonatos dviem smuikams muzika, nors joje, rodos, labai išryškinta ir Musorgskiui artima lyrika. Jį nustebino, kaip kritikai sutiko prieš metus parašytą siuitą iš operos „Lošėjas." Ją sudarė instrumentinės Aleksejaus, Bobulytės, Generolo, Polinos charakteristikos, o jos atomazga buvo dramatinė. Siuita taip ir vadinosi: „Portretai" — ryškūs psichologiniai paveikslai. Autoriui buvo priekaištaujama, kad nėra satyrinių „žlungančio, atgyvenusio pasaulio" atstovų charakteristikų. Užtat Prokofjevui netikėtai palankiai priėmė keturių dalių siuitą iš „Plieninio šuolio". Sergejus Sergejevičius laukė priešingos reakcijos. Šis mažas eksperimentas dar sykį patvirtino, jog tai, kas vakar atmesta, gali rasti klausytojų šiandien.

Atsisveikindamas su Maskva 1932 metų gruodžio pradžioje, „Večerniaja Moskva" korespondentui pasakė, jog Tarybų Sąjungą paliekąs neilgam. Į klausimą, kokio ieškąs siužeto, atsakė taip, kaip niekad anksčiau nebūtų galėjęs atsakyti:

— Vilioja siužetas, teigiantis gyvenimą. Statybų heroika. Naujas žmogus. Kova ir kliūčių nugalėjimas. Tokių nuotaikų, tokių emocijų ir norėčiau prisodrinti muziką.

— Pavasarį, balandžio mėnesį, žadu grįžti. Tikiuosi kurti jau tarybine tematika.

Per šį interviu Sergejus Sergejevičius, turėdamas omeny gastroles po pasaulio miestus, dar pridūrė:

— Nuolatinių koncertų atmosfera vargu ar palanki rimtam kūrybiniam darbui.

Deja, jo vėl laukė gastrolės, reikėjo laikytis sutarčių. Stigo laiko pasiruošti. Bet Prokofjevas dar vasarą, numatęs tas gastroles, uoliai repetavo pačius sunkiausius savo dalykus — koncertus fortepijonui. Jam į talką atėjo jaunas draugas, Fransis Pulenkas — mielai skambino orkestro partijas. Pulenkas prisiminė tas aistringo darbo dienas: „Mes plušėjome Gavo salėje. Tai buvo birželyje,— rašė jis.— Dirbome, nusimetę švarkus... Paskui nusivilkome ir marškinius... kol pagaliau likome pusnuogiai, lyg Dovilio pliaže." Pulenką stulbino kompozitoriaus pianisto ritmai. „Prokofjevo ritmas buvo nesutramdomas",— pasakojo jis.

Sergejus Sergejevičius apsilankė pirmame koncerte, įvykusiame „Tritono" draugijos įsteigimo proga. Draugiją kartu su Prokofjevu steigė jo draugai — Mijo, Pulenkas, Honegeras ir kiti. Koncerte buvo atliekama Prokofjevo Sonata dviem smuikams, o „Grand Opéra" teatre tą patį vakarą įvyko jo baleto „Prie Dnepro" premjera.

Prokofjevas turėjo ką papasakoti savo draugams paryžiečiams apie kelionę į Tėvynę. Bet jam sunku buvo išaiškinti galbūt pirmąsyk suprastą tiesą: Tarybų Sąjungoje jauti, jog muzika kaip didis menas reikalinga liaudžiai. Ten niekas neabejoja, kad reikia ieškoti naujo paprastumo. Paryžiuje tą sunku buvo suprasti.

Gruodžio 17 dieną Sergejus Sergejevičius išvyko gastrolių į JAV, iš ten — į turne po Europos miestus. Jo portfelyje visada pilna tarybinių kompozitorių kūrinių. Jis skambina užsienyje tarybinę muziką, rūpinasi užsienio muzikantų gastrolėmis į Tarybų Sąjungą.

Kelionėse nutolęs nuo politikos ir menkai joje susigaudydamas, Prokofjevas vis dažniau stebisi krintančiomis į akis permainomis. Berlyne dar prieš kelionę į Maskvą jį pribloškė nacionalizmo karingumas. Žaliūkai su nacių uniformomis marširavo sostinės gatvėmis ir plyšojo dainas. Tamsūs fašizmo debesys slinko viršum Bavarijos. O dar taip neseniai Etalio nuošalybėje Bavarija atrodė toks ramus

žemės kampelis! Dar labiau krito į akis fašistinės Musolinio diktatūros žymės Italijoje. Jį rusą, tarybinį muziką, žiūrėk, kas nors ima ir perveria įtariu piktu žvilgsniu. Giedroje Italijos padangėje, kaip ir neramioje Vokietijoje, brendo žiauri griovimo ir smurto jėga.

Ačiū dievui, Paryžius, atrodo, nesikeičia! 1932—1933 metų sezoną čia nuskambėjo daug Prokofjevo kūrinių. Sergejus Sergejevičius, žinoma, tuo džiaugėsi, bet jam magėjo kuo greičiau baigti paskutinius koncertus ir važiuoti į Maskvą. Jis jau kuria muziką „Poručikui Kiže".

Balandžo mėnesį Prokofjevas vėl Tėvynėje. Kuria užsidegęs, lengvai, šmaikščiai. Maskvoje per šį laiką atliekama keletas jo kūrinių. Pradžiugino — ne, ne tik pradžiugino! — net sujaudino šiltas Trečiosios simfonijos sutikimas.

Vasarą Prokofjevai praleido Prancūzijos pietuose. Sergejus Sergejevičius čia baigė kurti muziką filmui ir ėmėsi dviejų, kaip jis sakė, „filosofinių" opusų: „Simfoninės giesmės" orkestrui ir „Minčių" — pjesės fortepijonui. Šie kūriniai buvo tolesnis didžiosios muzikos ieškojimas, reiškė jo norą m ą s t y t i a b s t r a k č i a i. Po Trečiosios simfonijos jam norėjosi tęsti šią kūrybos liniją.

Poilsis prie jūros... Atrodė, niekuo nepasikeitė šis paryžietis rusas. Jam jau keturiasdešimt dveji metai, bet jis atrodo dar visai jaunas, gaiviais rausvais skruostais, visada glotniai sušukuotais rusvais plaukais virš aukštos, gražios kaktos, stambiomis, gosliomis, truputėlį vaikiškai papūstomis lūpomis. Visada madingai apsirengęs. Rusas muzikas laisvai šneka prancūziškai su švelniu slavišku akcentu, lengvai pereina į anglų kalbą, susikalba ir vokiškai...

Muzikos apžvalgose Prokofjevo pavardė vis dar gretinama su Stravinskio ir Rachmaninovo. Kas galėjo žinoti, kaip šis rusas nutolo nuo savo tėvynainių kompozitorių? Stravinskiui Rusija liko tik atsiminimų šalis. Jam tėvynė buvo tas kraštas, kur jis gyveno: Šveicarija, Amerika, Prancūzija... O Rachmaninovas? Jis daugiausia koncertuoja. Didis pianistas ir dirigentas mažai kuria. Praslinks pusantrų metų, ir per interviu vienam amerikiečiui žurnalistui jam išsprūs liūdna tiesa:

— Išvykęs iš Rusijos, aš netekau noro kurti. Praradęs tėvynę, praradau pats save. Tremtiniui, kuris nebeturi savo šaknų, tradicijų ir gimtosios dirvos, dingsta akstinas kurti muziką, nebelieka kitokios paguodos, tik giliai širdyje glūdinčių atsiminimų netrikdoma tyla.

Atsiminimų kupinas ir Prokofjevas. Bet jis prisimena buvusius susitikimus Maskvoje, su kuria dabar tvirtai yra susijęs. Metas su visa šeima važiuoti į Rusiją! Dar pavasarį grįžusį iš Maskvos Prokofjevą aplankė Seržas More.

„Vieną gražų birželio rytą aplankiau Prokofjevą. Jis sėdėjo ant sofos, pasidėjęs ant kelių partitūrą. Tai buvo „Simfoninės giesmės" partitūra. Jis atrodė susikaupęs ir pavargęs",— rašo Seržas More.

— Ar skaitėte atsiliepimus? — paklausė Prokofjevas.

(Sekmadienį Padelu koncertuose, nuostabiai diriguojamas Alberto Volfo, šis kūrinys buvo atliktas pirmą kartą.)

— Taip, atsiliepimai ne per geriausi,— atsakė More.— Šie žmonės norėtų, kad jūs visą laiką rašytumėte ką nors panašaus į „Skitiškąją siuitą" arba bent į „Juokdarį", lygiai taip jie geidautų, kad Stravinskis ir toliau rášytų „Vestuvių" stiliumi.

„Jis nusišypsojo,— rašo Saržas More apie Prokofjevą,— bet tuoj vėl surimtėjo."

Ką pagalvojo Prokofjevas? More pažinojo jį geriau nei koks kitas jo paryžietis bičiulis ir vis vien užsienyje gyvenančių rusų kompozitorių likimą siejo su muzikos krize.

— Jūs, man rodos, pirmenybę teikiate muzikams, o ne muzikai,— tarė Prokofjevas ir patylėjęs staiga atsisuko į pašnekovą. Jaudindamasis, su daug žymesniu rusišku akcentu kalbėjo toliau: — Aš turiu pasakyti jums tiesą ir ją šiandien išklosiu... Sakau „tiesą", bet tiksliau būtų sakyti „mano tiesą". Dalykas tas, kad svetimos šalies oras neišėjo į naudą mano įkvėpimui, nes aš esu rusas, o tokiam žmogui kaip aš užvis kenksmingiausia — gyventi tremtyje, kurios dvasinis klimatas svetimas m a n o t a u t a i. Mano tėvynainiai ir aš savo žemę nešiojam su savimi. Žinoma, ne visą, o tik truputėlį — lygiai tiek, kiek iš pradžių vos vos

skaudina, o paskui ima kankinti vis labiau ir labiau, kol galop visai mus palaužia. Jūs šito nesuprasit, nes nepažįstate mano Tėvynės... Aš turiu grįžti į gimtąją žemę, į jos atmosferą... Mano ausyse turi skambėti rusų kalba, turiu bendrauti su savo kraujo žmonėmis, kad jie grąžintų man tai, ko šičia stinga: savo dainas, mano dainas. Čia aš netenku jėgų. Man gresia pavojus žūti nuo akademizmo. Taip, mielas drauge, aš grįžtu...

NAUJI KRANTAI

TĖVYNĖJE

1933 metų rudenį Leningrade buvo įgarsinamas filmas „Poručikas Kiže". Malonu buvo nudailintus muzikos fragmentus fiksuoti „regimomis formomis" operatoriaus kadruose.

Sergejus Sergejevičius ilgą laiką baisiai nemėgo kino. Ypač dekoracijomis išgražintų standartinių štampų, vaizduojančių banalias miesčioniškas svajones publikos garbinamuose šlageriuose. Tačiau atsirado garsinis kinas ir pamažu sudomino Prokofjevą. Vis dažniau kinematografui ima kurti talentingi muzikai. Leopoldas Stokovskis įtikinėjo, kad nebetoli tas laikas, kai kompozitoriai kursią filmams didžiąją muziką. Jeigu dabar gyventų Vagneris, — parašys netrukus Stokovskis, — jis veikiausiai pasinaudotų garsinio ekrano galimybėmis. Ir pats Stokovskis pasaulio ekranuose pasirodys kaip artistas — dirigentas komedijoje „Šimtas vyrų ir viena mergina", filme skambės Čaikovskio muzika!

„Poručiko Kiže" siužetas pagal Jurijaus Tynianovo apysaką didžių muzikinių minčių nežadino. Bet „išmėginti plunksnai" sunku būtų buvę rasti tinkamesnį filmą. Satyriniame filme buvo pasakojama, kaip caro Pavelo Pirmojo laikų karo raštininkas iš greitumo padarė žiniaraštyje klaidą ir, norėdamas ją atitaisyti, į rejestrą įtraukė neegzistuojančio „poručiko Kiže" pavardę. Caras pareikalavo pristatyti jam šį karininką. Prieštarauti niekas nedrįso. Taip „poručikas Kiže" buvo išleistas į iliuzinį gyvenimą. Caro įsakymu jis tai apdovanojamas, tai patenka į nemalonę; iškeliamos jo vestuvės ir išsiunčiamas į tremtį; pagaliau juo atsikratoma, ir įvyksta niekad neegzistavusio karininko laidotuvės.

Muzika filmui buvo nuostabi. Sąmojinga, kupina pašaipos, satyros, išmonių, su graudžiais sentimentaliais intarpais. Čia pavaizduota ir kaip viesulas lekianti trikinkė, ir kariuomenės paradas Marso lauke su keturiais orkestrais, griaudėjančiais iš karto; iškilmingas maršas ir peizažo eskizai. Pokštai, šaržas, groteskas, fokusai su pasivertimais, kuriais dar jaunystėje stebino Serioža Prokofjevas, filme apie iliuzinį išgalvoto poručiko gyvenimą įgavo ryškių išbaigtų miniatiūrų formas.

Sąmojingoje kino apysakoje vaidino talentingi aktoriai: tarp jų — E. Garinas iš Mejerholdo teatro, M. Janšinas iš Dailės teatro. Orkestrui dirigavo Isakas Dunajevskis, kuris vėliau išgarsėjo kaip muzikinių komedijų ir operečių autorius. Visam kolektyvui vadovavo režisierius A. Faincimeris.

Praeis vos vieneri metai, ir pagal filmo muziką Prokofjevas parašys siuitą, kuri ištisus dešimtmečius turės laimę žavėti publiką išradingu autoriaus talentu.

„Poručiko Kiže" muzika bus įkūnyta ir choreografijoje. Artimas teatrui Prokofjevas pasirodys ir šiame nusisekusiame mėginime darbuotis kinematografui.

Simfoniniai eskizai iš „Poručiko Kiže" bus atlikti viešai. „Kiže — velniškai sunkus darbas. Užtat kokia linksma muzika!" — rašė Sergejus Sergejevičius Deržanovskiui, užsidegęs siuitos kūryba.

...Įgarsinti paskutiniai filmo kadrai, Sergejus Sergejevičius laisvas. Kaip gerai dabar būtų po šio „plunksnos išmėginimo" imtis tarybinio siužeto! Bet jau vilioja netikėtas sumanymas. Aleksandras Tairovas Kameriniame teatre žada statyti spektaklį, kuriame sujungs draugėn Šekspyrą, Puškiną ir Bernardą Šo. Iš Šo buvo paimta pjesė „Cezaris ir Kleopatra" (Kleopatros jaunystė), iš Šekspyro — „Antonijus ir Kleopatra" (jos gyvenimo pabaiga) ir iš Puškino — „Egipto naktys".

Iš pradžių Sergejui Sergejevičiui ši išmonė pasirodė kurioziška. Bet Tairovas jį suviliojo savo sumanymu. O Kleopatrą imasi vaidinti tragikė Alisa Konen. Žavi idėja: Sergejui Sergejevičiui siūloma parašyti spektakliui d i d ž i ą j ą muziką.

Socializmo kultūra siūlo klasiką visiems žiūrovams, klausytojams, meno mylėtojams, liaudžiai. Apie tai dar Lunačiarskis kalbėjo Žiemos rūmų kabinete jaunam Prokofjevui, kai šis pasiprašė leidžiamas paalsuoti gaiviu jūrų ir svetimų šalių oru. Ką gi? Per klasiką prie dabarties? Prokofjevas pasirengęs žengti šiuo keliu.

Kamerinio teatro užsakymas priimamas.

Šį rudenį Miaskovskis vis dėlto įsivedė „brangiausiąjį savo Seržą" į Maskvos konservatoriją — juk dar pavasarį Sergejus Sergejevičius buvo sutikęs vadovauti jauniesiems kompozitoriams. Direktoriaus kabinete susirinko jaunimas. Tykus Nikolajus Miaskovskis tamsiu kostiumu ir paprastu kaklaraiščiu, o šalia — aukštas, labai madingai apsirengęs, su akiniais būsimasis jų mokytojas. Prokofjevą jie „ryte rijo akimis".

Aramas Chačaturianas apie tą dieną rašo: „Jis įėjo greitu žingsniu, gyvai kalbėdamasis su Miaskovskiu, ir vargu ar pastebėjo, kokie smalsūs mūsų žvilgsniai ir kaip tramdome jaudinimąsi. Menki juokai, juk mūsų kūrinių klausysis Sergejus Prokofjevas — visame pasaulyje išgarsėjęs kompozitorius, kurio vardas mums atrodė beveik legendinis!"

Be nereikalingų šnekų — prie darbo. Kompozitoriai skambino savo pjeses. Prokofjevas klausėsi labai geranoriškai, be jokių piktų ar kandžių pastabų — tai buvo netikėta, ir visus palenkė į savo pusę. Nuostabiai greitai, įtikinamai, išradingai Prokofjevas sakė savo nuomonę apie kiekvieno kūrinio esmę.

Miaskovskis patenkintas glostė barzdelę ir gudriai šypsojosi. Kas kas, o jis juk žinojo, kaip Seržas sugeba keliais žodžiais atskleisti esmingiausius meistriškumo bruožus! Paleis frazę — ir nelaukia, kol ją suvoks pašnekovas. Dėsto savo mintį toliau. Kas nori, tegu spėja jį sekti!

Nors ir kaip draugai stengėsi, pedagogu Prokofjevas netapo. Iš jo profesoriavimo konservatorijoje nieko dora neišėjo. Jis nešykštėjo patarimų, bet mokiniams buvo kompozitorius, o ne pedagogas. Sergejus Sergejevičius ilgai neišlaikydavo nei galvoje, nei širdy dėmesio „glo-

bojamam" kompozitoriui. Dmitrijus Kabalevskis rašė: „Teisybės dėlei reikia pasakyti, jog niekad nemačiau, kad Prokofjevas taip domėtųsi „svetima" muzika kaip Miaskovskis. Juodu niekad nebuvo panašūs vienas į kitą — nei gyvenime, nei kūryboje. Jie tarsi papildė vienas kitą."

Per pamokas su jaunimu Prokofjevas stigo pedagoginio nuoseklumo. Jis amžinai ieškojo naujų „ėjimų" — kaip šachmatininkas. Žavėdavosi radęs ką nauja. Galėdavo atmesti savo paties debiuto, gynybos ar endšpilio variantą. Ir šachmatuose, ir muzikoje. Muzikos dėstymas jam atrodė pernelyg akademiškas užsiėmimas. Kartą Paryžiuje draugiškoje aplinkoje išklausęs svečio kompozitoriaus ir pedagogo pasakojimą apie kompozicijos teorijos dėstymo metodą, Prokofjevas sušuko:

— Per visus šiuos dalykus jūs prarasite natūralumą! Pasiimkite savo vyrukus ir pasielkite kaip Musorgskis!

Jam buvo paprieštarauta, kad ir jis pats kadaise laikęsis akademinės disciplinos. Tada Prokofjevas nusikvatojo, staiga atsikolęs į sofos atlošą:

— Bet juk visa tai aš pasiunčiau velniop, parašydamas „Skitiškąją siuitą"!

Visą gyvenimą Prokofjevas patylomis slėpė savyje kokią nors „Skitiškąją siuitą". Ją parašęs, visada laukdavo — kas dabar bus?

1933 metų pabaigoje Prokofjevai grįžo į Paryžių, ir Sergejus Sergejevičius sėdo kurti muzikos „Egipto naktims",— taip vadinosi Tairovo sumanytas spektaklis.

Pirmas darbas dramos teatrui! Jis nebando primesti savo valios. Kur kalba Šekspyras ar Puškinas, nėra reikalo įsiterpti muzikai, „kaip savarankiškas elementas ji neturi smelktis į dramos veiksmą". Muzika reikalinga tik ten, kur „gali sustiprinti tiek lyrinį, tiek ir dramatinį įspūdį". Valingasis kompozitorius savo muzika mokėjo ir pasitarnauti dramaturgų, artistų, režisierių sumanymams.

1934 metų pavasarį Sergejus Sergejevičius jau dalyvavo „Egipto naktų" repeticijose Maskvoje.

Klydo tie, kurie tikėjosi teatre konfliktų su šiuo smarkaus charakterio, regis, tokiu pasitikinčiu savimi paryžiečiu kompozitorium. Jis gebėjo suprasti kiekvieną užuominą ir išgirsti scenoje visus žodžio niuansus.

Alisa Konen, kuri tame sunkiame spektaklyje švytėjo savo talentu, šios knygos autoriui papasakojo, kaip jie dirbo su Sergejum Sergejevičium per repeticijas. Pasakojo šiltai ir net susižavėjusi:

— Sergejus Sergejevičius ateidavo į visas repeticijas. Jis mielai taisė, ką buvo parašęs Paryžiuje. Kūrė muziką mintyse. Replikuodavo man: „Alisa Georgijevna, drąsiau! Aš čia smuikus spustelėsiu. Drąsiau!" Arba, kai mirštant Kleopatrai imdavau kalbėti šnabždomis, šaukdavo man iš salės galo: „Nebijokite, šičia aš duosiu piano, piano!" Ir į kitą repeticiją atnešdavo naują muzikos variantą, visiškai tokį, kokį buvo žadėjęs. Be galo lengva buvo su juo dirbti! Tairovas jį labai mylėjo. Dievino!

Premjera įvyko balandžio mėnesį. Teatre buvo daug pažįstamų. Prokofjevas neslėpė savo džiaugsmo; apie tai bylojo šventiška jo laikysena, staigūs linktelėjimai atsakant į sveikinimus; jis visas švieste švietė. Jautėsi kaip namie.

Pavasarį Prokofjevai leidosi į koncertinę kelionę. Išsipildė jų noras pakeliauti po Tarybų Sąjungą, ir dar tokį žydintį metų laiką! Koncertavo Ukrainoje, Armėnijoje, Gruzijoje. Pervažiavo Gruzinų karo keliu, apžiūrėjo senovinius Užkaukazės paminklus.

Maskvoje jis netikėtai pravėrė I. Grabario buto duris. Prieš keletą metų dailininkas svečiavosi Paryžiuje ir buvo „Plieninio šuolio" premjeroje. Dabar Sergejus Sergejevičius norėjo apsilankyti pas dailininką Maskvoje. Grabaris aiktelėjo iš nuostabos, priešais save išvydęs saulės nutviekstą tokią šaunią natūrą. Kaip visada jaunas, kaip visada žydintis, apsivilkęs tabako spalvos striukę su dar Maskvoje neregėta naujove — užtrauktuku. Grabaris tuoj pat prisikalbino svečią pozuoti. Kitą dieną Prokofjevas atėjo į dailininko studiją, apsivilkęs tą pačią striukę su užtrauktuku. Tačiau pavyko nutapyti tik

etiudą: ir kompozitorių, ir dailininką atitraukė neatidėliotini reikalai.

Sergejus Sergejevičius pozavo dar vienam tapytojui — P. Končialovskiui. Jiedu buvo susidraugavę dar prieš metus. Končialovskis dabar pasigrobė svečią į „nelaisvę", nusivežė į vasarnamį prie Malojaroslaveco, ir čia neatsitraukdamas nuo komponavimo, Prokofjevas pozavo dailininkui.

Savo užrašuose Končialovskis papasakojo apie šaunią savaitę, kartu praleistą vasarnamyje.

„Dirbo jis be fortepijono, — rašė Končialovskis. — Rytą keldavosi labai anksti ir eidavo pasivaikščioti. Grįžęs gerti rytinės kavos, entuziastingai pasakodavo, ką matęs, kokiu keliu ėjęs, kokius upelius ir daubas perkirtęs... Natų popieriuje tuoj pat užrašydavo, kas bevaikščiojant būdavo atėję į galvą. Sėsdavo į krėslą po didžiule pušimi, kuri jam labai patiko, ir rašydavo." Po šia pušimi, sėdintis pintame krėsle laisva poza — užsimetęs koją ant kojos, su popieriaus lapu rankoje, — Prokofjevas ir atvaizduotas Končialovskio portrete.

Nuostabi buvo ta darbo savaitė dviem gyvenimo džiaugsmo kupiniems menininkams.

„Dirbti su juo buvo nepaprastai linksma, — rašo P. Končialovskis. — Jis rašė savo kompozicijas ir tik trumpam atsisėsdavo reikiama poza, kad pasitikrinčiau." Kartą juokais paprašė portreto fone „pamėtėti" keletą kankorėžių, ir dailininkas nuolankiai sutiko. Staiga savo ruožtu Končialovskis sušuko:

— Nejudėkite! Tai fenomenalu!

„Aš apmiriau, stengdamasis suteikti veidui prasmingą išraišką, — pasakoja Sergejus Sergejevičius. — Končialovskis kurį laiką susikaupęs tapė, paskui atsitraukęs dirstelėjo.

— Kas fenomenalu? — išdrįsau paklausti.

— Jūsų batas, —atsakė Končialovskis."

„Maskviškis pavasaris" buvo pilnas susitikimų.

Simfoniniuose koncertuose Prokofjevas pateikė pastaraisiais metais sukurtą muziką. Balandžio 14 dieną Maskvoje įvyko „Simfoninės giesmės" premjera, diriguoja-

ma jo bendramokslio iš konservatorijos A. Gauko. Sergejus Sergejevičius tą vakarą paskambino dar Pirmąjį fortepijoninį koncertą. Autorius buvo sutiktas labai šiltai, koncertas irgi. O „Giesmė"? Salėje šaltas sujudimas, sušvelnintas nedarnių plojimų. Paryžiuje kompozitorius irgi buvo pajutęs publikos sutrikimą. Mandagiai ir taktiškai atsiliepė draugai. Tiktai mandagiai.

Netrukus žurnalas „Sovetskaja muzyka" išspausdins išsamų straipsnį apie „Simfoninę giesmę". Ji bus apibūdinta kaip „vienatvės elegija", o jos „lyrinis patosas" — kaip „socialiniu ir kultūriniu požiūriu beglobio žmogaus patosas".

Kaip kontrastas „Simfoninei giesmei" atsiliepime iškeliamas autoriaus atliktas fortepijoninis koncertas, optimistiškas, kupinas kūrybinės energijos kūrinys. Čia recenzentas mato daug bendra tarp Prokofjevo, Mejerholdo ir ankstyvojo Majakovskio kūrybos.

Lankydamasis Maskvoje 1934 metų lapkričio mėnesį, Prokofjevas parašė straipsnį laikraščiui „Izvestija".

„Pirmiausia reikia kurti d i d ž i ą j ą muziką, tokią, kad ir sumanymas, ir techninis atlikimas atitiktų epochos užmojus: muzika turi pirmiausia skatinti mus pačius toliau plėtoti muzikines formas; ir užsienyje ji turi parodyti mūsų tikrąjį veidą!"

Šiame straipsnyje Prokofjevas siūlo rašyti ir tarybiniams klausytojams reikalingą „lengvai rimtą" arba „rimtai lengvą" muziką. (Toks „didžiosios" ir „lengvai rimtos" muzikos supriešinimas sulaukė nemaža kritinių pastabų Prokofjevo teoretiko adresu.) Ir „lengvai rimtai" muzikai Prokofjevas reikalauja „melodinės išraiškos". Jis — už melodinę muziką, už p a p r a s t u m ą, bet nusistatęs prieš trafaretus ir banalius motyvus. Išdėsto savo principus, kuriems liks ištikimas visą gyvenimą. „Paprastumas turi būti ne senas, o naujas, — rašo jis. — Jį pasiekti kompozitorius galės tik tada, kai įstengs išspręsti didžiosios muzikos problemą ir sugebės įgyti pakankamą techniką, kad kurdamas naujai, kurtų paprastai."

Per sudėtingumą — į paprastumą? Klajoklio gyvenime Prokofjevas turėjo daugybę pagundų. Ir jo posūkis į paprastumą — lemiamas nuolatinių ieškojimų rezultatas. Dabar jis nebeatsižadės savo *credo*, nors ir tektų patirti nemaža smūgių iš užsienio muzikos snobų — šie kaltins jį išdavus „avangardizmą".

O koks „Simfoninės giesmės" likimas? Ak, tas amžinas valiūkiškas noras braukti prieš šerį! Prokofjevas savo straipsnyje „Giesmę" priskyrė prie „didžiosios muzikos". O natas nukišo giliai į stalčių. Kūrinys taip ir liko rankraštyje.

Metų pabaigoje Prokofjevas dar kartą grįžo į Paryžių.

Pastebimai pasikeitė pokalbių su draugais „tonacija". Kai kurie jo draugai Paryžiuje sutrikę klausosi žinių apie agresyvius fašistinės Italijos veiksmus, apie hitlerinės Vokietijos rasistinį fanatizmą ir grėsmingą militarizmą. Tamsių jėgų šešėlis gaubia ir tų šalių meną. Vokietijoje uždraustų kompozitorių sąraše figūruoja ir Prokofjevas.

Sergejus Sergejevičius savo ateitį susiejo su gimtosios šalies menu. Tačiau kėlimasis į Tarybų Sąjungą vėl buvo atidėtas. Dar buvo likę įsipareigojimų surengti koncertus. Be to, ne taip jau paprasta šeimai su dviem vaikais palikti namus.

Prokofjevas sėdo kurti. Iš Maskvos atsivežė medžiagos naujam lyriniam smuiko koncertui ir baleto sumanymą: laukė didžiai viliojantis, nepaprastas susitikimas su Šekspyru.

TARUSOS VASAROS DOVANOS

Kiek sumanymų naujiems baletams kildavo besišnekant su draugais Leningrade ir Maskvoje! Prokofjevas ieškojo tik lyriško siužeto. Peržvelgė vokiečių epą apie Tristaną ir Izoldą. Galvojo apie siužetus pagal Puškino „Kapitono dukterį" ir „Petro Didžiojo negrą". Šiuose ieškojimuose gyvai dalyvavo Asafjevas, kurio naujas

baletas pagal Puškino poemą „Bachčisarajaus fontanas" ėjo Leningrado scenoje.

Peržvelgė Šekspyro veikalus ir „užkliuvo" už „Romeo ir Džuljetos". Į šį siužetą, pasak Sergejaus Sergejevičiaus, „įsikibo iš karto" — geresnio nerasi! Bet Leningrado teatras, kurio iniciatyva buvo ieškoma siužeto, „atsimetė", ir sutartį baletui sudarė Maskvos Didysis teatras. Parašyti libretą apsiėmė buvęs jaunystės draugas Sergejus Radlovas. Neseniai jis buvo pastatęs „Hamletą", muziką šiam spektakliui irgi parašė Prokofjevas.

Juodu sutarė susitikti pavasarį. Kol Radlovas rašys libretą, Sergejus Sergejevičius Paryžiuje apmes muzikos „juodraštį".

Amžina tema. Liūdna meilės istorija. Tragedija Romeo ir Džuljetos, kurie žūsta dėl feodalinių Montekių ir Kapulečių klanų nesantaikos. Kiek puikios muzikos sukurta pagal šį siužetą! Ir simfoninių kūrinių, ir operų. Savo talentu Šekspyro tragediją įprasmino Hektoras Berliozas, svajojęs apie muzikos „sušekspyrinimą", ir Piotras Čaikovskis — jo uvertiūrą „Romeo ir Džuljeta" Prokofjevas laikė genialia. Tačiau Šekspyro tragedija balete? Tai buvo nauja. Ir daugeliui atrodė pernelyg drąsi idėja.

Aistrų valdomus personažus Prokofjevas jau buvo pavaizdavęs operų „Lošėjas" ir „Ugninis angelas" muzikoje. Tragiškumo atšvaitų plyksteldavo choreografiniuose „Sūnaus palaidūno" epizoduose. Dabar reikėjo parašyti kelių veiksmų baletą. Su lyrine ir tragiška linijomis. Parodyti, kaip užverda aistros, tvirtėja ir keičiasi charakteriai. Tačiau Prokofjevas nė nemano pataikauti akademiniam skoniui arba prikaišioti muziką melodramiškų epizodų.

Reikia rašyti s a v o muziką, be naivių saldybių, nesuprastinti jos ir „nemirkčioti" publikai, nenuolaidžiauti atlikimo rutinai. Rašyti s a v o muzikine kalba. Tegu choreografija taikosi prie muzikos.

Paryžiuje greit atlikęs visus reikalus, Sergejus Sergejevičius godžiai ėmėsi baleto. Natų puslapiuose sumirgėjo Romeo ir Džuljetos meilės, besivaidijančių šeimų

neapykantos, dvikovų ir grumtynių temos. Kai kurias temas jis paėmė iš užrašų knygučių, iš atminties. Kažkada kilusios ekspromtu, dabar jos netikėtai įgavo plastinį turinį. Taip atsirado viena iš pagrindinių baleto temų — Montekių ir Kapulečių tema: Sergejus Sergejevičius ją buvo sukūręs seniai, pakviestas į vieno turtingo paryžiečio įkurtuves. Šeimininkas savo namus buvo papuošęs vargonais. Sukvietę svečius į salę, šeimininkai paprašė siūlyti muzikines temas, kad vakare dalyvaujantis aklas vargonininkas galėtų jas išplėtoti improvizuodamas fugas. Prokofjevas brūkštelėjo savo temą ant spausdintos vakaro programos. Vargonininkui improvizacija nusisekė. Rytojaus dieną namų šeimininkė atsiuntė laišką, prašydama atkurti temą, nes jos užrašas, deja, dingęs. Sergejus Sergejevičius to nepadarė — šeimininkės apląidumas jį užgavo,— ir parašė, kad temą pamiršęs. O iš tikrųjų jos nepamiršo, užsirašė — ir štai dabar ji kiek kita tonacija suskambo kaip Montekių ir Kapulečių klanų charakteristika.

Vykstant į Maskvą 1935 metų pavasarį, muzikinis baleto pagrindas Prokofjevui jau buvo aiškus. Sėdo su Radlovu tvarkyti libreto. Sulaukė iš Paryžiaus Linos Ivanovnos su sūnumis, ir po kelių dienų visa Prokofjevų šeima išvyko vasaroti į Didžiojo teatro poilsio namus — Polenovą, Okos pakrantėje, netoli Tarusos miestelio. Poilsio namai buvo Polenovo memorialinio muziejaus teritorijoje — kadaise čia gyveno ir dailininkas. Pagaliau išsipildė sena Prokofjevo svajonė — visą vasarą pagyventi Rusijoje, tarp rusų!

Prokofjevams buvo paskirtas ką tik išbaltintas namukas, atokiau nuo pagrindinės sodybos. Nuo terasos buvo matyti užupio tolumos, saulėje, o naktį mėnesienoje tviskėjo Okos vandens plynė. Vakarais iš artimiausio kaimo atsklisdavo tęstinės dainos arba smagios častuškos. O kartais apgaubdavo tokia tyla, kad girdėdavai, kaip plazda į žiburį suskridusių peteliškių sparneliai.

Vyresnysis Sviatoslavas ir mažesnysis Olegas lakstė po laukus, žvejojo, maudėsi su tėvu upėje. Jie atnešdavo Sergejui Sergejevičiui nepažįstamų pievos gėlių,

vabzdžių, ir tėvas ieškodavo knygose jų pavadinimų. Berniukai taikė šnekėti tik rusiškai. Už tai jiems kliūdavo nuo tėvo. Ir vėlesniais metais Sergejus Sergejevičius griežtai žiūrės, kad sūnūs dabar neužmirštų prancūzų kalbos, kaip gyvendamas Prancūzijoje reikalaudavo, kad namie vaikai kalbėtų gimtąja rusų kalba.

Kartkartėmis į Prokofjevų namuką užsukdavo Polenove poilsiaujantys artistai. Bet Sergejus Sergejevičius griežtai laikėsi dienos režimo. Po rytinio pasivaikščiojimo visuomet sėsdavo prie stalo. Kurti sekėsi gerai, lengvai.

Prokofjevas nemėgo ilgų arijų operose, tad ir balete atsisakė tradicinių įterpiamų numerių, kur labiau vertinama technika, kur pro iš pažiūros efektingą, net fejerišką reginį ne visada išryškėja mintis. Prokofjevas rašo lakoniškai. Jis apsunkina artistų darbą: tegu ir jie ieško lakoniškos choreografijos. Jausmų atskleidimas? Taip. Šitai balete bus. Bet jausmą turi lydėti m i n t i s.

„Ritmo milžinas" naujajame balete pirmenybę teikia melodijai, nors griežtas ritmas išlieka. Muzikoje iki galo atsiskleidžia jo intonacijų ir ritmikos išradingumas.

Bet jeigu Sergejų Sergejevičių kas būtų paklausęs, kaip tada prieš dvidešimt metų, kai jis kūrė „Lošėją":

— Ir jokių ekstravagantiškumų naujame jūsų kūrinyje nebus?

Jis būtų, be abejo, atsakęs, kaip ir kurdamas pirmąją operą:

— Jokių. Aš siekiu tik paprastumo.

Vaikščiojant palei Oką po neaprėpiamas platybes, prie darbo stalo, kur pro atdarą langą girdėti paukščių čiulbėjimas ir žaidžiančių sūnų balsai, formavosi muzikiniai Šekspyro tragedijos paveikslai: Džuljetos ir Romeo, linksmuolio Merkucijaus ir išdidžiojo Tebaldo, geraširdės ir gudrios Auklės, išmintingojo vienuolio Lorenco, pasipūtėlio Hercogo...

Pagrindinių tragedijos herojų paveikslai plastiškai išryškėja per tris veiksmus.

Viena Džiuljeta dar mergaitė, išdykėlė, tik nujaučianti artėjančią meilę, ir kita — aistringai įsimylėjusi.

Pirmoji Džuljeta, beveik paklūstanti tėvams, kurie atiduoda ją mandagiam aristokratui Pariui, ir antroji, — kuri virpėdama su Romeo parklumpa prieš kryžių Lorenco celėje. Džuljeta, pasiryžusi žygdarbiu apginti savo meilę...

Kompozitorius jau buvo patyręs tokių paveikslų kūrėjas. Tačiau Polinos iš „Lošėjo", Renatos iš „Ugninio angelo", Gražuolės iš „Sūnaus palaidūno" — jos paveiksle jau esama bruožų, panašių į Džuljetos, — charakteriai Prokofjevo muzikoje buvo tik atskleidžiami, jų raida neparodoma. Džuljeta — vientisas, menininko visiškai užbaigtas idealios moters paveikslas. Su išdykėle keturiolikmete mergyte susitinkame tik pirmose baleto scenose, o kuo toliau plėtojasi tragedija, kuo arčiau atomazga, tuo labiau muzikoje ryškėja pasiaukojamai mylinčios moters didybė.

Vos Prokofjevai apsiprato su Tarusos vasara, o mieląją Džuljetą jau buvo sutuokęs su Romeo vienuolis Lorencas, kuris jų mylinčių širdžių palaiminimu mėgino sutaikyti Montekių ir Kapulečių šeimas. Liepos viduryje Sergejus Sergejevičius užbaigia antrojo veiksmo klavyrą. „Štai jau dvi savaitės, kai aš čia, — rašo jis iš Polenovo, — iki valios džiaugiuosi tyla, nes mūsų namukas gana nuošalus, ir dirbu išsijuosęs." Maždaug po pusantros savaitės jis praneša: „Kuriu jau trečiąjį „Džuljetos" veiksmą." Rugsėjo pradžioje, kai rūkas rytais jau užklodavo tolumas ir palaiminga Tarusos vasara ėjo į pabaigą, Sergejus Sergejevičius baigė rašyti paskutinį klavyro puslapį.

Baleto kūrimas visos vasaros neužėmė. Gimtojoje žemėje atsiskleidė dar viena Prokofjevo talento pusė. Jis ėmė kurti dainas. Daina įsiveržė į kompozitoriaus sielą drauge su naujovėmis, kurias jis išvydo pasikeitusiame savo Tėvynės žmonių gyvenime. Daina atkeliavo slaptais vaikystės prisiminimų takeliais iš Soncovkos, atsekė tas daineles, kurias tada kūrė šeimos švenčių progomis. Okos pakrantėse vaikystės vizijos atrodė tyrut tyrutėlės. Jo vaikystės prisiminimus dar praturtino sūnūs, tą Polenovo vasarą atradę ir aistringai pamilę Rusijos gamtą.

Dar pavasarį komjaunimo Centro Komitetas buvo paskelbęs geriausio muzikos kūrinio konkursą, į kurio žiuri buvo pakviestas ir Prokofjevas. Jam buvo pasiūlyta dalyvauti dainų konkurse, kurį organizavo „Pravdos" laikraščio redakcija. Vieną po kitos jis sukūrė keletą dainų. Kartais pats jas dainuodavo prie fortepijono, pademonstruodavo vakarais užbėgantiems svečiams artistams. Jis dar sukūrė dvylikos pjesių fortepijonui ciklą — „Vaikiška muzika". Užvis įdomiausia išėjo paskutinioji — „Slenka mėnuo virš lankų". Sergejus Sergejevičius labai brangino šią dainingą pjesę, parašytą „beveik iš natūros": vakarais iš terasos jis gėrėdavosi, „kaip plaukia mėnuo per pievas ir laukus".

Spalio pradžioje Didžiojo teatro Bethoveno salėje Prokofjevas supažindino su naujojo savo baleto muzika. Skambino pats, energingai, kaip visuomet darydavo, lyg mesdamas iššūkį. Temos — baleto herojų charakteristikos pagavo klausytojus: Prokofjevas tai jautė. Bet jautė ir jų priešinimąsi. Artistų veiduose išvydo šaltuką. Neišgirdo, neišgirdo jie daug ko... Sulig kiekvienu paskambintu epizodu salėje atsirasdavo vis daugiau tuščių kėdžių. Bet tie, kurie liko, buvo nusiteikę labai palankiai. Laukė tragedijos atomazgos. Ir čia kompozitorius su libretistu buvo paruošę siurprizą. Šekspyro herojai žūsta — dramos scenoje tokia pabaiga įtaigi. Tačiau balete?

— Gyvi žmonės gali šokti, o mirštantys gulėdami juk nešoks, — įtikinėjo kompozitorius savo libretistą.

Ūmai nusprendęs, Prokofjevas įkalbėjo Radlovą parašyti laimingą atomazgą. Romeo atranda Džuljetą bundančią, baigiant veikti migdomiesiems vaistams, kurių buvo davęs vienuolis Lorencas.

Bethoveno salės publika lyg to tik ir laukė — „laimingos pabaigos". Girdėjosi atsargūs baleto muzikos pagyrimai, komplimentai „naujai realistinei išraiškai". Bet kaip temperamentingai puolė ginčytis dėl finalo! „Šoko ginti nuskriausto Šekspyro",— rašė apie tą vakarą Prokofjevas. Vėliau jis atsisakys keisti pabaigą, nes džiaugsmo išreikšti jam nepavyko. Ir parašys tragišką finalą, kurio muzika bus tiesiog sukrečianti. Su tragiška Šeks-

pyro atomazga baletas sėkmingai bus vaidinamas mūsų šalies ir kituose pasaulio teatruose. O pirmą muzikos perklausos dieną ginčuose dėl finalo nublanko žodžiai apie baleto privalumus. „Bet argi pagal tokią muziką galima šokti?" — rodės, tuoj tuoj ims kas nors ir paklaus. Iš mandagumo skeptikai buvo nutildyti...

Ką gi, Prokofjevas įpratęs kurį laiką palaukti, kol jį išgirs.

Šį kartą skeptikai laimėjo. „Romeo ir Džuljetos" muzika buvo pripažinta „netinkama šokiui". Statyti baletą teatrai atsisakė. Apie tai Sergejus Sergejevičius išgirs vėliau. Ir ateinančių, 1936 metų vasaros pabaigoje jis griebsis išmėgintos priemonės, privers išgirsti savo muziką — pagal baletą parašys dvi septyniadales siuitas.

Siuitos plėtojamos tarsi paraleliai, aiškino Prokofjevas savo sumanymą. Epizodai jungiami ne pagal baleto siužetą, o pagal pačios muzikos panašumą ar kontrastus. Lakoniškais siuitų bruožais atsiskleidė ir kompozitoriaus virtuozo talentas, ir jaudinantis lyrizmas, ir griežto savivalės demaskuotojo menas, ir tobulos tragedinės muzikos jėga.

Pirmoje siuitoje dramatiškos dvi paskutinės dalys: „Romeo ir Džuljeta" su beribės pasiaukojančios meilės temomis ir baigiamasis epizodas — karingo ir išdidaus Tebaldo žuvimas.

Antra siuita prasideda muzika, kurioje girdėti išpuikimas ir pasipūtimas, šaltis ir buka jėga, grasinanti užgniaužti tikro jausmo polėkius. Variniai ir styginiai instrumentai tarsi piktai bardamiesi vaizduoja Montekių ir Kapulečių paveikslus. Žavus epizodas „Džuljeta mergaitė" veda mus į tyrų svajonių karaliją, ten gimsta drovus meilės jausmas, kuriam lemta išaugti į ryžtingą jėgą. Epizode „Tėvas Lorencas" byloja išminties ir lyrikos balsai. Puikūs šokio ritmai iš ketvirtojo epizodo penktojoje dalyje — „Romeo ir Džuljetos išsiskyrimas" — virsta dainingomis melodijomis. Be jokių buities niuansų ši dalis — centrinė siuitoje — jaudina širdis, atviras lyrikai. Ji kelia nerimą, kurį sušvelnina tolesnis šokių epizodas, savo ruožtu pereinantis į tragišką finalą: „Romeo

prie Džuljetos kapo". Pirmais šio epizodo taktais styginiai skelbia sielvartą, skausmą, kurį patiria tvirtas žmogus, nepalūžęs dvasia net didžiausio išbandymo valandą. Toliau orkestras byloja apie tragediją. Muzika tarsi apgaubia gedulu visą pasaulį. Tik virpa, pulsuoja meilės tema — Džuljetos tema — lyriška dvasinio apsivalymo melodija, amžinos, nemirtingos meilės gaida, teigia klausytojui tikėjimą gėriu ir gyvenimo džiaugsmą.

NUO ŠEKSPYRO — PRIE PUŠKINO

Dar vienas lyrinis skrydis žymi 1935 metų Tarusos vasarą — Sergejus Sergejevičius čia sukūrė Antrąjį koncertą, smuikui.

Pradėtas jis buvo dar Paryžiuje. Robero Setanso, belgų kilmės prancūzų smuikininko, draugai pasiūlė Prokofjevui parašyti pjesę smuikui su sąlyga, kad vienerius metus Setansas turėtų išimtinę teisę ją groti. Sergejus Sergejevičius sutiko. Ir, kaip dažnai jam atsitikdavo, iš savo užrašų prisirinko smuikui tiek temų, kad sumanymas išsiplėtė. Tarp kitų darbų Paryžiuje, ruošdamasis kelionei į Maskvą, Prokofjevas apmetė koncerto eskizus. Ir per vieną pirmųjų susitikimų Maskvoje su Miaskovskiu parodė vaikystės bičiuliui muziką. Šis šūktelėjo tik vieną žodį: „Puiku!"

Polenove, kurdamas baletą, protarpiais Prokofjevas rašė ir Koncertą smuikui. Rugpjūčio pabaigoje jis leidosi į gastroles po šalies miestus. Kelionėje ištaikė laiko užbaigti darbą. Ant koncerto rankraščio pažymėta: Voronežas, Baku...

Natos buvo pasiųstos Setansui. Žiemą numatyta su juo kelionė po Ispaniją, Portugaliją, Maroką, Alžyrą ir Tunisą. Rudens darbai ir pasirengimai gastrolėms šiek tiek sušvelnino nemalonų „Romeo ir Džuljetos" priėmimą Didžiajame teatre.

Sergejus Sergejevičius pasiėmė abu sūnus (Lina Ivanovna užtruko Maskvoje dėl savo koncerto per ra-

diją) ir išvyko į Paryžių; vaikai vos spėjo į mokslo metų pradžią.

Pora trejetas repeticijų, ir lapkričio gale Prokofjevas su Setansu buvo jau Ispanijoje. Jie ten nuvyko revoliucijos iškilmių išvakarėse. Miestuose vyko manifestacijos su Liaudies fronto šūkiais. Kunkuliavo meno gyvenimas. Čia buvo ir Pablas Pikasas, pažįstamas Prokofjevui iš Paryžiaus laikų.

Okos pakrantėse sukurto Antrojo koncerto smuikui premjera įvyko Madride gruodžio 1 dieną. Orkestrui dirigavo E. Fernandas Arbas. Nedidukas, žilstelėjusia barzdele, su akiniais ant kumpos nosies, veržlus ispanas džiugiu mostu pakvietė rusą kompozitorių ant pakylos. „...Orkestras ir salė atsistoję sveikino mane kaip Ispaniją aplankiusį tarybinį muziką", — rašė vėliau Maskvos laikraštyje Sergejus Sergejevičius apie šią jaudinančią savo gyvenimo dieną.

Kur tik Prokofjevas pasirodydavo, ispanai jį apipildavo klausimais apie Tarybų šalies meną. Jis atsidūrė dėmesio centre. Jam tai buvo naujas vaidmuo — būti socialistinės kultūros propagandistu! Afrikoje Setansas ir Prokofjevas išgirdo apie Liaudies fronto pergalę.

Ispanijoje ir visuose Afrikos pakrantės miestuose muzikantai grojo Koncertą smuikui. Tačiau Setansas nebuvo pats geriausias šio Prokofjevo kūrinio interpretatorius. Po dvejų metų savo grojimu jį pranoks Jaša Heifecas Amerikoje. Net orioji Bostono publika švilps ir tryps kojomis, sužavėta smuikininko virtuoziškumo. Rusų kompozitoriaus koncertą Heifecas pavadins vienu iš penkių ar šešių puikiausių koncertų smuikui pasaulinėje muzikos literatūroje. Koncertas neįprastas savo struktūra: priešingai įsigalėjusioms taisyklėms dvi pirmosios jo dalys yra lėtos, ir tik trečioji — greita. Koncertas buvo kuriamas tuo pat metu, kaip baletas „Romeo ir Džuljeta"; ir daugeliui to nesitikint (juk baleto muzikos niekas dar nebuvo girdėjęs), buvusio „avangardisto" šiurkštumą sušvelnino kamerinė lyrika.

Poetiški pirmosios dalies epizodai primena vyrišką Romeo lyriką ir subtilią, tyrą Džuljetos paveikslo muziką, čia ryškėja net būsimo muzikinio Natašos Rostovos paveikslo pradai...

Koncerto antroji dalis, Andante, skamba Mocarto muzikos dvasia, savo pakilumu ir ramybe primena Hendelį. Kritikai pripažins, kad Andante puslapiai — genialūs.

Kvapą gniaužia įkvėpti, mirgantys it kaleidoskope finalo paveikslai. Po nuoširdžių dainingų pirmųjų dalių temų gal kam ši dalis pasirodys kiek nenatūrali, bet kitas kaip tik finale atpažins siautulingąjį „skitą", jau ištrūkusį į laisvę... Stulbina valiūkiškas pabaigos disonansas.

Antrąjį koncertą smuikui į savo repertuarą įtrauks Jaša Heifecas ir Davidas Oistrachas, Isakas Sternas ir Leonidas Koganas. Jis nuskambės akompanuojamas geriausių pasaulio orkestrų. Bet kaip tik šiam koncertui vėl bus lemta tapti ginčų objektu. Koncerto muzikoje susidūrė du rusų Prokofjevai. Kas gi čia? Ar savo pozicijas užleidžia nurimęs maištininkas, ar į naują, klestėjimo laikotarpį žengia XX amžiaus klasikas? Jaunojo ieškotojo gaižumą klasikas tramdo menininko mąstytojo išmintimi, jo muzika stoja į vieną gretą su Hendelio, Mocarto kūryba. O muzikinių paveikslų dramatizmo jėga beveik prilygsta Šekspyro pasauliui.

Netrukus Prokofjevui teks susitikti su Puškino personažais. Tai įvyks Tėvynėje. O 1936 metų žiemą jis su šeima dar praleidžia Paryžiuje.

Tų metų vasario pradžioje Sergejus Sergejevičius koncertuoja Paryžiuje ir Briuselyje, paskui vyksta į Belgradą, iš ten į Budapeštą ir Prahą. Kovo mėnesį vėl koncertai Bulgarijoje ir Lenkijoje. Duodamas interviu, Sergejus Sergejevičius nepraleidžia progos papasakoti, ką kuria tarybiniai jo bičiuliai — Miaskovskis, Šostakovičius, Šebalinas. Bulgarijoje svečiuojasi pas Tarybų Sąjungos pasiuntinį Fiodorą Raskolnikovą, diplomatą ir dramaturgą, legendinės Volgos flotilės komisarą pilietinio karo metais.

Prokofjevo muzika visada buvo mėgstama Čekoslovakijoje. Brno operos teatras pasinaudojo kompozitoriaus atvykimu ir pasiūlė savo scenoje pastatyti „Romeo ir Džuljetą". Sergejus Sergejevičius norėjo premjerą matyti Tėvynėje, todėl pastatymą Brno mieste susitarė atidėti. Tačiau sutikimą davė. Deja, iš Maskvos apie baletą nebuvo žinių. Pastatymas, matyt, įstrigo...

Paryžiuje Sergejaus Sergejevičiaus jau niekas nebelaikė. Buvo nuspręsta taip: Lina Ivanovna pagyvens čia su vaikais, iki pasibaigs mokslo metai, o jis vyks į Maskvą tuoj pat. Vėliau, kai bus sutvarkytas butas, persikels į Tėvynę visa šeima.

Kovą Sergejus Sergejevičius sutiko jau Maskvoje. Ir iš karto įsitraukė į tarybinio meno reikalus. Liko vos metai iki įžymios datos — šimtųjų Puškino mirties metinių. Ir Prokofjevo laukė nemaža darbo.

Iš kompozitoriaus, be viso kito, buvo laukiama naujų dainų. Jo „Aniutka", parašyta častuškos motyvais, pernai paskelbtame dainos konkurse buvo laimėjusi premiją. Kitą jo dainą, „Jūreivį Železniaką", arba pilietinio karo didvyrį, jau dainavo meno saviveiklos chorai. Kovo 18 dieną Sergejus Sergejevičius buvo pakviestas į iškilmingą neregėto teatro atidarymą — Maskvoje buvo įsteigtas Liaudies kūrybos teatras. Per iškilmes, jo paties akompanuojama, nuskambėjo daina apie Železniaką.

Prieš porą savaičių Sergejus Sergejevičius buvo lankęsis dar viename nuostabiame teatre — Centriniame vaikų teatre. Teatro vadovę Natalją Sac svečias kiek suglumino: jis pasirodė jai „manieringas ir pasipūtęs". Raudonskruostis, glotniai sušukuotais rusvais plaukais, aukšta kakta, su ryškiai smėlinės spalvos švarku, kompozitorius žvelgė į parterį, į ložes, pilnas čiauškančių vaikų. Ir netikėtai paprašė vadovę:

— Pakilkime į patį viršų!

Naujas susitikimas su vaikyste. Šičia, buvusiame Nezlobino teatre, paskutinį kartą jis lankėsi per abonementinį simfoninio orkestro koncertą, dirigavo tada Sergejus Kusevickis. Daugiau kaip prieš dvidešimt me-

tų... Dabar teatrą užplūdę vaikai. Sergejus Sergejevičius užkopia laiptais į viršutinį aukštą ir gėrisi triukšminga vaikų auditorija. Iš karto „kaip savas" jis įsitraukė į vaikų teatro bruzdesį.

Po kelių dienų kažkas pasibeldžia į numerio duris „Metropolio" viešbutyje. Natalja Sac. Kas bus — tas! Ji pasiūlys Prokofjevui parašyti jos teatrui simfoninę pjesę su žodžiais pasakos stiliumi, kad grojant vaikai susipažintų su orkestro muzikos instrumentais.

Viešnia net nustebo iškart išgirdusi sutikimo žodžius. Prokofjevui taip atsitikdavo. Beveik akies mirksniu jį nuplieksdavo ekspromtu kilęs sumanymas. Apsidžiaugusi Natalja Sac jau buvo beatsiunčianti libretistę su pasakos scenarijum. Bet kompozitorius gana nemandagiai atsisakė. Jis pats sukūrė libretą, parašė jį tvirta, valinga savo plunksna, kad būtų trumpiau, praleisdamas balses. Praėjo dar keturios dienos — ir pagal užbaigtą klavyrą kompozitorius jau skambino pasaką teatro „vaikų aktyvui". Po savaitės Natalja Sac laikė rankose simfoninės pasakos „Petia ir vilkas" partitūrą.

Ji skirta orkestrui ir skaitovui, trunka apie dvidešimt minučių. „Solistais" tampa instrumentai, atliekantys pasakos personažų temas. Pasakos herojus, drąsus pionierius Petia, Paukščiuko ir Katės padedamas, pagauna Vilką, kuris ką tik prarijo vargšę Antį. Petią vaizduoja styginių kvartetas, Paukščiuką — fleita, Antį — obojus, Katę — klarnetas, Vilką — trijų valtornų akordai. Simfoninėje pasakoje dar dalyvauja Petios senelis (jį vaizduoja fagotas) ir Medžiotojai, kurių šūviai iš medžioklinių šautuvų perteikiami timpanų ir didžiojo būgno dūžiais. Sąmojinga, linksma pasaka sukurta nuostabiai gražiai ir išmoningai. Na kaipgi čia neprisiminsi senojo Haidno, mielojo Haidno, sukūrusio žavią „Vaikišką simfoniją", kurioje solistai visokiomis tarškynėmis smagiai imituoja paukščių balsus[7]? Pasakos finale Prokofjevas su jam būdingu humoru pamokomai parašė skaitovui (paliekame

---

[7] Dabar manoma, kad šią simfoniją sukūrė V. A. Mocarto tėvas, smuikininkas ir kompozitorius Leopoldas Mocartas *(rec. past.)*.

tekstą su autoriaus praleistomis balsėmis): „Atdžiai pklausius bvo girdti kaip vlko plve kvksi ants, nes vilks taip skubjo, kd prarjo antį gvą." Orkestre dusliai ir juokingai kvaksi obojus...

Prokofjevo „Petia ir vilkas" — unikalus kūrinys. Ji atliekama ir kaip simfoninė pjesė, ir kaip baletas. Sukurta lyg tarp kitko, ši Prokofjevo pasaka ir dabar lengvai ir džiugiai skamba daugelio šalių salėse.

Pasaka pirmą kartą buvo atlikta 1936 metų pavasarį. Į vieną koncertą, kai tekstą skaitė Natalja Sac, atsilankė ir Sergejaus Sergejevičiaus šeima, jau galutinai persikėlusi į Tėvynę. Pasakos klausėsi dvylikmetis Sviatoslavas ir septynmetis Olegas.

Pavasarį Prokofjevas patyrė dar vieną džiaugsmą. Maskvoje vyko Tarptautinis šachmatų turnyras. Sąjungų rūmų Kolonų salėje susirinko žymiausi pasaulio šachmatininkai. Tarp jų buvo garsusis, dar iš Peterburgo laikų pažįstamas, dabar jau pasenęs daktaras Laskeris ir žavingasis bičiulis Kapablanka, ir kylanti žvaigždė Michailas Botvinikas...

Prokofjevas kaip šachmatininkas pasijuto lyg žuvis vandeny. Jis elgėsi temperamentingai ir kovingai, kaip dera entuziastui. Kišdavosi į ginčus. Žurnalistas Jevgenijus Krigeris yra palikęs keletą eilučių apie kompozitorių šachmatininką savo korespondencijoje „Izvestijoms". Trumpai apibūdinęs šachmatininkus, jis rašo, jog čia pat „stovėjo baisiai įsitraukęs į žaidynes kompozitorius Sergejus Prokofjevas. Aiškindamas kažką kaimynui, jis palengva dirigavo viena ranka, lyg būtų norėjęs, kad pėstininkai, rikiai ir net bokštai imtų šokti ant lentų karo šokį". Beje, tame laikraščio numeryje ir pats Prokofjevas papasakojo apie savo aistrą šachmatams ir baigdamas aprašė, kaip jį užpuolė entuziastai, nepatekę į turnyro salę. Jie apspito išėjusį iš Sąjungų rūmų kompozitorių ir tol nepaleido, kol tas nubraižė įdomiausios iš tą vakarą sužaistų partijų diagramą.

Pavasarį ką tik pastatytame name Čkalovo gatvėje Prokofjevų šeima gavo butą. Taigi klajonės baigėsi. Sava pastogė Tėvynėje.

Tą vasarą ir rudenį kompozitoriui daugiausia teko imtis Puškino temų.

Kameriniame teatre Tairovas sumanė pastatyti „Eugenijaus Onegino" inscenizaciją. Kartu tai turėjo būti ir muzikinis spektaklis. Kaip tik Sergejaus Sergejevičiaus gimimo dieną laikraštyje „Večerniaja Moskva" Tairovas paskelbė, jog muziką spektakliui rašo kompozitorius Prokofjevas, „patikimas ir pajėgus bendradarbis".

„Mosfilmo" studija ateinančių metų Puškino dienoms stato kino filmą „Pikų dama". Pranešama, jog muziką šiam filmui irgi kursiąs Sergejus Prokofjevas.

Po Gogolio „Revizoriaus" ir Gribojedovo „Vargo dėl proto", po Majakovskio komedijų seno savo sumanymo, kuriuo gyveno gal dešimtį metų, imasi Vsevolodas Mejerholdas. Jis pagaliau savo teatre statys Puškino „Borisą Godunovą". Muziką parašys Prokofjevas.

Kompozitoriaus laukia trys Puškino kūriniai. Nuo Šekspyro — prie Puškino! Bet „Eugenijus Oneginas" ir „Pikų dama" neatskiriami nuo Čaikovskio muzikinių paveikslų, o „Borisas Godunovas" — nuo Musorgskio operos. Yra dėl ko susimąstyti: Prokofjevo muzika neišvengiamai gali susikirsti su įprastine Puškino personažų interpretacija.

„Pikų damos" temos sekėsi lengvai. Dar kuriant muziką „Poručikui Kiže", Sergejui Sergejevičiui patiko kino užduočių tikslumas. „Man patinka, kai sako: „Čia minutei ir penkiolikai sekundžių reikia muzikos", — prisipažino Prokofjevas. Ir visada jis nepaprastai džiaugdavosi galėdamas rašyti muziką kino filmams net dešimtosios sekundės dalies tikslumu. Vis ta pati, dar vaikystėje pamėgta tikslumo romantika! Dvidešimt keturi muzikos numeriai su klavyre jau pažymėta instrumentuote vasaros vidury buvo baigti. Tuo metu Sergejus Sergejevičius su šeima vėl vasarojo Didžiojo teatro poilsio namuose. Tvirta savo rašysena paskutiniame klavyro puslapyje jis užrašė: „1936 liepos 12, Polenovas."

„Eugenijaus Onegino" muzika Prokofjevas buvo pasiryžęs polemizuoti su pačiu Čaikovskiu. Jo nuomone,

Piotro Iljičiaus muzikoje „nebeliko romanui būdingos vidinės aistros". Ir spektaklio muzika Prokofjevas norėjo grąžinti į sceną „Puškino aistrą". Juo labiau kad inscenizacijos autorius pabrėžė tuos romano epizodus, kuriuos buvo praleidęs Čaikovskio operos libretistas. Kaip įdomu vaizduoti muzika Lenskio ginčą su Oneginu, kai tie geria šampano „Ai" butelį, arba Oneginą, vaikščiojantį Nevos krantinėje! O kaip mielai suskambės Tatjanos meilės tema, kai ji atsidurs Onegino paliktame jo dvare!.. Miela buvo Okos pakrančių gamtoje kurti Tatjanos paveikslą.

Spektaklio statytojas užsakė kompozitoriui ir keletą šokių. Na ir išliejo čia širdį Prokofjevas! Baliaus pas Larinus scenai tarp kitų šokių buvo sukurta ir polka. Pagal komišką sumanymą ją turėjo pagroti nelabai įgudę kaimo muzikantai. Per muzikos peržiūrą Kameriniame teatre ši polka visus sužavėjo. „Negalėjai nusėdėti, taip smagiai skambėjo ta linksma polka", — pasakoja Alisa Konen.

Įsitraukęs į „Puškino motyvus", Sergejus Sergejevičius nesusilaikė neparašęs kelių romansų pagal poeto eiles. Jis perskaitė Puškino lyriką — didžiąją jos dalį balsu sūnums — ir dar vasaros pradžioje sukūrė tris romansus. Mažakalbis Miaskovskis, išklausęs muziką, įrašė savo dienoraštyje, kad jį nustebinęs nelauktas bičiulio „jausmingumas".

Ligi rudens Prokofjevas sukūrė dainingą „Rusišką uvertiūrą" padidintos, keturgubos sudėties orkestrui. Spalio pabaigoje Maskvos konservatorijos Didžiojoje salėje ją padirigavo Eugenas Senkaras, emigravęs į Tarybų Sąjungą iš fašistinės Vokietijos. Lapkričio pabaigoje suskambo Pirmoji siuita iš „Romeo ir Džuljetos", dirigavo Georgas Sebastjanas. Siuitoje daug kas įžvelgė tai, ko lig šiolei Prokofjevo kūryboje nebuvo pastebėję. Ką gi, atrodo, publika prasikrapštys ausis! Išgirs, tikrai išgirs ir visą baleto muziką!..

Tarp uvertiūros ir siuitos premjerų Mejerholdo teatre buvo išklausyti muzikos „Borisui Godunovui" fragmentai. Skambino pats Sergejus Sergejevičius. Prieš

kiekvieną fragmentą jis pateikdavo paaiškinimus. Ketvirtį šimtmečio buvo lemta išgulėti užmestai šio susirinkimo stenogramai... Ją išstudijavo ir įdomiame straipsnyje apie Mejerholdo ir Prokofjevo tarpusavio santykius paskelbė žurnalistas A. Fevralskis, savo akimis regėjęs ano meto teatro įvykius.

Sergejus Sergejevičius skambina aštuoniolika fragmentų. Ir sulig kiekvienu jų jaučiamas vis didesnis dvasios pakilimas. Kompozitoriaus įkarščiu persiima ir režisierius, ir visas teatro kolektyvas.

— Kai Dmitrijus Apsišaukėlis iššoko pro langą ir pabėgo, stojo tyla.

(Prokofjevas ima skambinti pianissimo.)

— Paskui tolumoje pasigirsta daina be žodžių — dainuoja kažkoks vienišas keleivis.

(Skambinama dainos muzika.)

— Vsevolodas Emiljevičius pageidavo, kad keliose vietose iš tolo girdėtųsi dainos. Keletas dainų bus rusiško stiliaus, kitos — rytietiško...

(Aidi muzika.)

Toliau seka Boriso monologas, sueiga pas Šuiskį, Ksenijos rauda prie mirusio jaunikio, puota pas Mnišeką.

— Ponas Mnišekas sako: „Marinai užteks mirktelėti — ir Apsišaukėlis bus jos belaisvis." Ponas Mnišekas kupinas kilniaširdiškumo.

(Prokofjevas pateikia sąmojingą muzikinį paveikslą.)

Sergejus Sergejevičius tarsi pats dalyvauja režisūroje. Jis smulkiai pasakoja, kaip įsivaizduojąs muzika perteikiamą Apsišaukėlio mūšį su Boriso kariuomene. Muzikoje susipina trijų orkestrų skambėjimas.

Prokofjevas užsidegęs. Jokių pauzių. Viena scena seka po kitos. Nuostabus jo sugebėjimas — per garsus regėti plastiką!

— Lieka dar vienas fragmentas — minios triukšmas. Jis bus girdėti kažkur užkulisiuose... Yra šioks toks muzikos pagrindas, akompanuoja dar kontrabosas, fagotas,

didysis būgnas, tamtamas, timpanai... Šiai muzikai pritaria choras, tačiau jis ne tik dainuoja, bet ir vaizduoja įvairiabalsį minios gaudesį.

Prokofjevas panaudoja Puškino dramos finalą: žmonės nutyla sustingę...

Įsikarščiavęs ir išvargęs, jis uždaro fortepijono dangtį ir kaip įpratęs staigiai atsistoja. Visi susižavėję ima ploti. Mejerholdas ir Prokofjevas apsikabina.

1936 metų pabaigoje Sergejus Sergejevičius išvyko į koncertinę kelionę po Europos šalis ir Jungtines Amerikos Valstijas.

APMĄSTYMŲ METAI

Tarp muzikų vyko kupini susirūpinimo ginčai dėl įvairių žanrų raidos. Pirmajame tarybinių rašytojų suvažiavime paskelbtas socialistinio realizmo metodas skatino naujus ieškojimus visose literatūros ir meno srityse. Prasidėjo labai gyvos ir aštrios diskusijos dėl operos likimo.

Vieni gynė įsigalėjusias tradicijas, paveldėtas dar iš pereito šimtmečio. Jų nuomone, naujas socialinis turinys operos formų iš pagrindų nekeičiąs. Kiti manė, jog klasikines operas tarybinėje scenoje reikia statyti, tačiau abejojo, ar klasikine forma galima kurti tarybines operas. Buvo girdėti ir balsų, pranašaujančių operai galą, nes ji esanti vos ne feodalinės epochos ideologijos padarinys. Pasitaikė ir tokių, kurie siūlė reformuoti operą Albano Bergo ekspresionizmo stiliumi, bet jų teiginiai, atrodė, nukreipia tarybinę operą nuo realizmo.

1936 metų sausio mėnesį Maskvoje gastroliavo Leningrado Mažasis operos teatras. Šis teatras, vadovaujamas dirigento S. Samosudo, parodė V. Mejerholdo pastatytą operą „Pikų dama" ir naują D. Šostakovičiaus operą — „Ledi Makbet iš Mcensko apskrities" pagal Leskovo siužetą (vėliau šią puikią operą imta vadinti „Katerina Izmailova", dabar ji statoma daugelyje mūsų

šalies ir kitų pasaulio teatrų ir seniai pripažinta kaip tarybinės muzikinės dramos šedevras).

Leningrado teatras atvežė dar vieną spektaklį — irgi jauno kompozitoriaus Ivano Dzeržinskio operą pagal Michailo Šolochovo romaną „Tykusis Donas". Melodinį ir muzikinį dramatinį operos pagrindą kompozitorius vykusiai susiejo su tarybinių dainų temomis. Geriausiuose „Tykiojo Dono" epizoduose daina tarsi stimuliuoja operos veiksmą, personažų kalba kupina liaudies dainų intonacijų.

Tokie skirtingi spektakliai vieno operos teatro repertuare jau demonstravo tarybinės operos kūrybinių ieškojimų užmojus. Visi tikėjosi naujų įdomių diskusijų. Tačiau joms nebuvo lemta kilti.

„Dainingosios" operos tapo programinės, kritika jas laikė kone vieninteliu realistinės operos pavyzdžiu.

Kritikos sulaukė ir kiti menai, ypač — teatras. Griežtai buvo kritikuojama režisieriaus Vsevolodo Mejerholdo veikla.

Apie „Boriso Godunovo" pastatymą nebegalėjo būti nė kalbos. „Eugenijus Oneginas" iš repertuaro plano buvo išbrauktas. „Mosfilme" buvo atšauktas „Pikų damos" filmavimas.

Taigi įvykiai, susiję su operos ir teatro kritika, netiesiogiai palietė ir Prokofjevą. Vėliau jis rašė:

„...Visiems trims dalykams pagal Puškiną nepasisekė — scenos jie neišvydo. Mano muzika ilgai gulėjo lentynoje, o paskui pamažu ėmė tarpuotis į kitus kūrinius. Į šimtąsias Puškino metines atsiliepiau tik trim romansais op. 73."

Sergejus Sergejevičius jau iš jaunystės buvo įpratęs, kad jo kūriniai teatrui nelengvai skinasi kelią į sceną. Dėl neišsenkančio, kaip ir Mocarto, savo talento prigimties jis visada išlikdavo dvasiškai turtingas. Jeigu niekas nestato baleto, koncertų salėse suskamba siuitos.

Puškino temos, sekusios po Šekspyro, padėjo naujai suvokti klasikos reikšmę šiuolaikinės muzikos požiūriu. Kartą gastroliuodamas Čeliabinske per pokalbį su draugais Sergejus Sergejevičius prasitars, kad jį vilioja

Tolstojaus „Karas ir taika". Puškino veikalams sukurta muzika vėliau iš dalies įsilies į Prokofjevo operą pagal Tolstojaus romaną. Ateis laikas, ir dirigentas Genadijus Roždestvenskis pagerbs kompozitoriaus atminimą: iš eskizų „Eugenijui Oneginui", „Borisui Godunovui" ir iš muzikos „Pikų damai" jis sudarys ir atliks simfoninę siuitą „Puškiniana". Tai įvyks 1961 metais.

Sergejus Sergejevičius nemėgo bendrų frazių. Jis pripažino, kaip svarbu išspręsti didžiosios muzikos liaudžiai klausimą. Jis ir toliau kovojo dėl naujo paprastumo. Užvis labiau vengė taikytis prie nereiklaus skonio. 1937 metais, kada ginčai dėl tarybinio meno plėtotės buvo pačiame įkarštyje, Sergejus Sergejevičius į savo bloknotą įrašo tokią pastabą (kompozitoriui esant gyvam ji nebuvo paskelbta):

„Dabar nebe tie laikai, kai muzika buvo rašoma mažam estetų rateliui. Dabar didžiulės žmonių minios susidūrė su rimtąja muzika akis į akį ir suklususios laukia. Kompozitoriai, nepražiūrėkite šio momento: jeigu jūs tas minias atstumsite, jos patrauks į džiazą arba tenai, kur „Nusinuodijus Marusia lavoninėj guli"; o jeigu tas minias sulaikysite, turėsite tokią auditoriją, kokios niekas ir niekada neturėjo. Bet tai nereiškia, kad reikia pataikauti šios auditorijos skoniui. Pataikavimas niekad nebūna nuoširdus, ir iš pataikavimo niekada nieko doro neišeina..."

Prokofjevas nesutiko, kad naujos epochos heroika būtų supaprastintai reiškiama senąja meno kalba. Įdomu, kad vienintelis tais metais Prokofjevo parašytas kritikos straipsnis kaip tik skiriamas N. Miaskovskio Šešioliktajai simfonijai, kurią įkvėpė herojiški tarybinių lakūnų skrydžiai.

Savo draugo simfoniją Sergejus Sergejevičius laiko „tikruoju didžiuoju menu", kur „neieškoma išorinių efektų ir nemirkčiojama publikai". „Joje nėra saldžių naivybių,— rašė Prokofjevas,— nei landžiojama į mirusių kompozitorių grabus ieškoti vakarykštės medžiagos."

Ir jis pats ieško herojiškos temos. Vasarodamas viloje prie Maskvos Nikolina Gora miestelyje, Sergejus

Sergejevičius mąsto, kaip priartinti muziką prie liaudies gyvenimo. Liepos pabaigoje į jį kreipėsi su klausimais laikraščio „Izvestija" korespondentas.

Prokofjevas jam atsakė:

— Sukurti herojinę muziką — štai uždavinys, kuris rūpi tarybiniams kompozitoriams. Kokia dėkinga tema: skrydis į pasaulio kraštą, į Šiaurės polių! Maža to, net už pasaulio krašto, per polių ir dar toliau. Aš susijaudinęs sekiau pasakišką mūsų narsuolių — Valerijaus Čkalovo, Georgijaus Baidukovo ir Aleksandro Beliakovo — skrydį. Ir manęs nepalieka mintis, jog tai puiki tema naujam muzikos kūriniui.

Matyt, kaip ir Miaskovskis, Prokofjevas stengėsi išreikšti kūryboje patį gyvenimą. Bet kūrinio aviacijos tema jis taip ir neparašė.

Tais metais Sergejus Sergejevičius skaitė knygas iš revoliucinio judėjimo istorijos. Jis niekad nebuvo uolus ir pasėdus mokinys. Mąstė vaizdais. Kitados, pasiskaitęs Kanto, Prokofjevas atsiliepė giliamintiškomis pjesėmis fortepijonui „Daiktai savyje". Dabar, užuot konspektavęs tai, ką skaitė... užsimojo sukurti monumentalią kantatą dviem chorams ir keturiems orkestrams, skirtą Spalio dvidešimtosioms metinėms. Prokofjevas sugalvojo išvesti į sceną penkis šimtus atlikėjų! O tekstas? Proza. Autentiškos Markso bei Engelso veikalų ištraukos, citatos iš politinių straipsnių. Kompozitorius įniko į darbą, greitai baigė kantatos klavyrą, o instrumentuotę — rugpjūčio 16 dieną. Prokofjevas karštai gynė savo grandiozinės kantatos teisę į gyvenimą, bet tada ji nebuvo atlikta. Nuskambėjo tik po dvidešimt devynerių metų, 1966-ųjų balandžio mėnesį Maskvoje, minint kompozitoriaus septyniasdešimt penkerių metų sukaktį.

Metams baigiantis, Sergejus Sergejevičius turėjo parašęs dar vieną didžiulį kūrinį — taip karštai jis geidė atsiliepti į raginimą priartinti muziką prie gyvenimo! Jis sukūrė „Mūsų dienų dainas" — siuitą chorui, solistams ir simfoniniam orkestrui pagal folkloro tekstus ir tarybinių poetų eiles. Čia buvo ir daina apie pasieniečių tarnybą, ir melodingas pasakojimas apie į Tolimuosius

Rytus išvykusių dirbti merginų patriotinį žygdarbį, ir paveikslas iš kolūkio buities, maršas ir „Lopšinė".

Kuo dar 1937 metai buvo ženklūs Prokofjevui? Jam buvo suteiktas Maskvos konservatorijos profesoriaus vardas. Beje, neilgai jis vadovavo jauniesiems kompozitoriams tobulinimosi klasėje. Bet kaip šis suartėjimas su reikliu maestru įstrigo į atmintį jo mokiniams! Pavyzdžiui, su Sergejum Sergejevičium konsultavosi Aramas Chačaturianas — tada Miaskovskio mokinys; tada jis buvo parašęs Koncertą fortepijonui — vieną geriausių savo kūrinių.

Pagal opusų skaičių 1937 metai priskirtini prie nelabai kūrybingų Prokofjevo gyvenime. Bet jie turėjo savo matą: tais metais sulaukė pripažinimo siuitos iš „Romeo ir Džuljetos" ir Antrasis koncertas smuikui; išėjo į pasaulį pasaka „Petia ir vilkas", gulėjo užbaigta Kantatos partitūra.

Susumuodamas 1937-uosius, Sergejus Sergejevičius pavadino juos „gerais kūrybiniais metais". „Aš siekiau muzikos aiškumo ir melodingumo. Bet tai darydamas, jokiu būdu nesistengiau atsipirkti harmonijos ir melodijos štampais." Ir vėl — jau kelintą kartą! — jis kartoja valingą savo *credo:* „Štai kodėl sunku kurti aiškią muziką: tas aiškumas turi būti ne senas, o naujas." Prokofjevas tvirtai laikėsi savo pozicijų. Jis teigė, kad tarybinis kompozitorius privalo „daryti pataisas", atsižvelgdamas į be galo išaugsiantį klausytojų būrį. „Čia savotiškai panašu su šaudymu į judančius taikinius: tik taikydami į priekį, į rytdieną, jūs neliksite užpakalyje, nesustosite prie vakarykščių reikalavimų. Štai kodėl kompozitoriaus polinkį į suprastinimą aš laikau klaida."

Jis išmėgino „šaudymą taikant į priekį" dar jaunystėje. Apskaičiavimas pasiteisino. Šį pavasarį, balandžio mėnesį, per autorinį vakarą Leningrade Sergejus Sergejevičius paskambino Trečiąjį koncertą. Jaudinosi. Kiekvieną pasažą mokėsi „sąžiningai". (Garsusis pianistas Artūras Rubinšteinas kartą prisipažino, kad Trečiajam koncertui išmokti jam reikia ne mažiau kaip dviejų

mėnesių.) Koncertas Leningrade turėjo pasisekimą. Didžiulį pasisekimą.

Leningrade nuskambėjo ir Antroji siuita iš „Romeo ir Džuljetos", sutikta šiltai. Irgi šūvis „taikant į priekį"! Leningradiečiai pradžiugino autorių nuoširdžiai priėmę retai atliekamą „Juokdario" siuitą.

Metų gale daugelyje šalies miestų vyko tarybinės muzikos dekados koncertai. Prokofjevas išsikovojo, kad į programą būtų įrašyta Ketvirtoji simfonija (pagal „Sūnų palaidūną"). Ją sutiko šaltokai. Kritikai rašė, jog simfonija „glumina ir kelia nuobodulį". (Gal netiksliai buvo nusitaikyta? Taip, vėliau kompozitorius ją perdirbs.) Palankiai buvo sutiktos Antrojo koncerto smuikui ir Antrosios „Romeo ir Džuljetos" siuitos premjeros Maskvoje.

Beje, dar apie šaudymą „taikant į priekį". Lapkričio mėnesį, dalyvaujant Linai Ivanovnai ir diriguojant Sergejui Sergejevičiui, konservatorijos Didžiojoje salėje buvo atliktas „Bjaurusis ančiukas". Jaunystės metų kūrinys suskambėjo naujai, šiuolaikiškai: o juk kaip tik čia žodis ir muzika galbūt pirmą kartą Prokofjevo kūryboje derinosi „musorgskiškai" paprastai.

Genrikas Neigauzas, jautrus meno naujovėms, šitaip pasakė apie Sergejaus Sergejevičiaus muziką:

„Kai kas priekaištauja Prokofjevui už perdėtą proziškumą: girdi, jo muzikoje nesą nieko, kas taurintų dvasią. Tie kritikai pamiršta, kad poezijos gyvybė — tai nuolatinis prozos užkariavimas: garsas, žodis, sąvoka, ženklai, kurie dar vakar buvo „proza", rytoj gali tapti poezija."

Štai kaip buvo suprantamas naujo paprastumo ieškojimas.

MUZIKOJE — LIAUDIES ISTORIJA

Prokofjevas mokėjo atrodyti ir nerūpestingas. Elgesio maniera, ryškių drabužių pamėgimu, į akis krintančia energinga eisena, net netikėtais susižavėjimais reiškėsi nepriklausomas Prokofjevo charakteris.

Sergejų Sergejevičių dažnai galėjai matyti teniso kortuose. Sporto aikštelėje jis traukė žvilgsnį staigiais ritmingais judesiais. Mėgo Prokofjevas ir šokti. Bet šokių muzikos kūrėjas, baletų autorius, vienbalsiu draugų teigimu, pats šokdamas baisiai nejausdavo ritmo! Tiksliau pasakius, jis šokdavo pagal savo ritmą, nesutampantį su visų kitų. Damos kankindavosi su partneriu, bet neparodydavo savo sutrikimo. Sumišusios dėl tokios nesėkmės, jos verčiau būtų prisipažinusios, kad pačios nemoka šokti. Net jeigu dama būdavo pati Galina Ulanova!

Kaip ir pirma Sergejų Sergejevičių traukė šachmatai. 1937 metų rudenį Centriniai menininkų rūmai paskelbė įdomų mačą: žais smuikininkas Davidas Oistrachas ir kompozitorius Sergejus Prokofjevas. Čkalovo gatvėje gyvenantys kaimynai — muzikai šachmatininkai pradėjo dvikovą. Mačas liko nebaigtas — šią įdomią išmonę nutraukė gyvenimo aplinkybės.

1938 metų pradžioje Sergejus Sergejevičius išvyko į naują, šį kartą ilgą gastrolių kelionę po Europos šalis ir po Jungtinių Amerikos Valstijų miestus.

Prokofjevui nerūpėjo gilintis į politinę situaciją užsienyje. Bet kaip keičiasi laikai! Jis pervažiavo Vokietiją. Ten siautėjo fašizmas. Su vokiečių kompozitoriais ir muzikantais dabar susitikdavo tik kitose šalyse. Tai buvo emigrantai iš Vokietijos. Pasikeitė ir rusų kompozitoriaus draugų paryžiečių galvosena. Dabar buvo šnekama ne tik apie meną, kaip kitados. Skaudūs žodžiai buvo girdėti apie Ispaniją. Buvo pasakojama apie revoliucinės armijos mūšius su reakcijos ir interventų pajėgomis...

Pirmas Prokofjevo koncertas įvyko Paryžiuje. Sausio 15 dieną „Padelu" draugijos orkestras, diriguojamas autoriaus, atliko Antrąją siuitą iš „Romeo ir Džuljetos". Sausio 19 dieną Prokofjevas jau koncertavo Prahoje, paskui išvyko į Londoną, ten koncertai prasidėjo sausio 26 dieną.

Programos buvo įvairios. Prokofjevas atliko ir ankstyvuosius savo kūrinius, tarp jų „Klasikinę simfoniją", „Skitiškąją siuitą", Pirmąjį koncertą fortepijonui. Vo-

kalines miniatiūras, akompanuojant Sergejui Sergejevičiui, dainavo Lina Ivanovna. Visiems patiko „Poručiko Kiže" siuita, siuitos iš „Romeo ir Džuljetos". Buvo sakoma, jog čia Prokofjevas atsiskleidęs naujai, praturtėjęs, įgijęs patirties. Kompozitorius subtiliai naudojosi paprasta melodija ir harmonija, nenukrypdamas į jokią stilizaciją. Jis rašė muziką daugumai ir gebėjo tauriai reikšti mintį. Tačiau ne visiems kritikams tas patiko. „Rusų avangardistas apleidžia pozicijas, linksta į akademizmą!" — nusivylę šaukė naujosios krypties avangardizmo šalininkai, kuriems ir prancūzų „Šešetas", ir Hindemitas, ir vos ne visas Stravinskis jau buvo praeities reiškiniai. Jie aukštino Arnoldą Šenbergą ir už jį dar toliau žengiantį Veberną, tonaliosios muzikos sistemos griovėjus. Prokofjevas į paskutinį avangardizmo „žodį" žiūrėjo abejingai. Pasak Fransio Pulenko, jis buvo „susipažinęs su visokios rūšies muzika", iš smalsumo dirsteldavo ir į Šenbergo kūrybą. Bet tai, ką darė Vienos mokykla, neturėjo nieko bendra su jo paties kūryba. „Jis buvo susipažinęs su ja, ir tiek",— rašė Pulenkas, pridurdamas labai įdomią pastabėlę: „Iš tikrųjų Prokofjevą domino tik Stravinskis." Prokofjevas buvo nepaprastai „tonalus", sakė Pulenkas. Ir Stravinskis tuo metu, „nepaisant harmonijos išpuolių", kūrė „ryškiai tonalią" muziką. Taigi abu kompozitoriai kalbėjo ta pačia muzikos kalba, nors jų keliai ir skyrėsi.

Amerikoje Prokofjevas ir jo muzika buvo sutikti labai palankiai. Kelionė baigėsi koncertu Vašingtone. Jį surengė Tarybų Sąjungos pasiuntinybė. Tai buvo paskutinis rusų kompozitoriaus ir pianisto pasirodymas užsienyje.

...Sergejui Sergejevičiui ėjo keturiasdešimt aštuntieji metai. Gegužės mėnesį Leningrade įvyko „Hamleto" premjera, spektaklį pastatė Radlovas, muziką sukūrė Prokofjevas.

Sergejaus Sergejevičiaus jau nebedomino muzika klasikos kūriniams. Per klasiką — į dabartį? Tatai jam atrodė jau nueitas etapas. Jis ieškojo siužeto tarybinei operai, tik ieškojimai netikėtai nutrūko. Prokofjevą su-

sirado Sergejus Eizenšteinas. Kaip tik „Hamleto" premjeros dienomis susitiko ir sujungė draugėn savo mintis du didžiausi XX amžiaus meno novatoriai. Prokofjevas laikė save senu Eizenšteino, kaip talentingo režisieriaus, garbintoju. Ne veltui jo pjesėse fortepijonui esama kažko panašaus į greitą ir drąsią kadrų kaitą iš režisieriaus filmų. Eizenšteinas, jau pirmąsyk išgirdęs Prokofjevo muziką, stebėjosi kompozitoriaus sugebėjimu perprasti „reiškinio struktūros paslaptį" ir perteikti ją „garsiniais instrumentuotės rakursais".

Eizenšteinas pakvietė Prokofjevą parašyti muziką filmui apie senus laikus — rusų liaudies kovas su teutonų riteriais. XIII amžiaus Rusia. Filmo herojus — kunigaikštis Aleksandras Nevskis. Filmas turėjo būti epinis.

Prokofjevas, kaip jis pats vėliau rašė, „mielai priėmė šį pasiūlymą". Filmo operatorius buvo talentingasis Eduardas Tise. Filmavimo darbai prasidėjo birželio pradžioje, o pirmomis spalio dienomis jau buvo rašoma į juostą muzika. Eizenšteinas nepaliovė stebėtis Prokofjevo sugebėjimu jausti kadrų ritmą, kompoziciją, montažą. Iš vaikystės linkęs į techniką, Prokofjevas nuoširdžiai džiaugėsi, matydamas, kaip šiuolaikinė muzika sueina į dalykiškus santykius su fantastišku kino technikos tikslumu. Filmų įgarsinimo technika ketvirtojo dešimtmečio viduryje buvo dar naujas dalykas. Svečiuodamasis Holivudo kino studijose, Sergejus Sergejevičius domėjosi ten ir filmų įgarsinimu. Dabar atsirado proga šioje srityje padirbėti, ir dar su pačiu Eizenšteinu!

Filmo dramaturgija rėmėsi dviejų priešingų jėgų susidūrimu: iš vienos pusės rusų tauta ir jos družina, vadovaujama Aleksandro Nevskio, iš kitos — teutonų riteriai. „Buvo kilusi pagunda panaudoti tikrą tos epochos muziką",— rašė vėliau Sergejus Sergejevičius.

Tačiau Prokofjevas nuo „pagundos" susilaikė. Ir viduramžiški Vakarų Europos choralai, ir rusų giesmės nuo mūsų taip nutolo, pasidarė taip sunkiai suvokiami, kad, Sergejaus Sergejevičiaus nuomone, negalėjo duoti „peno filmo žiūrovų vaizduotei". Prokofjevas kūrė filmui savo muziką. Dar jaunystėje, rašydamas baletą

„Ala ir Lolis", orkestro tembrų deriniais jis išgavo tokius „barbarizmus", jog išgąsdino net patį Glazunovą. Niekšingiems teutonų riteriams charakterizuoti įprastų tembrų aiškiai nepakako. Prokofjevas ryžosi rizikingam žingsniui, kai kuriuos instrumentus privertė groti tiesiai į mikrofoną. Tai iškreipia garsą, įrašant į juostą, užtat tokia muzika sužadina jausmus, kokius rusui galėjo sukelti teutonų trimitų garsai prieš septynis šimtus metų! Arba kompozitorius prašydavo, kad silpnai skambantis instrumentas, pavyzdžiui, fagotas, grotų prie pat mikrofono, o stiprus, pavyzdžiui, trombonas,— toliau nuo jo. Pasak Sergejaus Sergejevičiaus, jis atvėręs „didžiules galimybes „aukštyn kojomis apverstai" orkestruotei, kuri neįmanoma, atliekant kūrinius simfoniniam orkestrui". Buvo pažeistas realus sąskambių santykis, užtat susidarė įtikinamas priešo antplūdžio ir grumtynių su riteriais paveikslas. Jokių skolinių ir iš rusų giesmių! Ištikimas sau Prokofjevas rado savas giesmių melodijas. Be „landžiojimo į prosenelių grabus".

Eizenšteinas gėrėjosi savo bičiuliu, įvairiapusiu jo talentu, nuostabiu tikslumo pajautimu, kuris šiuolaikinį meną suderina su šiuolaikine technika, ir, žinoma, stulbinančiu sugebėjimu įsijausti į paveikslą. Eizenšteinas parašė vieną iš geriausių literatūroje apie Prokofjevą apybraižų. Skaitai ir skaitai tas režisieriaus eilutes, prieš akis iškyla drąsiai nupieštas Prokofjevo paveikslas:

„Prokofjevas tikslus kaip laikrodis.

Tas laikrodis nei skuba, nei vėluoja...

Prokofjevo tikslumas laiko atžvilgiu — ne darbo pedantiškumas. Tikslumas laiko atžvilgiu — tikslumo kūryboje išvestinė...

Tai Stendalio lakoniško stiliaus tikslumas, perkeltas į muziką.

Krištoliniu išraiškos grynumu Prokofjevui prilygsta tik Stendalis."

Eizenšteinas susižavėjęs rašo apie dirbantį Prokofjevą:

„Kaip Prokofjevas nustato struktūrinį ir ritminį ekvivalentą jau sumontuotam filmo fragmentui?

Salėje tamsu. Bet ne tiek tamsu, kad ekrano atšvaituose nepamatytum ant krėslo atramų jo rankų — tų didžiulių, stiprių Prokofjevo rankų...

Ekrane bėga juosta.

O į krėslo atramą, nervingai virpčiodami, tarsi Morzės telegrafo imtuvas, beatodairiškai tiksliu ritmu kala Prokofjevo pirštai.

Prokofjevas stuksena taktą? Ne. Jis stuksena šį tą daugiau. Jis pirštais pagauna kompozicijos dėsnį, pagal kurį ekrane mato, kaip tarpusavyje suderintas atskirų fragmentų ilgumas bei jų tempai... ir kaip visa tai susipina su veikiančiųjų asmenų elgesiu ir kalbos intonacijomis..."

Tarsi poetinį refreną iš XX amžiaus odės tikslumo garbei Eizenšteinas vis kartoja ir kartoja tokį epizodą:

„Mes išeiname iš mažytės peržiūrų salės. Ir nors dabar dvylikta valanda nakties, aš visiškai ramus. Lygiai 11 valandą 55 minutės pro studijos vartus įriedės mažytis tamsiai mėlynas automobilis.

Iš jo išlips Sergejus Prokofjevas. Rankose jis laikys eilinį muzikos fragmentą „Aleksandrui Nevskiui".

Naują filmo atkarpą mes žiūrime naktį.

Rytą jai bus baigtas naujas muzikos fragmentas."

„Ir visur — ieškojimas: griežtas, metodiškas, darantis Prokofjevą panašų į ankstyvojo Renesanso meistrus, kai tapytojas kartu būdavo ir filosofas, o skulptorius — ir matematikas", — rašė Eizenšteinas.

1938 metų gruodžio 1 dieną „Aleksandras Nevskis" pradėtas demonstruoti ekranuose. Pasaulyje tai buvo neramūs metai. Ispanijos reakcija ir Vokietijos bei Italijos interventai tragiškai susidorojo su laisvę mylinčia ispanų liaudimi. Austrija buvo prijungta prie fašistinės Vokietijos. Po Vakarų valstybių susitarimo Miunchene iškilo grėsmė Čekoslovakijos nepriklausomybei. Japonijos kariauna surengė ginkluotą išpuolį Tolimuosiuose Rytuose prie Chasano ežero, bet Raudonoji Armija atrėmė priešo užpuolimą.

Su įkvėpimu sukurtas filmas apie Aleksandrą Nevskį perėjo šalies ekranus kaip didžiulės patriotinės jėgos kūrinys. Žiūrovai pamiršdavo epochų ribas. Teutonų

ordino riterių įsibrovimas į rusų žemes „geležinės bukasnukės kiaulės" rikiuote tūkstančių žiūrovų sąmonėje siedavosi su tankų kolonomis, kuriomis grasino Europos tautoms fašistinės Vokietijos vadeivos.

Filmo kūrėjai darbą užbaigė. Liko tik klausytis kritikų ir žiūrovų atsiliepimų. Prokofjevų šeimoje rūpestingai buvo renkamos laikraščių ir žurnalų iškarpos su žinutėmis apie filmo muziką. Bet kompozitoriui darbas buvo dar prieš akis. Būdamas simfonistas, jis norėjo, kad ši muzika skambėtų ir nuo koncertinės pakylos. Vos nutilo pirmosios kalbos apie filmą, Sergejus Sergejevičius ėmė kurti didelę kantatą.

Į kantatą kompozitorius įtraukė prologą „Rusia mongolų priespaudoje" ir šiuo epiniu paveikslu beveik regimai parodė, kaip kankinasi mongolų nusiaubta, tylos sukaustyta Rusios žemė. Tarsi viltis išsivaduoti iš jungo antrojoje kantatos dalyje skamba „Giesmė apie Aleksandrą Nevskį". Po to — ilgas niūrus epizodas „Kryžiuočiai Pskove". Teutonų riterių, naikinimo jėgos temą prislopina maldų giesmės.

Šio choralo tema kantatoje suskamba ne sykį, ir kaskart vis kitaip, „įvilkta" vis į kitokį rūbą. Čia, trečiojoje dalyje, ji aidi galingai, veržliai.

Muzika išreiškia kilimą iš tamsos į šviesą, iš blogio viešpatijos prie vilties išsivaduoti. Orkestre skamba pavojaus varpai — galingą giesmę lyg kovos šūkį pagauna choras ir orkestras:

Pakilk, laisva Rusia, didžion kovon, žiaurion kovon!
Pakilkit, žmonės, pergalei už mūsų žemę brangiąją!

Šios dalies vidury orkestras skardena Rusios didybę, paskui įstoja choras ir skelbia tarytumei priesaiką:

Rusios brangios, Rusios didžios joks priešas neįveiks!

...Prasideda dramatiškiausia kantatos dalis — „Ledo mūšis". Galbūt tik su Trečiąja simfonija, suėmusia „Ugninio angelo" muzikos tragizmą, galima lyginti šio kan-

tatos epizodo išraiškos jėgą. Naikinimo mašina; šarvais apsikausčiusių riterių, įsitikinusių greita pergale, kovos rikiuotė. Ligi isterijos priartėja tarsi konvulsijos krečiamų choralinių giesmių skambesys, ligi skausmingo klyksmo — moterų chorų balsai. Viskas regima, apčiuopiama. Ir įsiveržimo vaizdai, ir į kovą stojanti rusų kariuomenė. Muzikinių temų dvikova pasiekia didžiulę įtampą, kurią išsklaido palengva stiprėjanti nauja rusiška tema. Mes tarsi esame istorinio įvykio kulminacijos liudininkai. Nuo šarvuotų geležinių riterių svorio įlūžo Čiudo ežero ledas. Priešai žūva...

Borisas Asafjevas kadaise rašė apie Borodino operą „Kunigaikštis Igoris", kad jos monumentalumą nulemia tai, jog pagrindinės „tezės" čia brėžiamos „galinga, galima sakyti, Surikovo ranka". Prokofjevo muzika perša kitą palyginimą. Jis sukūrė batalinę sceną kitokia muzikine kalba. Akylusis Eizenšteinas „pačius kraštutiniausius ir rizikingiausius Prokofjevo stiliaus zigzagus" linkęs gretinti su „liaudiška freskos išmintim", ta proga prisimindamas ir Rubliovo meną...

Po batalinio orkestrinio paveikslo seka solinė mecosoprano arija — Olgos daina iš filmo, tik išplėtota iki vientiso epizodo, lyriškiausia kantatos dalis: „Mirties laukas". Mergaitė žiemos naktį ieško žuvusių savo jaunikių...

Didinga sielvarto rauda. Kaip visada Prokofjevas be galo santūria forma išreiškia gilų jausmą. Skundo melodija, kančios daina užgauna širdį kaip liaudies sielvarto balsas. Bet šis balsas nėra tragiškas. Grožis sušvelnina netekties skausmą. Prokofjevas lieka ištikimas sau, kaip šviesaus prado menininkas.

Finale, vaizduojančiame Aleksandro įžygiavimą į Pskovą, Prokofjevas pasuko kitų rusų kompozitorių keliu: čia ir pergalės triumfas, ir liaudies išaukštinimas, linksmybė ir džiūgavimas. Tokius finalus mėgo „Galingojo sambūrio" kompozitoriai. Dramatinė kantata baigiasi šventine freska.

Šiai kantatai buvo lemta plačiai išgarsėti. Ji nesiliaus skambėjusi ir mūsų dienomis, ją pamėgs įvairių šalių

dirigentai. Ji bus įrašyta į plokšteles. Savarankišką gyvenimą pradės šios kantatos melodijos. Tuoj po premjeros jas ims dainuoti ir profesionalūs chorai ir šūkaus karą žaidžiantys berniūkščiai. O po keleto metų Kryme šios didvyriškos giesmės klausysis jūrininkai ir kariai, ginantys nuo fašistų Sevastopolio griuvėsius. „Sustiprinta požeminio rezonanso, ji galingai užvaldė sielą",— parašys apie ją atsiminimuose vienas Sevastopolio gynybos dalyvis.

Kurdamas muziką „Aleksandrui Nevskiui", 1938 metų vasarą Sergejus Sergejevičius padarė pertrauką ir spėjo pailsėti. Pagyveno jaunystėje pamėgtame Kislovodske. Daug valandų čia praleido su savo bičiuliu, dailininku Končialovskiu; abu vaikščiodavo, maudydavosi Beriozovajos raguvos šaltiniuose. Ir, žinoma, Sergejus Sergejevičius nepraleido progos pasišokti, glumindamas partneres nesuprantamu savo ritmu.

Tą vasarą Prokofjevas pabuvojo ir kalnų sanatorijoje „Teberda". Akinančios snieguotos viršūnės. Skaidrus kalnų landšafto grožis. Čia, sanatorijos svetainėje, kartą suskambo Hendelio muzika. Ji lyg taiklus šūvis kliudė neišsenkamą kūrybinės atminties lobyną. Kaip tik tą valandą Prokofjevas vėl nesulaikomai panoro kurti instrumentinę muziką.

Grįžęs į Maskvą, Sergejus Sergejevičius tuoj ėmėsi kažkada pradėto koncerto violončelei eskizų. Ir gana greitai jį užbaigė. Sumanytas dar gyvenant užsienyje, stokojantis melodinio laisvumo, veikiau versifikatorinis, o ne poetiškas, šis koncertas buvo atliktas žiemą per tarybinės muzikos dekadą. Atlikėjams nepasisekė. Muziką šaltai sutiko ir draugai, ir kritika. Autorius jų nuomonei prieštaravo. Bet vėliau jis sutiks su visais ir kūrinį perdirbs.

Užtat labai šiltai, net susižavėjus dekados dienomis buvo sutiktos abi Prokofjevo siuitos pagal „Romeo ir Džuljetos" muziką. Tikra šventė kompozitoriui buvo jaunystėje parašyto Antrojo fortepijoninio koncerto atlikimas. Jį skambino didžio talento pianistė — Marija Judina. Tas pat koncertas, iš kurio kadaise publika bėgo,

koncertas, išvadintas siaubingu, „futuristišku", dabar sulaukė tikro triumfo. Štai kada dar sykį pasiteisino šaudymas į judančius taikinius, „taikant į priekį"! Judina buvo giriama. Ir Prokofjevas sutiko, kad jos interpretacija buvo gilesnė negu jo paties. Ar ne metas Prokofjevui pianistui visiškai užleisti vietą Prokofjevui kompozitoriui?..

Dar pora įvykių: iš Brno atėjo žinia, kad gruodžio mėnesį numatoma baleto „Romeo ir Džuljeta" premjera. Per tą sezoną čekų teatre spektaklis buvo atliktas keletą kartų. Pavėluotai, tačiau baleto muziką vis dėlto pagaliau išgirdo ir tėvynainiai: Prokofjevą aplankė Leonidas Lavrovskis iš Leningrado teatro. Sergejus Sergejevičius, matyt, iš pradžių jį priėmė su nepasitikėjimu. Sėdo prie fortepijono ir ėmė demonstruoti baleto muziką.

Lavrovskis apie tą dieną rašė: „Matydamas, kad aš nuoširdžiai žaviuosi, Prokofjevas ir pats ėmė skambinti su įkvėpimu. Oficialumas, natūralus, kai regi žmogų pirmą kartą, ėmė blėsti. Prokofjevas buvo susijaudinęs. Skambindamas jis pats sau niūniavo, švilpavo, mušė ritmą į fortepijono dangtį, nurodinėjo, kada turi įstoti vieni ar kiti orkestro instrumentai... Jau visai pagautą tos muzikos, mane sukrėtė titaniška josios jėga."

1939 metų sausyje Prokofjevas pasirašė sutartį su Leningrado akademiniu operos ir baleto teatru dėl spektaklio pastatymo.

O gegužėje, praėjus lygiai metams nuo bendradarbiavimo su Eizenšteinu pradžios, įvyko kantatos „Aleksandras Nevskis" premjera. Ji įvyko konservatorijos Didžiojoje salėje, Maskvos filharmonijos orkestrui dirigavo autorius.

Ant pakylos stovėjo vis tas pats staigių judesių, iš pažiūros dalykiškas, nesudrumsčiamas ir santūrus, tarsi būtų rūpestingai paslėpęs savo emocijas, dirigentas, „Skitiškosios siuitos", „Juokdario", „Plieninio šuolio" kūrėjas. Bet tai buvo dar siuitų iš „Romeo ir Džuljetos" autorius, o šiandien — atlikėjas kantatos, kupinos ne tik griežtai kovingai susikertančių temų, bet ir didingų rusiškų melodijų. Herojinės muzikos autorius. Atrodė, net

diriguojančio kompozitoriaus rankų judesiai tą vakarą buvo įgavę kitokį plastiškumą.

Kantata padėjo kompozitoriui sustiprinti dvasinį ryšį su savo tautos istorija, jos praeitimi: iš tos praeities menininko klausa jis išgirdo ateitį, išgirdo, kaip pasaulyje auga pavojaus grėsmė, ir užkrėtė nerimu žmones.

NĖ DIENOS BE IEŠKOJIMŲ

Grįžkime į 1938 metų vasarą. Dar buvo įrašinėjama filmo muzika. Dar nebuvo baigusi dalykinių reisų nuo Čkalovo gatvės ligi Potylichos mėlynoji „forda", kaip savo kalba berniūkščiai vadino Prokofjevo automobilį, o kompozitorius jau džiaugėsi nauju radiniu.

Kiek metų jis ieškojo siužeto operai iš tarybinės liaudies gyvenimo! Rado. Tai buvo Valentino Katajevo apysaka „Aš — darbo liaudies sūnus", apysaka apie pilietinio karo ir vokiečių intervencijos Ukrainoje laikus. Jokios patetikos! Apysakos kalba sodri, liaudiška. Joje veikia gyvi žmonės „su savo aistromis, meile, neapykanta, liūdesiu ir džiaugsmais, natūraliai pasireiškiančiais naujomis sąlygomis",— taip aiškina, kodėl pasirinkęs šį siužetą, Sergejus Sergejevičius. Kibus jo talentas radinio nepaleidžia.

Nei kantata „Aleksandras Nevskis", nei Koncertas violončelei nebeužgoš naujo sumanymo.

Apysakos autorius rašydamas libretą norėjo išrankioti iš tradicijos operos žanrui palankias situacijas. Prokofjevas pasipriešino: jokių palankių situacijų, jokių įterpiamų numerių! Pagaliau libretas susiklostė. Jame buvo pasakojama apie neturtingą valstietį, kuris perėjo sunkų fronto kelią ir grįžo namo į Ukrainos kaimą, pas motiną ir sužadėtinę. Kaimui gresia pavojus: netoli vokiečių būriai.

Semionas Kotko siunčia piršlius pas sužadėtinės tėvą, buožiškos natūros valstietį. Piršliai — kaimo tarybos pirmininkas Remeniukas ir demobilizavęsis jūreivis Cariovas. Vokiečiai užpuola kaimą, jame dedasi tragiški da-

lykai, susidoroja su valstiečiais, sudegina nepaklusniųjų trobas. Vadovaujami Remeniuko, žmonės išeina į mišką. Semionas norėtų likti kaime, bet jį baugina žiaurybės: drauge su jaunu vaikinuku Mikola jis nuima vokiečių ir haidamakų pakartų dviejų kaimiečių kūnus ir veža juos į partizanų stovyklą. Operos kulminacija — stulbinančios jėgos scena — oratorija: laidotuvės miške. Paskui įvykiai susiklosto taip, kad partizanams pasiseka atgauti priešo užimtą kaimą. Tą valandą cerkvėje Semiono sužadėtinė Sofija tėvo verčiama tuokiasi su parsiradusiu į kaimą dvarininku. Semionas nutraukia apeigas. Nauja operos kulminacija — vokiečiai ir haidamakai išvejami. Bet laimingos pabaigos nėra. Bombardyras Kotko reikalingas Raudonosios Armijos būriui. Jis vėl išeina kariauti.

Operoje daug lyrinių epizodų, pavyzdžiui, piršlybos, jaunimo vaikštynės. Yra ir labai išraiškingų dramatiškų scenų. Be gedulingos muzikos, aidinčios per laidotuves miške, jaudina dar vienas skaudus epizodas: per gaisrą kaime iš sielvarto išprotėjusi mergina Liubka isteriškai kartoja vokiečių nužudyto jūreivio vardą. (Ši vieta primena tragiškus „Ugninio angelo" epizodus...)

Prokofjevas nėra nusistatęs prieš kantileną ir dainingumą, bet įveda į operą ir melodingų rečitatyvų. Humoras ir lyrika, nuspalvinti ukrainietiškais tonais, pasak vieno kritiko, čia dažnai „susimaišo vienas su kitu". Vos ne kiekvienas epizodas primena didįjį Prokofjevo pirmtaką — Modestą Musorgskį. Ne tik eksperimentines jo „Vedybas", bet ir žaismingąją „Soročincų mugę".

Vakaruose tais laikais daugelyje operų dominavo „žuvę", prarasti žmonės; tarp jų buvo ir kareivių, dvasiškai nualintų, grįžtančių iš karo į prastai sutvarkytą pasaulį... Prokofjevo Semionas Kotko išsaugojo dvasios stiprybę. Jį apėmęs didelis jausmas. Jaudina liaudies likimas. Operos autorius susieja jį su revoliucijos heroika, nors ir nesuteikia jam ryškių herojaus bruožų. Prokofjevas nevengė heroikos — jis būgštavo trafareto, dirbtinumo, pompastiškumo. Ir dar nuogąstavo statikos. Operos veiksmas plėtojasi labai dinamiškai. Galima spėti, kad dar-

bas kartu su didžiuoju kino meistru Eizenšteinu turėjo įtakos ir veržliai operos epizodų kaitai. O melodijos?

— Aš kūriau melodijas kiek galėdamas naujesnes ir stengiausi pateikti jų kuo daugiau. Tokią muziką sunkiau suvokti susidūrus su ja pirmą kartą, bet daug kas išryškės klausantis antrą ir trečią sykį. Geriau tegu žiūrovas kaskart vis atranda šį tą nauja, negu klausydamasis antrąsyk priekaištauja: „Man jau viskas girdėta, daugiau nebeverta sėdėti."

Prokofjevas žino — ginčų bus daug. Bet jis fanatiškai atsidavęs idėjai.

Baigdamas kantatą „Aleksandras Nevskis", jis kartu įstengia rašyti ir operos muziką.

1939 metų balandžio 8 dieną jau parašytas antras „Semiono Kotko" veiksmas, beveik po mėnesio, gegužės 5 dieną,— ir trečias veiksmas. Vyksta kantatos repeticijos, paskui džiaugsmą ir sėkmę atneša premjera. Prokofjevas negaišta nė valandos. Jokių liaupsių! Dirbti! Ir birželio 28 dieną opera baigta. Kokia galinga valia dirbti!

Sergejus Sergejevičius džiaugiasi malonia žinia: operą statys Vsevolodas Mejerholdas. Nuo šio pavasario Mejerholdas pakviestas dirbti į Stanislavskio operos teatrą. Po Konstantino Stanislavskio mirties paskirtas vyriausiuoju teatro režisierium. Į repertuaro planą Mejerholdas įtraukė „Semioną Kotko". Ir balandžio pradžioje pranešė teatro kolektyvui, kad siaurą ratelį — Miaskovskį, Katajevą ir jį — Prokofjevas jau supažindinęs su dviejų veiksmų muzika. Bet autorius vis dar nesiryžta pateikti operos svarstyti.

— Tarp kitų partijų, — kalbėjo Mejerholdas, — Prokofjevas padainavo mažytę kažkokio senio partiją, kur buvo tokia žema nata, kad jis staiga stabtelėjo ir paklausė:

— O ar yra teatre toks bosas?

Mejerholdas atsakė:

— Jeigu ir nėra — atsiras.

Gegužės mėnesį Prokofjevas galėjo pademonstruoti teatro kolektyvui trijų užbaigtų veiksmų muziką. Birželio 3 dienos laikraštyje „Večerniaja Moskva" pasirodė

Mejerholdo straipsnelis. Jis rašė, kad dar šį mėnesį gausiąs iš autoriaus visą operą ir kad po vasaros atostogų prasidėsiančios repeticijos. Gruodyje — premjera!

Mejerholdui sumanymo įgyvendinti nepavyko.

Teatre Prokofjevui buvo pranešta, jog opera lieka repertuare. Bet kas užbaigs pradėtą darbą? Liepos mėnesį jis iš Maskvos išvyko į Kislovodską ir nusprendė kreiptis į Eizenšteiną: „...Pirmoji mintis buvo pulti tau po kojų ir prašyti, kad imtumeis ją statyti tu",— rašo Sergejus Sergejevičius savo bičiuliui liepos 30 dieną iš Kislovodsko. Tačiau Eizenšteinas buvo užsiėmęs — filmavo kažkur Vidurinėje Azijoje.

Teatras pranešė Prokofjevui, kad operą statyti pavesta Serafimai Birman, didelio talento aktorei, prityrusiai režisierei. Ji irgi atostogavo Kislovodske. Teatras patarė jai susitikti su autorium ir susipažinti su opera čia pat, kurorte. Sergejus Sergejevičius iš pat pradžių su nepasitikėjimu pažiūrėjo į šį pasiūlymą. Serafimai Birman jis pasirodė „pasipūtęs ir neprieinamas". Tą vasarą būdamas neramus, jis, matyt, atsitvėrė ir nuo žmonių. Bet kaip jis, gyvendamas muzika ir dėl muzikos, galėjo likti abejingas nuoširdiems ir palankiems aktorės ketinimams?

Sutartą valandą po pietų kompozitorius atėjo pas ją į sanatoriją su operos klavyru. Vėliau Serafima Birman apie šį susitikimą parašė nuoširdžius atsiminimų puslapius:

„Mano kambario baldai buvo visai paprasti: stalas, dvi kėdės, lova ir spinta.

Apie fortepijoną nė kalbos negalėjo būti.

Ir vis dėlto, neišeidamas iš šio ankšto sanatorijos kambarėlio, Sergejus Sergejevičius paskambino ir padainavo visą operą „Semionas Kotko"! Nuo a iki z!!!

Lovą jis pavertė fortepijonu. Priešais ją pastatė dvi kėdes. Atsisėdo ant vienos (kairėje) ir liepė man įsitaisyti ant kitos (dešinėje).

— Sėskite!

Jis prisėdo ant kėdės kraštelio, kaip tai daro pianistai koncertuodami, paskui nuleido rankas ant lovos, užklotos balta piko antklode... Ir pagrojo uvertiūrą. Padai-

navo Semiono Kotko — kareivio, grįžusio iš fronto į gimtą kaimą,— ariją. Padainavo, kaip kareivis sugalvoja ilgą komandą (lieps motinai išvirti jam — Jurgio kryžiaus kavalieriui — barščių), bet pasibeldžia į lango stiklą, pro duris išeina motina, ir narsiajam kareiviui iš krūtinės išsiveržia tik vienas amžinas žodis: „Maa-ma!" Ir pakartoja jį tris sykius. Orkestro partijas Sergejus Sergejevičius irgi dainavo. Jis taip gerai g i r d ė j o, kaip skamba orkestras, kaip groja visi instrumentai, kurie kada nors susilies į tikslų ir harmoningą chorą, jog privertė ir mane, gana tolimą muzikai žmogų, ne tik išgirsti operą, bet ir išvysti visus to nepaprasto spektaklio veikėjus, laiką ir vietą.

...Tatai truko kokias dvi valandas — gal net ilgiau...

Pasigirdo beldimas į duris, ir budinčioji sesuo pasišaukė mane į koridorių...

— Poilsiautojai protestuoja. Malonėkite baigti tą triukšmą, laikykitės tvarkos.

...Tikrai, už tylos ir ramybės drumstimą popietinio poilsio metu turi būti vienaip ar kitaip baudžiama. Bet man tos valandos buvo pačios įdomiausios."

Birman ėmėsi darbo. Po šios priverstinės pertraukos Prokofjevui teko skubėti, ir jis, senų bičiulių Lamo ir Deržanovskio padedamas, rugsėjo viduryje operą baigė instrumentuoti. Prasidėjo repeticijos. Jos buvo nelengvos. Aktoriai vos susidorodavo su savo partijomis. Sergejus Sergejevičius atsiminė maištą prieš „Lošėjo" pastatymą Marijos teatre ir nebylų orkestrantų protestą Leningrado teatre, repetuojant „Romeo ir Džuljetą". Kompozitorius jautė priešinimąsi ir dabar... Stanislavskio teatre leidžiamo laikraštuko naujametiniame numeryje pasirodė Prokofjevo straipsnelis: jis drąsino atlikėjus, atvirai prisipažindamas: „Aš žinau, kad išmokti ją (operą) labai nelengvas uždavinys, nes jos išraiškoje yra daug kas nauja ir sudėtinga."

Sergejus Sergejevičius stengėsi nepraleisti repeticijų. Jau pirmajame veiksme, kai Semionas Kotko prieina prie motinos pirkios, Prokofjevas, pats persikūnijęs į kareivį,

padeda aktoriui, parodo, kaip jis beldžia į langą. Klausė jo pastabų aktoriai, klausė ir dirigentas M. Žukovas, stengdamasis kuo gryniausiai pagroti Prokofjevo muziką.

Matyt, ne visada Sergejus Sergejevičius būdavo teisus. Ir Serafimai Birman nelengva buvo prisitaikyti prie jo reikalavimų, o kartais ir prie jo irzlumo, priekabių. „Bet mes...supratome,— rašė ji atsiminimuose,— jog akis į akį esam susidūrę su nepaprastai reikšmingu ir kūrybiškai drąsiu sprendimu." Jai atrodė, kad pačiame Prokofjeve vyksta „šios operos spektaklis, be jokių pertraukų, dieną ir naktį".

1940 metų birželio 23 dieną, sezono pabaigoje, įvyko premjera. Spektaklis nebuvo tobulas. Pastatymo nelaikė pasisekusiu ir pati reiklioji Birman bei daugelis žiūrovų. Užtat Prokofjevas spektakliu patenkintas. Jis įsitikino, kad jo pažiūros į šiuolaikinę operą yra teisingos. Ištesėjo pažadą, parašė operą tarybiniu siužetu. Na, žinoma, teberusena ir valiūkiškas noras — „braukti prieš plauką".

Iš tikrųjų nė viena tarybinė opera iki šiolei nebuvo vertinama taip prieštaringai. Vertinimai svyravo nuo paviršutiniškų džiūgavimų arba plūdimosi iki rimtų teorinių samprotavimų. „Semiono Kotko" sceninis gyvenimas ir ateityje bus kupinas visokių neramumų. Ir praslinkus keliems dešimtmečiams po premjeros, kiekvienas naujas pastatymas sukelia smarkius ginčus. Pasitaiko, kad salė nebūna pilna. Vadinasi,— daro išvadą kritika,— žiūrovams svetimas Prokofjevo stilius. Bet štai naujas spektaklis, naujas pastatymas, ir žiūrovus sukrečia nepaprastas formų glaustumas, tikroviški perėjimai nuo lyrikos prie humoro, nuo poetiškų apeiginių scenų prie tauraus dramatizmo.

„Semiono Kotko" žanras yra šekspyriškai talpus",— tai ne pagiriamasis šūksnis, tai išvada, kurią padarė Marina Sabinina, išsamiai išanalizavusi Prokofjevo operos meną.

„Semioną Kotko" kompozitorius parašė po dvylikos metų pertraukos — taip ilgai jis nebuvo kūręs operų.

Neramų laiką, 1940 metų sausį, Leningrado Kirovo teatre pagaliau įvyko ilgai laukta „Romeo ir Džuljetos" premjera.

Prasidėjo karas su Suomija. Miestas buvo užtemdytas. Sausio 11 dienos vakaras pasitaikė šaltas. Sergejus Sergejevičius su Lina Ivanovna ir Sergejum Radlovu išėjo iš viešbučio į teatrą pėsti. Gatvėmis, pritemdę žibintus, iš lėto slinko automobiliai. Į veidą pūtė žvarbus vėjas. Išvydus tamsius, uždangstytais langais teatro rūmus, pasidarė dar neramiau... Be to, kad kiek būtų pavėlavę į spektaklį: kai Prokofjevai įėjo į ložę, orkestras jau grojo įžangą.

Spektaklis turėjo nuostabų pasisekimą. Ir Leningrade, ir Maskvoje, kur jį leningradiečiai nuvežė pavasarį. Buvo giriamas ir Lavrovskio pastatymas, ir dailininko Viljamso scenografija, ir atlikėjai. Džuljetos vaidmuo, kurį atliko Galina Ulanova, šokusi su Konstantinu Sergejevu — Romeo, vieningai buvo vertinamas kaip didis meno laimėjimas.

Tai buvo ne baletinė fejerija, prie kurių publika buvo pripratusi nuo Marijaus Petipa laikų. Nebuvo balete ir įterptinių meistriškų numerių — divertismentų šokėjų virtuoziškumui demonstruoti. Choreografijoje ir dramaturgijoje statytojas Lavrovskis pasistengė atskleisti simfoninę baleto prigimtį. Jo pavardę Prokofjevas įrašė greta kitų libreto autorių.

Tik pats kompozitorius nebuvo patenkintas spektakliu. Po kelių mėnesių nelabai vykusį operos „Semionas Kotko" pastatymą jis pripažins „kolosaliu savo gyvenimo įvykiu". O leningradiečių pastatytą „Romeo ir Džuljetą", kurią daugelis laikė šios meno srities atradimu, jis sutiko be entuziazmo. Gal todėl, kad kankinamai ilgai užtruko ir po premjeros vis dar nesiliovė ginčai dėl jo muzikos? Laiške I. Nestjevui, praslinkus daugiau kaip metams po premjeros, Sergejus Sergejevičius parašys, jog baleto choreografijoje kai kas nukreipta „prieš muziką", o kai kas be reikalo „nuglotninta ir nudailinta".

Per repeticijas Prokofjevas atkakliai gynė kiekvieną savo muzikos niuansą. Artistai ilgai neįstengė „įsijausti" į jo muziką.

— Trukdė ir neįprastumas, dažna ritmų kaita, dėl kurios šokėjams susidarydavo begalės nepatogumų, — aiškino vėliau Galina Ulanova šokėjų nusistatymą prieš baleto muziką. — Paprasčiausiai mes nebuvom pratę prie tokios muzikos, būgštavome jos.

Teatre paplito net piktai perfrazuotos Šekspyro eilutės:

Apysakos liūdnesnės negirdėta
Už muziką Prokofjevo baleto...

Repeticija po repeticijos... Ilgi ginčai, jaudinimasis... Pagaliau ištirpo paskutinis ledas. Sustiprėjo abipusė simpatija, dar daugiau — meilė. Bet likus porai savaičių iki premjeros — vėl staigmena... Įvyko orkestro susirinkimas. Lavrovskis paskui pasakojo: muzikantai priėmė nutarimą — atsisakyti spektaklio... kad būtų išvengta konfūzo! Ak, kaip per savo gyvenimą Prokofjevas priprato prie epigramų ir „maištų"!..

Ir premjeros pasisekimas visų abejonių neišsklaidė. Kai kurie kritikai gyrė atskirus epizodus, bet negalėjo „atsikratyti įspūdžio", kad svarbiausio dalyko — Romeo ir Džuljetos meilės — baleto muzikoje ir nėra.

Bet Prokofjevo muzika vis dėlto tikrai nugalėjo. O laikas parodė, kad visiems laikams.

Per draugišką vakarienę po spektaklio nenustygstantis Sergejus Sergejevičius susijaudinusiai Galinai Ulanovai prižadėjo naują baletą — pagal „Pelenę".

Kodėl pagal vaikišką pasaką? Kompozitoriui niekad nebuvo išblankę vaikystės įspūdžiai, susiję dar su Soncovka, su pirmomis pasakomis, girdėtomis iš motinos, tad grįžus į Tėvynę „širdies atminty" jie vėl atgijo ir vėl jį užvaldė. Vaikystės prisiminimai, ta „dvasios gelmių versmė", neišdžiūvusi per klajones po svetimus kraštus, visada jį gaivino.

Dar 1937 metais Prokofjevas pradėjo rašyti autobiografiją. Didis darbštuolis, jis jausdavo poilsio džiaugsmą, kai, atsiplėšęs nuo natų popieriaus ir fortepijono, įnikdavo rašyti vaikystės atsiminimus. Beletrizuota autobiografija buvo rašoma priešokiais daugiau kaip porą metų. Mėgstantis tikslumą Sergejus Sergejevičius baigęs rankraštį pažymėjo datą: 1939 metų spalio 17-oji.

Sergejus Sergejevičius savo apysaką rašė ir kurdamas muziką „Aleksandrui Nevskiui", ir įsitraukęs į operą „Semionas Kotko". S. Šlifšteinas, kompozitoriaus rankraščių tyrinėtojas, apie lyrinius „Semiono Kotko" puslapius rašo: „Tarsi atgyja prisiminimai apie tolimą ir mielą Soncovką: jos pietų krašto gamta, Ukrainos vasaros naktų kvapnumas ir grožis, liaudies šnekta ir kaimo vaikų pasaulis..."

Ir greta vaikystės įspūdžių įkvėpto sumanymo imtis „Pelenės" bręsta valingas troškimas grįžti prie jaunystėje pamėgto žanro — sonatos fortepijonui. Grįžti ne tiek kaip pianistui, kiek kaip kompozitoriui.

Beje, Sergejus Sergejevičius ir toliau koncertuoja. Rūpestingai rengiasi koncertams. Kaip jaunatvėje. Bet dabar jau ima atsiliepti amžius. Ar beverta propaguoti savo muziką pačiam, kai ją puikiausiai skambina kiti talentingi pianistai?

Ar nederėtų protingiau eikvoti savo jėgas, juk baigiasi penkta dešimtis? Ir kai 1940 metais Neigauzas kartą netyčia paklaus jį:

— Ar neketinate paskambinti savo Trečiojo koncerto?

— Ne,— atsakys Sergejus Sergejevičius,— Trečiajam reikia labai daug darbo... Verčiau Pirmąjį. Dar nuo jaunystės laikų mano pirštai nuo jo neatprato.

Ir dalykiškai pridurs:

— Trečioji sonata trunka šešias minutes, o reikalauja didelio pasirengimo. Ketvirtoji — aštuoniolika, bet lengvesnė.

Sonata! Ji laikoma vos ne atgyvenusiu žanru. Reikalinga „nebent mokytis"... O jis, Prokofjevas, į savąjį „tarnybos lapą" po didžiulių kūrinių — „Aleksandro Nevskio" ir „Semiono Kotko"— tvirtu braižu įrašo tris su-

manytus opusus, 82-ąjį, 83-iąjį ir 84-ąjį — Šeštąją, Septintąją ir Aštuntąją sonatą fortepijonui. Šių sonatų dar nėra. Bet didingas sumanymas parašyti sonatų ciklą jau egzistuoja, jau neduoda ramybės; temos prašosi perkeliamos į natų lapus.

Prokofjevas nebesiskiria su Bethovenu. Jis gilinasi į Bethoveno kvartetų, sonatų, koncertų puslapius. Susižavėjęs skaito Romeno Rolano knygą apie Bethoveną. Prašo Miaskovskį paskambinti su juo keturiomis rankomis Devintąją simfoniją. Vaikų žurnalui rašo atsakymą į skaitytojo klausimą: „Ar gali pritrūkti melodijų?", o pats galvoja apie Bethoveną ir beveik pažodžiui kartoja mintį, kurią dar 1916 metais buvo išdėstęs laiške literatui Engelhartui:

„Kai Bethovenas kūrė savo melodijas, jos buvo tokios naujos, jog amžininkai sakydavo: „Šis kurčias senis negirdi, ką kuria." Tačiau Bethovenas teisingai numatė ateitį, ir mes gėrimės jo melodijomis po šimto metų nuo jo mirties."

Prokofjevas vėl stoja į kovą dėl naujojo melodingumo. Šį kartą sonatų ciklu. Keletą metų užbaigtos temos ir epizodai po gabaliuką bus dėliojami į dešimtį dalių — tris sonatas. Vyks sunkiai mums, nemuzikams, suvokiamas slėpiningas dalykas — formuosis vientisas kūrinys, derinant prieštaringas muzikines temas, filosofinius apmąstymus, lyrines išpažintis, vingrias kadencijas, netikėtinus „prokofjeviškus" šuolius, šokiruojančias harmonijos formas.

Iš sumanytų sonatų ciklo pirmutinė, Šeštoji, parašyta 1940 metų žiemos pabaigoje. Tai buvo metas, kai susilaukė triumfo „Romeo ir Džuljeta", kai vyko triukšmingos „Semiono Kotko" repeticijos. Prokofjevas nekantravo pagroti savo sonatą, jis visada skubėdavo, reikalaudavo, pykdavo, kai negalėdavo tuoj atlikti ką tik gimusio opuso. Natose gyvenantis kūrinys tarsi kamavo jį. Pianistai Šeštosios sonatos į savo programas neįtraukia. Ką gi, tada jis pats ją atliks, tegu ir per radiją. Ir paskambino 1940 metų balandžio 8 dieną.

Kitos dvi sonatos klostysis keletą metų. Šeštąją jo plunksna užrašė greitai. Nors labai sudėtinga, tačiau ji nebuvo virtuozinė. Naujajame kūrinyje, daugeliui to nesitikint, buvo girdėti pasauliui gresiančio pavojaus atgarsiai...

Vakaruose jau vyko fašistinės Vokietijos pradėtas karas. Ir kaip nesuprasi pirmųjų sonatos klausytojų, jeigu pirmuose pagrindinės temos taktuose „sunkių boso žingsnių fone" jie girdėjo „niūrius, karingus šūksnius". Ir lyrines kitų temų svajas stelbė „niūrios, bedvasės jėgos". Taip buvo suvokiama sonatos pirmoji dalis... Kitos dalys grąžino klausytojams gyvenimo džiaugsmą. Ši nuotaika nuspalvina ir finalą, nors ją kiek pritemdo rūsčios perspėjimo intonacijos.

Nuo to laiko Šeštoji sonata pianistų buvo įvairiai interpretuojama. Keitėsi „turinio intonacijos", bet visad išlikdavo sonatos muzikinės kalbos grožis: aštrūs sąskambiai, siautėjantys pasažai, iki pat autoriaus nurodymo: *col pugno* — kumščiu. „Aš tatai parašiau „bobutėms pagąsdinti",— kaip koks berniūkštis aiškinosi Sergejus Sergejevičius.

Kas po autoriaus imsis skambinti naująjį kūrinį? Norinčių kažkodėl neatsirado... Tačiau kaip tik ši sonata buvo vienas iš tų kūrinių, per kuriuos sušvytėjo fenomenalus Sviatoslavo Richterio, konservatorijos studento, Neigauzo mokinio, talentas. Pianistas dukart išklausė ją skambinamą paties autoriaus ir smulkiai aprašė susitikimą su Prokofjevu Pavelo Lamo bute.

Sergejus Sergejevičius atsinešė sonatos rankraštį. Jis „atrodė kaip varduvininkas, bet... ir kiek pasipūtęs", —rašė atsiminimuose Richteris. Prokofjevas sėdo skambinti. Richteris vertė natas. Jį nustebino „barbariška drąsa", su kuria kompozitorius nutraukė saitus su romantikos idealais ir suteikė muzikai „triuškinantį XX amžiaus pulsą". „Prokofjevas dar nebuvo baigęs, o aš jau apsisprendžiau: šitai skambinsiu ir aš!" — rašė Richteris.

Vykdamas vasaros atostogų į Odesą, Richteris pasiėmė ir natas. Ten išmoko sunkiąją sonatą ir rudenį, koncertuodamas drauge su savo mokytoju Genriku Neigauzu,

paskambino Šeštąją. („Paskutines tris dienas užsidarydavau klasėje ir skambindavau po dešimt valandų. Prisimenu, likau nepatenkintas savo skambinimu per koncertą, bet sonata turėjo labai didelį pasisekimą.")

XX amžiaus pulsas... Nerimo pulsas tvinkčiojo sonatoje. Ir praslinkus daugeliui metų, jau po kompozitoriaus mirties, Richteris — garsus pianistas — atsidurs Prancūzijos pietuose, kai bus švenčiama Pablo Pikaso aštuoniasdešimties metų sukaktis. Per jubiliejinį koncertą jis bus paprašytas ką nors paskambinti. Tai dienai jam pasirodė būsianti tinkama Šeštoji Prokofjevo sonata. Ir puikiai ją paskambino. Dailininkas paėmė kvietimą, nupiešė ant jo taikos balandį ir užrašė: „Didžiajam Richteriui — Pikasas."

O 1940 metų spalio 14-ąją, sonatos premjeros dieną, Richteris įsiminė: Prokofjevas šypsodamasis perėjo per visą salę ir paspaudė jam ranką. O vėliau, šnekučiuodamasis artistų kambaryje, pasiūlė jaunajam muzikantui paskambinti Penktąjį koncertą, kurį buvo grojęs tik pats ir kuris niekur neturėjo pasisekimo.

Neapsakomas to koncerto sunkumas! Bet Richteris nenusigando ir kitais, 1941 metais jis pagrojo Penktąjį koncertą Čaikovskio salėje!

Iš anksto susitaręs su savo bičiuliu dvidešimtmečiu Anatolijum Vedernikovu, Richteris paskambino koncertą pas Neigauzus. Prokofjevas dirigavo. Norėdamas išreikšti pasitenkinimą, Sergejus Sergejevičius apdovanojo muzikantus... šokolado plytelėmis. Įteikė dovanas tyčia „elegantišku gestu", kaip su šypsena rašė Richteris.

Čaikovskio salėje orkestrui dirigavo autorius. Koncerto pirmojoje dalyje buvo atlikta „Skitiškoji siuita". Salė audringai plojo. Po tokio siuitos pasisekimo Richteris bijojo sužlugti. Jis buvo išblyškęs, jaudinosi ir eidamas į sceną. Sėdo prie fortepijono, išlaukė pauzę ir ėmė skambinti.

Penktasis fortepijoninis koncertas buvo sutiktas labai palankiai, nors to nesitikėjo nei pianistas, nei orkestras, nei pats dirigentas autorius.

Richteris su humoru prisimena:

— Kaip keista, — šnabžda jam Prokofjevas scenoje ir lenkiasi atsakydamas į salės sveikinimus. — Kaip keista. Koncertas turi pasisekimą! Nesitikėjau... A! — staiga linksmai sušunka po valandėlės.— Žinau, kodėl jie taip ploja — tikisi iš jūsų Šopeno noktiurno!..

Sviatoslavas Richteris prisipažįsta, jog tą vakarą buvo laimingas.

Sergejus Sergejevičius gyveno labai veikliai, darbingai. Jis pasidarė daug paprastesnis su žmonėmis. Pro apsimestinį atsainumą ir pabrėžtiną praktiškumą vis labiau ėmė ryškėti bruožai menininko, kuris atvirai jaudinasi dėl savo kūrinių likimo. Jis dažnai skambindavo savo kūrinius. Skambindavo kaip ir anksčiau Miaskovskiui ir Asafjevui, skambindavo draugams — Lamui ir Deržanovskiui. Turėjo klausytojų Rašytojų klube, Kompozitorių namuose, Menininkų klube, Raudonosios Armijos namuose.

Dar 1939 metais Sergejus Sergejevičius drauge su Miaskovskiu, Chačaturianu ir kitais muzikos veikėjais buvo išrinktas į Maskvos tarybinių kompozitorių sąjungos valdybą. Jį erzino daugelio kolegų nepunktualumas. Prokofjevas niekam neatleisdavo vėlavimosi, „iširimo", kaip dažnai pasitaikydavo kompozitoriams renkantis į kokį nors renginį. Išlaukęs kaip dera kelias minutes, jis staiga atsistodavo, apsirengdavo, užsimaukšlindavo kepurę ir išvažiuodavo namo.

Prokofjevui rūpėjo kūrybiniai sumanymai. Jis ieškojo siužeto naujai operai. Buvo besiimąs libreto pagal N. Leskovo romaną „Švaistūnas", skaitė L. Tolstojaus „Prisikėlimą".

Bet šį sykį laimėjo lengva XVIII amžiaus anglų komedijos meistro Ričardo Šeridano plunksna. Linksma, vylinga, juokinga ir kartu lyriška muzikinė komedija „Duenja". Šią pjesę rengėsi statyti Kamerinis teatras, sumanęs spektaklį iš dalies kaip bufonadą, „išryškindamas", pasak Prokofjevo, „komiškąją liniją". Sergejų Sergejevičių patraukė kita pjesės linija — lyrinė.

Štai kaip Prokofjevas nužymi šios komedijos grandis:

„Mylisi dvi linksmų, svajingų jaunuolių poros — Luiza ir Antonijas, Klara ir Ferdinandas; kliūtys jų meilei; laimingos sužieduotuvės; Sevilijos poetiškumas... tykus vakaras, atsivėręs įsimylėjėlių akims; nakčia rimstantis karnavalas; senas apleistas moterų vienuolynas."

Kompozitorius davė valią šypsenai, juokui, žaviam humorui. Būdamas kupinas meilės žmonėms, vos ne visus operos personažus jis dosniai lyg Mocartas apdovanojo kerinčiu žavesiu. Ir gražiąją Luizą, ir aistringąjį Ferdinandą, ir mieląjį senuką doną Cheromą, Luizos tėvą, kuris įširdęs išvaro iš namų duenjos drabužiais persirengusią savo dukterį ir pats to nenorėdamas padeda jai pabėgti pas savo mylimąjį Antoniją. Net godusis Mendoza, žuvų pirklys, ir pernokusi Duenja, mėginanti pasičiupti turtingą vyrą, nupiešti tokiomis šiltomis spalvomis, kad nepažeidžia bendro geraširdiško tono.

Komiškų meilės scenų, linksmo veiksmo kupinų karnavalinių baleto epizodų anaiptol nesulėtina įterptiniai, anot Prokofjevo, „išbaigti" numeriai: „serenados, arijetės, duetai, kvartetai ir dideli ansambliai". Prokofjevo šedevrai pasipildė puikiu atradimu, sąmojinga naujiena — graudžiu ir labai juokingu mėgėjišku trio dono Cheromo namuose. Šeimininkas groja klarnetu, jo draugas — kornetu, o tarnas muša būgną. Jausmingą muzikavimą, erzindami doną Cheromą, nuolat pertraukia pranešimai apie svarbius šeimos gyvenimo įvykius. Įsikarščiavęs klarnetistas kaskart vėl turi grįžti prie jausmingojo trio, ir kaskart vis labiau ryškėja humoristinė muzikavimo scenos potekstė.

Kažkas iš Prokofjevo talento gerbėjų yra pasakęs, jog iš jo visada gali tikėtis stebuklo. Kiekvieną dieną. Tokiu netikėtumu nustebino ir „Duenja". Bet ar tai „stebuklas"? Prokofjevo asmenybėje tarsi glūdėjo keletas spyruoklių, prisuktų dar jaunatvės polėkių metais. „Romeo ir Džuljeta", „Aleksandras Nevskis", „Semionas Kotko" — tai buvo naujovių ieškotojo kelias, vedęs per stambius, programinius muzikinio teatro žanrus. Instrumentinėje muzikoje Prokofjevas dar nuo vaikystės mokėsi

„mąstyti sonatiškai". Sumanytas fortepijoninių sonatų ciklas toliau tęsė šią kūrybos liniją. Naujoji muzikinė komedija taip pat radosi iš jaunatvės šaltinių, iš skerco fagotams, iš Karlo Gocio „Trijų apelsinų".

Dar nebuvo nutilusi diskusija apie „Semioną Kotko", o 1940 metų lapkričio numeryje žurnalas „Sovetskaja muzyka" pranešė, kad S. Prokofjevas užbaigė keturių veiksmų lyrinę komišką operą savo paties libretu.

Prokofjevas troško kuo greičiau supažindinti su muzika draugus. Šį kartą perklausa Deržanovskio šeimoje. Sergejus Sergejevičius atėjo su Miaskovskiu. Vos apšilęs rankas, jis atsisegė portfelį ir ištraukė naujosios operos klavyro juodraštį. Dar kartą pamankštino sužvarbusius pirštus ir susikaupęs sėdo prie fortepijono. Ėmė skambinti be jokių įžangų, be paaiškinimų. Čia vaizdavo instrumentų balsus, čia dainavo kimoku, žemu savo balsu komedijos herojų partijas. Nuostabiai tiksliai perteikdavo intonaciją. Kartais nenustodamas skambinti mesdavo trumpą paaiškinimo repliką. Ir kai baigė, rankos tarsi dar prašėsi darbo. Jis uždarė fortepijono dangtį.

Naujoji opera sužavėjo Stanislavskio teatro kolektyvą. Ji buvo priimta, visą 1941 metų žiemą ir pavasarį vyko spektaklio repeticijos. „Duenjos" repeticijos su fortepijonu vyko tuose pačiuose namuose, kur gyveno ir mirė K. Stanislavskis, nedidelėje salėje su iš „Eugenijaus Onegino" pažįstamomis kolonomis: kaip tik šioje salėje Stanislavskis kadaise repetavo pirmąjį savo studijos spektaklį — Čaikovskio operą.

Naujoje Prokofjevo operoje dalyvavo daug „Semiono Kotko" atlikėjų. Jie jau buvo pamėgę jo muziką, dirbo su užsidegimu. Repetavo spektaklį darniai, kad spėtų jį parodyti sezono pabaigai.

Tačiau liko nesudainuotos solistų partijos, nebaigtos tapyti dekoracijos, nepasiūti kostiumai.

Premjera neįvyko.

Prasidėjo karas...

KARO VARGAI IR PERGALĖS DŽIAUGSMAS

VĖL KLAJONĖS

Balandžio mėnesį muzikinė Maskva atšventė du jubiliejus — Miaskovskio šešiasdešimtmetį ir Prokofjevo penkiasdešimtmetį. Rudenį draugai būtų galėję paminėti dar vieną datą: būtų sukakę trisdešimt penkeri metai nuo tos įsimintinos dienos, kai abu susitiko konservatorijos klasėse...

Sergejus Sergejevičius kaip visada tuo pat metu kūrė keletą kūrinių. Leningrado Kirovo operos ir baleto teatro užsakymu rašė baletą „Pelenė", darė operos „Karas ir taika" apmatus. Stanislavskio teatre buvo repetuojama „Duenja".

Įvyko pasikeitimų ir asmeniniame kompozitoriaus gyvenime. Nuolatine pagalbininke darbuose, paskui gyvenimo drauge, jo žmona tapo Mira Mendelson.

Jau tada, kai buvo kuriama „Duenja", Mira Mendelson, neseniai baigusi Literatūros institutą, parašė operai keletą eiliuotų tekstų. Dabar drauge su ja Sergejus Sergejevičius kūrė naujos operos libretą pagal Tolstojaus romaną.

Vasaros pradžioje Prokofjevas apsigyveno Kratovo vasarvietėje prie Maskvos, pušyne. Pasirodė, jog kaimynystėje gyvena Sergejus Eizenšteinas, kuo jie abu labai apsidžiaugė. Prokofjevas kūrė „Pelenę". Jam patiko baleto libretas, kurį buvo parašęs Nikolajus Volkovas, puikiai pažįstantis teatrą. Nors siužetas nebuvo nutolęs nuo Pero pasakos, Prokofjevas dirstelėjo ir į rusišką jos variantą Afanasjevo liaudies pasakų rinkinyje. Prisiminė susitikimus su Stravinskiu 1915 metais Italijoje, kai abu ištraukė į dienos šviesą Permės krašto pasaką apie išdai-

gininką Juokdarį. Dabar naujasis baletas bus visai lyriškas.

Birželio 22 dienos rytą Sergejus Sergejevičius sėdėjo už rašomojo stalo. Pro langą sruvo sodrus įkaitusių skujų aromatas. Šviesios „Pelenės" temos liejosi į natų puslapius.

Nuo baleto melodijų Sergejų Sergejevičių atplėšė susijaudinusios sargienės balsas už lango:

— Ar teisybė, kad vokiečiai mus užpuolė? Sako, miestus bombarduoja.

Žinia apstulbino, kaip prisimindavo tą rytą Prokofjevas. Jis nuskubėjo pas Eizenšteiną, kuris turėjo radijo aparatą.

Taip, viskas pasirodė tiesa...

Dar prieš valandą natų puslapyje užrašyta „Pelenės" melodija taip ir liko nebaigta. Sunumeravęs puslapius, Sergejus Sergejevičius tvarkingai įdėjo rankraštį į aplanką. Žvilgsnis užkliuvo už „Karo ir taikos" libreto eskizų. Didžiojo romano personažai nuo tos akimirkos nustelbė visus kitus sumanymus, pasirodė ypač artimi ir reikalingi...

Prasidėjo kupinos nerimo dienos.

Kartą atvykęs į Maskvą Sergejus Sergejevičius Meno reikalų komitete pasakė, jog kaip tik dabar norįs imtis operos pagal Tolstojaus romaną. Buvo įsitikinęs, kad ši opera — dabar pats svarbiausias jo uždavinys.

Atsiliepdamas į karo įvykius, Kratove sukūrė dvi dainas ir maršą.

Liepos mėnesį fašistinė aviacija pradėjo kraugeriškus naktinius antskrydžius į Maskvą. Kratove, keturiasdešimt su viršum kilometrų už miesto, dangus švytėjo oro batalijų pašvaistėmis.

Liepos mėnesį libretas jau buvo gerokai pasistūmėjęs į priekį. Bet kuo labiau Prokofjevas gilinosi į romaną, tuo sunkesnis atrodė sumanymas. Reikėjo meniškai sujungti ir lyrinę dramatinę, ir liaudišką epinę didžiojo romano liniją. Ir kad operoje suskambėtų net „pati proziškiausia" Tolstojaus proza!

Rugpjūčio pradžioje didelei meno veikėjų grupei buvo pasiūlyta evakuotis iš Maskvos į Šiaurės Kaukazą, į Nalčiką. Sergejus Sergejevičius sutiko išvykti. Į Nalčiką vyko artimi jam žmonės — Miaskovskis, Grabaris, Lamas, pianistas ir kompozitorius S. Feinbergas, Dailės teatro veikėjai Vl. Nemirovičius-Dančenka, O. Kniper, V. Kačialovas.

Šiaurės Kaukaze jis išgyveno tris mėnesius. Drauge su artistais Sergejus Sergejevičius išvykdavo į ligonines, skambindavo sužeistiesiems. Dalyvaudavo viešuose koncertuose.

Gretimame „Nalčiko" viešbučio numeryje gyveno Igoris Grabaris. Dar 1934 metais šis dailininkas buvo nutapęs kompozitoriaus portreto etiudą. Dabar jis tapė naują portretą ir profesionaliai gilinosi į savo modelį. Grabaris paliko įdomią literatūrinę jo charakteristiką:

„...Aš ilgai stebėjau Prokofjevą, stengdamasis įsigyventi į jo vidinį pasaulį, ir kasdien matydavau, kaip jis dirba. Priešais jį ant fortepijono piupitro gulėdavo natų sąsiuvinis. Rankoje laikydavo pieštuką ir ilgai žvelgdavo į tolumą, tarsi įsiklausydamas į kažkokius, tik jam vienam girdimus garsus. Staiga pasukęs galvą prie natų, jis pakeldavo pieštuką, ir šis imdavo azartiškai lakstyti popieriumi, žymėdamas natas. Taip trukdavo kokį ketvirtį valandos, kartais pusvalandį ir ilgiau, paskui jis vėl sustingdavo gilaus susimąstymo poza."

Vos atvykęs į Nalčiką, rugpjūčio 15 dieną Sergejus Sergejevičius jau parašė įžanginį operos klavyro puslapį. Po to sukūrė šešis pirmuosius „Karo ir taikos" paveikslus,— tuos, kuriuose, pasak kompozitoriaus, „regime taikų pagrindinių romano personažų gyvenimą, jų šypsenas ir ašaras, godas ir svajones, aistras ir nusivylimus". Lapkričio viduryje užbaigiamas šeštas „taikos" paveikslas.

Pusė didžiulės operos parašyta per tris mėnesius! Per tą laiką dar sukurta programinė simfoninė siuita „1941 metai". Be to, kompozitorius uoliai studijuoja kabardinų ir balkarų folklorą. Į rankas jam patenka sąsiuvinis su kabardinų liaudies dainomis, kitados užrašytomis jo mylimo mokytojo Sergejaus Tanejevo. Prokofjevas apsidžiau-

gia šiuo radiniu ir sukuria vieną geriausių savo kamerinių kūrinių — Antrąjį kvartetą dviem smuikams, altui ir violončelei.

Griežta, dinamiška, valdingo ritmo pirma dalis. Dainingas, peizažine lyrika užburiantis antros dalies *Adagio*; jis priklauso prie tų Prokofjevo miniatiūrų, kurių viename kūrinyje būna ištisas rinkinys. Jų norėtum klausytis ir klausytis, bet violončelės bosas užbaigia švelnų ir liūdną epizodą... *Allegro* tempu skamba finalas. Kupinas kontrastų, aforistinių minčių, sąmojingų *skerco* frazių, jis baigiasi džiugia energingo ritmo šokio tema.

Prokofjevas neapsiriko: sujungęs pirmapradį rytiečių folklorą „su pačia klasiškiausia iš klasikinių formų", styginiu kvartetu, gavo įdomų rezultatą. Bet kompozitorius abejoja: ar bus suprastas, ar bus įvertintas jo kvartetas Nalčike? Deja, karo pavojaus grėsmė vis didėjo. Sugroti kvarteto Nalčike nebeteko.

Baigiantis ketvirtam karo mėnesiui įnirtingi tarybinės kariuomenės mūšiai su fašistine armija įsiliepsnojo Krymo prieigose. Nalčikas atsidūrė pafrontės ruože. Vėlų rudenį, antroje lapkričio pusėje, maskviškių meno veikėjų grupė buvo evakuota į Gruziją. Traukiniu išvažiavo į Tbilisį.

Sunkios dienos... Važiuojant radijas pranešinėjo apie pavojų, gresiantį Maskvai... Bet jau Gruzijoje juos pasiekė džiugi žinia, kad vokiečiai sutriuškinti sostinės prieigose. Ant širdies pasidarė lengviau.

Muzikinis ir teatrinis gyvenimas Tbilisyje buvo išlaikęs taikaus meto iliuziją. Teatruose buvo vaidinami Šekspyro, Šeridano, Balzako veikalai. Kartą per savaitę vykdavo simfoniniai koncertai. Kaip dirigentas bei pianistas koncertavo ir Sergejus Sergejevičius — ne tik Tbilisyje, bet ir Jerevane. Ten gyveno jau nebejaunas K. Saradževas, kuris kitados dirigavo Sergejaus Sergejevičiaus jaunystės kūrinius.

Per šešis Tbilisyje praleistus mėnesius buvo sukurtas operos antros dalies libretas ir muzika. Mira Aleksandrovna bibliotekose ieškojo knygų apie 1812 metų Tėvynės karą. Ieškojo memuarų, dainų rinkinių... Kartais pervers-

davo begales knygų, kol surasdavo vieną kitą frazę. Daug triūso atsiėjo ir autentiško romano teksto perkėlimas į libretą. Antroji operos dalis — tai karo metas. Tolstojaus herojų išgyvenimai siejosi su dabartinio karo sielvartais. Operos veikėjų sąmonėje vykstančios permainos, pereinant iš „taikos metų" į karo dienas, atrodė itin suprantamos.

Gruziją pasiekdavo žinios apie kitų kompozitorių, kuriuos karas buvo išblaškęs po įvairius šalies miestus, gyvenimą ir kūrybą. Tbilisyje buvo atlikta Šostakovičiaus Septintoji simfonija, sukurta blokados sukaustytame Leningrade. Rūpėjo Asafjevo likimas — jis liko apgultame mieste ir ten rašė knygas apie muziką.

Iš Amerikos atėjo žinių apie Rachmaninovą. Lapkričio mėnesį generalinio Tarybų Sąjungos konsulo Amerikoje vardu iš jo buvo gautas čekis stambiai pinigų sumai — „dovana nukentėjusiems nuo karo Rusijoje". Rusų kompozitorius, „blaškydamasis tarp vilties ir nevilties", sekė karo veiksmų eigą. Siųsdamas pinigus, laiške konsului parašė: „Tai vienintelis būdas, kuriuo galiu pareikšti užuojautą kenčiantiems gimtojo krašto žmonėms." Tai buvo koncerto honoraras.

Prokofjevas gavo žinią, kad jo muzika atliekama šalyse, kurios irgi kariavo su hitlerine Vokietija. Skambėjo kantata „Aleksandras Nevskis". Po kurio laiko Jungtinėse Amerikos Valstijose ją atliks žymus dirigentas Leopoldas Stokovskis. Kartu su Šostakovičiaus, Gliero ir kitų tarybinių kompozitorių kūriniais karo metais ten bus atliktos siuitos iš „Romeo ir Džuljetos", Šeštoji sonata, „Klasikinė simfonija", „Poručikas Kiže", koncertai smuikui ir fortepijonui. Hitlerinės kariuomenės okupuotuose kraštuose Prokofjevo, kaip ir kitų pažangių kompozitorių, muzika buvo uždrausta.

Daug ką, gal ir ne viską, Prokofjevas sužinojo vėliau: tada buvo pasinėręs į darbą — kūrė operą. Dirbdamas griežtai atsisakydavo su kuo nors leistis į kalbas. Jis likdavo susikaupęs net tada, kai nešdavosi iš viešbučio bufeto į kambarį lėkštę su keliomis virtomis bulvėmis

pietums. Praeidavo, nekreipdamas dėmesio į šypsenas, o kartais ir pašaipas savo adresu. Nėra kada!

Kūrė operos antrosios dalies epizodus. Kai kuriuos paveikslus, nors pradėtus vėliau, užbaigdavo pirma. Kiti įstrigdavo. Daug ką tekdavo keisti: buvo gilinama patriotinė liaudies tema. Ir vis dėlto 1942 metų balandžio 13 dieną buvo baigtas visų vienuolikos paveikslų klavyras. Visą operą Prokofjevas sukūrė per nepilnus aštuonis mėnesius! Sukūrė su nuostabiu dvasiniu džiugesiu.

Tbilisyje sužaliavus sužydėjus pavasariui, kai Sergejus Sergejevičius nekantraudamas jau galvojo apie naują darbą, į jį kreipėsi Sergejus Eizenšteinas. Kovo mėnesį Prokofjevas gavo iššyk du jo laiškus iš Alma Atos, kur buvo evakuota iš Maskvos kino studija.

Eizenšteinas rašė, jog pradeda filmuoti dviejų serijų filmą apie Ivaną Rūstųjį, ir siūlė savo bičiuliui sukurti muziką. „Draugo kompozitoriaus valioje kuo didžiausios platumos",— juokais rašė Eizenšteinas, tikėdamasis, kad Sergejus Sergejevičius sutiks.

Patrauklus pasiūlymas! Kovo 29 dieną į Alma Atą siunčiamas atsakymas: „Baigiu paskutinius „Karo ir taikos" taktus, taigi netrukus galėsiu lįsti į tavo jungą... Laimingas „žvelgiu į priekį", regiu bendrą mūsų darbą ir karštai apkabinu tave."

Vėl ruošimasis į kelionę. Paskutiniai susitikimai su N. Miaskovskiu. Kalbasi apie operą. Miaskovskis pasako nemažai karčių žodžių. Jis sužavėtas muzikos, bet mano, jog „Karas ir taika" yra veikiau „puiki muzikinė drama", o ne opera. Jis kritiškai vertina ir libretą, ypač liaudiškas scenas... Prokofjevas ir pats mato, kad opera išėjo gremėzdiška. „Baisiai ilga opera",— rašo jis apie „Karą ir taiką" bičiuliams į Maskvą. Supranta, kad teks dar daug ką tobulinti. Tačiau tvirtai tiki sėkme.

Atsisveikindamas Sergejus Sergejevičius paskambina Miaskovskiui ir kitiems muzikams Tbilisyje užbaigtą Septintąją sonatą: ją kurti buvo pradėjęs dar prieš karą.

Išsiskirti buvo sunku. Dievas žino, kas kiekvieno laukia ateityje...

„Šiandien iš mūsų į Alma Atą išvyko Prokofjevai (kino užsakymu); pasijutome lyg našlaičiai",— rašė Miaskovskis gegužės 29 dieną. Maždaug po mėnesio, kitame laiške, jis vėl pakartoja: „Iš mūsų į Alma Atą išvažiavo Prokofjevas kurti muzikos filmui. Jaučiamės lyg našlaičiai."

Kelias ilgas. Geležinkelio stotys užkimštos ešelonų. Aplink daugybė liūdnų vaizdų. Teko sustoti Baku mieste. Prokofjevas čia surengė koncertą; paskui užtruko kitapus Kaspijos, Krasnovodske. Sergejus Sergejevičius ir tomis kelionės savaitėmis sugebėdavo dirbti.

Pagaliau Alma Ata. Vėl viešbučio numeris. Ir vėl darbas, darbas... Kazachstano sostinėje įsikūrė kinematografininkai. Prokofjevas čia tapo „svarbiausiu kino kompozitorium". Jo laukė Eizenšteino „Ivanas Rūstusis".

Gyvendamas Alma Atoje, jis sukūrė muziką dar dviem filmams: „Kotovskiui" ir „Toniai". Sergejus Sergejevičius ištaikė laiko ir savo „Duenjai"— šios linksmos operos personažai jo nepaliko.

Prokofjevas gilinasi į kazachų folklorą, galvoja apie kazachišką operą... Ir rašo kūrinį Didžiojo Tėvynės karo siužetu pagal Pavelo Antokolskio eiles: „Baladė apie berniuką, likusį nežinomą". Laikraščio numerį su šia balade Sergejus Sergejevičius buvo pasiėmęs, išvažiuodamas iš Tbilisio. Jį sudomino siužetas: pasakojimas apie vaiką, kurio motiną ir seserį nužudė vokiečiai, apie vaiko patirtą sukrėtimą, apie kilusią jo širdyje neapykantą, keršto troškimą, apie to niekam nežinomo berniuko žuvimą.

Kompozitorius rašo galbūt užvis atviriausią kūrinį: širdį gniaužianti „vaikiška muzika", kupina prokofjeviškai tyrų, vaiskių, subtilių intonacijų; melodijos, kuriose girdėti užuojauta kenčiantiems žmonėms, akivaizdžiai kontrastuoja su atžariai skambančiomis priešo piktadarysčių temomis, su griovimo ir smurto epizodais. Nepaprastai sodriai piešiama klaiki karo tikrovė. Ši Baladė buvo atlikta tik vieną kartą — 1944 metų vasario mėnesį Maskvoje.

1942 metų vasaros pabaigoje ir rudenį, kai Sergejus Sergejevičius kūrė Baladę, šaliai grėsė didžiausias pavojus. Hitlerio armijos, pralaužusios frontą, po kruvinų

mūšių pasiekė Volgą ir Kaukazo prieigas. Prasidėjo mūšiai dėl Stalingrado. Prokofjevas buvo susirūpinęs artimųjų ir Maskvoje likusių sūnų likimu. Tylėjo Miaskovskis. Sergejus Sergejevičius nežinojo, kaip laikosi Asafjevas, nusilpęs užblokuotame Leningrade,— neseniai jis esą iš tenai išgabentas. Rudenį atėjo žinia, kad Maskvoje mirė Deržanovskis...

Kamavo neaiškus „Karo ir taikos" likimas. Dar Tbilisyje Sergejus Sergejevičius su operos klavyru supažindino Meno reikalų komiteto narį S. Šlifšteiną. Šis papasakojo apie muziką Maskvoje. Naujuoju Prokofjevo kūriniu susidomėjo Samuilas Samosudas, tuometinis Didžiojo teatro meno vadovas. Jauni pianistai Richteris ir Vedernikovas paskambino operą Maskvoje iš rankraščio. Sergejus Sergejevičius gavo labai šiltą Šostakovičiaus laišką. Jis rašė, kad jam „tiesiog gniaužę kvapą iš džiaugsmo", kai skambinęs pirmuosius operos paveikslus.

Pagaliau Samosudas praneša į Alma Atą, jog rengiasi statyti „Karą ir taiką". Žinia pakėlė dvasią! Kompozitorius dar kartą tikslina operos libretą ir muziką.

Įtemptomis Stalingrado mūšio dienomis Prokofjevas gauna pranešimą, kad Maskvoje šaukiamas kompozitorių, muzikų ir muzikinių teatrų darbuotojų pasitarimas,— būsią išklausyti nauji kūriniai. Jis kviečiamas į Maskvą. Kūrybinė konferencija tokiu neramiu laiku? Bet štai lapkritis atneša džiaugsmą — lapkričio 19 dieną tarybinė kariuomenė smogė priešui lemiamą smūgį. Mėnesio pabaigoje pagrindinė vokiečių grupuotė prie Volgos buvo apsupta.

Gruodžio mėnesį Prokofjevas užsuka į Semipalatinską. Spaudžia šalčiai. Nejaukiame viešbučio numeryje Sergejus Sergejevičius baigia rašyti muziką filmui „Partizanai Ukrainos stepėse". Ir tik tada jis su žmona Mira Aleksandrovna vyksta į Maskvą.

Po ilgo išsiskyrimo pasimato su artimaisiais. Bičiuliškai šnekasi su Miaskovskiu, grįžusiu į Maskvą aplinkiniu keliu. Su Samosudu svarsto būsimąjį operos pastatymą.

Viešbučio „Nacional" koridoriuose, kur apsistojo Sergejus Sergejevičius, daugiausia gyvena žmonės su karinėmis milinėmis, kailinukais, kailinėmis liemenėmis. Iš kambarių girdėti rašomųjų mašinėlių kaukšėjimas. Kartą vakarop, siaučiant pūgai, grįžęs į viešbutį, Sergejus Sergejevičius išgirdo Šostakovičiaus Septintosios simfonijos garsus. Kartojosi vis ta pati tema. Kažkas gretimame kambaryje aiškiai grojo nepataikydamas, bet vis iš naujo ir iš naujo kartojo tą pačią vietą. Pagaliau Sergejui Sergejevičiui tatai įkyrėjo, ir jis pabeldė kumščiu į sieną. Grojimas nutilo. Paskui išaiškėjo kuriozinė klaida. Gretimame kambaryje gyveno Ivanas Kozlovskis, o pas jį buvo atėjęs Ivanas Moskvinas. Jie nugirdo, kad šalimais esą apsistojęs... Šostakovičius, ir norėjo padaryti jam malonumą.

Operos muzikos perklausą Samosudas surengė Didžiajame teatre tik 1943 metų sausio viduryje. Susirinko žymūs solistai, teatro vadovai. Prokofjevas paskambino operą, kartais kimoku balsu pademonstruodamas svarbiausias arijas. Jis pavargo. Pavargo ir klausytojai. Jų veiduose atsispindėjo prieštaringiausi jausmai: vieni susižavėjo, kiti neslėpė skepticizmo, treti dalykiškai svarstė visus „už" ir „prieš".

Nespėjo Sergejus Sergejevičius atsikvėpti, o tame pat teatre susirinko dainininkai ir muzikantai pasiklausyti „Sužieduotuvių vienuolyne". Didžioji pergalė prie Volgos paguodė širdis. Norėjosi šypsotis, džiaugtis. Sergejus Sergejevičius azartiškai paskambino savo „Duenją".

„Karą ir taiką", taip pat „Sužieduotuves vienuolyne" buvo nutarta statyti Didžiojo teatro ir jo filialo scenose. Iš Permės, kur buvo evakavęsis Leningrado Kirovo teatras, kompozitorių skubino baigti „Pelenės" orkestruotę.

Sausis pasižymėjo dar vienu svarbiu įvykiu: 18 dieną vienoje nedidelėje Sąjungų rūmų salėje Sviatoslavas Richteris paskambino Septintąją sonatą. Pianistą ir kompozitorių publika daug kartų kvietė į sceną. Salė ištuštėjo, o muzikantai, kompozitoriaus draugai ir jaunimas pasiliko. Visi norėjo pasiklausyti sonatos dar kartą. Ir Richteris paskambino. Vėliau jis taip prisiminė tą vakarą:

„Atmosfera buvo pakili ir kartu rimta. Ir aš skambinau gerai..."

Dabartiniai klausytojai vargu ar įstengtų sutikti šią sonatą taip, kaip ji buvo sutikta 1944 metų sausyje. Jos muzika kaitino jausmų ir minties skvarbumu. Žiauraus karo dienomis sonata žadino žmogaus tikėjimą gyvenimo šviesa.

Kovo mėnesį, kai Prokofjevas jau buvo grįžęs į Alma Atą, atėjo žinia: už Septintąją sonatą Sergejui Sergejevičiui paskirta Valstybinė premija. Liepos mėnesį didelę grupę muzikų vyriausybė apdovanojo ordinais. Prokofjevas gavo Darbo Raudonosios Vėliavos ordiną. Jam buvo suteiktas RTFSR nusipelniusio meno veikėjo garbės vardas.

Alma Atoje pirmas savo bičiulį apkabino ir su apdovanojimais pasveikino Sergejus Eizenšteinas. Laukė „Ivanas Rūstusis", laukė laimingos dviejų didelių menininkų bendradarbiavimo dienos. Kaip tik darbo su Prokofjevu pavyzdžiais Eizenšteinas pagyvins savo paskaitas, kurias vėliau skaitys Kinematografijos instituto studentams. Eizenšteinas pateiks taiklią kompozitoriaus charakteristiką. Papasakos, kaip absoliučiai Prokofjevas jaučia epochą ir ritmą, kaip supranta „liaudišką freskos išmintį" ir „ultramodernią muzikos išraišką", pažymės jo internacionalinius bruožus ir taktišką patriotizmo jausmą. Net kompozitoriaus parašą: PRKFJVS — be balsių — Eizenšteinas traktavo kaip valingą konstrukciją.

Prokofjevo muzika abiejose filmo serijose nuostabiai susiliejo su regimais vaizdais ir sutapo su Eizenšteino sumanymu. Muzikoje „Ivanui Rūsčiajam" apstu puikių chorinio žanro kūrinių. Po aštuonerių metų nuo kompozitoriaus mirties filmo dalyvis dirigentas A. Stasevičius iš abiejų serijų muzikos sudarė oratoriją. Jis sudėjo į ją visa, kas buvo įdomu filmo muzikoje, ir pridūrė dar kelis epizodus ir fragmentus, kurių nebuvo panaudojęs režisierius. Be to, įvedė skaitovą. Oratorija „Ivanas Rūstusis" pradėjo koncertinį gyvenimą.

Bet grįžkime į 1943 metų pavasarį ir vasarą. Balandžio 3 dieną Alma Atoje Prokofjevas užbaigia operos

„Karas ir taika" orkestruotę. Entuziastingai darbuojasi su Eizenšteinu. Apmeta dar vienos sonatos fragmentus. Sumano parašyti sonatą fleitai ir fortepijonui. Orkestruoja „Baladę apie berniuką". Atkakliai prašomas Urale apsistojusio Leningrado Kirovo teatro, Sergejus Sergejevičius su žmona Mira Aleksandrovna nuvyksta į Permę. Čia maloniai sutiktas, greit kas reikia pakeičia „Pelenės" klavyre ir baigia orkestruoti baleto muziką. Bet, kaip matyti, repeticijos turės užtrukti, nes teatras negali surinkti į Permę visų spektaklio dalyvių. Gyventi nieko neveikiant — ne Prokofjevo būdui.

Jis atsisveikina su leningradiečiais, palinkėjęs jiems kuo greičiau grįžti į savo miestą, ir 1943 metų rudenį išvyksta į Maskvą.

„KARAS IR TAIKA"

Dabar aidint žiūrovų aplosdismentams daugelyje mūsų šalies bei užsienio teatrų statoma ir linksmoji „Duenja", ir tradicinio baleto dvasia sukurta pasakų „Pelenė", ir epinių apmąstymų bei lyrinio žavesio kupina opera „Karas ir taika". O 1944 metais grįžusio į Maskvą Sergejaus Sergejevičiaus laukė nusivylimas. Buvo atšaukti „Pelenės" ir „Duenjos" pastatymai. O Samosudą pakeitęs naujas teatro vadovas — net laikęs save Prokofjevo talento gerbėju! — nusileido visagalėms šnekoms ir pripažino „Karą ir taiką" teatrui netinkama opera. Matyt, taip jau Prokofjevui buvo lemta: teatriniai jo kūriniai į sceną visuomet keliaudavo per kliūtis...

Ką gi, jis palauks. Bet neatidės į šalį „Karo ir taikos" partitūros! Metų metus, kiekvieną mėnesį, kiekvieną dieną jai buvo skirtos visos mintys. Prokofjevas ją rašė tokiems statytojams, dainininkams ir klausytojams, kurie turėjo sveikinti jo kūrybinį išradingumą ir nesitikėti, kad jis pasiduos operos rutinai ir kartos įprastus divertismentinius numerius bei arijas, kurios galbūt ir glosto klausą, bet muzikos mene jau yra praeitis.

Į poeziją jis įveda prozą. Prozą tiesiogine prasme. Jis jau buvo panaudojęs operoje Dostojevskio („Lošėjas") ir Briusovo („Ugninis angelas") kalbą, liaudies šnektą („Semionas Kotko"). Tolstojus, atrodė, visa savo romano struktūra prieštarauja operos sąlygiškumui.

Prokofjevui reikės paneigti, kad Tolstojus netinka operai... Jis suteikia erdvę išraiškingiems ir lankstiems rečitatyvams. Tolstojaus proza tvirtai įžengia į natų eilutes. Ir Nataša Rostova savo jausmus, savo aistrą, savo dvasios nerimą mielai išlieja rečitatyviniais monologais ir melodingomis arijomis.

Kompozitoriui teko dar atremti ir pirmuosius kritikus. Net Miaskovskį. Atsargus, ak koks atsargus Nikolajus Jakovlevičius! Karštai giria kai kuriuos operos epizodus, bet įtariai žiūri į rečitatyvinį dainavimą. Draugams dar iš Tbilisio Miaskovskis rašė: „Nors muzika neeilinė, bet vėl, matyt, nieko neišeis: vėl tas pats — scena ir scena (lyg čia būtų dramos kūrinys), žodelyčiai ir t. t.; o dainavimo beveik nėra... Bet kai kurios scenos sukrečia..." Vadinasi, reikia įtikinti ir Miaskovskį!

Opera išsiplėtė iki dviejų spektaklių. Tačiau kompozitorius sukurs ir vieno vakaro variantą. 1955 metais Leningrade, praslinkus porai metų po Prokofjevo mirties, diriguojant E. Grikurovui, opera „Karas ir taika" bus pastatyta pagal galutinę autoriaus redakciją vienam vakarui — vienuolika paveikslų su epilogu. Truputį daugiau nei po dvejų metų diriguojant A. Šaverdovui ir vadovaujant S. Samosudui operą Maskvoje parodys Stanislavskio ir Nemirovičiaus-Dančenkos muzikinis teatras. Spektaklyje pirmą kartą bus visi trylika paveikslų.

Dar po dvejų metų savo redakcijos spektaklį parodys Didysis teatras — irgi trylika paveikslų (dirigentas A. Melik-Pašajevas, režisierius B. Pokrovskis, dailininkas V. Ryndinas).

Operą pradeda chorinis epigrafas iš Tolstojaus apie 1812 metus...

Pirmas paveikslas — Otradnojės dvare. Poetiškas vakaras. Nuoširdūs kunigaikščio Andrejaus Bolkonskio, atvykusio su reikalais pas Rostovą, monologai. Girdėti

Natašos balsas, Andrejus jį atpažįsta. Jaudinantis Natašos ir Sonios duetas. Į jį atsiliepia Andrejaus širdis. Užsimezga lyrinė apysaka apie meilę.

Antras paveikslas — balius Jekaterinos laikų didiko rūmuose. Pirmasis Natašos balius. Stebinanti „atvirumu" frazė, kurią ištaria susijaudinusi Nataša, laukianti kvietimo šokiui. „Juk jie turi žinoti, kaip man norisi šokti!.." Taip patikliai skamba šios frazės muzika, kad žiūrovui kyla noras drauge su Pjeru Bezuchovu greičiau vesti prie Natašos Andrejų Bolkonskį.

Trečiame paveiksle Nataša, — jau vildamasi būsianti laiminga su Andrejum, — su tėvu aplanko senąjį kunigaikštį Bolkonskį. O, kaip ji įsitikinusi, kad senasis kunigaikštis ją pamils! Viltis sutrypta. Muzikoje — sumišimas. Užsispyrusio senio despotiškumas atstumia prie jo linkstančią širdį. Grynai prokofjeviškas kontrastų suklostymas. Nataša įžeista. Bet meilė Andrejui stipresnė už nuoskaudą. Muzika kerinti, netikėtais viražais į ką tik švytėjusios pasitikėjimu Natašos paveikslą įpina sielvarto ir skriaudos atgarsius...

Per vakarą pas Elen, Pjero Bezuchovo žmoną, Nataša susipažįsta su Anatoliu Kuraginu. Muzikoje pasigirsta suvedžiojimo, cinizmo temos. Jos kontrastuoja su Natašos tyrumo ir romantikos motyvais. Čia skamba „viliojimo valsas", jo garsai tarsi tinklais klastingai apraizgo mergaitės širdį.

Penktas paveikslas — pas Dolochovą. Anatolis Kuraginas žada pagrobti Natašą ir su ja susituokęs išvažiuoti į užsienį. Muzikoje girdėti lėbavimo temos. Čia skamba ir šauni vežėjo Balagos daina.

Dramatiškas šeštas paveikslas — Natašos tetos Achrosimovos namų vestibiulyje. Pas ją vieši Rostovų šeima. Kuraginas susitarė su Nataša dėl pabėgimo. Sumanymas žlunga. Anatolis dingo. Sugėdinta, nubausta už staigų savo susižavėjimą, nevilties prislėgta, kamuojasi Nataša. Prokofjevas, sukūręs išdidžios Polinos, šėlstančios Renatos, išprotėjusios Liubkos paveikslus, čia vaizduoja susipainiojusią jausmuose, nebenorinčią gyventi merginą. Neišperkama jos kaltė Andrejui. Pjeras Bezuchovas mė-

gina sušvelninti Natašos kančias, ir netikėtai, drauge su užuojauta, jam išsprūsta meilės žodžiai.

Didžiojo teatro spektaklio antrame veiksme plėtojasi epiniai 1812 metų karo įvykiai. Jie užgožia asmenines dramas ir lyriką. Prokofjevui — operos autoriui — tinka Musorgskio žodžiai: „Praeitis dabarty — štai mano uždavinys." Masiniuose operos epizoduose plėtojama tėvynės gynimo, liaudies tema. Scenoje — Borodino laukas prieš mūšį. Pasirodo Kutuzovas.

Kitame paveiksle — Napoleonas Ševardino redute su savo maršalais. Toliau — karo tarybos posėdis Filiuose, Kutuzovo nutarimas trauktis už Maskvos ir rengtis kontrpuolimui.

Operoje keičiasi liaudies scenos, muzikinės temos išreiškia dviejų skirtingo tipo karvedžių — Kutuzovo ir Napoleono — dvikovą.

Daug jėgų atidavęs operos pastatymui, S. Samosudas pasakoja, kaip profesionaliai Prokofjevas stengėsi prisitaikyti prie jo, režisieriaus, pageidavimų. Samosudas patarė, kad tikslinga įtraukti į operą balių pas Jekaterinos laikų didiką; jo patarimu per visą operą skamba „Natašos valso" motyvas.

Samosudas primygtinai prašė papildyti libretą dar viena scena — Filiuose. Sergejus Sergejevičius iš pradžių griežtai atsisakė:

— Posėdį?.. Ir dar karo tarybos? Operoje?!

Ir vis dėlto scena buvo sukurta. Viena iš geriausių. Visus be galo nustebino trumpos ir išraiškingos karvedžių — Jermolovo, Benigseno, Barklajaus de Tolio, Rajevskio — charakteristikos. Pavyzdžiui, Jermolovo vokalinę partiją sudaro vos aštuoni taktai. Aštuoniais taktais sukuriamas valingo karvedžio portretas!

Praslinkus daugeliui metų, kai jau atliekamas ir „Lošėjas", pasidarė akivaizdu, kad jaunatviškos operos garsioji „Ruletės scena" pasitarnavo Prokofjevui kaip savotiškas modelis: iš savo kūrybinės patirties kompozitorius paėmė patikrintus metodus ir sukūrė visai kitokio pobūdžio bei prasmės istorinę karo tarybos sceną. Tos pačios

trumpos replikos, tie patys rečitatyvai — ir iš po plunksnos išplaukia nepaprastai ryškus epizodas.

...Trečias veiksmas prasideda apleistos tuščios Maskvos paveikslu. Jis labai kaleidoskopiškas, jame daug veikiančiųjų asmenų: Pjeras Bezuchovas ir kareivis Platonas Karatajevas, Rostovų tarnai, prancūzai ir miestiečiai, kaltinami padegimu. Šioje scenoje ir Maskvos gaisras, ir rusų sušaudymas, ir įterptinis epizodas su pabėgusiais iš ligoninės bepročiais, ir prancūzų teatro artistų pasirodymas. Per gaisro dūmus pereina Napoleonas su karo vadais.

Kritika nevienodai vertino šį paveikslą. Nelengva jį parodyti scenoje, ir ne visi teatrai pajėgia tatai padaryti.

Gaisro paveikslą keičia scena Mytiščiuose. Pirmieji šios scenos rankraščio puslapiai, rašyti Tbilisyje, pažymėti 1942 metų kovo 21 dienos data. Autoriaus remarka: „Tamsi troba. Jos gale lova, kurioje guli kunigaikštis Andrejus. Naktis. Ant kėdutės apgargėjusi lyg grybas žvakė."

Borodino mūšyje sužeistą Andrejų jaudina Rusijos likimas. Padrikos mintys virsta kliedėjimu. Didžiausios įtampos valandą, kada gyvybė kovoja su mirtimi, į trobą įeina Nataša Rostova. Kaip vizija. Andrejus ją atpažįsta. Ne tą mergaitę, kurią jis atsimena iš Otradnojės dvaro ar šokančią valsą baliuje. Čia jau kita Nataša — sutvirtėjusi dvasia, kamuojama atgailos kančių. Susikaupusi ir nuliūdusi, ji palinksta prie mirštančio mylimojo.

Tragiškiausia operos scena — Andrejaus mirtis. Būtent šios scenos, kaip operos epizodo, kontūrai pirmiausia iškilo prieš girdinčias Prokofjevo akis, kai ieškodamas būdų Tolstojui išreikšti, laimingą įkvėpimo valandą jis perskaitė sužeisto Andrejaus ir Natašos paskutinio pasimatymo puslapius.

Nataša Prokofjevo kūryboje turėjo muzikinius prototipus. Ir Renatos iš „Ugninio angelo", ir Džuljetos temose, ir muzikoje spektakliui pagal Puškiną. Andrejų Bolkonskį dar reikėjo iškalti iš literatūrinės medžiagos luito, kurio „muzikinis kaltas" dar nebuvo palietęs. Prokofjevas pamilo kunigaikštį Andrejų. Jo paveikslas turi asmeniškų ir

pilietinių motyvų, kupinas visagalio tikėjimo ir vilties. Pati Andrejaus kančia ir mirtis operoje nuskaidrinta apsivalymo, katarsio, prakilniai teigiančio gyvenimą. Su kuo galėtum palyginti šią tragišką operos kulminaciją? Rusų muzikoje — nebent su Čaikovskio Šeštąja simfonija. Tai kūrinys, kuriame trečiosios dalies gyvenimo geismas tiesiog susilydo su finalo sielvartu! Simfonija apvalo mums sielą, kaip ir Prokofjevo pavaizduoto kunigaikščio Andrejaus gyvenimo drama.

Didelę įtampą muzika pasiekia Andrejaus kliedesio temose. Karščiuojančios sąmonės būklė atskleidžiama, labai sumaniai ir dinamiškai sujungiant partitūroje srautą minčių: neramių — dėl tėvynės likimo, skausmingų — dėl žuvusios meilės Natašai. Andrejaus kančias išryškina ir choras už scenos — dramatiškas *ostinato*, bosų kartojamas slopus šauksmas: „Pi ti, pi ti!" Vienas kritikas vaizdingai yra pasakęs, jog pro šio epizodo chorus tarsi per fantastišką padidinamąjį stiklą matyti, kaip pulsuoja kenčianti žmogaus širdis.

Negirdėta muzika! Andrejaus mirtis — operos kulminacija. Po jos — finalas: žiemos pūgoje padrikai traukiasi prancūzai, partizanai išvaduoja rusų belaisvius, tarp jų ir Pjerą Bezuchovą bei Platoną Karatajevą. Pasirodo Kutuzovas. Epinė opera baigiasi apoteoze — kariuomenės sveikinimu su pergale.

Prokofjevas tarėsi savo operą visiškai užbaigęs. Tačiau jam neteko išvysti jos scenoje, kad galėtų dar patobulinti konstrukciją. Operoje yra temų, kurios puikiai skamba grojamos orkestro, bet galbūt kai ko netenka, perkeltos į vokalines partijas. Sekdami Tolstojaus tekstu, autoriai kartais per daug susmulkina melodinius epizodus, kad atitiktų prozos skiemenų skaičių. Tai, galimas daiktas, trukdo suvokti melodiją. Bet vienas pirmųjų operos tyrinėtojų A. Šaverdianas dar 1947 metais yra pasakęs, kad net Prokofjevo klaidos yra pamokomos; jos žadina ir stimuliuoja režisierių bei atlikėjų mintį — tiek daug įkvėpimo operos partitūroje!

Opera reikalauja iš artistų daug darbo. Pripratę prie tradicinės operos kantilenos, kai kurie dainininkai kartais

murma, kai jiems paskiriamos Prokofjevo herojų partijos. Artistas Jevgenijus Kibkala irgi sunerimo, peržiūrėjęs operos klavyrą: neįsivaizduojamai sunki, su daugybe aukštų natų ir „tenorinių šuolių" pasirodė jam Andrejaus Bolkonskio partija. Repetuodamas Kibkala kaskart vis lengviau ir lengviau įveikdavo prozinį tekstą.

Per pirmuosius spektaklius jį dar imdavo baimė. Atrodė, po sunkios „Borodino" scenos balsas „nusėdo", o prieš akis dar buvo dramatinė spektaklio viršūnė — scena Mytiščiuose... Kunigaikščio Andrejaus partija Didžiojo teatro scenoje tapo jaunojo solisto pergale.

Įsijautę į Prokofjevo personažus, artistai su jais nebesiskiria.

PAGIRIAMASIS ŽODIS SONATOMS

„Karas ir taika", rodės, atėmė visas jėgas. Bet grįždamas iš Permės į Maskvą, kompozitorius atsivežė ir užbaigtą sonatą fleitai ir fortepijonui. 1943 metų gruodyje ją atlieka Nikolajus Charkovskis ir Sviatoslavas Richteris. Sonatos klausosi Davidas Oistrachas — jo nuomone, ji turėtų gerai skambėti grojama smuiku. Oistrachas skuba pasitarti dėl to su Sergejum Sergejevičium. Ir nepaprastai greitai, dalyvaujant Oistrachui, Prokofjevas rašo sonatos redakciją smuikui.

Baudžiasi užbaigti ciklą sonatų fortepijonui. Visa jėga vėl nubunda kompozitorius pianistas. Ne atlikėjas — jis jau seniai nusprendė atsisveikinti su koncertais. Skambindavo tik klubuose, namie. Jo muziką patikimai atlieka kiti pianistai. Kalba, kad „skriabinistas" Sofronickis, skambindamas kai kurias jo, Prokofjevo, pjeses teikia didžiausią malonumą — daug didesnį negu pats autorius. Galbūt Emilis Gilelsas atrado naujų niuansų ankstyvosiose jo sonatose. Sviatoslavas Richteris nuostabiai groja Šeštąją ir Septintąją sonatas.

Genrikas Neigauzas kartą pareiškė norą, kad Prokofjevas surengtų autorinį fortepijoninių kūrinių koncertą.

— Taip, bet tai kainuotų pusę sonatos,— atsakė Sergejus Sergejevičius.

Neigauzas juokais palygino atlikėją su moterim, kuri galėtų būti puiki gražių vaikų motina, tačiau atsižada motinystės... Visą meilę atiduoda įvaikiams. Ko gero, Prokofjevas jau nebegali suderinti motinos ir auklėtojos vaidmens... Tačiau ar jis nesvajojo pasiaukoti kūrybai dar gyvendamas užsienyje!

1944 metų vasaros pradžioje Sergejus Sergejevičius apsigyveno Kompozitorių kūrybos namuose netoli Ivanovo miesto.

Čia, tarp miškų, prie upelio, Prokofjevui teks praleisti dvi vasaras — šią ir ateinančią, 1945 metų. Kompozitorių kūrybos namuose tais metais vasarojo ir dirbo Glieras, Miaskovskis, Šostakovičius, Kabalevskis, Chačaturianas.

Sergejui Sergejevičiui ir dar keliems kompozitoriams kambariai dirbti buvo išnuomoti gretimo kaimo valstiečių pirkiose. D. Kabalevskis pasakoja, kad kiekvieną rytą, pasivaikščiojęs ir papusryčiavęs, Sergejus Sergejevičius pasiimdavo didžiulį aplanką ir vos ne minutės tikslumu išeidavo į tą kaimą. Pakeliui beržynėlyje paprastai tą valandą žaisdavo vaikų darželio auklėtiniai, išvežti vasarai iš miesto. Sergejus Sergejevičius mėgo su jais padraugauti.

— Mūsų dėdė eina! — šaukdavo vaikai ir visu būriu bėgdavo jo pasitikti.

Jie trupučiuką pažaisdavo. Paskui Sergejus Sergejevičius nutaisydavo griežtą veidą ir žingsniuodavo toliau.

Sergejus Sergejevičius kūrė sonatą. Paskutinę iš dar prieš karą sumanyto ciklo. Nuo konservatorijos laikų juodu su Miaskovskiu buvo prisiekę ištikimybę sonatos žanrui. Nuo Penktosios sonatos, kuri buvo parašyta Etalyje, iki Šeštosios sukūrimo prieš pat karą praėjo šešiolika metų. Jau atlikta Septintoji. Dabar rašo Aštuntąją.

Baigiasi karo vargai. Žmonių sielvartą ir skausmą kompozitorius perlydė į operų paveikslus, į oratorijas.

Ir štai vėl instrumentinė muzika. Aštuntoji sonata — grįžimas į pradžią, prie Bethoveno sonatų. Pagal minčių ir jausmų struktūrą naujoji sonata, sukurta kaimo pirkioje už beržynėlio, atrodo artima Bethoveno kūriniams.

Po ilgos pertraukos Šeštojoje Prokofjevas vėl išdaigiškai pašmaikštavo „barbariška drąsa", tačiau sumaniai suderino muzikos šėlą su klasikiniu darnumu bei kompoziciniu formos išbaigtumu.

Septintoji turėjo „audros ir veržimosi" elementų, kuriais pasižymėjo ankstyvosios „puolamosios" jo sonatos (jau sergančiam Deržanovskiui Miaskovskis apie ją rašė: „Puiki, nors ir laukinė"). Nors vėliau kai kurie uolūs kritikai Septintojoje įžiūrėjo „formalizmą", pianistai atlikėjai ir atidūs klausytojai atpažino joje gyvus baisių karo metų atgarsius.

„Šis kūrinys irgi savaip būdingas karo sukrėstai Rusijai, kaip ir Šostakovičiaus Septintoji simfonija. Rūsčiam finalo ritme jaučiamas heroizmas, jis tarsi teigia, kad liaudis, kurios valia nepalaužiama, negali pralaimėti",— rašė Vladimiras Horovicas, paskambinęs Septintąją sonatą 1943 metais.

„Veržlus puolamasis bėgimas, kupinas valios nugalėti, šluoja viską nuo kelio. Jis stiprėja kovoje, išaugdamas į gigantišką, teigiančią gyvenimą jėgą", — apie Septintosios finalą sako Sviatoslavas Richteris.

...Dabar sukurta Aštuntoji. Sukurta tomis dienomis, kai Tarybinė Armija pergalingai kovojo Karelijos sąsmaukoje ir Baltarusijoje. Kare įvyko persilaužimas. Taip pat ir Prokofjevo gyvenime. Praeityje liko karo klajonės. Sergejus Sergejevičius dedikuoja kūrinį žmonai M. Mendelson.

Nuošalioje kaimo trobelėje jis labai uoliai mokosi naująją sonatą. Ne, skambinti viešai ši velniškai sunki sonata nebe jo pirštams... Jau kelios dienos, kaip jis kamuojasi, norėdamas pademonstruoti muziką draugams ir Kompozitorių sąjungoje.

Bet kas paskambins sonatą viešame koncerte? Emilis Gilelsas — štai kam jis rudenį įteikia rankraštį. Susižavėjęs naujuoju kūriniu, sonatos simfoniškumu, Gilelsas skambina ją autoriui. Sergejus Sergejevičius, pasak Gilelso, pats kartais „sėsdavo šalimais prie instrumento" ir darė tekste pataisas.

Gilelsas, ankstyvųjų Prokofjevo fortepijoninių pjesių atlikėjas, mokėdavo rasti lyrines „kalnų gėles" vulkaniškame jo muzikos landšafte. Ir rūpestingai atnešdavo jas iki klausytojų širdies. Būdamas nepaprasto temperamento pianistas, jis puikiai perteikdavo beribės kompozitoriaus fantazijos vaizdus. Šie bauginantys jaunojo Prokofjevo kūrinių vaizdai savo fantastiškumu prilygo Gojos piešiniams ir paveikslams...

Aštuntoji sonata visai kitokio pobūdžio. Ji prasideda lėtai. Ir klausytojų neužvirsta siautulingo *allegro* garsų griūtis, kaip Septintojoje arba jaunystės laikų Trečiojoje sonatoje.

Nuo pat pirmų naujosios sonatos frazių menininkas kviečia prie rimties ir susimąstymo. Jokių dramatinių netikėtumų. Šmėkštelia nerimo tema. Dėl ko? Prokofjevas nemėgsta aiškinti. Jis tarsi barsto muzikinių minčių grūdus. Tegu pats klausytojas išsiugdo vaizdus. Tegu lyrika absorbuoja ir mintį, ir jausmą. Kompozitorius tarsi dėsto ilgą „vidinį monologą". Neskubus, susimąstęs, šnekasi pats su savim. Ir keturis sykius pakartojus ekspozicijos baigiamąją frazę, po neilgos pauzės išplėtojama pirma tik šmėkštelėjusi bethoveniškai išmintinga tema. Paskui pasigirsta dainingas lyrinis prisipažinimas, jau neslepiant liūdesio. Ir pavymui įtemptų akordų disonansams į susimąstymo pasaulį įsibrauna gyvenimo tikrovė, pilna sukrėtimų, nelaimių, netekčių... Žmogus susiduria su gigantiškomis griaunamosiomis jėgomis. Baigęs plėtoti temą, kompozitorius aštuonis sykius pakartoja tą patį atkaklų motyvą. Sonatoje tokių pasikartojimų daug. (Atmintyje iškyla scena iš „Romeo ir Džuljetos"—„Tebaldo žuvimas": Prokofjevas penkiolika sykių lyg kūju sunkiai kala tą patį akordą. Režisierius klausia kompozitorių: „Kokį paveikslą jūs čia piešiate?" — „Jokio",— atsako tasai. „Ką gi man daryti tuo laiku scenoje?" — „Darykite, ką norite!"— atsako kompozitorius. Didžiojo teatro scenoje aidint šiems smūgiams miršta Tebaldas...Sukrečianti scena.) Nuolatinis tų pačių muzikinių frazių kartojimas ir Aštuntosios sonatos klausytojams, kaip tada režisieriui, padeda laisvai kurti savo fantazijos vaizdus. Po pakarto-

jimų kompozitorius vėl grąžina klausytojus prie nuostabaus tyrumo lyrinių temų.

Antroji sonatos dalis tarsi teigia amžiną gyvenimo atsinaujinimą. Čia muzika panaši į šokių. Melodijos dosniai dalija mums atvangą, saldų poilsį. Rankraščio puslapiuose pianistas skaito autoriaus nurodymus: „švelniai", „ramiai", „garsiai, bet švelniai". Ir visą šią lyrinę sonatos dalį kompozitorius reikalauja skambinti „svajingai"! Kad ir koks nerimas klausytoją būtų apėmęs per pirmosios dalies „vidinį monologą", reto melodingumo antrosios dalies serenada padeda atgauti dvasios pusiausvyrą.

Finale pilna Prokofjevo pianizmui būdingų drąsių slinkčių. Virtuoziškumo viršūnė. Nuo jaunatvės pamėgtas „kalimas" bosais, tokatiškumas, drąsūs, valiūkiški „šuoliai", veržlus lėkimas. Audringame finalo fone vėl iškyla lyrinė pirmosios dalies tema. Ją lydi prislopinti ritmingi bosų žingsniai. Stipraus žmogaus lyrika. Garsas čia stiprėja, čia silpsta. Jaučiamas šventinis pakilumas. Pabaigoje — džiaugsmo varpai. Vėl mus pavergia galingas ritmas.

Emilis Gilelsas atliko šią sonatą 1945 metų išvakarėse, gruodžio 30 dieną. Ankstyvosiose savo sonatose Prokofjevas buvo atmetęs epigonišką šimtmečio pradžios romantiką; Gilelsas, skambindamas Aštuntąją, teigė naują jausmų ir intelekto romantiką.

Prokofjevas buvo salėje. Jis ploja pianistui. Eina per salę prie scenos. Nors nebejaunas, žengia lengvai ir veržliai. Švytėdamas šypsena, tiesia stambią ranką kresnam muzikantui su kupeta ryškiai rusvų plaukų. Abu lenkiasi publikai — vyresnysis savo įpratimu griežtai ir staigiai, jaunesnysis — santūriau. Salė ploja...

Tą vakarą Emilis Gilelsas atvėrė Aštuntajai sonatai duris į didįjį muzikos gyvenimą.

PENKTOJI SIMFONIJA

Keturiolika metų jis buvo apleidęs šį žanrą. Trečioji simfonija vis dėlto buvo išaugusi iš „Ugninio angelo" muzikos, Ketvirtoji — iš baleto „Sūnus palaidūnas". Dabar su-

manyta Penktoji neturėjo jokio ryšio su jo kūryba teatrui. Medžiaga jai kaupėsi iš lėto. Šalia Aštuntosios sonatos rankraščio gulėjo aplankas su simfonijos eskizais.

Kompozitoriai, gyvenantys Kūrybos namuose, gyvai svarstė džiugias žinias iš karo frontų. Dirbti tą vasarą sekėsi gerai. Sergejus Sergejevičius visiems buvo pavyzdys. Jis negailestingai gėdindavo draugus, jeigu tie kurią dieną „neparuošdavo pamokos". Ir net vos nepasiūlė visiems vakare atsiskaityti, ką kuris nuveikęs per dieną. Džiaugdavosi, kai vėsų vakarą pas jį į trobelę susirinkdavo kompozitoriai ir jis paskambindavo jiems, ką per dieną būdavo sukūręs. Be sonatos ir simfonijos, jis rašė dar Trečiąją siuitą iš „Romeo ir Džuljetos". Nė valandėlės be darbo!

Liepos pabaigoje Sergejus Sergejevičius gavo telegramą iš Maskvos: Eizenšteinas primygtinai prašo atvykti — reikia įrašyti „Ivano Rūsčiojo" muziką. Pagaliau Eizenšteinas „su visa mašinerija" parsirado iš Alma Atos! „Dabar rašau Penktąją simfoniją ir taip įsismaginau, jog niekaip negaliu nutraukti darbo",— atrašė Sergejus Sergejevičius ir ligi rudens nepajudėjo iš vietos.

Rugpjūtyje baigė klavyrą ir troško paskambinti simfoniją draugams. Ne jo būdui „pasnausti ant rankraščio", kad šis susigulėtų...

Rugpjūčio 26 dieną per pietus valgomajame buvo smagu. „Paskutinę valandą" radijas pranešė, kad baigta Jasų — Kišiniovo operacija. Tarybinei Armijai atsivėrė kelias į Balkanus. Savo Penktąją simfoniją Prokofjevas buvo sumanęs kaip „kūrinį apie žmogaus dvasios didybę". Mintys skambėjo unisonu su įvykiais!

Vano Muradelio pirkioje susirinko visi pakviestieji: Prokofjevas, Miaskovskis, Šostakovičius ir Kabalevskis. Sergejus Sergejevičius jaudinosi. Kad neišsiduotų, pabrėžtinai gyvai šnekučiavosi apie muzikai tolimus dalykus. Gal apie Lionką Minosvaidį, penkiolikmetį kaimo bernioką, kuris pasirodė beesąs mitrus tinklinio žaidėjas, gal apie „grybų sporto" subtilybes, kuriomis garsėjo Miaskovskis. Bet štai visos šnekos baigtos. Prokofjevas sėdo prie instrumento. Susitelkęs, valingas.

„Skambino jis labai gerai, įtikinamai perteikdamas fortepijonu orkestrinį muzikos pobūdį. Simfonija mums visiems padarė puikų įspūdį, ir mes iš visos širdies reiškėme savo susižavėjimą. Prokofjevas buvo patenkintas..."— rašė Kabalevskis apie tą rugpjūčio vakarą.

Simfoniją orkestruoti kompozitorius pradėjo jau rudenį, grįžęs iš Kūrybos namų į „Maskvos" viešbutį. Sergejų Sergejevičių prirėmė prie sienos Eizenšteinas. Vėl beveik kasdien tenka važinėti į studiją. Muzikos užsakoma 33½ sekundės, 11 sekundžių, 154½ sekundės trukmės... Kitą dieną punktualiai, minutė minutėn, natos įteikiamos režisieriui. Atvirai įsimylėjęs Prokofjevo meną, Eizenšteinas vėl stebisi, kaip puikiai jo stilius tinka šiuolaikiniam kino menui, „kino kameros apsisukimų greičiui, iki milimetro apskaičiuotam filmo metražui".

Eizenšteinas galvoja: o jeigu Sergejus Prokofjevas būtų gyvenęs XIII amžiuje — ar jo talentas nebūtų nukrypęs į Vladimiro ir Suzdalės soborų statytojų teptuką ir skaptą, ar jo melodijos nebūtų pritapusios prie griežto raižytinio akmens piešinio?

Maskvoje, Glinkos muzikinės kultūros muziejuje, ant mažo staliuko po stiklu laikomas kompozitoriaus automatinis plunksnakotis, laikrodis su sekundmačiu, metronomas, paprastas pieštukas, dar viena darbo plunksna. Greta atversta nedidelė knygutė — „Ivano Rūsčiojo" scenarijus. Prieš titulinį lapą per visą puslapį platus kaip bičiulio glėbys užrašas minkštu raudonu pieštuku:

S. S. PROKOFJEVUI

nuolankiausiai

S e r g e j u s

Dedikacija įrašyta 1944 metų spalio 12 dieną. O po keturių dienų drauge su Eizenšteinu Prokofjevas klausėsi koncertinės „Karo ir taikos" premjeros. Kol teatrai delsė statyti, operą surepetavo K.Popovo vadovaujamas tarybinės operos ansamblis, priklausąs Sąjunginei teatro draugijai. Mažoje Aktorių namų salėje su fortepijono

akompanimentu dainininkai atliko pirmos operos redakcijos scenas. Teatro scenai skirtas kūrinys suskambėjo kameriškai. Bet opera suskambėjo! Pradžia buvo padaryta.

Tą rudenį atėjo naujų žinių apie užsienyje atliekamą tarybinę muziką — Gliero, Prokofjevo, Šostakovičiaus ir kitų kompozitorių kūrinius. Jaša Heifecas ir Jožefas Sigetis atlieka Prokofjevo koncertus ir sonatas smuikui, Vladimiras Horovicas — Šeštąją ir Septintąją sonatą fortepijonui. Kai iš Prancūzijos bus išvyti hitleriniai grobikai, Paryžiaus muzikantai vieną iš pirmųjų prisimins Prokofjevą. Spalyje ten įvyks jo kūrybos festivalis. Tą ir kitą sezoną paryžiečiai išgirs daug senų ir naujų jo kūrinių — koncertus smuikui ir fortepijonui, „Klasikinę simfoniją", siuitą iš „Plieninio šuolio", „Rusišką uvertiūrą", „Sveikinimą", kantatą „Aleksandras Nevskis". „Ši muzika dvelkia sveika dvasia, sūnaus švelnumu ir pagarbiu paprastumu", — po metų parašys prancūzų laikraštis apie „Aleksandrą Nevskį". O 1944 metų rudenį, spalio 22 dieną, pasibaigus Prokofjevo muzikos festivaliui, laikraštyje „Opera" pasirodys šiltos Žoržo Oriko eilutės. Prokofjevo atmenamas dar iš Diagilevo sezonų, daug visko patyręs karo metais, Orikas apie savo bičiulį rusą parašys: „...Kaip mes jį mylėjome ir kokie laimingi, kad galime vėl jį regėti!"

Naujuosius metus Sergejus Sergejevičius sutiko, jau turėdamas švariai perrašytą Penktosios simfonijos partitūrą. Simfonija dar nebuvo viešai atlikta, o apie ją jau sklido palankios šnekos. Leopoldas Stokovskis jau laukė partitūros. Po metų simfoniją atliks senas Prokofjevo talento gerbėjas Sergejus Kusevickis. Jis padiriguos Penktąją Bostone ir Niujorke, pavadins ją „didžiausiu įvykiu per daugelį metų".

Simfonija tęsia geriausias rusų simfonizmo tradicijas, bet kartu ji ir neturi „tradiciškumo". Žūtbūtinėje kovoje su fašizmu kompozitoriaus pasąmonėje subrendo epinio herojaus tipas, simbolizuojantis šviesiąsias epochos jėgas, kurios pastojo kelią tamsos ir naikinimo gaivalui.

Muzikoje gali atpažinti gėrio ir blogio, ramybės ir susimąstymo, šventiškos linksmybės ir jaudinančio nerimo paveikslus. Bet simfonijoje nevyrauja nei dramatinė, nei juo labiau tragiška kova. Prokofjevas neskandina klausytojų į karo vargų ir sielvarto gelmes, bet gaubia juos gaivinančio džiaugsmo banga. Simfonijos muzikoje kažko gal esama iš pasakų apie „gyvybės vandenį".

Penktojoje atskleidžiama dvasinė žmogaus būsena. Tačiau simfonijos herojus — ne virš visų stovintis „aš", ne vienišas, dažnai pasmerktas kovotojas su likimu. Jos herojus negandos metą nepraranda tikėjimo gyvenimu; sunkią valandą jis prisimena ir pokštą, tegu kartais ironišką, atmieštą kartėliu, bet irgi gaivinantį kaip lašas „gyvybės vandens".

Ilga pirmoji simfonijos dalis — *Andante*. Stebina tarsi išbarstyti melodijų „deimančiukai", ritmo kaita, meistriškas temų plėtojimas. Kadaise mene plačiai figūravo „gausybės rago" įvaizdis, reiškiąs žemės gėlių ir vaisių apstą. Įvaizdis per ilga nusidėvėjo, bet kaip tinka pirmapradė jo reikšmė apibūdinti Prokofjevo talento dosnumui!

Pirmosios dalies pradžia, kaip ir Aštuntojoje sonatoje, nukelia mus į susimąstymo pasaulį. Pagrindinė, ryžto kupina tema apipinta melodingais pabalsiais, panašiais į rusų liaudies dainų motyvus. Po susimąstymo temos seka tyra, lyrinė. Ramiame bangavime toliau girdėti linksmo ratelio motyvai, tarsi su juoko protrūkiais, su šokio ritmais. Kiek medžiagos sunaudojo meistras vien tik pirmosios dalies ekspozicijai!

Toliau — ilgokas plėtojimas, po to — pakartojimas, repriza. Temos pažįstamos, bet pasigirsta vis nauju ir nauju pavidalu. Kartojamos jos tarsi tvirtėja, linksmybė įgauna užmojį ir jėgą. Tolydžio garsai stiprėja, tarsi artėjant eisenai, pamažu vis garsėja ir garsėja varinių pučiamųjų balsai.

Pirmąją dalį užbaigia jaudinanti koda. Vis galingiau skamba visas orkestras, tarsi koncentruojama herojiška simfonijos tema. Kūrinio herojus (prisiminkime Gogolį) tarsi permato tolius, iki pat horizonto. Į stangių orkestro

skambesių faktūrą akimirką įsilieja tyli lyrinė melodija, nuoširdi ir kukli, po jos nugriaudėja baigiamieji akordai.

Greitu tempu prasideda antroji dalis — *skerco*. Kaip dažnai būna Prokofjevo muzikoje, jis kupinas sąmojo ir smarkavimų, mocartiškai nevaržomas, visai kitokios nuotaikos negu pirmoji dalis.

Netikėtai, maždaug *skerco* viduryje, laisvas melodijų skrydis, protarpiais lydimas geraširdiško pučiamųjų murmėjimo, virsta nerimu. Linksmasis *skerco*, pasirodo, slepia liūdesį. Paskui gauna valią šokio ritmai. Vėl girdėti pradinė veržli šios dalies tema.

Bet nerimo tema nedingsta. Ji išsiveržia iš pučiamųjų grupės — kraupiai gaudžia žemojo registro dūdos. Tarsi sukriogauja, sušniokštauja kažkokios pabaisos. Staigiais potėpiais Prokofjevas vaizduoja grasią priešišką jėgą, grėsmingą kliūtį žmogaus kely. Ir vėl „gyvybės vandens" lašai; veržliai trykšta gyvybės jėga, drąsūs skrydžiai užbaigia antrą simfonijos dalį.

Dainingu trečiosios dalies *Adagio* kompozitorius atskleidžia dar vieną žmogaus dvasinio pasaulio pusę. Melodingos šios dalies temos žavi aiškumu, paprastumu; atrodo, šitaip — jeigu sugebėtume! — kiekvienas išreikštume melodija tai, kas mums brangiausia, ko žodžiais neišsakysi. Retas klausytojas šiame *Adagio* neras melodijos, kurią norėtųsi įsiminti, „išsinešt" su savim. Stebimės „garsų architektonikos" stebuklais — ir staiga išgirstame, jog kompozitorius vėl primena nerimą, muzika įgauna visai kitą koloritą. Šis netrumpas *Adagio* epizodas skamba gedulingai (eina 1944 metai, ketvirtieji karo metai).

Pamažu viskas nurimsta. Sielvartas traukiasi. Orkestras pritilsta, kad netrukus nauja, šviesi garsų banga grąžintų mus į taikią, dainingą *Adagio* pradžią.

Finalą pradeda lėtai plėtojama „žmogaus dvasios didybės tema". Nebėra vietos sielvartui! Simfonijos finalas vėl skelbia stipraus, gyvenimą mylinčio, dosniai prigimties apdovanoto žmogaus džiaugsmą. Didvyriškumas simfonijoje atskleidžiamas ir laisvai išsiliejusiomis orkestro spalvomis, ir liaudiškais motyvais, ir šokio ritmais. Links-

mybė kaitaliojama su apmąstymais, tačiau finale vyrauja šventiška nuotaika; būties pilnatvės jausmas nepalieka iki pat baigiamojo, prokofjeviškai tyro ir drąsaus skrydžio.

...1945 metų sausio 13 dieną afišos paskelbė autorinį Sergejaus Prokofjevo koncertą. Pirmoje dalyje turėjo skambėti „Klasikinė simfonija" ir pasaka „Petia ir vilkas", antroje — Penktosios simfonijos premjera. Ar diriguoti visą vakarą? Ne, tik Penktąją. Pirmąją koncerto dalį diriguos Nikolajus Anosovas.

Vyksta repeticijos. Prokofjevas įsiklauso į orkestrantų balsus, padaro pakeitimų partitūroje, prirašo remarkų būsimiems atlikėjams.

Beveik prieš pat simfonijos premjerą muzikinė Maskva atšventė R. Gliero septyniasdešimtmetį. Susitikęs su pirmuoju savo mokytoju, Prokofjevas prisiminė Soncovkos stepių platybes ir mielus muzikavimo vakarus... Į paskutinę koncerto repeticiją konservatorijos Didžiojoje salėje prisirinko daug studentų ir dėstytojų. Atėjo bičiulių. Nikolajus Miaskovskis taktiškai duoda draugui paskutinius patarimus.

Vakaras. Maskvos gatvės dar užtemdytos. Bet konservatorijos salė iškilmingai apšviesta, kaip ir visada, nors lipdytinės sienos bei lubos, matyt, jau seniai neremontuotos.

Sergejus Sergejevičius pasislėpė ložės gilumoje ir iš ten klausosi orkestro ir prisimena 1917 metų vasarą, kai kūrė „Klasikinę simfoniją".

Per pertrauką kažkas pasakė, kad radijas pranešęs apie didelį tarybinės kariuomenės prasiveržimą Sandomežo placdarme už Vyslos...

Prokofjevas kviečiamas į sceną.

Jis žengia įprastu tvirtu žingsniu. Bet visa penkiasdešimt trejų metų kompozitoriaus išvaizda byloja apie susikaupimą, o ne apie veržlumą. Į šią salę jis šiandien atėjo su didžio triūso rezultatu. Nė užuominos į valiūkišką iššūkį kaip senaisiais laikais.

Nusilenkia salei, pasisuka į orkestrą. Nutyla aplodismentai. Dirigentas pakelia rankas.

Liudininkai nevienodai prisimena tą momentą. Vieni tvirtina, kad kaip tik tą akimirką trenkusi pirmoji saliuto pergalei prie Vyslos salvė, kiti sako, kad artilerijos šūviai susilieję su orkestro garsais. Bet visi prisiminė pauzę: monumentali figūra su fraku, gražiai išryškinta šviesos, drąsiai pakelta galva, didelės rankos, ištiestos į orkestrą, į muzikantus, jau pasirengusius groti.

Tą vakarą pati istorija pabūklų salvėmis apvainikavo nenuoramą menininką, karštą užsispyrėlį, Didžiojo Paprastumo mene ieškotoją. Menininko likimas sutapo su gimtosios šalies likimu. Ir simfonijos, išaukštinančios žmogaus dvasios didybę, premjera prasidėjo griaudint džiaugsmingam pergalės saliutui.

Dirigento rankos duoda ženklą. Orkestro gilumoje, tarp pučiamųjų gimsta ir vis stiprėdama ima aidėti šviesi didvyriškumo tema.

KŪRYBOS AISTRA

LIGA. VALIA. TRIŪSAS

Penktosios simfonijos premjera praėjo kaip šventė. Kiek anksčiau Prokofjevas buvo gavęs butą naujame name Možaisko plente. Kompozitorius nekantravo imtis naujų kūrinių.

Įvyko nelaimė. Sergejus Sergejevičius parkrito ir smarkiai susitrenkė galvą. Gydytojai nustatė smegenų sukrėtimą. Be sąmonės jis buvo nugabentas į ligoninę. Organizmas sukrėtimą įveikė, pavojus praėjo. Bet paūmėjo hipertonija. Reikėjo ilgo gydymo, ir gydytojai griežtai pareikalavo pakeisti ir palengvinti gyvenimo režimą.

Žinią apie pergalę prieš Vokietiją Sergejus Sergejevičius išgirdo Pamaskvio sanatorijoje Podlipkuose. Ir troškimas kurti, ir visuotinis džiaugsmas aplinkui, ir pavasarinis gamtos atbudimas — visa tai padėjo greitai atgauti sveikatą.

Tą pavasarį jo muzika skambėjo dažnai. Dar kovo mėnesį, diriguojamos A. Gauko, konservatorijos Didžiojoje salėje per vieną vakarą buvo atliktos dvi Penktosios simfonijos — Šostakovičiaus ir Prokofjevo. Buvo surengtas Prokofjevo kamerinių kūrinių koncertas, kuriame dalyvavo Bethoveno kvartetas, solistės Nina Dorliak ir Lidija Melnikova, Sviatoslavas Richteris ir fleitininkas N. Charkovskis. Nuskambėjo retai grojamos pjesės fortepijonui — „Mintys", Šeštoji sonata — ir Antrasis kvartetas.

Prokofjevas negalėjo gyventi be natų sąsiuvinio. Ištikimas savo įpročiams, jis jau sanatorijoje ėmėsi darbo.

Jį lankydavo V. Vlasovas, Maskvos filharmonijos direktorius, pasakodavo Sergejui Sergejevičiui, kaip vyksta repeticijos,— mat Samosudas buvo sumanęs koncertiniu

būdu atlikti visą operą „Karas ir taika". Atsižvelgdamas į dirigento prašymą, Prokofjevas šiek tiek papildė partitūrą.

Gydytojai uždraudė jam kurti. Bet jis veržėsi prie darbo ir nusprendė bent jau tęsti prieš karą nutrūkusius autobiografinius užrašus. Tuoj pat po Pergalės dienos ėmė diktuoti žmonai Mirai Aleksandrovnai vaikystės atsiminimus — ši sanatorijoje vargais negalais gavo mokyklinį sąsiuvinį.

Birželyje Sergejus Sergejevičius jau buvo namie, žvalus, sustiprėjęs, kupinas kūrybinių sumanymų, o netrukus konservatorijos Didžiojoje salėje klausėsi solistų, choro ir orkestro su įkvėpimu atliekamos „Karo ir taikos". Nors buvo vasara, salė prisirinko pilnutėlė. Prokofjevas susilaukė ovacijų.

Iš koncertinio spektaklio sunku buvo susidaryti epinės operos vaizdą. Opera daug nustojo, tačiau vis tiek buvo matyti, koks tai jaudinantis ir drąsus kūrinys. „Mes išgirdome puikų veikalą..." — rašė Šostakovičius.

Samosudas išsirūpino, kad „Karas ir taika" būtų įtraukta į Leningrado Mažojo operos teatro repertuarą, ir su entuziasto įkarščiu ėmėsi darbo.

Birželis atnešė iš Leningrado dar vieną gerą žinią: diriguojama Jevgenijaus Mravinskio, didvyriškame mieste buvo atlikta Penktoji simfonija.

Už nuopelnus pasaulinei muzikai Anglijos Karališkoji filharmonijos draugija įteikė Prokofjevui aukštą apdovanojimą — aukso medalį.

Antrą vasaros pusę ir rudens pradžią Sergejus Sergejevičius ir Mira Aleksandrovna vėl praleido Kūrybos namuose prie Ivanovo.

Gydytojų reikalavimu Prokofjevas laikėsi griežto režimo, atsisakė net tokių mėgstamų šachmatų. Bet sunku buvo susitaikyti su darbo apribojimu. Kaip visada jis rašė keletą kūrinių iš karto. Tą vasarą kūrė „Odę karo pabaigai" ir Šeštąją simfoniją. Ketino perdirbti Ketvirtąją simfoniją. Užrašų knygutėje pasirodė temos naujai, Devintajai, sonatai.

„Odę" Sergejus Sergejevičius sumanė kaip iškilmingą kūrinį orkestrui. Tai buvo pirmas tarybinės simfoninės muzikos atgarsis į karo pabaigą. Netrukus po Spalio švenčių, diriguojama Samosudo, „Odė" buvo atlikta Maskvoje.

„Odės" pradžia buvo panaši į „titanų maršą", iškilminga ir jaudinanti. Neįprastai skambėjo orkestras be smuikų, altų ir violončelių. Solo partiją atliko mušamieji. Staiga orkestras nutilo, pasigirdo lyriški arfų ir klarnetų balsai. Melodijos, panašios į vaikų dainas, prokofjeviškai vaiskios, margino intensyvų „Odės" audinį... Paskutinėje dalyje suskambo rusiška tema. Ji darėsi vis garsesnė ir garsesnė ir baigėsi skambant varpams ir gaudžiant timpanams. Pasisekimas, tikras pasisekimas! Publika plojo, Prokofjevas, iškviestas į sceną, lenkėsi, apsuptas žvilgančių arfų.

„Odė" daugiau nebebuvo atliekama.

Šeštoji simfonija kompozitoriui sunkiau sekėsi. Visus dar slėgė karo metų rūpesčiai. Mene daugiausia atsispindėjo karo temos. Ir Šeštoji buvo kuriama šia nuotaika. Po dvejų metų, kalbėdamasis su muzikologu I. Nestjevu, Sergejus Sergejevičius apie Šeštąją simfoniją pasakė: „Dabar mes džiaugiamės didžiąja pergale, bet kiekvienam maudžia neužgijusios žaizdos: vieno žuvo artimieji, kitas neteko sveikatos... Šito nereikia pamiršti..."

Šeštosios rašymas ėjo prie pabaigos, bet suorkestruoti jos nespėjo. Liga vėl paūmėjo. Kraujo antplūdžiai į galvą, padidėjęs kraujo spaudimas privertė gultis į lovą. Prasidėjo ilgametė, atkakli ir sunki kova dėl gyvenimo ir kūrybos.

Iš Maskvos atėjo Eizenšteino laiškai. Pirmoji „Ivano Rūsčiojo" serija su pasisekimu buvo rodoma ekranuose dar nuo metų pradžios. Režisierius skubėjo baigti antrą seriją. Laukė muzikos, jam skubiai reikėjo „Opričnikų šokio".

Po kelių dienų Eizenšteinas gavo atsakymą, rašytą rugpjūčio pradžioje. Pažino žmonos Miros Aleksandrovnos rašyseną — turbūt kas bloga? „...Jis mėgino dirbti, bet neseniai jam keletą kartų pasipylė kraujas iš nosies... — skaitė Eizenšteinas apie savo bičiulį.— Sergejus Sergeje-

vičius karštai Jus apkabina, jis pats trokšta dirbti ir labai kenča, kad priverstas nieko neveikti."

Prokofjevas jau buvo bepatariąs užsakyti muziką didžiai jo vertinamam kompozitoriui Gavrijilui Popovui, bet jėgos grįžta ir jis pats užbaigia muziką visam filmui. Tačiau ateinančių metų pradžioje jam pačiam tenka drąsinti sunkiai susirgusį bičiulį režisierių. „Brangusis Sergejau Michailovičiau, kaipgi pats taip prasižengei?! — rašo jis Eizenšteinui į ligoninę, kur dėl karantino niekas nebuvo įleidžiamas lankyti, ir baigia trumpą raštelį žodžiais, švelninančiais nerimą dėl antrosios filmo serijos: „Greičiau sveik. „Ivaną" visi giria. Tavo S. P."

1945—1946 metų sezonas Prokofjevą daug kuo pradžiugino. Pirmas taikos sezonas. Lapkritį įvyko „Pelenės" premjera Didžiajame teatre, Pelenę šoko Galina Ulanova, spektaklį pastatė R. Zacharovas. 1946 metų balandyje baletą parodys Leningrado Kirovo operos ir baleto teatras, kur Pelenę šoks N. Dudinskaja; spektaklį pastatys K. Sergejevas — pirmasis Romeo.

Diriguojamos B. Chaikino, Leningrade pasirodys „Sužieduotuvės vienuolyne"— niekaip nesulaukianti, kol išvys sceną, „Duenja". Tai įvyks 1946 metų lapkritį, o jau gruodį Didžiojo teatro scenoje L. Lavrovskis pastatys baletą „Romeo ir Džuljeta" (dailininkas P. Viljamsas). Karo išgyvenimų veikiami, iš naujo įsigilinę į partitūrą, ir režisierius, ir artistai daug ką ims kitaip vertinti. Sujaudinta naujo susitikimo su Džuljeta, Galina Ulanova dabar išvys joje „tokių dvasinių vertybių, kurios kitokiomis aplinkybėmis gal būtų paskatinusios Šekspyro heroję žygdarbiui už visą liaudį".

Rampos šviesą išvydo ir opera „Karas ir taika". 1946 metų birželio mėnesį Leningrade buvo paskirta premjera. Spektaklį sudarė aštuoni pirmosios dalies paveikslai — jis prasidėjo „Otradnojės" scena ir baigėsi puikiai pastatytu (su dviem šimtais artistų) paveikslu „Borodino lauke prieš mūšį".

Liga neleido Sergejui Sergejevičiui nuvykti į Leningradą ir dalyvauti repeticijose.

Kai atvyko į premjerą, buvo baltosios naktys. Sergejus Sergejevičius negalėjo nusėdėti viešbutyje. Suniokotas miestas šmėksojo blandžioje šviesoje, be šešėlių, nebylus, su išdaužytais prospektais, praretėjusiais sodais... Sergejus Sergejevičius žingsniavo krantinėmis. Daugiausia tylėjo, tik retkarčiais persimesdavo vienu kitu žodžiu su Mira Aleksandrovna.

Operos generalinė repeticija pataisė nuotaiką. Spektaklis tiesiog pakeitė Prokofjevą. Režisierius ir artistai iš aikštingojo kompozitoriaus tikėjosi griežtų pastabų, kandžių replikų. Viskas praėjo puikiai. Sergejus Sergejevičius plojo drauge su žiūrovais. Labiausiai džiaugėsi Samosudas: juk jis pirmas patikėjo operos sėkme ir kovojo dėl jos. Prokofjevas buvo patenkintas ir B. Pokrovskio pastatymu, ir, žinoma, jo mėgstamo scenografo V. Dmitrijevo dekoracijomis. Jos nuostabiai derinosi su Prokofjevo muzika. Ir vėlesnių pastatymų scenografai šiek tiek naudosis emociniu „raktu", kurį buvo atradęs Dmitrijevas.

Aktoriams Prokofjevas ekspromtu kūrė trumpas charakteristikas. Pati trumpiausia ir prokofjeviškiausia teko Pjero Bezuchovo vaidmens atlikėjui Olesiui Čiško. „Rekordinis tikslumas!" — prisiminė paskui Samosudas.

Leningradiečiai pamėgo „Karą ir taiką". Artimiausią sezoną ji bus suvaidinta teatre daugiau kaip penkiasdešimt kartų.

Su karo metais susijusių Prokofjevo kūrinių sąrašas baigiasi 111 opusu — Šeštąja simfonija, kuri daugeliu temų artima Penktajai. Penktojoje kompozitorius priešų jėgos ir karo vargų temą tarsi „palengvina" pasakiškais ir fantastiškais vaizdais; jis tarsi globia žmogaus širdį ir stengiasi įlieti džiaugsmo bei vilties, jog taikingos dienos ateis.

Šeštoji buvo baigta, kai pokario padangėje ėmė telktis tamsūs debesys. Po Hirosimos tragedijos taiką mylinčioms tautoms iškilo atominio karo grėsmė. Daugelis įvairių šalių menininkų kaip tik po fašizmo sutriuškinimo savo kūriniuose ėmė vaizduoti karo siaubą.

Ne karo atgarsiai, o tarytum pats karas sugriaudėjo mechanizuotais ritmais, kraupiais orkestro skambesiais

Šeštojoje Prokofjevo simfonijoje. Ypač jos pirmojoje dalyje. Pasakininką guodėją nustelbė baisios tiesos apie karą skelbėjas.

Pirmajai daliai būdinga „nerami nuotaika, kartais lyriška, kartais rūsti", pareiškė kompozitorius. Pagal trukmę ji sudaro beveik pusę simfonijos. Karo tema suskamba nuo pat pirmų orkestro frazių. Paskui viena kitą keičia rusiškos temos. Vietomis jos skamba ryžtingai, vietomis liūdnai, tarpais beveik pastorališkai, o kulminacijoje — gedulingai, sielvartingai. Ir į šį lyrinį, nuoširdų, kupiną šilumos, gyvą melodinės muzikos audinį tarsi iš šalies įsiveržia rūstūs, ligi tragizmo skaudžios muzikos epizodai. Grėsmingi gūsiai. Niūrių skambesių fone iš staiga stojusios įtemptos tylos vėl, kaip pasikartojimas, iškyla liūdnos melodijos. Paskui vėl tyla. Lėta, dainingа melodija pamažu rimsta. Klausytoją sujaudina rūsti tikroviška muzika, grąžinanti slegiančius karo vaizdus. Ugnies nenusvilintos, gyvos atmintyje išlieka melodingų lyrinių temų salelės, išsibarsčiusios po visą pirmosios dalies „platybę", kupiną rūstybės ir skausmo.

Dvasią gydantis menininkas, Prokofjevas, antrąją dalį rašo „šviesesnę ir dainingesnę". Ir čia, maždaug apie vidurį, įsibrauna niūrios, priešiškos karo jėgos, bet apskritai ši dalis — pirmosios priešybė. Joje dominuoja šviesa, nevaržomai liejasi dainingos melodijos.

Finalinės dalies pradžia primena Haidno ir Mocarto laikų muziką. Nerūpestinga žaisminga tema. Šokio ritmas. Ji išsilieja į erdvę, teikdama džiaugsmą ir malonumą. Per visą finalą savo meną demonstruoja įvairūs orkestro „balsai". Begalė melodingų temų, netikėti viražai. Čia daug kas, labai daug kas artima Penktajai simfonijai. Tai nurodė ir pats kompozitorius. Į pabaigą, po linksmybių, su širdį maudžiančiu liūdesiu vėl netikėtai iškyla „pastoralinė" pirmosios dalies daina ir primena įtemptą visos simfonijos dramatizmą. Stoja šiurpi pauzė. Ir nerimastingai, sparčiai garsėdamas — tarsi grumtynėse vienas prieš vieną,— klausytojus visa jėga užgriūva orkestras. Tragiški įvairių instrumentų grupių pakilimai. Tarsi gedulingo maršo žygiuotė.

Simfoniją užbaigia trumpas šūksnis.

Naujoji simfonija, diriguojama Jevgenijaus Mravinskio, 1947 metų spalio 11 dieną buvo atlikta Leningrade, o kiek vėliau — Maskvoje. Ją labai gerai įvertino ir klausytojai, ir spauda. Jos muzika pranašavo pasauliui naują grėsmę, kuri kėlė nerimą žmogui, branginančiam iškovotą taiką.

...Liga privertė Prokofjevą apsigyventi užmiestyje. Sergejus Sergejevičius įsigijo vasarnamį Nikolina Gora vasarvietėje ir nuo 1946 metų pavasario gyveno čia keletą metų, tik ypatingais atvejais išvažiuodamas į Maskvą. Po „Karo ir taikos" pirmosios dalies premjeros jis grįžo iš Leningrado į Nikolina Gorą. Ant jo darbo stalo kaip paprastai gulėjo kelių kūrinių rankraščiai.

Pagaliau baigė Sonatą smuikui, kurią buvo sumanęs dar prieš karą Teberdoje. Jis dedikavo sonatą Davidui Oistrachui. Ir kartą vasarą pakvietė jį atvažiuoti į vasarnamį pasiklausyti muzikos.

— Atvažiuokite, ir Nikolajus Jakovlevičius parašė sonatą. Irgi smuikui. Susipažinsite iš karto su dviem naujomis sonatomis,— išgirdo Oistrachas Prokofjevo balsą telefono ragelyje.

Oistrachas atsivežė ir sūnų Igorį, tada dar tik pradedantį smuikininką. Netrukus atėjo Nikolajus Miaskovskis. Prokofjevas savo sonatą paskambino pirmas. „Skambino jis šį sykį kažkaip labai susikaustęs, net pasakyčiau — droviai,— prisimena Oistrachas.— Tačiau pati muzika padarė didžiulį įspūdį: toks jausmas, lyg būtum prisilietęs prie kažko labai tikro ir reikšmingo..."

Lakoniškai įvertino sonatą N. Miaskovskis: „Genialus dalykas."

— Na, ar suprantate, ką parašėte? — kalbėjo jis Prokofjevui. Buvo matyti, kad muzika labai jį sujaudino.

Tą dieną nei Oistrachas, nei Prokofjevas Miaskovskio sonatos neišgirdo, nes šis išėjo namo į savo vasarnamį. Matyt, išklausęs draugo sonatą, nebegalėjo sėsti prie fortepijono. Bičiuliai niekada vienas kitam nepataikavo, nejautė nei pavydo, nei abejingumo.

Nuostabiai tiesiai kritikuodamas ir girdamas, Miaskovskis nuo pat konservatorijos laikų rašė į savo dienoraštį trumpas pastabas apie naujus Seržo kūrinius. Arba atsiliepdavo apie juos laiškuose draugams. Praėjus gal trejetui mėnesių po susitikimo Nikolina Gora vasarnamyje, Miaskovskis klausėsi Prokofjevo sonatos, ją atliko Oistrachas ir Oborinas. Jis įrašė: „...:Genialus kūrinys"; ir dar: „Oistrachas griežė su įkvėpimu."

Davidui Oistrachui ir Jožefui Sigečiui — pirmiesiems atlikėjams — sonatą op. 80 teko groti daugelio pasaulio šalių salėse. „Šį kūrinį galima dėti į vieną gretą su garsiausiomis sonatomis smuikui pasaulinėje muzikos literatūroje",— teigė Oistrachas. O Sigetis pavadino ją „iš tiesų turinčią Musorgskio didybės".

1946 metų rudenį, be Sonatos smuikui ir fortepijonui premjeros, Leningrado Kirovo operos ir baleto teatre buvo pastatytos „Sužieduotuvės vienuolyne". Spalyje Prokofjevo „Duenją", pavadintą „Maskaradu", pastatė Prahos opera. Dvi premjeros iš karto!

Be paliovos dirbdamas, kompozitorius gyveno Nikolina Gora visus 1947 metus. Iš Leningrado ateidavo žinios apie „Karo ir taikos" antrosios dalies repeticijas. Baigiantis sezonui buvo suspėta surengti ir generalinę repeticiją. Spalio trisdešimtmečiui Sergejus Sergejevičius vasarą rašo „Šventinę poemą" simfoniniam orkestrui ir kantatą „Klestėk, galingas krašte!" Abu kūriniai rudenį buvo atlikti viešai.

Pagaliau buvo suinstrumentuota parašyta iš naujo Ketvirtoji simfonija. Mėgstantis tikslumą, Prokofjevas rankraštyje pažymėjo: „Orkestruotė pradėta 1947 metų liepos 15 dieną", „Instrumentuotė baigta 1947 metų rugsėjo 7 dieną Maskvos įkūrimo 800-jų metų sukakties dieną. Nikolina Gora." Šį rudenį „keliais prisėdimais" Sergejus Sergejevičius užbaigė paskutinę, Devintąją, sonatą fortepijonui.

Koks kūrybos užmojis! Tarsi pati prigimtis, regėdama savo išrinktojo kūrybos aistrą, būtų padėjusi ligos iškamuotam menininkui dirbti nepaprastai intensyviai ir greitai. „... Kūrybinė Sergejaus Sergejevičiaus mintis ne-

pažino ramybės; sustoti kelyje buvo ne jo būdui..." — rašė žmona Mira Aleksandrovna.

Kompozitorius ieškojo naujų temų, siužetų. Skaitė iš naujo Getę, Romeną Rolaną, Tekerėjų, Dreizerį, Kupriną, gerai pažįstamus Puškino, Levo Tolstojaus, Leskovo, Čechovo puslapius. Prokofjevo vasarnamį lankė artistai, muzikantai, rašytojai, gyvenantys toje pat Nikolina Gora. „Dažnas ir laukiamas mūsų svečias,— rašė Mira Aleksandrovna,— būdavo Vasilijus Kačialovas. Jis deklamuodavo eiles — nuo Puškino ir Lermontovo iki Majakovskio ir Pasternako."

Sergejaus Sergejevičiaus nesudomino nė vienas siužetas iš praeities literatūros. Jį traukė nūdiena. Būtinai norėjo sukurti operą iš dabartinio tarybinių žmonių gyvenimo. Ir rado siužetą! Daugeliui atrodė, jog siužetas operai netinka — Boriso Polevojaus „Apysaka apie tikrą žmogų".

Dar niekad Prokofjevo operos siužetas nebuvo taip giliai įleidęs šaknų į ką tik išgyventus įvykius, kaip dabar sumanytame kūrinyje. Sergejus Sergejevičius girdi perspėjimus, patarimus. Žmogus be kojų — operos herojus? Į tokį siužetą neįpinsi divertismentų, jo nepagražinsi šokių numeriais. Prokofjevas tvirtai laikosi savo sumanymo. Iš kažkur jis įsidėmėjo Getės žodžius: „Kas siekia neįmanomo, man mielas..."

Ateina ruduo. Nikolina Gora ištuštėja. Tik Prokofjevo vasarnamyje intensyviai dirbama — kuriamas operos libretas.

Vieną lietingą spalio dieną atvyko „Večerniaja Moskva" korespondentas. Sergejus Sergejevičius jam diktuoja pranešimą apie savo kūrinius Spalio trisdešimtmečiui. Pasakoja, jog sumanęs naują operą apie „tarybinį žmogų, apie begalinį jo didvyriškumą".

— Kurti muziką aš jau pradėjau. Per metus operą žadu parašyti.

Ir visi žino — Prokofjevas parašys. Kompozitoriaus autoritetas kasmet vis didėja. Nikolina Gora vasarvietėje jis nesijaučia atitrūkęs nuo visuomeninio šalies gyvenimo ir meno. Teatrų scenose vaidinama „Romeo ir Džuljeta",

„Pelenė", „Sužieduotuvės vienuolyne", pirmoji „Karo ir taikos" dalis, repetuojama antroji. Dar aną sezoną Jakovas Zakas per vieną vakarą paskambino pirmuosius tris jo koncertus fortepijonui. Richteris irgi per vieną vakarą atliko Šeštąją, Septintąją ir Aštuntąją sonatas. Koncertų salėse nuskambėjo Sonata smuikui. Buvo atlikta Šeštoji simfonija; sezono repertuare paskelbta Penktoji.

Prokofjevas — Valstybinių premijų laureatas, jas yra gavęs už Septintąją ir Aštuntąją sonatas, už Penktąją simfoniją, už Sonatą smuikui ir fortepijonui, už muziką „Ivanui Rūsčiajam", už baletą „Pelenė".

Spalio trisdešimtmečio išvakarėse tarp kitų meno veikėjų Sergejui Sergejevičiui buvo suteiktas RTFSR liaudies artisto garbės vardas.

Ateina 1948 metai. Sudėtingas, kupinas prieštaravimų laikas.

Ir rašytojai, ir dailininkai, ir kompozitoriai drauge su liaudimi gyveno karo sukrėtimų, tragedijų atgarsiais ir pagaliau pergalės džiaugsmu. Neretai karo ir taikaus gyvenimo, kurį jau drumstė nerimas dėl naujos karo grėsmės, temos literatūros ir meno kūriniuose buvo reiškiamos pernelyg komplikuota forma. Tą patį buvo galima pasakyti ir apie muziką.

1948 metų sausio viduryje Komunistų Partijos Centro Komitetas sušaukė tarybinių muzikų pasitarimą. Kai kurie jo dalyviai, svarstydami kūrybos klausimus, ne be pagrindo reiškė nuomonę, jog muzikos menas kartais nutolsta nuo socialistinio realizmo principų ir linksta į formalizmą, būdingą daugeliui kapitalistinių šalių kompozitorių.

Kiek vėliau, vasario 10 dieną, dėl muzikos buvo priimtas nutarimas. Jame buvo nubrėžti tolesnio muzikos plėtojimo uždaviniai, remiantis socialistinio realizmo principais; buvo atkreiptas kompozitorių dėmesys, jog reikia stiprinti muzikos saitus su tarybinės liaudies gyvenimu, demokratinėmis klasikos ir liaudies kūrybos tradicijomis. Nutarime buvo pabrėžiamas pažangus klasikinio rusų muzikos palikimo vaidmuo. Kompozitoriai buvo raginami naudotis šiuo palikimu ir toliau jį plėtoti. Buvo

smerkiamos formalistinės tendencijos, pasitaikančios kai kurių kompozitorių kūryboje, kaip nesuderinamos su demokratine socialistinės kultūros dvasia. Buvo pažymėta, kad toks tariamas „novatoriškumas" tik silpnina meno saitus su liaudies gyvenimu ir daro jį prieinamą tik siauram estetų gurmanų ratui.

1948 metų nutarimas turėjo teigiamą poveikį — skatino tarybinės muzikos raidą liaudiškumo ir realizmo kryptimi. Tačiau dokumente nepagrįstai buvo kritikuojama kai kurių kompozitorių kūryba.

Praslinkus dešimčiai metų, 1958 metų gegužės 28 dieną, TSKP CK priims nutarimą ištaisyti klaidas, padarytas vertinant kūrinius 1948 metų dokumente. CK pažymės teigiamą to dokumento reikšmę, tačiau kartu bus pripažinta, kad „atskirų kompozitorių kūryba nutarime kartais buvo vertinama nepagrįstai ir neteisingai..." Talentingi kompozitoriai Šostakovičius, Prokofjevas, Chačaturianas, Šebalinas, Popovas, Miaskovskis ir kiti, „kurių atskiruose kūriniuose pasireiškė klaidingos tendencijos, nepagrįstai buvo apšaukti antiliaudinės formalistinės krypties atstovais".

Klaidingus 1948 metų vertinimus ilgainiui paneigė pats gyvenimas, dar prieš paskelbiant 1958 metų nutarimą. Tačiau griežtas formuluotes dar labiu paaštrino dogmatiškai mąstantys kritikai. Užkliuvo ir Sergejaus Prokofjevo kūryba, atskiri įvairių laikotarpių kūriniai. Prokofjevo muzika buvo paskelbta esanti „aemocionali".

Sergejus Sergejevičius po pasitarimo išvažiavo namo, į Nikolina Gorą. Beje, sausio pabaigoje apsilankė Sviatoslavo Richterio ir dainininkės Ninos Dorliak koncerte. Į programą buvo įtraukti Rimskis-Korsakovas ir Prokofjevas, jo ankstyvieji vokaliniai kūriniai. Jie turėjo didelį pasisekimą.

Kaip dirbti toliau? Nepailstantis paprastumo ieškotojas, žengiantis į koją su gyvenimu, Prokofjevas dažnai primindavo:

— Galima išradinėti, bet negalima išradinėjant nepaisyti gyvos minties.

Jis ir toliau išradinės. Ieškos paprastumo, o kelias į jį „užvis sudėtingiausias". Jis privalo apie tai tarti savo žodį. Maskvoje susirinkę jau kelios dienos diskutuoja muzikantai ir kompozitoriai. Sergejus Sergejevičius savo samprotavimus išdėsto laiške pasitarimo dalyviams.

Pastangos surasti „aiškesnę ir vidujai turiningesnę išraišką" padėjo jam sukurti „Romeo ir Džuljetą", „Aleksandrą Nevskį", „Sveikinimą", Penktąją simfoniją. Jis yra įsitikinęs, kad melodija — svarbiausia išraiškos priemonė. Bet rasti melodiją, suprantamą ir kartu naują, originalią — kompozitoriui užvis sunkiausia. „Galima nusiristi iki trivialumo arba imti kartotis",— rašo jis. Ir neatsisako savų ieškotojo pozicijų. Gina kompozitoriaus teisę ieškoti naujos melodinės išraiškos, net jeigu ji iš pirmo žvilgsnio nebūtų suprasta. Prokofjevas laiške pareiškia: „Kuriant reikia labai žiūrėti, kad melodija būtų paprasta, bet nepasidarytų pigi, saldi ar ką mėgdžiojanti."

Jis, Prokofjevas, prieš atonaliąją muziką. „Tai statinys ant smėlio,— rašo jis.— Tai aklavietė."

Jam priekaištaujama, kad jo operose vyrauja rečitatyvas. Taip, jam visada sunku žiūrėti į sceną, kai ilgos kantilenos sustabdo visą veiksmą. Jis negali taikstytis su tokia opera. Rečitatyvas pagyvina veiksmą, tik reikia sumaniai jį derinti su kantilena ir ariozo... „Aiškių melodijų ir kuo paprastesnės harmonijos",— štai ko jis siekia ir naujoje operoje „Apysaka apie tikrą žmogų".

O gyvenimas siunčia nelaimes. Vasaryje miršta Sergejus Eizenšteinas. Mėnesio pabaigoje Sergejaus Sergejevičiaus sūnūs praneša, kad areštuota motina. Lina Ivanovna Prokofjeva buvo išlaisvinta ir reabilituota tik šeštojo dešimtmečio viduryje, kai Sergejus Sergejevičius buvo jau miręs.

Per neramų savo kūrybinį gyvenimą Sergejus Sergejevičius išmoko tvardytis. Tik be darbo jis negalėjo būti. Nė vienos dienos.

— Reikia rašyti,— kartojo jis artimiesiems.— Man mieliau rašyti operas tarybinio gyvenimo temomis. Ir

net geriau klausytis neigiamų nuomonių, negu nerašyti ir negirdėti priekaištų!

„Apysakos apie tikrą žmogų" laukė Leningrado Kirovo operos ir baleto teatras. Visą vasarą Sergejus Sergejevičius orkestravo operą ir rugpjūčio 11 dieną partitūrą užbaigė. Repetuoti operą entuziastingai ėmėsi dirigentas Borisas Chaikinas.

Spektaklis buvo statomas sparčiai. Atrodė, kad po visų diskusijų nebūtum radęs nieko tinkamesnio šiam metui: parodyti scenoje operą, kurios herojus ne istorinis asmuo, ne klasikinio romano personažas, o lakūnas; jo prototipas gyvena tarp mūsų.

Operos librete ir Polevojaus apysakoje nėra įprastinės jausmų ir aistrų raidos. Kova vyksta pačioje žmogaus dvasioje. Netekęs abiejų kojų, invalidas lakūnas, įkvėptas nepagydomai sergančio komisaro žodžių, palaikomas jį supančių ligoninėje žmonių, pasiekia užsibrėžtą tikslą. Neįtikimomis valios pastangomis Aleksejus nugali sunkumus: virtuoziškai išmoksta naudotis protezais. Įveikia fizinį skausmą, abejones, nepasitikėjimą. Jam leidžiama pilotuoti lėktuvą — ir jis vėl dalyvauja oro mūšiuose.

Prokofjevas sukuria naujo tipo operą. Scenoje nėra nieko, kas išoriškai papuoštų spektaklį. Veiksmas vyksta čia apsnigtame miške — šliaužia sužeistasis, čia fronte, žeminėje, čia karo ligoninės palatoje bei sveikstančių sužeistųjų poilsio kambaryje, čia aerouosto vadavietėje. Dramą plėtoja ne tiek sceninis veiksmas, kiek sumaniai, išradingai derinami rečitatyvai ir kantilenos, duetai, tercetai, chorai. Svarbiausiais momentais kaip „veikiantysis asmuo" į pirmą vietą iškyla grynai prokofjeviškai skambantis orkestras.

Sukurta polemiškų svarstymų įkarštyje, opera „Apysaka apie tikrą žmogų" ir vėliau, pastatyta iš naujo, dar ne kartą sukels polemiką dėl tolesnio operos plėtojimo formų.

1948 metų rudenį Nikolina Gora vasarvietę pasiekė prieštaringi gandai iš Leningrado. Sklido šnekos, kad Ki-

rovo teatre su dideliu pakilimu vyksta „Apysakos apie tikrą žmogų" repeticijos. Mažasis teatras po rudenį įvykusios generalinės repeticijos tobulina „Karo ir taikos" antrąją dalį.

1948 metais opera „Apysaka apie tikrą žmogų" nebuvo baigta statyti. Gruodžio mėnesį teatre buvo surengta nesėkminga operos peržiūra. Ir artistai, ir muzikantai nervinosi. Pačiam Prokofjevui pasirodė, kad atliekama ne jo muzika... Jis išėjo iš teatro, nė nelaukęs spektaklio svarstymo. Opera buvo išbraukta iš repertuaro. Neįvyko ir „Karo ir taikos" antrosios dalies premjera Mažajame teatre.

Spektaklis buvo vis atidedamas ir atidedamas. Tikroji „Karo ir taikos" redakcija pirmą kartą buvo parodyta Čekoslovakijoje — 1948 metų liepos mėnesį operos premjera įvyko Prahos nacionaliniame teatre.

Ateis kiti laikai. Jau šeštajame dešimtmetyje opera bus vaidinama Leningrado, Maskvos, Kijevo, Novosibirsko teatruose. Išvys sceną ir Prokofjevo „Apysaka apie tikrą žmogų".

Sergejus Sergejevičius labai krimtosi, kad jo operų pastatymas vis atidedamas. Bet kantrybės, kantrybės!.. Kaip visada nugalėjo menininko atkaklumas ir aistra darbui. Leningrado viešbutyje po nesėkmingo „Apysakos apie tikrą žmogų" parodymo vėlų vakarą Sergejų Sergejevičių aplankė Kabalevskis. Ištįsusiu, sutrikusiu veidu, negrabiai mostaguodamas ilgomis rankomis, jis, matyt, norėjo paguosti Prokofjevą. Bet ar vertėjo skaudinti brangų svečią? Sergejus Sergejevičius nė iš tolo neparodė, kad be galo sukrėstas. Apie „Apysaką" — nė žodžio.

„Priešais jį gulėjo natos, o rankoje jis laikė pieštuką", — pasakojo apie šį susitikimą Kabalevskis.

— Dirstelkite į šitą temą, — lyg niekur nieko tarė jam Prokofjevas.

Ir ėmė niūniuoti puikią, matyt, ką tik sukurtą melodiją.

Tai buvo n a u j o baleto tema...

NAUJI SUMANYMAI

Žiemos tylą Nikolina Gora vasarvietėje sudrumstė dar viena skaudi žinia: 1949 metų sausio pabaigoje mirė Borisas Asafjevas. Pas jį, jau ligonį, į butą netoli Didžiojo teatro Sergejus Sergejevičius buvo užsukęs prieš metus, kai vyko smarkioji diskusija dėl muzikos. Asafjevas ramino: viskas susitvarkys... Mirė senas bičiulis Moroliovas.

Matyt, atėjo netekčių metas.

Ir tatai reikia ištverti.

Lieka muzika. Jai sutelkiamos visos jėgos, visi troškimai.

Dar pernai Prokofjevas buvo užtikęs „Malachito dėžutę" — P. Bažovo Uralo legendų rinkinį. Kilo sumanymas parašyti baletą pagal Bažovo pasaką. Lavrovskis iš Didžiojo teatro taip pat susižavėjo sumanymu ir kaip bendraautoris su Mira Aleksandrovna ėmė rašyti libretą, pavadintą „Sakmė apie akmeninę gėlę". Viena muzikine būsimojo baleto tema — Varinio kalno Valdovės tema — Sergejus Sergejevičius kaip tik ir nustebino Leningrade Kabalevskį, nes ji, rodos, visai netiko tą valandą.

Anksti pavasarį, kai miške už langų jau margavo nutirpusio sniego lopiniai, kovo 29 dieną, Prokofjevas užrašė — baleto klavyras baigtas.

Sergejui Sergejevičiui nedavė ramybės naujų kūrinių sumanymai. Jis kūrė sonatą violončelei ir fortepijonui. Netrukus ji buvo baigta.

Prokofjevo pavardė visą laiką figūravo teatrų afišose. Maskvoje ir Leningrade ėjo baletai „Romeo ir Džuljeta" ir „Pelenė". Didysis teatras 1949 metų birželyje surengė baleto „Sakmė apie akmeninę gėlę" muzikos perklausą. Muzika visiems patiko ir pasirodė verta pagyrimo, buvo lyginama su rusų klasika. Sergejus Sergejevičius dabar buvo raginamas greičiau orkestruoti baletą.

Hipertoninė liga neleido daug dirbti. Todėl partitūra buvo baigta ir atiduota teatrui tik 1950 metais. Melodingam rusiškos muzikos baletui, kuris vėliau įsitvirtino kone visų teatrų repertuaruose, ilgai teko laukti rampos šviesos.

Rusiškiausio Prokofjevo baleto siužetas, kaip ir kitados „Juokdarys", išaugo iš Uralo legendų.

Sergejų Sergejevičių patraukė Varinio kalno Valdovės, vylingos žemės lobių sergėtojos paveikslas, simbolizuojantis ir gamtos jėgas. Jos partija balete pasisekė, taip pat ir Danilos, auksarankio meistro, kurio polėkiai „meistriškumą lenkia ir žmogų žengti paskui traukia". Lyrinis Katerinos, Danilos sužadėtinės, paveikslas žavus ir tyras, būdingas ankstyvajam Prokofjevo lyrizmui.

Rusų lyrika, droviai, beveik „akvareliškai" skambėjusi jauno Prokofjevo kūriniuose, jau drąsiau pasirodžiusi kantatoje „Aleksandras Nevskis", „Pasveikinime", Penktojoje simfonijoje, triumfuodama išsiveržė į laisvę „Sakmėje apie akmeninę gėlę" ir paskutinįkart atnešė kompozitoriui didžio melodisto šlovę.

Kompozitorius užsidegęs orkestravo baleto muziką. Pavyzdžiui, scenoje, kur Varinio kalno valdovė gundo Danilą lobiais, Sergejus Sergejevičius norėjo, pasak Miros Aleksandrovnos, kad „tą momentą, kai Danila atsisakydamas taria: „Ne!", orkestre „pasigirstų tarytum kvatojimas, suskambėtų brangusis metalas" (vėliau tokie baleto atradimai buvo lyginami su Rimskio-Korsakovo „Sadko" paveikslais).

Režisierius paprašė Prokofjevą parašyti čigonų šokį mugės scenai. Čigonų jis buvo mažai girdėjęs, „čigoniškos" muzikos nemėgo. Tada į Nikolina Gora jam atgabeno pluoštą natų su visokiausios vertės čigonų šokiais. Įvyko toks juokingas epizodas.

„Prasidėjo improvizacija čigonų temomis",— pasakojo Lavrovskis.

Sergejus Sergejevičius pasibaisėjo. Pašoko iš vietos.

— Atleiskite,— pertraukė jis muzikantą,— aš uždarysiu langus.

Jis vis dėlto sukūrė „Čigonišką fantaziją". Ir ši grynai prokofjeviška muzika tiko ne tik baletui, ji gyvavo ir savarankiškai. Baleto kūrimą ne kartą pertraukė paūmėjusi hipertoninė liga. Būgštauta, kad priepuoliai gali baigtis blogai. Apie darbą nebuvo ko nė galvoti. Ligonį labiausiai ir slėgė tas negalėjimas dirbti. Jis troško bendrauti su žmo-

nėmis. Atvažiuodavo draugai — muzikai, seni bičiuliai šachmatininkai. Lankėsi sūnūs — Sviatoslavas, būsimasis architektas, ir Olegas, būsimasis menotyrininkas. Olego nutapytą natiurmortą Sergejus Sergejevičius per vieną savo gimimo dieną pasikabino darbo kambaryje.

Su gydytojais vyko amžini „mūšiai". Vos tik jie uždrausdavo dirbti lovoje, o dar blogiau — liepdavo iš ligonio atimti popierių ir pieštuką, Sergejus Sergejevičius apsiniaukdavo ir dar labiau imdavo nervintis. Ir namie, ir ligoninėse. Profesorė N. Popova, gydžiusi Prokofjevą, rašė, kaip atsigavęs po sunkios būklės, Sergejus Sergejevičius tuoj pat pareikalavo natų popieriaus:

— Tai jūs liepėte jį atimti?

— Taip, aš.

— Ir manot, kad gerai pasielgėt? Užsirašyti melodiją daug lengviau, negu išlaikyti ją atminty. Melodija skamba įkyriai, neduoda man ramybės, kol jos neužrašau.

Sergejus Sergejevičius susirasdavo skiautelę popieriaus, kartais kokią dėžutę nuo vaistų, greitomis brūkštelėdavo penklinę ir apmesdavo muzikinę temą.

1949 metais Prokofjevas sukūrė du valsus. Paskyrė didžiojo poeto šimto penkiasdešimties metų gimimo sukakčiai ir pavadino juos „puškiniškais".

Diriguojami Samosudo, jie suskambo per radiją.

1950 metų pavasarį liga susikomplikavo. Sergejus Sergejevičius buvo paguldytas į ligoninę, paskui gydėsi sanatorijoje „Barvicha" netoli Maskvos. Ir vasarnamyje po sanatorijos hipertoninės ligos priepuoliai nesiliovė. Teko laikytis griežto režimo. Galėjo vien klausytis radijo ir plokštelių. Miela pramoga buvo dar pasjansai: tarp jų „rachmaninoviškasis", kompozitoriaus jam parodytas dar Amerikoje, ir „čechoviškasis", kurio Prokofjevą buvo išmokiusi Olga Kniper-Čechova Tbilisyje.

Vasarą Sergejus Sergejevičius atsigavo. Jam buvo leista su pertraukomis kiek padirbėti. Bet sunkiai susirgo netoliese, Lamų vasarnamyje, gyvenęs Nikolajus Miaskovskis. Jis atkakliai gynėsi nuo ligos. Drauge su Sergejum Sergejevičium eidavo pasivaikščioti miško takeliais. Deja, vienas pasivaikščiojimas buvo paskutinis. Miaskovskis at-

gulė ir nebesikėlė iš lovos, ir rugpjūčio pradžioje Prokofjevas atsisveikino su sergančiu draugu — jis buvo išvežtas į Maskvą. Po kelių dienų Miaskovskis užgeso...

Keturiasdešimt ketveri bendravimo metai. Nei ilgas išsiskyrimas, nei skirtingi temperamentai, nei griežta abipusė kūrinių kritika — niekas netrikdė, nesilpnino didžios draugystės.

Pasitraukė iš gyvenimo brangus žmogus. Aplink Prokofjevas regi jaunus savo draugus — Sviatoslavą Richterį, Anatolijų Vedernikovą,— dabar kūrybiniai jo sumanymai beveik visada sulaukia jų paramos. Ir kai jie — kad ir nedažnai — atlieka jo muziką, Prokofjevas džiaugiasi. Bet dabar jis rašo kūrinius ne jiems, ne instrumentinius. Rašo kūrinius su „tekstu" — chorui ir orkestrui.

Pasaulyje neramu. „Šaltasis karas", kurstomas militaristinių Vakarų sluoksnių, griauna tvirtos taikos viltį. Plečiasi taikos šalininkų judėjimas. Įvairių šalių sostinėse ir Paryžiuje, toje pačioje „Pleyel" salėje, kurioje ne kartą koncertavo Prokofjevas, vyksta taikos gynėjų kongresai ir susirinkimai. Juose dalyvauja ir užsienio laikų jo draugai. Pikaso balandis tapo kovos už taiką simboliu.

Prošvaistėmis tarp ligos priepuolių dar iki 1950 metų sausio Sergejus Sergejevičius radijo užsakymu parašė simfoninę siuitą vaikams „Žiemos laužas" pagal poeto S. Maršako žodžius — muzikinę apysaką skaitovams, berniukų chorui ir simfoniniam orkestrui. Aštuonios jos dalys — tai pasakojimas apie pionierių kelionę per žiemos atostogas. Vaikystės paveikslai šioje siuitoje įkūnija viltį ir tikėjimą taikia žmonijos ateitimi.

Tuoj po siuitos pagal S. Maršako žodžius Prokofjevas rašo oratoriją „Taikos sargyboje". Ir šis kūrinys — atsiliepimas į raginimą įsijungti į judėjimą už taiką. Visu griežtumu oratorijoje smerkiami karo kurstytojai.

Jaunystėje sukūręs užkeikimą „Jų septynetas", pavaizdavęs nuožmius teutonus užkariautojus kantatoje „Aleksandras Nevskis", nupiešęs plėšikavimo ir smurto paveikslų operoje „Semionas Kotko" ir „Baladėje apie berniuką", atspindėjęs karo sukrėtimus Šeštosios simfonijos pirmojoje

dalyje, kompozitorius, atrodytų, turėjo grįžti prie piktos, triuškinančios neapykantos motyvų.

Ar neatrodo, kad po Hirosimos tragedijos, didėjant atominio sunaikinimo grėsmei, jo chaldėjų užkeikimo partitūra yra kaip niekad aktuali? Ir šio užkeikimo žodžiai:

Piktos vėtros! Piktos audros!
Liepsnojantis dykumų viesulo stulpas!
Tai — skausmo diena! Tai — keršto diena!
Tai — siaubingo maro šaukliai!

„Siautulingai", — kadaise užrašė nuorodą atlikėjams dvidešimt šešerių metų Prokofjevas ties kūrinio finalo eilutėmis...

Ne, ne šiuo keliu dabar eina, kurdamas naują oratoriją. Prokofjevas dabar naudojasi vaizduojamosios muzikos jėga. Ir plastiškai perteikia regimus paveikslus.

Pirmieji keturi epizodai — pasakojimas apie karo metų išmėginimus, apie pergalę, apie kuriamojo darbo pradžią, apie taikaus gyvenimo daigus.

Trys centriniai epizodai pasakoja apie vaikystę. Oratorijos pabaigoje plėtojama viso pasaulio darbo žmonių draugystės tema: „Visas pasaulis pakilo į karą prieš karą",— skamba finalo žodžiai. Ši dalis galbūt silpnesnė už kitas. Tais metais mėgstamos pompastiškos ir įkyrios retorikos neišvengė ir kompozitorių kūryba. Tačiau klausytojų atmintyje išlieka taurios ir jaudinančios lyrikos epizodai: berniukų choras, alto solo ir puiki „Lopšinė", dainuojama solistės — mecosoprano. Visada kompozitorių žavėjusi vaikystės tema „Lopšinėje" susilieja su amžino motinos nerimo tema, Rafaelio madonos nerimo dėl sūnaus likimo, įkūnijančio visos žmonijos likimą.

...Vėlų 1950 metų rudenį Prokofjevai persikėlė iš Nikolina Gora vasarvietės į miestą. Žiemas nutarė leisti Maskvoje. Sergejus Sergejevičius apsigyveno ne savo bute, kuris buvo toli nuo centro Možaisko plente, o Kamerherių skersgatvyje prie Dailės teatro, namo Nr. 6 trečiame aukšte, Miros Mendelson bute.

Gruodžio viduryje vyko tarybinės muzikos festivalis. Sąjungų rūmų Kolonų salėje Samosudo diriguojama buvo atlikta siuita „Žiemos laužas" (per radiją ji nuskambėjo dar pavasarį) ir oratorija „Taikos sargyboje". 1951 metų kovo mėnesį už siuitą ir oratoriją Prokofjevui buvo paskirta Valstybinė premija.

O instrumentiniai jo kūriniai buvo atliekami tik kameriniuose koncertuose. Tik vieną kartą, 1950 metų kovo mėnesį, konservatorijos Mažojoje salėje buvo atlikta Sonata violončelei ir fortepijonui.

Artėjo Sergejaus Sergejevičiaus šešiasdešimtmetis. Penkiasdešimtmečio jubiliejus karo išvakarėse sutapo su brangaus bičiulio Miaskovskio šešiasdešimtmečiu, bet septyniasdešimties metų jam nebuvo lemta sulaukti.

Kompozitorių sąjungoje buvo surengtas vakaras Prokofjevui pagerbti. Liga neleido Sergejui Sergejevičiui jame dalyvauti. Bičiuliai suorganizavo abipusį radijo ryšį tarp koncertų salės ir buto.

Sėdėdamas giliame fotelyje, Sergejus Sergejevičius klausėsi pranešimo apie savo kūrybą, sveikinimų ir J. Šaporino atsiminimų apie konservatorijos laikus.

Žodis buvo suteiktas jubiliatui. Susirinkusieji išgirdo trumpą Sergejaus Sergejevičiaus padėkos kalbą.

Pabaigoje — nedidelis koncertas. Sviatoslavas Richteris paskambino jam dedikuotą Devintąją sonatą.

Prokofjevas toli, bet jis klausosi jaunojo bičiulio pianisto, kuris po kokios dešimties metų muzikos pasaulyje bus vadinamas šimtmečio pianistu.

HIMNAS GYVENIMUI

Devintoji sonata iš pradžių daug ką nustebino. Be kadaise taip mėgstamų drastiškų efektų, veržlaus ritmo, svaiginamų šuolių, Devintoji sonata buvo ne šventiška koncertinė, o lyriška filosofinė, tarpais — kamerinė, net intymi.

Pradėjęs septintąją dešimtį, Prokofjevas savo kūryboje galutinai pasuko prie to vienintelio trokštamo paprastumo, kuris jungė ir vaikiškai atvirą, ir menininko išminties

sukilnintą pasaulio suvokimą. Nei baletai, nei operos, nei oratorijos, nei kantatos nenumaldė nuolatinio jo veržimosi kurti neprograminę instrumentinę ir simfoninę muziką. Ir Devintoji sonata tik iš dalies numalšino šį saviraiškos troškulį.

Liga dažnai neleisdavo Sergejui Sergejevičiui keltis iš lovos. Tačiau ir žiemą gyvenant Maskvoje, ir vasarą Nikolina Gora vasarnamyje, kiekviena valanda buvo kupina intensyvaus dvasinio gyvenimo. „Būdamas šalia jo,— pasakoja Mira Aleksandrovna,— negalėjai nieko neveikti, jis nepakentė dykinėjimo, šalia jo ypač skaudžiai jausdavai, kaip bėga laikas." Jei kurią dieną Sergejus Sergejevičius nieko nesukurdavo, sakydavo, kad ji „tuščia, neteikianti pasitenkinimo". Vakare jau neimdavo natų į rankas. Antraip ilgai negalėdavo užmigti.

— Reikia pailsėti, kad rytoj galėčiau dirbti,— sakydavo jis.

Stiprėjo draugystė su jaunaisiais muzikais. Richteris, Vedernikovas laiko kompozitorių ne tik maištininku ir naujovių ieškotoju, kokį jį vaizdavosi vyresniosios kartos atlikėjai. Prokofjevo kūryboje jie mato daug klasikos elementų. Remiasi jo muzika, kaip nusistovėjusiais principais. Viskam ateina savo laikas...

1951 metų gale buvo užbaigtas Koncertas violončelei. Gruodžio mėnesį Richteris Maskvos konservatorijos Mažojoje salėje paskambino Devintąją sonatą.

Jaunieji kompozitoriaus draugai nutarė sugroti ir Koncertą violončelei. Jo nesiėmė kiti muzikantai. Bet nėra to blogo, kas neišeitų į gera: Richteris susižeidė ranką, koncertuoti kol kas nebegali,— tad kodėl nepamėginus diriguoti?

Koncertas buvo numatytas 1952 metų vasario 18 dieną. Šiaip taip jie ištaikė laiko tik trims repeticijoms. Daug buvo jaudinimosi, bet entuziazmo — dar daugiau.

Sergejus Sergejevičius sėdėjo salėje. Publika triukšmingai sveikino solistą ir dirigentą. Buvo akivaizdu, kaip jaudinasi Richteris. Žengė nesklandžiai, už kažko užkliuvo, bet aplodismentai jį padrąsino.

„Nuo didelės įtampos po koncerto buvome visai išsekę,— rašė Richteris apie tą vakarą.— Mes patys netikėjome, kad sugrojome, ir tiek praradome nuovoką, kad neiškvietėme Prokofjevo į sceną. Jis spaudė mums rankas iš apačios, iš salės."

Sergejus Sergejevičius per tuos metus Koncertą violončelei dar sykį perkomponavo. Pagal mastą ir dramaturgiją jis taip priartėjo prie simfonijos formos, kad teko pavadinti kiek neįprastai: „Simfonija koncertas violončelei ir orkestrui."

Kūrinys išgarsės mūsų ir daugelio pasaulio šalių koncertų salėse, bet jau kompozitoriui mirus. Muzikologai, kritikai, žurnalistai susižavėję rašys apie šį muzikos literatūroje unikalų kūrinį. Klausytojai išgirs, kaip nuostabiai harmoningai čia derinasi „senasis" ir „naujasis" Prokofjevas. Klausydamiesi jie prisimins Musorgskį, žavius Glinkos ir Šumano paveikslus. Išgirs rusiškų melodijų, o finale — baltarusių liaudies dainos motyvą. Pabaigoje ras kai ką gimininga Čaikovskio, Borodino, Glazunovo kūrinių finalams. Tokių sugretinimų gal bus net per daug... Be abejo, „Simfonija koncertas" taps vienu iš violončelistų mėgstamų kūrinių.

Po pirmo kūrinio atlikimo 1952 metų vasarį spaudos eilutėse apie Jaunimo orkestro koncertą pagyrimų nebuvo, tačiau atlikėjai suprato, jog šis vakaras — pergalė. Meistro ir jo menui atsidavusių muzikantų pergalė.

Praslinkus trims savaitėms po šio vakaro, Prokofjevas tvirta savo rašysena paskutiniame rankraščio lape pažymėjo datą, kada baigė naujos, Septintosios simfonijos klavyrą. Ją parašyti paskatino radijo transliacijų vaikams redakcija. Čia buvo mėgstamos „vaikiškos" temos Prokofjevo kūryboje. Redakcija gaudavo šiltų atsiliepimų apie eteryje skambėjusius jo kūrinius.

Dar prieš pusmetį Sergejus Sergejevičius buvo sutikęs parašyti „simfoniją vaikams". Lengvą ir skaidrią. Melodingą ir džiugią.

Penktoji ir Šeštoji simfonijos buvo parašytos tragiškų karo įvykių akivaizdoje. Kantatoje ir oratorijoje suskambo taikos gynimo temos. Taiką reikia ginti. Tai priminė ir

keistas nutikimas, kai Prokofjevo Penktoji simfonija buvo atliekama Amerikoje.

Agentūra „Associated Press" pranešė, kad Jutos valstijos Solt Leik Sičio mieste turėjo įvykti koncertas, kurio programoje buvo įrašyta rusų kompozitoriaus Penktoji simfonija. Prieš koncertą orkestro dirigentui kažkas paskambino telefonu ir pareiškė, kad jeigu orkestras tą simfoniją sugrosiąs, tai jis, dirigentas, „būsiąs sumuštas arba nudėtas".

Štai kokie niūrūs „šaltojo karo" atgarsiai. Maskvos žurnalas „Novosti", ėjęs ir anglų kalba, paprašė Sergejų Sergejevičių pakomentuoti iš JAV gautą žinią. Prokofjevas parašė straipsnį. Jis puikiai žinąs, kad tarybinių kompozitorių muziką, o kartu ir jo kūrinius, atlieka geriausi Amerikos orkestrai ir dirigentai. Jis išvardijo straipsnyje Amerikoje grojamus savo kūrinius ir nusakė bendrus jų bruožus: „Juos jungia viena idėja — jie sukurti žmogui ir apie žmogų. Aš įsitikinęs, kad kaip tik tuo jie ir palenkė klausytojų širdis daugelyje pasaulio šalių, tarp jų ir Jungtinėse Valstijose."

Sergejus Sergejevičius straipsnyje papasakojo apie savo sumanymus, pareiškė savo nuomonę apie menininko pašaukimą mūsų laikais.

„Aš esu įsitikinęs, kad kompozitorius, kaip ir poetas, skulptorius, tapytojas, turi tarnauti žmogui ir liaudžiai. Jis turi gražinti žmogaus gyvenimą ir jį ginti. Savo menu jis pirmiausia privalo būti pilietis, apdainuoti gyvenimą ir vesti žmogų į šviesią ateitį."

„Galbūt kai kas man prikiš, kad kartoju visiems žinomas tiesas,— rašė Prokofjevas,— bet mano samprotavimai šiek tiek siejasi su tuo, kas atsitiko Solt Leik Sityje."

„Mūsų muzika,— rašė Sergejus Sergejevičius straipsnio pabaigoje,— stengiasi įkvėpti žmogui ramybę ir pasitikėjimą savo jėgomis, savo ateitimi. Todėl jos taip nekenčia tie, kurie kėsinasi sunaikinti tą ateitį, sutrikdyti žmonijos ramybę naujo kruvino karo gaisrais."

Penktąją simfoniją amerikietis dirigentas Solt Leik Sityje vis dėlto atliko. Tačiau incidentas, kaip matote, davė

Prokofjevui dingstį išdėstyti savo nuomonę apie „nepajudinamą meno kodeksą".

Gražinti žmogaus gyvenimą ir jį ginti! Septintoji simfonija šlovina gyvenimo grožį. Ji, ko gero, yra vienintelė lyrinė simfonija Prokofjevo kūryboje be ryškaus muzikinių temų konflikto, be didelių dramatinių kontrastų. Nusimanantis klausytojas gal ir pastebi aidint maištavimo atgarsius viename pirmos dalies epizode. Ir pačiame simfonijos finale kompozitorius netikėtai parašo keletą sielvartingų frazių.

Kupina gyvenimo meilės ir džiaugsmo, paskutinė Prokofjevo simfonija skaidrumu priartėja prie pirmosios, „Klasikinės".

Įkvėpta nerimo dėl taikos, Septintoji simfonija atrodo lyg nesudrumsčiamo grožio oazė, staiga atsiradusi tarp širdgėlos ir baimės dėl ateities, dėl žmonijos likimo, dėl artimųjų gyvybės.

Tai jau nebuvo edelveisiška Prokofjevo jaunystės lyrika. Suskambo nauja programa — himnas Grožiui ir Džiaugsmui, pranokstantiems tamsos, smurto ir baimės jėgas. Ir šitą himną sukūrė šešiasdešimtmetis sergantis menininkas.

„Didžiojo menininko gyvenimas tomis dienomis jau baigė degti",— rašė vėliau straipsnyje apie Septintąją, apie „šviesos ir gyvenimo džiaugsmo simfoniją" Dmitrijus Šostakovičius.

Simfoniją pradeda nuoširdi, jaudinanti, melodinga rusiška tema. Trikdoma styginių bėgsmo, ji palengva žengia pirmyn — kur laukia dar žavesnė tema. Jauti, jog tuoj prisiliesi prie grožio — gal gamtos, gal žmogaus dvasinio pasaulio. Su šia tema skiriesi susijaudinęs ir džiaugiesi, kai ji vėl suskamba simfonijos finale. Dainingas melodijas pakeičia lengvi motyvai, kažkur aidi kurantai.

Antra dalis — valdingai visus pagaunantis valsas. Atmintyje iškyla Džuljetos kančia, Pelenės liūdesys ir džiaugsmas. Klausantis „Didžiojo valso" galbūt šmėkštelia Natašos Rostovos paveikslas. Valse skamba pati jaunystė: susimąstymas, šypsena, polėkis, švelnumas, užsimiršimas ir beprotiškas siautulys.

Dainingas *Andante* — trečioji dalis — tarsi grąžina į apmąstymus. Bet juos pakeičia juokingos vaikiškos dainelės motyvai, vėl girdėti kažkokia fantastinė eisena. Paskui iškyla rami, lyrinė mintis.

Finalas — pašėlęs, džiugus, su smagiai kartojamais linksmais šūksniais. Čia „žydi jaunystė", čia šventė, jaunų širdžių linksmybė. Ir į šią šventę įsilieja pirmosios dalies tema. Žmogiška jos melodija finale skamba it pergalingas himnas. Tik elegiška pabaiga vėl primena proto ir širdies nerimą.

...Sergejus Sergejevičius skubėjo užbaigti simfoniją. Perrašyti galutinį partitūros variantą padeda entuziastingas Prokofjevo muzikos gerbėjas Anatolijus Vedernikovas. Be to, pianistas pritaiko simfoniją fortepijonui keturiom rankom — jis ir pats pasiryžęs ją skambinti.

Kompozitorių sąjungoje įvyko naujo kūrinio perklausa.

Dėl ligos Sergejus Sergejevičius negalėjo atvykti. Simfonija puikiai skambėjo, atliekama Vedernikovo.

Sergejaus Sergejevičiaus bičiuliai nuoširdžiai džiaugėsi jo sėkme. Rytojaus dieną į Nikolina Gora vasarnamį nuskubėjo D. Kabalevskis ir muzikinio žurnalo redaktorius G. Chubovas.

Prokofjevas gulėjo miegamajame ant sofos. Čia pat bolavo natų popierius ir buvo padėtas storas automatinis plunksnakotis. Už langų su atitrauktomis užuolaidomis styrojo rudens apnuoginti krūmai su retais, išblukusiais ir drėgnais lapais.

Apsidžiaugęs svečiais, Sergejus Sergejevičius nekantriai ėmė teirautis apie vakarykštį koncertą. Šie jam viską smulkiai papasakojo. Naujasis kūrinys buvęs gerai sutiktas. Prokofjevas įdėmiai žvelgė svečiams į veidus. Gal kartais perdeda?

Jis nerimavo. Kiek palaukęs, truputį kilstelėjo nuo pagalvių ir paklausė:

— O gal per daug paprasta muzika?

Kabalevskio nuomone, „šiuose žodžiuose pasigirdo ne abejonė, ar teisingai ieškota naujo meninio paprastumo, kuriuo pasižymi Septintoji simfonija, o karštas troškimas įsitikinti, ar kūrybiniai jo ieškojimai suprasti ir įvertinti".

Prokofjevą pasiekdavo ir balsai užsienio muzikos kritikų, dabartinių „avangardistų", dodekafonijos šalininkų, visai atsižadėjusių tonaliosios muzikos. Jie „pripažino" Prokofjevo novatoriškumą tiktai kūriniuose, parašytuose jaunystės metais ir iki ketvirtojo dešimtmečio pradžios. Vėlesni Prokofjevo ieškojimai, jų nuomone, esą tik buvusio „avangardisto" nuolaida komunistinei ideologijai, ištisų dviejų dešimtmečių kūryba jiems atrodė netekusi „šiuolaikiškumo" požymių. Jie mielai būtų priskyrę Prokofjevą prie praeities klasikų, kad tik būtų įstengę nuvertinti jo muzikos aktualumą ir humaniškumą, paneigti nelengvus „naujo paprastumo" ieškojimus.

Kaip dogmatikai mėgsta narstyti menininkų gyvenimą! Taip, kūrybos kelias ne visada būna lygus. Būna pakilimų, būna ir nuokalnių. Bet kodėl būtinai reikia priešpriešinti vieną kūrybos laikotarpį su kitu, ieškoti tos vienintelės dominuojančios viršūnės, į kurią menininkas einąs ar ėjęs progresuodamas arba nuo kurios tolstąs regresuodamas?.. Save vadinantys „avangardistais" kai kurie užsienio kritikai tikino, jog Prokofjevas nutolęs nuo savo kūrybos viršūnės. Yra mėgėjų švaistytis kitokios rūšies dogmatiškais teiginiais — tie, suprimityvinę realizmo supratimą muzikoje, nori užbraukti visą kūrybinį Prokofjevo kelią praeityje kaip formalistinių paklydimų kelią. Ir Septintojoje simfonijoje šie žmonės, nesupratę tikro jo ieškojimų paprastumo, ko gero, ims atlaidžiai žvalgytis „paprastumo" pagal savo supratimą ir dar — neduok dieve! — už tai girti.

Ar bus išgirstas jo „naujas paprastumas" Septintojoje?

Buvo išgirstas. Septintąją imta groti, ir dažnai.

Bet ji sukėlė ginčų. Vieni abejojo: ar naujasis kūrinys išreiškia mūsų dienų idėjas, ar jis neturi laiko ribų? Kiti klausė: ar čia simfonija? Juk kūrinyje nėra muzikinių temų susidūrimo, jis „bekonfliktis". Nors pavadintas simfonija, jis panašesnis į lyrinių epizodų rinkinį, lyg į eilėraščių ciklą. Tačiau, be jokių abejonių, Septintoji visus sužavėjo melodijų gausumu.

Pirmą kartą viešai simfonija buvo atlikta 1952 metų spalio 11 dieną Sąjungų rūmų Kolonų salėje. Sąjunginio radijo orkestrui dirigavo S. Samosudas. Koncertas buvo

transliuojamas. Dailininkas Grabaris, senas Prokofjevo muzikos gerbėjas, rašė, jog salė drebėjusi nuo entuziastingų aplodismentų. Autorius buvo kviečiamas į sceną. Tą vakarą Sergejus Sergejevičius paskutinį sykį klausėsi savo kūrinio koncertų salėje.

Praėjus ketveriems su puse metų po Septintosios atlikimo, už ją, už šį himną gyvenimui, didžiajam muzikos kūrėjui Prokofjevui pirmam iš kompozitorių bus suteikta Lenino premija — po mirties.

PASKUTINĖS DIENOS

Gydytojai dar labiau sugriežtino dienos režimą, leido dirbti tik po vieną valandą. Bet Sergejus Sergejevičius visada turi užrašų knygutę, ir laikas, kai brūkšteli kokią muzikinę temą, jo nuomone, neįeina į tą „normuotą" valandą.

Prokofjevas susirašinėja su jaunystės draugais. Dar vasarą jį aplankė Golubovskaja, „Nadia iš Liapunovo klasės", buvusi konkurentė išleidžiamajame konservatorijos konkurse. Jis susirašinėja su Alpers, „Veročka iš bendrojo lavinimo klasių". Po Septintosios simfonijos premjeros jis skuba pranešti trečiai leningradietei, Eleonorai Damskajai-Tontegodei: „Maskviečiai mano simfoniją sutiko labai maloniai."

Ateinantys metai žadėjo Sergejui Sergejevičiui būti įdomūs. Muzikiniam žurnalui jis padiktavo nedidelį straipsnį.

Džiugina laukiamas susitikimas su Didžiojo teatro kolektyvu, kuris — pagaliau! — ėmėsi statyti „Akmeninę gėlę", ir su Stanislavskio teatru, kuris pažadėjo parodyti „Karą ir taiką". Prokofjevas toliau tobulina operos partitūrą.

Vasaryje Sergejų Sergejevičių paguldė į lovą gripas. Darbas vėl nutrūksta. Jėgų užtenka tik trumpiems laiškams. Vasario 11 dieną jis siunčia žinutę Eleonorai Damskajai. Rašysena nelygi, laiškas baigiasi dar iš vaikystės įsimintais žodžiais: „O, kaip greit lekia laikas! S. Prkfv." Parašo raidės nebe tokios lanksčios, jos susigrūdusios, tarsi remtų viena kitą...

Liga nusilpnino organizmą, tačiau pasiduoti jis neketina. Mirą Aleksandrovną prašo išimti iš stalčiaus sąsiuvinį —

pernai numeris po numerio jis čia surašė visus savo opusus, pradėdamas pirmąja sonata, datuota 1907 metais. Sergejus Sergejevičius diktuoja jai dar septynis sumanytus kūrinius, kurie neduoda jam ramybės. Mira Aleksandrovna mėgina perkalbėti, kad viską surašytų vėliau, kai darbas jau eis į pabaigą. Sergejus Sergejevičius suvokia, kad šių sumanymų jam nėra lemta įvykdyti. Ir nediktuotų, jei būtų tikras, kad darbą įveiks. Bet nė žodžio apie tai... Jis atkakliai pakartoja savo prašymą.

Sergejus Sergejevičius padiktavo:

Op. 132 — Koncertino violončelei ir orkestrui, trijų dalių;

Op. 133 — Koncertas Nr. 6 dviem fortepijonams ir styginių orkestrui, trijų dalių;

Op. 134 — Sonata violončelei solo, keturių dalių;

Op. 135 — Penktoji sonata fortepijonui, nauja redakcija, trijų dalių...

Sergejus Sergejevičius prašo dar įrašyti naują Antrosios simfonijos redakciją ir dvi sonatas fortepijonui, Dešimtąją ir Vienuoliktąją.

Kokia nepalenkiama valia! Koks atkaklumas!

Iš septynių sumanytų kūrinių tada buvo baigta tik nauja Penktosios sonatos redakcija. (Po metų Anatolijus Vedernikovas gastroliuodamas atsidurs Alma Atoje ir per kompozitoriaus mirties metines ten, Kazachstane, paskambins perkurtą sonatą...)

Sergejus Sergejevičius jau buvo besiimas Koncerto dviem fortepijonams Bacho dvasia (nusprendė jį dedikuoti Richteriui ir Vedernikovui).

Atėjo kovo 5-osios rytas. Sergejus Sergejevičius įveikė gripą ir jautėsi žvalus. Papusryčiavęs sėdo taisyti Katerinos ir Danilos dueto „Akmeninės gėlės" partitūroje. Eidamas į Didįjį teatrą, trumpam užsuko pastatymo vadovas Lavrovskis. Jis rado Prokofjevą dirbantį: Sergejus Sergejevičius pažadėjo iki vakaro perdirbti duetą. Lavrovskis vakare paskyrė šio epizodo repeticiją.

Darbui skirta laiko norma be galo maža, tačiau žadėtąjį partitūros gabalėlį pavyksta užbaigti. Sergejus Sergejevičius ruošiasi pasivažinėti automobiliu, vairuotojas jau lau-

kia. Mira Aleksandrovna telefonu tariasi su gydytoju dėl kažkokios procedūros. Gydytojas gyvena kaimynystėje, kažkur skuba, ir Sergejus Sergejevičius pasisiūlo jį pavėžėti. Jis išeina iš namų ir drauge su gydytoju važiuoja Maskvos gatvėmis. Atsisveikindamas linksmai patikina:

— Aš kaip ir anksčiau būsiu klusnus berniukas. Laikysiuos režimo.

Grįždamas namo, Sergejus Sergejevičius šiek tiek pasivaikščiojo skvere prie Mažojo Akmeninio tilto.

Papietavęs pailsėjo ir išėjo iš kabineto pas Mirą Aleksandrovną. Pasak jos, ji buvo atsivertusi vieną iš numatytų skaityti knygų. Tai buvo atsiminimai apie Gogolį. Balsu perskaitė keletą puslapių. Pasigirdo skambutis — užėjo pasiimti pataisytos partitūros teatro koncertmeisteris. Sergejus Sergejevičius kabinete aptarė su juo pataisas. Atsisveikino prieškambaryje ir nuėjo į valgomąjį. Ten gulėjo atverstas aplankas su straipsnių ir atsiliepimų apie Sergejaus Sergejevičiaus kūrinius iškarpomis — pluoštas dokumentų, sutvarkytų atiduoti į Valstybinį literatūros ir meno archyvą.

Sergejus Sergejevičius atsisėdo į seną, jo mėgstamą gilų fotelį. Mira Aleksandrovna ką tik perskaitė dar prieš karą parašytą jo straipsnelį apie S. Tanejevą. Jis paprašė perskaityti jam tą straipsnelį dar kartą. Klausėsi atidžiai, nusiėmęs akinius, užmerkęs akis.

„...Būdamas vienuolikos metų, parodžiau jam simfoniją, sukurtą vadovaujant Glierui. Tanejevas apskritai pagyrė, bet tuoj pat pasakė, kad pernelyg paprasta harmonija... Tai mane įžeidė..." — skaitė Mira Aleksandrovna.

Įsimintinas pasakymas: nuo jo ir prasidėjo maištas prieš „paprastumą"...

Sergejus Sergejevičius išklausė straipsnelį iki galo. Užsidėjo akinius ir šyptelėjo:

— Gražu.

Vakare, apie aštuntą valandą, Sergejui Sergejevičiui ėmė labai skaudėti ir svaigti galva. Pasidarė bloga. Ligos priepuolis smarkėjo. Ėmė krėsti šaltis. Bet sąmonės neprarado.

Skubiai buvo iškviestas gydytojas.

Išgelbėti jau niekas nebegalėjo.

Mirė dėl kraujo išsiliejimo į smegenis apie devintą valandą vakaro.

Atvažiavo sūnūs, Sviatoslavas su žmona ir Olegas, Miaskovskio sesuo Valentina Jakovlevna, Lamo artimieji, Nina Dorliak. Atskubėjo kompozitoriai, bičiuliai muzikantai.

Paskambino Lavrovskis. Jis skubėjo pranešti, kad pataisytoji baleto scena suskambėjo puikiai. Ir išgirdo prislėgtą Miros Aleksandrovnos balsą.

Rytą Prokofjevas buvo surengtas į paskutinę kelionę. Pašarvoti kūną nutarta Centriniuose kompozitorių namuose.

Kovo 7 dieną vyko atsisveikinimas su Sergejum Sergejevičium. Salėje buvo daug jaunų muzikantų.

Prie karsto su albumu rankose susikūprinęs sėdėjo Igoris Grabaris. Jis bandė pieštuku užfiksuoti mirusio bičiulio bruožus. Trukdė ašaros. Dailininkas seniokiškai sukūkčiojo ir užvertė albumą.

Prasidėjo gedulo mitingas. Susijaudinęs atsisveikinimo žodžius tarė Kabalevskis, Šostakovičius, Šaporinas, Lavrovskis. Kalbas sakė Kompozitorių sąjungos atstovai, draugai iš bendro darbo kine.

Skambėjo Bachas. Jį fortepijonu grojo Feinbergas, vienas iš pirmųjų atlikėjų, skambinusių jauno Prokofjevo kūrinius.

Ir vėl atsisveikinimo žodžiai.

Davidas Oistrachas atsinešė smuiką. Bet Prokofjevas, tas džiaugsmo menininkas, nebuvo smuikui parašęs liūdnų kūrinių. Tik vienas Oistrachas žinojo, ką pagroti. Jis prisiminė tą dieną, kai repetavo kompozitoriaus jam dedikuotą Sonatą smuikui — kūrinį, kupiną meilės gyvenimui. Tada Sergejus Sergejevičius klausėsi klausėsi ir tik dėl vieno pirmos dalies epizodo, kur pasigirsta neramūs smuiko pasažai, metė repliką: „Tai turi skambėti lyg vėjas kapinėse..." Oistrachas sugrojo prie karsto pirmąją ir trečiąją sonatos dalis.

Aidint šviesaus liūdesio smuiko muzikai, artimieji ir bičiuliai atsisveikino su Sergejum Prokofjevu.

Diena buvo niūri, pilka.

Kelias į Novodevičės kapines vedė žiedinėmis gatvėmis.

Trumpi buvo paskutiniai žodžiai prie kapo duobės. Kapinėse ūžavo vėjas, krito šlapio sniego dribsniai.

Kapo kauburėlis iškilo netoli Miaskovskio antkapio. Pas jį, pas ištikimą vyresnįjį draugą, amžinai nukeliavo Soncovkos berniukas.

Oras prašviesės. Kovo sniegas užpustys kapą, ir nutvieks jį pavasario saulė. Prie šviesaus kapo nulenks galvas kompozitoriaus draugai, jo muzikos atlikėjai. Atsitiko taip, kad Richterio, Gilelso, Vedernikovo per Sergejaus Sergejevičiaus laidotuves Maskvoje nebuvo. Kapą aplankys Prokofjevo muzikos mylėtojai iš užsienio — viešnagėn atvažiavę prancūzų kompozitoriai. Jie padės vainikus Leningrade — ant Musorgskio, Maskvoje — ant Prokofjevo kapo.

Šeštojo dešimtmečio vidury šalies koncertų salėse ir muzikiniame gyvenime įsitvirtino kone visi Prokofjevo kūriniai.

Suskambėjo retai atliekamos Šeštoji, Penktoji, Ketvirtoji, Trečioji ir Antroji simfonijos, instrumentiniai kūriniai, tarp jų — ankstyvosios ir vėlesnės sonatos fortepijonui. Teatrai vėl pastatė jo operas ir baletus.

Ir užsienyje daugelio Prokofjevo kūrinių partitūros buvo perskaitytos naujai. Prancūzijoje pirmą kartą koncertiniu būdu nuskambėjo „Ugninis angelas". Šią operą vėliau parodė italų teatras. La Skalos teatre buvo suvaidinta „Meilė trims apelsinams", baletai „Romeo ir Džuljeta" bei „Pelenė". Florencijoje, be „Pelenės" ir „Romeo ir Džuljetos", buvo pastatytas baletas „Juokdarys", opera „Karas ir taika".

Tradicinė muzikos šventė „Prahos pavasaris" 1963 metais pradžiugino beveik visų rusų kompozitoriaus operų ir baletų pastatymu. Po dvejų metų „Ugninis angelas" išvydo sceną Vokietijos Demokratinėje Respublikoje, Berlyne. Ten pasirodė ir baletas „Sūnus palaidūnas". Naujų pastatymų būna kone kasmet.

Vis naujaip vertinamas ir kūrybinis jo palikimas. Bet ar tinka žodis „palikimas", kalbant apie Prokofjevo kūrybą? Jo muzika įkvėpta nūdienos, nepaliauja pati turtėjusi dabarties atgarsiais ir turtinusi klausytojus naujais jausmų ir minčių atspalviais. Jos stichija širdis ir protus užvaldo „su tokia įsitikinimo jėga, kad žmonės negali be jos apsieiti, jaučia joje esant sveikų ir gaivinančių impulsų", — šiuos žodžius apie Sergejaus Prokofjevo muziką kitados pasakė Igoris Glebovas — Asafjevas. Jie parodo, kokia gyvybinga didžiojo kompozitoriaus muzika ir mūsų laikais.

Prokofjevas visada ieškojo muzikoje naujo ir darė atradimus, bet niekad dėl eksperimento neatsisakė gyvos minties, niekad nesijautė atsidūręs modernizmo nelaisvėje. Jis iš pat jaunystės nepakentė mėgdžiojimo, nemėgo pasipūtusio akademizmo, smerkė muzikinių tradicijų iškraipymą, suprimityvinant populiarumo supratimą. Jis visada buvo nepavargstantis naujo ieškotojas.

Laikas nepermaldaujamas: atkakliausiems novatoriams jis randa vietos klasikų gretose. Dar būdamas keturiasdešimt dvejų metų, Prokofjevas buvo išrinktas Italijos šv. Cecilijos muzikos akademijos garbės nariu. „Vargas man, vargas,— su humoru rašė apie tai Sergejus Sergejevičius,— ciklas baigtas, kadaise grioviau akademizmo pamatus, o dabar pats įsirašiau į akademikus..." Vėliau kompozitoriui paskyrė garbės diplomus Londono filharmonijos draugija ir Švedijos muzikos akademija. Daug aukštų ir garbingų apdovanojimų jam suteikė Tėvynė. Šiandien Prokofjevas — pripažintas tarybinės ir pasaulinės muzikos klasikas. Didžiojoje muzikos istorijoje jo pavardė rašoma ne tik greta Musorgskio, atkaklaus „naujų krantų" ieškotojo. Rusų muzikoje jis — Glinkos, Rimskio-Korsakovo ir Borodino tradicijų tęsėjas. Kai kurie Prokofjevo muzikos bruožai artina jį prie Mocarto, Haidno, Bethoveno kūrybos. Ilgainiui tokių gretinimų gal atsiras ir dar drąsesnių.

Prokofjevo, XX amžiaus muzikos klasiko, kūryba neišeina iš muzikologų akiračio. Ir retas, labai retas tyrinėtojas ryžtasi jo kūrybą sieti su akademiška praeitimi.

Paskutinių dvidešimties metų Prokofjevo kūryba neatskiriama nuo socialistinės kultūros raidos Tarybų Sąjungo-

je. Naujo paprastumo mene ieškotojas, didis muzikinės išraiškos novatorius, Prokofjevas buvo ir savo šalies pilietis, ir viso pasaulio pilietis, menininkas, savo kūriniais karštai atsiliepdavęs į visos žmonijos vargus ir lūkesčius, bet pirmiausia atjausdavęs savo liaudies sielvartus ir džiaugsmus. Didžiosios muzikos, kupinos gyvybės ir jėgos, kūrėjas, Prokofjevas šviesiu savo talentu išreiškė socialistinės santvarkos humanizmą.

Prokofjevo talentas daro įtaką daugelio dabartinių kompozitorių kūrybai. Jo genijus įkvepia atlikėjus — pianistus, smuikininkus, violončelistus, dainininkus, dirigentus. Jie džiugina klausytojus netikėtais atradimais, ir dažnai jų dėka Prokofjevo muziką išgirstame ir suprantame naujaip. Muziką kompozitoriaus, kuris savo kūryboje įkūnijo XX amžiaus rusų, ir ne tik rusų, meno siekimus.

SVARBESNĖS S. PROKOFJEVO GYVENIMO IR KŪRYBOS DATOS

1891, balandžio 11 ar 15 (23 ar 27) d.— Jekaterinoslavo gubernijoje Bachmuto apskrityje Soncovkos dvare gimė Sergejus Prokofjevas.

1902, vasara — pradeda mokytis muzikos su R. Glieru.

1904, rugsėjis — įstoja į Peterburgo konservatoriją.

1906, ruduo — A. Liadovo klasėje susipažįsta su N. Miaskovskiu.

1908, gruodžio 18(31) d.— pirmas viešas pasirodymas su savo pjesėmis fortepijonui Peterburge.

1910, liepa — miršta tėvas.

1914, balandis—gegužė — baigia konservatorijos dirigavimo ir fortepijono klases; laimi premiją.
Birželis—liepa — kelionė į Prancūziją ir Angliją; pažintis su S. Diagilevu.

1915, vasaris—kovas — kelionė į Italiją S. Diagilevo kvietimu; pirmas viešas pasirodymas užsienyje; pažintis su I. Stravinskiu.

1916, sausio 16(29) d.—„Skitiškosios siuitos" („Ala ir Lolis") premjera Petrograde, diriguoja autorius.
Lapkričio 27 (gruodžio 10) d. — pirmas S. Prokofjevo kūrinių koncertas Petrograde.

1917, vasara — sukuriama „Klasikinė simfonija" ir Pirmasis koncertas smuikui.

1917, rugsėjis—1918, kovo pradžia — S. Prokofjevas Kislovodske. Balandis — koncertai Petrograde.

1918, gegužė — išvyksta į užsienį per Vladivostoką.
Spalio 29 d.— pirmas viešas koncertas Niujorke.

1921, gegužės 17 d.— baleto „Juokdarys" premjera Paryžiuje (Diagilevo trupės pastatymas).
Gruodžio 30 d.— operos „Meilė trims apelsinams" premjera Čikagoje.

1922, pavasaris—1923, spalis — S. Prokofjevas gyvena Etalio miestelyje (Vokietijoje); sukuria operą „Ugninis angelas"; naują operos „Lošėjas" redakciją.

1923, spalio 18 d.— su šeima persikelia į Paryžių.

1925, metų pradžia — miršta motina.

1926, vasario 18 d.— opera „Meilė trims apelsinams" pastatoma Leningrade.

1927, sausis—kovas — kelionė į Tarybų Sąjungą; susitikimai su N. Miaskovskiu, B. Asafjevu; koncertai Maskvoje, Leningrade, Kijeve, Odesoje.

1927, birželio 7 d.— baleto „Plieninis šuolis" premjera Paryžiuje (Diagilevo trupės pastatymas).

1929, gegužės 21 d.— baleto „Sūnus palaidūnas" premjera Paryžiuje. Lapkritis — kelionė į Maskvą; atšaukiamas V. Mejerholdo režisuojamas „Plieninis šuolis" Didžiajame teatre.

1932, lapkritis—gruodis — atvyksta į Tarybų Sąjungą; kuria muziką filmui „Poručikas Kiže"; koncertai Maskvoje.

1934, balandis —„Egipto naktų" premjera Kameriniame teatre.

1935, pavasaris — Paryžiuje ir Maskvoje kuriamas baletas „Romeo ir Džuljeta".
Vasara — Prokofjevas su šeima gyvena „Polenovo" poilsio namuose netoli Tarusos; užbaigia baletą „Romeo ir Džuljeta".
Gruodis — su smuikininku Setansu gastroliuoja po Ispaniją, Portugaliją, Maroką, Alžyrą, Tunisą.

1936, pavasaris — su šeima galutinai persikelia į Maskvą.
Vasara —„Polenove" sukuriama muzika spektakliams pagal Puškino veikalus.
Lapkričio 16 d.— muzikos „Borisui Godunovui" perklausa per repeticiją Valstybiniame V. Mejerholdo teatre.

1938, sausis—kovas — paskutinės gastrolės po Europos šalis ir Jungtines Amerikos Valstijas.
Gegužė — pradėta kurti muzika S. Eizenšteino filmui „Aleksandras Nevskis".
Gruodis — baleto „Romeo ir Džuljeta" premjera Brno mieste (Čekoslovakijoje).

1939, gegužės 17 d.— Maskvoje, autoriaus diriguojama, pirmąkart atlikta kantata „Aleksandras Nevskis".

1940, sausio 11 d.— baletas „Romeo ir Džuljeta" pastatytas Leningrado Kirovo operos ir baleto teatre.
Birželio 23 d.— operos „Semionas Kotko" premjera Maskvos Stanislavskio teatre.
Spalio 14 d.— Maskvoje Sviatoslavas Richteris atlieka Šeštąją sonatą.

1941, rugpjūtis — Prokofjevas su meno veikėjų grupe evakuojasi iš Maskvos į Nalčiką.
Lapkritis — evakuojasi iš Nalčiko į Tbilisį.

1942, balandžio 13 d.— užbaigia operos „Karas ir taika" klavyrą.
Gegužės 29 d.— išvyksta į Alma Atą.

1943, sausis — dalyvaujant autoriui, Maskvoje perklausoma opera „Karas ir taika" ir muzikinė komedija „Sužieduotuvės vienuolyne" („Duenja").

1943, liepa — S. Prokofjevas apdovanojamas Darbo Raudonosios Vėliavos ordinu; jam suteikiamas RTFSR nusipelniusio meno veikėjo garbės vardas.
Ruduo — grįžta iš Alma Atos į Maskvą.

1944, birželio 17 d.— Antrosios sonatos smuikui ir fortepijonui premjera; atlikėjai D. Oistrachas ir L. Oborinas.
Vasara — gyvena Kūrybos namuose netoli Ivanovo.

1945, sausio 13 d.— Penktosios simfonijos premjera Maskvoje; S. Prokofjevas paskutinį kartą pasirodo kaip dirigentas.
Sausis — smegenų sukrėtimas sutrenkus galvą; hipertoninės ligos paūmėjimas.
Lapkritis — baleto „Pelenė" premjera Didžiajame teatre.

1946, pavasaris — apsigyvena Nikolina Gora vasarvietėje.
Birželio 12 d.— operos „Karas ir taika" pirmosios dalies premjera Leningrado Mažajame operos teatre; diriguoja S. Samosudas.

1947, spalio 11 d.— Leningrade pirmą kartą atlikta Šeštoji simfonija, diriguojama Jevgenijaus Mravinskio.
Lapkričio 5 d.— S. Prokofjevui suteikiamas RTFSR liaudies artisto garbės vardas.

1948, liepa — operos „Karas ir taika" visos redakcijos premjera Prahos nacionaliniame teatre.

1949, sausis — miršta B. Asafjevas.
Birželis — baleto „Sakmė apie akmeninę gėlę" muzikos perklausa Didžiajame teatre.

1950, rugpjūtis — miršta N. Miaskovskis.

1951, balandis — S. Prokofjevo šešiasdešimtmečio minėjimas.

1952, spalio 11 d.— Maskvoje pirmą kartą atliekama Septintoji simfonija; diriguoja S. Samosudas.

1953, kovo 5 d.— paskutinė kompozitoriaus darbo diena.
Apie 21 valandą — miršta nuo kraujo išsiliejimo į smegenis.

S. PROKOFJEVO KŪRINIŲ SĄRAŠAS

Sukūrimo metai	Opusas	Kūrinio pavadinimas, žanras	Pirmojo atlikimo data (naujuoju stiliumi), vieta
1	2	3	4
		OPEROS	
1911—1913	13	**Madalena**, 1 veiksmo opera, siužetas ir libretas M. Liven-Orlovos	1979.III.25 per Londono radiją; scenoje — 1981. XI.28 Grace
1915—1916	24	**Lošėjas**, 4 v. 6 pav. opera F. Dostojevskio siužetu, libr. kompozitoriaus; nauja red.— 1927	1929.IV.29 Briuselyje
1919	33	**Meilė trims apelsinams**, 4 v. 10 pav. su prologu opera K. Gocio siužetu, libr. kompozitoriaus	1921.XII.30 Čikagoje
1919—1927	37	**Ugninis angelas**, 5 v. 7 pav. opera V. Briusovo siužetu, libr. kompozitoriaus	1954.XI.25 Paryžiuje (koncertinis atlikimas); scenoje — 1955. IX.15 Venecijoje
1939	81	**Semionas Kotko**, 5 v. 7 pav. opera pagal V. Katajevo apysaką „Aš — darbo liaudies sūnus", libr. V. Katajevo ir kompozitoriaus	1940.VI.23 Maskvoje
1940	86	**Sužieduotuvės vienuolyne (Duenja)**, 4 v. 9 pav. opera pagal R. Šeridano komediją „Duenja", libr. kompozitoriaus, eiliuoti tekstai — M. Mendelson-Prokofjevos	1946.V.5 Prahoje
	91	**Karas ir taika**, 5 v. 13 pav. opera pagal L. Tolstojaus romaną, libr. kompozitoriaus ir M. Mendelson-Prokofjevos:	
1941—1943		I redakcija (11 pav.)	koncert. atl. Maskvoje: 1944. X.16 (su fortepijonu) ir 1945. VI.7 (su ork.)

1	2	3	4
1946—1952		II redakcija	1946.VI.12 Leningrade (be kai kurių scenų); 1948.VII.25 Prahoje
1947—1948	117	**Apysaka apie tikrą žmogų**, 3 v. 10 pav. opera B. Polevojaus siužetu, libr. kompozitoriaus ir M. Mendelson-Prokofjevos	1948.XII.3 Leningrade (uždara (peržiūra); 1960.X.8 Maskvoje
		BALETAI	
1915—1920	21	**Pasaka apie juokdarį, septynis juokdarius pergudravusį**, 6 pav. baletas rusiškų pasakų motyvais, scenarijus kompozitoriaus	1921.V.17 Paryžiuje
1925	41	**Plieninis šuolis**, 2 pav. baletas, scen. G. Jakulovo ir kompozitoriaus	1927.VI.7 Paryžiuje
1928	46	**Sūnus palaidūnas**, 1 v. 3 pav. baletas Biblijos motyvais, scen. B. Kochno	1929.V.21 Paryžiuje
1930	51	**Prie Dnepro**, 1 v. 2 pav. baletas, scen. S. Lifario ir kompozitoriaus	1932.XII.16 Paryžiuje
1935—1936	64	**Romeo ir Džuljeta**, 4 v. 9 pav. baletas pagal V. Šekspyro tragediją, scen. S. Radlovo, A. Piotrovskio, kompozitoriaus ir L. Lavrovskio	1938.XII.30 Brno
1940—1944	87	**Pelenė**, 3 v. baletas pagal Š. Pero pasaką, scen. N. Volkovo	1945.XI.21 Maskvoje
1948—1950	118	**Sakmė apie akmeninę gėlę**, 4 v. 9 pav. su prologu baletas P. Bažovo pasakų motyvais, scen. L. Lavrovskio ir M. Mendelson-Prokofjevos	1954.II.12 Maskvoje
		ORATORIJOS, KANTATOS, CHORAI	
1909—1910	7	**Du K. Balmonto eilėraščiai** moterų chorui ir orkestrui	
1917—1918	30	**Jų septynetas**, kantata tenorui, chorui ir orkestrui, K. Balmonto ž.	1924.V.29 Paryžiuje

1	2	3	4
1936—1937	74	**Kantata Spalio 20-mečiui** 2 chorams, 4 orkestrams (simfoniniam, kariškam, akordeonų ir triukšmo instrumentų), tekstas iš K. Markso, F. Engelso, V. Lenino ir J. Stalino veikalų (montažas — kompozitoriaus)	1966.IV.5 Maskvoje
1937	76	**Mūsų dienų dainos,** siuita solistams, chorui ir ork., A. Prišelco, V. Lebedevo-Kumačo ir S. Maršako ž.	1938.I.5 Maskvoje
1938—1939	78	**Aleksandras Nevskis,** kantata mecosopranui, chorui ir ork., V. Lugovskojaus ir kompozitoriaus ž.	1939.V.17 Maskvoje
1939	85	**Pasveikinimas,** kantata chorui ir ork. J. Stalino 60-mečiui, tekstas iš rusų, ukrainiečių, baltarusių, kumykų, kurdų, marių ir mordvių tautosakos	1939.XII.21 Maskvoje
1942—1943	93	**Baladė apie berniuką, likusį nežinomą** solistams, chorui ir ork., P. Antokolskio ž.	1944.II.21 Maskvoje
1947	114	**Klestėk, galingas krašte,** kantata chorui ir ork. Spalio revoliucijos 30-mečiui, J. Dolmatovskio ž.	1947.XI.12 Maskvoje
1949	122	**Žiemos laužas,** siuita skaitovams, berniukų chorui ir ork., S. Maršako ž.	1950.III per Maskvos radiją
1950	124	**Taikos sargyboje,** oratorija solistams, skaitovams, mišriam ir vaikų chorams ir ork., S. Maršako ž.	1950.XII.19 Maskvoje
		KŪRINIAI SIMFONINIAM ORKESTRUI	
1909—1914	5	**Simfonijetė,** *A dur* II redakcija	I redakcija neatlikta 1915.XI.6 Petrograde
1929	48	III redakcija	1929.XI.18 Maskvoje
1910	6	**Sapnai,** simfoninis paveikslas	1910.XII.5 Peterburge

1	2	3	4
1910	8	**Rudenėjant**, simfoninis eskizas (kitos redakcijos — 1915, 1934)	1911.VIII.1 Maskvoje
1914—1915	20	**Ala ir Lolis**, skitiškoji siuita, 4 dalių	1916.I.29 Petrograde
1922	21-bis	**Juokdarys**, siuita iš baleto „Pasaka apie juokdarį...", 12 dalių	1924.I.15 Briuselyje
1916—1917	25	**Klasikinė simfonija** (Simfonija Nr. 1), *D-dur*	1918.IV.21 Petrograde
1924	33-bis	**Siuita** iš operos „Meilė trims apelsinams", 6 dalių	1925.XI.29 Paryžiuje
1924	40	**Antroji simfonija**, *d-moll*	1925.VI.6 Paryžiuje
1926	41-bis	**Siuita** iš baleto „Plieninis šuolis", 4 dalių	1928.V.27 Maskvoje
1926	42	**Uvertiūra** kameriniam ork. *B-dur*; yra variantas dideliam orkestrui (1928)	1927.II.7 Maskvoje
1925—1929	43	**Divertismentas**; yra ir transkripcija fortepijonui	1929.XII.22 Paryžiuje
1928	44	**Trečioji** simfonija, *c-moll* (operos „Ugninis angelas" muzikos pagrindu)	1929.V.17 Paryžiuje
1929	46-bis	**Siuita** iš baleto „Sūnus palaidūnas", 5 dalių	1931.III.7 Paryžiuje
		Ketvirtoji simfonija, *C-dur* (baleto „Sūnus palaidūnas" muzikos pagrindu):	
1930	47	I redakcija	1930.XI.14 Bostone
1947	112	II redakcija	1957.I.5 Maskvoje
1931	49	**Keturi portretai ir Atomazga**, siuita iš operos „Lošėjas"	1932.III.12 Paryžiuje
1933	51-bis	**Siuita** iš baleto „Prie Dnepro", 6 dalių	1934 Paryžiuje
1933	57	**Simfoninė giesmė** dideliam ork.	1934.IV.14 Maskvoje
1934	60	**Siuita** iš muzikos kino filmui „Poručikas Kiže", 5 dalių	1934.XII.21 Maskvoje
1934	61	**Siuita** iš muzikos spektakliui „Egipto naktys", 7 dalių	1938.XII.22 Maskvoje

1	2	3	4
1936	64-bis	**Pirmoji siuita** iš baleto „Romeo ir Džuljeta", 7 dalių	1936.XI.24 Maskvoje
1936	64-ter	**Antroji siuita** iš baleto „Romeo ir Džuljeta"	1937.IV.15 Leningrade
1941	65-bis	**Vasaros diena**, 7 dalių vaikiška siuita nedideliam ork. pagal to paties opuso pjeses fortepijonui	1946 per Maskvos radiją
1936	67	**Petia ir vilkas**, simfoninė pasaka vaikams (skaitovui ir orkestrui), tekstas kompozitoriaus	1936.V.2 Maskvoje
1936	72	**Rusiška uvertiūra** (variantas mažesniam orkestrui — 1937)	1936.X.29 Maskvoje
1941	81-bis	**Siuita** iš operos „Semionas Kotko", 8 dalių	1943.XII.27 Maskvoje
1941	88	**Simfoninis maršas**, *B-dur*	
1944	100	**Penktoji simfonija**, *B-dur*	1945.I.13 Maskvoje
1946	101	**Trečioji siuita** iš baleto „Romeo ir Džuljeta", 6 dalių	1946.III.8 Maskvoje
1945	105	**Odė karo pabaigai** simf. orkestro grupei (8 arfoms, 4 fortepijonams ir kt.)	1945.XI.12 Maskvoje
1946	107	**Pirmoji siuita** iš baleto „Pelenė", 8 dalių	1946.XI.12 Maskvoje
1946	108	**Antroji siuita** iš baleto „Pelenė", 7 dalių	1956.VII Maskvoje
1946	109	**Trečioji siuita** iš baleto „Pelenė", 8 dalių	1947.IX.3 Maskvoje
1946	110	**Valsai**, 6 dalių siuita	1947.V.13 Maskvoje
1945—1947	111	**Šeštoji simfonija**, *es-moll*	1947.X.11 Leningrade
1947	113	**Šventinė poema** („Trisdešimt metų")	1947.X.3 Maskvoje
1949	120	**Puškino valsai**, *Fis-dur* ir *cis-moll*	1952 per Maskvos radiją
1950	123	**Vasaros naktis**, siuita pagal operos „Sužieduotuvės vienuolyne" muziką, 5 dalių	1952 per Maskvos radiją

1	2	3	4
1950—1952	125	**Simfonija koncertas** violončelei ir ork., *e-moll*	1952.II.18 Maskvoje
1951	126	**Vestuvinė siuita** iš baleto „Sakmė apie akmeninę gėlę", 5 dalių	1951.VII Maskvoje
1951	127	**Čigoniška fantazija** iš baleto „Sakmė apie akmeninę gėlę", 5 dalių	1951.XI.18 per Maskvos radiją
1951	130	**Volgos ir Dono susitikimas,** šventinė poema	1952.II.22 per Maskvos radiją
1951—1952	131	**Septintoji simfonija,** *cis-moll*	1952.X.11 Maskvoje
		KONCERTAI	
1911—1912	10	**Pirmasis koncertas** fortepijonui, *Des-dur*	1912.VIII.7 Maskvoje
	16	**Antrasis koncertas** fortepijonui, *g-moll*:	
1913		I redakcija	1913.IX.5 Pavlovske
1923		III redakcija	1924.V.8 Paryžiuje
1916—1917	19	**Pirmasis koncertas** smuikui, *D-dur*	1923.X.18 Paryžiuje
1917—1921	26	**Trečiasis koncertas** fortepijonui, *C-dur*	1921.XII.16 Čikagoje
1931	53	**Ketvirtasis koncertas** fortepijonui (kairei rankai), *B-dur*	1956.IX.5 Berlyne
1932	55	**Penktasis koncertas** fortepijonui, *G-dur*	1932.X.31 Berlyne
1933—1938	58	**Koncertas** violončelei, *e-moll*	1938.XI.26 Maskvoje
1935	63	**Antrasis koncertas** smuikui, *g-moll*	1935.XII.1 Madride
1950—1952	125	**Simfonija koncertas** violončelei ir orkestrui, *e-moll*	1952.II.18 Maskvoje
1952	132	**Koncertino** violončelei, *g-moll*	1960.III.18 Maskvoje
		INSTRUMENTINIAI ANSAMBLIAI	
1912	12-bis	**Humoristinis skerco** 4 fagotams (fortepijoninės pjesės transkripcija)	1916.XII.10 Petrograde

1	2	3	4
1912	15	**Baladė** violončelei ir fortepijonui	1914.II.5 Maskvoje
1919	34	**Uvertiūra žydų temomis** klarnetui, styginių kvartetui ir fortepijonui; yra variantas simf. orkestrui (1934)	1920.I.26 Niujorke
1925	35-bis	**Penkios melodijos** smuikui ir fortepijonui (Dainų be žodžių transkripcija)	
1924	39	**Kvintetas** obojui, klarnetui, smuikui, altui ir kontrabosui, *g-moll* (šio kūrinio I variantas — baleto „Trapecija" muzika)	1927.III.6 Maskvoje
1930	50	**Pirmasis styginių kvartetas,** *h-moll*	1931.IV.25 Vašingtone
1932	56	**Sonata** 2 smuikams, *C-dur*	1932.XI.27 Maskvoje
1938—1946	80	**Pirmoji sonata smuikui ir** fortepijonui, *f-moll*	1946.X.23 Maskvoje
1941	92	**Antrasis styginių kvartetas** (kabardinų temomis), *F-dur*	1942.IX.5 Maskvoje
1943	94	**Sonata** fleitai ir fortepijonui, *D-dur*	1943.XII.7 Maskvoje
1944	94-bis	**Antroji sonata** smuikui ir fortepijonui, *D-dur* (sonatos fleitai transkripcija)	1944.VI.17 Maskvoje
1944	97-bis	**Adagio** violončelei ir fortepijonui (iš baleto „Pelenė")	
1947	115	**Sonata** smuikui solo (kolektyviniam atlikimui unisonu), *D-dur*	1960.III.10 Maskvoje
1949	119	**Sonata** violončelei ir fortepijonui, *C-dur*	1949.XII.6 Maskvoje
		KŪRINIAI FORTEPIJONUI	
1907—1909	1	**Pirmoji sonata,** *f-moll*	1910.III.6 Maskvoje
1909	2	**Keturi etiudai**	1910.III.6 Maskvoje
1907—1911	3	**Keturios pjesės** (Pasaka, Pokštas, Maršas, Šmėkla)	1911.IV.10 Peterburge

1	2	3	4
1908—1912	4	**Keturios pjesės** (Prisiminimai, Polėkis, Nusivylimas, Haliucinacija)	1908.XII.31 Peterburge
1912	11	**Tokata,** *C-dur*	1916.XII.10 Petrograde
1906—1913	12	**Dešimt pjesių** (Maršas, Gavotas, Rigodonas, Mazurka, Kapričas, Legenda, Preliudas, Alemanda, Humoristinis skerco, Skerco)	1914.II.5 Maskvoje (atliktos 3 pjesės)
1912	14	**Antroji sonata,** *d-moll*	1914.II.5 Maskvoje
1912—1914	17	**Sarkazmai,** 5 pjesės	1916.XII.10 Petrograde
1915—1917	22	**Akimirkos,** 20 pjesių	1918.IV.15 Petrograde
1907—1917	28	**Trečioji sonata,** *a-moll*	1918.IV.15 Petrograde
1908—1917	29	**Ketvirtoji sonata,** *c-moll*	1918.IV.17 Petrograde
1918	31	**Senelės pasakos,** 4 pjesės	1919.I.7 Niujorke
1918	32	**Keturios pjesės** (Šokis, Menuetas, Gavotas, Valsas)	1919.III.30 Niujorke
	33-ter	**Maršas** ir **Skerco** iš operos „Meilė trims apelsinams", koncertinė transkripcija	1920.IV.8 Monrealyje
		Penktoji sonata, *C-dur*:	
1923	38	I redakcija	1924.III.9 Paryžiuje
1952—1953	135	II redakcija	1954.II.2 Alma Atoje
1938	43-bis	**Divertismentas,** orkestrinio kūrinio transkripcija	1939.II.7 Čikagoje
1928	45	**Daiktai savyje,** 2 pjesės	1930.I.6 Niujorke
1930—1931	52	**Šešios pjesės** (3 — iš baleto „Sūnus palaidūnas", kitos — iš op. 35, 50, 48)	1932.V.27 Maskvoje
1931—1932	54	**Dvi sonatinos,** *e-moll* ir *G-dur*	1932.XI.27 Maskvoje (tik II sonatina)

1	2	3	4
1934	59	**Trys pjesės** (Pasivaikščiojimas, Peizažas, Pastoralinė sonatina)	1934 Londone
1934	62	**Mintys**, 3 pjesės	1936.XI.13 Maskvoje
1935	65	**Vaikiška muzika**, 12 lengvų pjesių	1936.IV.11 Maskvoje
1937	75	**Dešimt pjesių** iš baleto „Romeo ir Džuljeta" (Liaudies šokis, Scena, Menuetas, Džuljeta mergaitė, Kaukės, Montekiai ir Kapulečiai, Tėvas Lorencas, Merkucijus, Antilų mergaičių šokis, Romeo ir Džuljetos išsiskyrimas)	1937 Maskvoje
1939—1940	82	**Šeštoji sonata**, *A-dur*	1940.IV.8 per Maskvos radiją
1939—1942	83	**Septintoji sonata**, *B-dur*	1943.I.18 Maskvoje
1939—1944	84	**Aštuntoji sonata**, *B-dur*	1944.XII.30 Maskvoje
1942	95	**Trys pjesės** iš baleto „Pelenė" (Intermeco, Gavotas, Lėtas valsas)	
1941—1942	96	**Trys pjesės**: Valsas (iš operos „Karas ir taika"), Kontradansas ir Mefisto valsas (iš muzikos kino filmui „Lermontovas")	
1943	97	**Dešimt pjesių** iš baleto „Pelenė" (Pavasario fėja, Vasaros fėja, Rudens fėja, Žiemos fėja, Žiogeliai, Orientalija, Paspje, Kapričas, Bure, Adagio)	
1944	102	**Šešios pjesės** iš baleto „Pelenė" (Valsas, Pelenės variacija, Kivirčas, Valsas, Šokis su skraiste, Amoroso)	
1947	103	**Devintoji sonata**, *C-dur*	1951.IV.21 Maskvoje
		KŪRINIAI BALSUI IR FORTEPIJONUI	
1910—1911	9	**Du eilėraščiai**, A. Apuchtino ir K. Balmonto ž.	

1	2	3	4
1914	18	**Bjaurusis ančiukas,** H. K. Anderseno pasaka; yra variantas balsui ir orkestrui	1915.I.30 Petrograde
1915	23	**Penki eilėraščiai,** Z. Gipijus, V. Gorianskio, B. Verino, K. Balmonto ir N. Agnivcevo ž.	1916.XII.10 Petrograde
1916	27	**Penki A. Achmatovos eilėraščiai**	1917.II.18 Maskvoje
1920	35	**Penkios dainos be žodžių**	1921.III.27 Niujorke
1921	36	**Penki K. Balmonto eilėraščiai**	1924.V.16 Leningrade
1936	73	**Trys romansai,** A. Puškino ž.	1937.IV.20 per Maskvos radiją
1941	104	**Dvylika rusų liaudies dainų**	1945.III.25 Maskvoje
		MUZIKA DRAMOS SPEKTAKLIAMS IR KINO FILMAMS	
1933	—	**Poručikas Kiže,** muzika rež. A. Faincimerio filmui	
1934	—	**Egipto naktys,** muzika spektakliui pagal V. Šekspyrą, A. Puškiną ir B. Šo	1935 Maskvoje
1936	70	**Pikų dama,** muzika filmui pagal A. Puškiną	Filmas nebuvo pastatytas
1936	70-bis	**Borisas Godunovas,** muzika A. Puškino dramai	Spektaklis nebuvo pastatytas
1936	71	**Eugenijus Oneginas,** muzika spektakliui pagal A. Puškino romaną (pagal op. 70—71 muziką dirigentas G. Roždestvenskis sudarė siuitą „Puškiniana", atl. 1961 m.)	Spektaklis nebuvo pastatytas
1937—1938	77	**Hamletas,** muzika V. Šekspyro tragedijai	1938.V.15 Leningrade
1938	—	**Aleksandras Nevskis,** muzika rež. S. Eizenšteino filmui	1938.XII.1
1941	—	**Lermontovas,** muzika rež. A. Gendelšteino filmui	

1	2	3	4
1942—1945	116	**Ivanas Rūstusis,** muzika rež. S. Eizenšteino filmui (2 serijos) (Pagal šią muziką dirigentas A. Stasevičius 1961 m. sukomponavo oratoriją, o 1975 m. Maskvoje, Didžiajame teatre, buvo pastatytas baletas: scenarijaus autorius J. Grigorovičius, muzikinė kompozicija M. Čulakio)	Filmo I serija demonstruota 1945 m., abi serijos — 1958 m.

Pastaba: Be išvardytų kūrinių, S. Prokofjevas sudarė siuitą iš F. Šuberto valsų fortepijonui (1920), aranžavo analogišką siuitą dviem fortepijonams 4 rankom (1923), pritaikė fortepijonui D. Bukstehudės Preliudą ir fugą vargonams (1920), harmonizavo kazachų liaudies melodijų (1927), rusų liaudies dainų (op. 106), sukūrė dainų ir romansų (op. 66, 79, 89), maršų pučiamųjų orkestrui (4 maršai op. 69, 1935—1937; maršas op. 99, 1944 m.), parašė muziką keletui kitų kino filmų. Tarp vaikiškų ir jaunatviškų Prokofjevo kūrinių (1896—1907) yra operos „Milžinas" ir „Undinė", simfonija *G-dur*, keletas romansų, sonatų ir apie šimtas pjesių fortepijonui.

TURINYS

PIRMIEJI ŽINGSNIAI 3
SAVĘS ĮTVIRTINIMAS 39
KLAJOJANTIS SKITAS 109
NAUJI KRANTAI 190
KARO VARGAI IR PERGALĖS DŽIAUGSMAS 243
KŪRYBOS AISTRA 271
Svarbesnės S. Prokofjevo gyvenimo ir kūrybos datos ... 304
S. Prokofjevo kūrinių sąrašas (parengė *A. Tauragis*) 307

Сергей Александрович Морозов □ ПРОКОФЬЕВ □ На литовском языке □ Перевела с русского Мария Субатавичене □ Серия «Силуэты» □ Издательство «Витурис», 232600, Вильнюс, пр. Ленина 50

ИБ № 243

Sergejus Morozovas □ PROKOFJEVAS □ Serija „Siluetai". □ Redaktorė B. Balčienė □ Dailininkas K. Paškauskas □ Men. redaktorius S. Chlebinskas □ Techninė redaktorė V. Mičkevičienė □ Korektorė A. Galdikienė □ Duota rinkti 85.02.06 □ Pasirašyta spaudai 85.06.20. □ Leidinio Nr. 18 □ Formatas 84×108¹/₃₂ □ Popierius knyginis-žurnalinis. □ Garnitūra „Baltika", 10 punktų □ Iškilioji spauda □ 16,8+0,8 (įkl.) sąl. sp. l. □ 17,9 sąl. spalv. atsp. □ 18,5 apsk. leid. l. □ Tiražas 30 000 egz. □ Užsakymas Nr. 637 □ Kaina 1 rb 30 kp

Leidykla „Vyturys", 232600, Vilnius, Lenino pr. 50 □ Spaudė K. Poželos spaustuvė, 233000, Kaunas, Gedimino 10

Morozovas S. A.

Mo-208 Prokofjevas / Iš rusų k. vertė M. Subatavičienė.— V.: Vyturys, 1985.— 318 p., 8 iliustr. lap.— (Siluetai).

Knygoje nušviečiamas žymaus rusų tarybinio kompozitoriaus ir pianisto S. Prokofjevo gyvenimas ir kūryba. Autorius rėmėsi faktais, artimai kompozitorių pažinojusių žmonių atsiminimais ir laiškais, muziko autobiografija.

M $\frac{4702010200-018}{M856(08)-85}$ U—85

BBK 85.313(2)7

78T2